

TİSK AKADEMI

Önceye Etkili Toplu İş Sözleşmesinde Üyelik Aidatının İşverence Kesilmesi
Tankut Centel

Mali Kural ve Etkinlik Sorunu: Türkiye Örneği
Nevzat Saygılıoğlu
Ali Çelen Erduran

Türkiye’de Ara Eleman İhtiyacına Yönelik Tespitler ve Karşılaşılan Sorunlar
Üzerine Bir Araştırma
Kürşad Zorlu

İŞKUR İİ Müdürlüklerinin İşe Yerleştirme ve Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin
Performans Değerlendirmesi: Ampirik Bir Analiz
Hüseyin Tatlıdıl
Bariş Özgürlük

OECD Ülkelerinde Rekabet Gücünün Nedensellik İlişkisi: Ampirik Bir
Analiz
Mustafa Akal
Seyit Muharrem Gökmenoğlu

Para Politikası ve Ücret Pazarlıkçıları Arasındaki Stratejik Etkileşim
Aslı Güler
Hasan Özyurt

İklim Değişiminin Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi
H. Şebnem Seçer
Murat Çolak

Demokrasi ve Dış Ticaret: OECD ve MENA Ülkeleri Örneği
Cemalettin Kalaycı
Seyfettin Artan

Küresel Çağda Kanun Koyma Üzerine Düşünceler
Nazlı Töre

TİSK AKADEMİ

CİLT: 7 SAYI: 13

Sahibi

Türkiye İşveren Sendikaları
Konfederasyonu Adına
Tuğrul KUDATGOBİLİK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Bülent PİRLER

Editör

Prof. Dr. Ömer Faruk ÇOLAK

Yayın Kurulu Sekreterleri

Emel ÇOPUR
Sibel TUĞ

İdare Yeri

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
Hoşdere Caddesi Reşat Nuri Sokak
No : 108 06540 Çankaya - ANKARA
Tel : (+90 312) 439 77 17 (pbx)
Faks : (+90 312) 439 75 92-93-94
Web : www.tisk.org.tr
E-posta : tisk@tisk.org.tr

Baskı Tarihi

30 Mart 2012

Tasarım ve Baskı

AJANS-TÜRK GAZETECİLİK MATBAACILIK İNŞ. SAN. A.Ş.
İstanbul Yolu 7. km. Necdet Evliyagil Sok. No: 24
Batıkent - ANKARA
Tel : (+90 312) 278 08 24 • Faks : (+90 312) 278 18 95

ISSN:1306-6757

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın

TİSK AKADEMİ, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı, EBSCO Veri Tabanı ve ASOS Index tarafından indekslenmektedir.

TİSK AKADEMİ, Basın Meslek İlkelerine uymayı taahhüt eder.

Yayın İlkeleri

TİSK AKADEMİ, yılda iki kez Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu tarafından yayınlanan hakemli bir dergidir. Bu dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Dergide yayınlanan makalelerin yayın hakkı Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'na aittir ve yayıncının izni olmadan hiçbir şekilde yeniden çoğaltılamaz.

DANIşMA KURULU

Prof. Dr. Asaf Savaş AKAT	Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. Teoman AKÜNAL	Koç Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf ALPER	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Tuğrul ARAT	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir ARICI	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Tankut CENTEL	Koç Üniversitesi
Prof. Dr. Emin ÇARIKÇI	Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Faruk ÇOLAK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
Prof. Dr. Münir EKONOMİ	
Prof. Dr. Hüsnü ERKAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz ESEN	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel İNAN	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Muhteřem KAYNAK	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü KIZILOT	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan MORGİL	
Prof. Dr. Tamer MÜFTÜOĞLU	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Selami SARGUT	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Nur SERTER	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Polat SOYER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nurhan SÜRAL	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Sarper SÜZEK	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Fevzi ŞAHLANAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Sübidey TOGAN	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Nahit TÖRE	Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. İlter TURAN	Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU	Trakya Üniversitesi

Alfabetik olarak soyadı sırasına göre düzenlenmiştir.

İÇİNDEKİLER

●	Önceye Etkili Toplu İş Sözleşmesinde Üyelik Aidatının İşverence Kesilmesi <i>Prof. Dr. Tankut Centel</i>6 <i>Koç Üniversitesi-Hukuk Fakültesi</i>
●	Mali Kural ve Etkinlik Sorunu: Türkiye Örneği <i>Prof. Dr. Nevzat Saygılıoğlu</i>18 <i>Arş. Gör. Ali Çelen Erduran</i> <i>Gazi Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi</i>
●	Türkiye’de Ara Eleman İhtiyacına Yönelik Tespitler ve Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Bir Araştırma <i>Yrd. Doç. Dr. Kürşad Zorlu</i>52 <i>Ahi Evran Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi</i>
●	İŞKUR İl Müdürlüklerinin İşe Yerleştirme ve Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin Performans Değerlendirmesi: Ampirik Bir Analiz <i>Prof. Dr. Hüseyin Tatlıdil</i>76 <i>Hacettepe Üniversitesi-Fen Fakültesi</i> <i>Barış Özgürlük</i> <i>Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü</i>
●	OECD Ülkelerinde Rekabet Gücünün Nedensellik İlişkisi: Ampirik Bir Analiz <i>Prof. Dr. Mustafa Akal</i>102 <i>Sakarya Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi</i> <i>Uzm. Ekonomist Seyit Muharrem Gökmenoğlu</i> <i>Sakarya Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü</i>
●	Para Politikası ve Ücret Pazarlıkları Arasındaki Stratejik Etkileşim <i>Arş. Gör. Aşlı Güler</i>130 <i>Prof. Dr. Hasan Özyurt</i> <i>Karadeniz Teknik Üniversitesi- İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi</i>
●	İklim Değişiminin Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi <i>Yrd. Doç. Dr. H. Şebnem Seçer</i>164 <i>Arş. Gör. Murat Çolak</i> <i>Dokuz Eylül Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi</i>
●	Demokrasi ve Dış Ticaret: OECD ve MENA Ülkeleri Örneği <i>Yrd. Doç. Dr. Cemalettin Kalaycı</i>198 <i>Doç. Dr. Seyfettin Artan</i> <i>Karadeniz Teknik Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi</i>
●	Küresel Çağda Kanun Koyma Üzerine Düşünceler <i>Dr. Nazlı Töre</i>220

CONTENTS

●	Check-off Mechanism of Membership Dues by an Retroactive Collective Agreement <i>Prof. Dr. Tankut Centel</i>6 <i>Koç University-Faculty of Law</i>
●	Fiscal Rules and Efficiency Issues: Turkish Case <i>Prof. Dr. Nevzat Saygıhoğlu</i>18 <i>Res. Asst. Ali Çelen Erduran</i> <i>Gazi University-Faculty of Economics and Administrative Sciences</i>
●	Determinations about Intermediate Member Requirement in Turkey and an Examination about Problems Being Faced <i>Assistant Prof. Dr. Kürşad Zorlu</i>52 <i>Ahi Evran University- Faculty of Economics and Administrative Sciences</i>
●	Performance Evaluation of Placement and Occupational Training Activities of Turkish Employment Organization (ISKUR) at Provincial Level: An Emprical Analyse <i>Prof. Dr. Hüseyin Tatlıdil</i>76 <i>Hacettepe University-Faculty of Science</i> <i>Barış Özgürlük</i> <i>General Directorate of State Airports Authority</i>
●	Empirical Analysis of Causality Relationships Between National Competitiveness and Factors Determining Competitiveness in OECD Countries <i>Prof. Dr. Mustafa Akal</i>102 <i>Sakarya University-Faculty of Economics and Administrative Sciences</i> <i>Exp. Economist Seyit Muharrem Gökmenoğlu</i> <i>Sakarya University-Institute of Social Sciences</i>
●	The Strategic Interaction Between Monetary Policy and Wage Bargainers <i>Res. Asst. Aslı Güler</i>130 <i>Prof. Dr. Hasan Özyurt</i> <i>Karadeniz Technical University- Faculty of Economics and Administrative Sciences</i>
●	The Evaluation of Climate Change in term of Social Policy <i>Assistant Prof. Dr. H. Şebnem Seçer</i>164 <i>Res. Asst. Murat Çolak</i> <i>Dokuz Eylül University- Faculty of Economics and Administrative Sciences</i>
●	Democracy and Trade: the Case of OECD and MENA Countries <i>Assistant Prof. Dr. Cemalettin Kalaycı</i>198 <i>Associate Prof. Dr. Seyfettin Artan</i> <i>Karadeniz Technical University-Faculty of Economics and Administrative Sciences</i>
●	Reflections on Codification in the Global Era <i>Dr. Nazlı Töre</i>220

ÖZET

Önceye Etkili Toplu İş Sözleşmesinde Üyelik Aidatının İşverence Kesilmesi

Türk iş hukukunda, işçi sendikalarını mali yönden güçlü kılabilmek için, sendika üyelik aidatlarının işveren tarafından işçinin ücretinden kesilmesi (check-off) usulü benimsenmiştir. Buna göre, işveren, işyerinde uygulanan toplu iş sözleşmesinin tarafı olan işçi sendikasının, toplu iş sözleşmesi henüz yapılmamışsa veya sona ermişse yetki belgesi alan işçi sendikasının yazılı talebi ve aidatı kesilecek sendika üyesi işçilerin listesini vermesi üzerine, üyelik aidatlarını işçilere yapacağı ücret ödemelerinden kesmek ve aidat tutarını ilgili sendikaya vermek zorundadır. Böylece, işverenin aidat kesme yükümü, en erken yetki belgesinin alınması tarihinden itibaren ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu esas, süresi bitecek toplu iş sözleşmesinin yerine aynı işçi sendikasının yeni toplu iş sözleşmesini yaptığı ve toplu iş sözleşmesinin yürürlük süresinin önceki toplu iş sözleşmesinin bitimi tarihine çekildiği hallerde, toplu sendika özgürlüğünü tehdit edici boyutlara ulaşabilmektedir. Bu konuda, yasal bir örtülü boşluğun varlığı kabul edilmeli ve işverenin aidat kesme yükümünün, önceki toplu iş sözleşmesinin bitimi tarihi ile yetki belgesinin alındığı tarih arasındaki dönem için de devam ettiği kabul edilmek suretiyle, söz konusu boşluk doldurulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Sendika Üyelik Aidatı, Toplu İş Sözleşmesi Yetkisi, Önceye Etkili Toplu İş Sözleşmesi, Örtülü Düzenleme Boşluğu, Check-off Usulü*

ABSTRACT

Check-off Mechanism of Membership Dues by an Retroactive Collective Agreement

In order to enhance labor unions financially, the check-off method is adopted under the Turkish Labor Law, which purports to deducing the labor union membership dues from the wages of employees by their respective employers. Accordingly, the employer is obliged to cut off the workers' membership dues from their wages and hand in the due amount to the relevant labor union, upon the written request of that union, and subsequent to the union's submission of the workers' list whose wages are to be deduced. Such a labor union may either be a party to the collective labor agreement applicable at the establishment or have obtained an authorization certificate, in case the agreement has expired, or has not been concluded, yet.

With this respect, the employer's obligation to deduce the membership due arises at the time the authorization certificate is obtained, at earliest. However, this principle may interfere with the collective right to freedom of association, in cases whereby the relevant trade union concludes a new collective labor agreement in place of the one that will expire, and the new collective labor agreement is designated to come into force as of the expiration date of the former. It should be acknowledged that there is a tacit lacuna in the regulation with regard to this issue. This gap is to be filled by presuming that the employer's obligation to deduce the membership due prevails during the time period between the date of expiration of the former collective labor agreement and the date of the acquisition of the authorization certificate.

Keywords: *Labor Union Membership Due, Authorization for Collective Agreement, Retroactive Effect of Collective Agreement, Tacit Lacuna in the Regulation, Check-off Mechanism*

Önceye Etkili Toplu İş Sözleşmesinde Üyelik Aidatının İşverence Kesilmesi

Prof. Dr. Tankut Centel*

İRİŞ

Toplu iş sözleşmelerinin bağtlanma süreci, ülkemizde çoğu kez oldukça uzun bir süreyi almaktadır. Bunun nedenleri arasında, özellikle toplu iş sözleşmesi yapma yetkisinin alınması konusunda, uygulamada yaşanan güçlüklerdir. Nitekim, yetki belgesinin verilmesi, uygulamadan kaynaklanan nedenler yüzünden uzatmakta ve bu da, ister istemez, toplu iş sözleşmesinin zamanında bağtlanmasını engellemektedir.

Toplu iş sözleşmesinin zamanında bağtlanması, özellikle, daha önce toplu iş

sözleşmesi bağtlanmış işyerlerinde (işletmelerde) önem taşımaktadır. Çünkü, önceki toplu iş sözleşmesinin süresinin bitmesinin ardından, hemen yeni bir toplu iş sözleşmesinden yararlanılması düşünülmekte ve yenisinin bağtlanması için geçecek süre, işçiler için olduğu kadar, işyerleri açısından da sıkıntı ve güçlük yaratmaktadır. Bu bağlamda, yeni toplu iş sözleşmesini bağtlayacak işçi tarafının, önceki toplu iş sözleşmesini bağtlatmış işçi sendikası, yani aynı işçi sendikası olması durumunda, çoğu kez uygulamada, avans uygulamasına başvurulmaktadır.

2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu [TİSGLK]; toplu iş sözleşmesinin biran önce bağtlanmasını sağla-

* Koç Üniversitesi, Hukuk Fakültesi,
tcentel@ku.edu.tr

mak ve birbirini izleyecek toplu iş sözleşmelerinde mağduriyet yaratmamak için, toplu iş sözleşmesi süresinin bitmesinden 120 gün önce, yeni sözleşme için yetki işlemlerine başlanmasına olanak tanımıştır. Ancak, söz konusu 120 gün dahi, yetki ve işkolu itirazları ile Bakanlık bürokrasisinin ağır işleyişi gibi etkenler yüzünden, gecikme sorununu çözmeye çoğu kez yetmemektedir. Bu durumda, uygulamada toplu iş sözleşmesinin yürürlük süresi, imza tarihinin öncesine alınmaktadır.

Önceye etkili kılma ise, yeniden bazı sorunların doğumuna yol açmaktadır. Bunlardan biri de, belirtilen durumlarda işverenin, aidatları kaynağında kesme (check-off) yükümünden hangi andan itibaren söz edilebileceği sorunudur. Çünkü, doğrudan 2821 sayılı Sendikalar Kanunu [Sen K] m. 61 hükmünün metni; aşağıda görüleceği üzere, bu konuda yeterli olamamaktadır. Bu bağlamda, aşağıda ilkin, sendika üyelik aidatlarının tahsiline ilişkin usul genel olarak ele alınacak ve daha sonra da, birbirini izleyen toplu iş sözleşmeleri bakımından, Sen K m. 61 hükmünün uygulama alanı irdelenmeye çalışılacaktır.

I. Sendika Üyelik Aidatlarının Tahsil Usulü

1. Kaynakta kesme (tevkif) usulü (check-off)

Sendika üyelik aidatlarının ödenmesi ve tahsil usulü hakkında, 2821 sayılı Sen K, ayrı ve özel bir düzenleme getirmiştir. Bu-

na göre, işçi sendikalarının mali yönden güçlendirilmesi amacıyla ve özellikle işçi sendikalarının üyelerinin sayılarının fazla olmasının üyelik aidatlarının ferdan tahsilini güçleştireceği göz önünde bulundurularak, aidatların kaynakta kesilmesine olanak tanıyan bir sistem, yasa (Sen K) tarafından benimsenmiştir.

Gerçekten, daha önceki 274 sayılı Sendikalar Kanunu gibi 2821 sayılı Sen K da, işçi sendikasına ödenecek üyelik aidatının işçilerin ücretlerinden işverence kesilmesi sistemini kabul etmiştir. Bu bağlamda, kaynağında kesme (tevkif) sisteminin leh ve aleyhinde ise, birbirinden değişik görüşleri sürülmektedir (Sur, 2011, s.144). Bununla birlikte, özellikle işçi sendikalarının güçsüz olduğu yer ve zamanlarda yasa koyucunun, işçi sendikalarını bu yolla mali açıdan güçlendirmeyi hedeflediği ve bunda da etkili olduğu, görünen bir gerçektir (Şahlanan, 1995, s.175). Nitekim, ülkemizde çok partili siyasi yaşama geçişle birlikte, sendikalara varlık olanağının tanınmasına karşılık; bu dönemde kaynağında tevkif sisteminin öngörülmemiş bulunmasının, 1960'lı yıllara gelinceye kadar, sendikacılığın gelişmesinin önündeki en büyük engellerden birini oluşturduğu söylenmelidir.

Buna göre, kaynağında tevkif sisteminin, işçi sendikaları açısından, hayati önem taşıdığı açıktır. Çünkü, üyelik aidatlarını toplayamayan bir sendika, gelirleri arasında en önemli kaynağı oluşturan aidat kaynağından yoksun kalacak ve mali yönden güç-

süzleşecektir. Aidat gelirinden yoksun kalmak suretiyle işyerinde işçi sendikasının mali bakımdan güçsüzleşmesi ise, her zaman sendikalaşma karşıtı olan ve toplu iş sözleşmesi yapmayı istemeyen bir işverenin yararına olacaktır.

2. İşverenin kaynakta kesme yükümü

a.) Kesme yükümünün hukuki niteliği

Kaynakta kesme, işveren için, yasal (kanuni) bir yükümlülüktür. Nitekim, Sen K'nun 61 inci maddesi, söz konusu yükümlülüğün pozitif hukuk dayanağını oluşturmaktadır. Buna göre, *“işyerinde uygulanan toplu iş sözleşmesinin tarafı olan işçi sendikasının, toplu iş sözleşmesi yapılmamışsa veya sona ermişse yetki belgesi alan işçi sendikasının yazılı talebi ve aidatı kesilecek sendika üyesi işçilerin listesini vermesi üzerine, işveren sendika tüzüğü uyarınca üyelerin sendikaya ödemeyi kabul ettikleri üyelik aidatını ve Toplu İş sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu gereğince sendikaya ödemesi gerekli dayanışma aidatını, işçilere yapacağı ücret ödemesinden kesmeye ve kestiği aidatın nevini belirterek tutarını ilgili sendikaya vermeye ve kesinti listesini sendikaya göndermeye mecburdur”* (TİSGLK m. 61/I tümce 1).

Bu bağlamda, bağitlanacak toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçinin, işverene yönelteceği üyelik aidatının işverence kesilmemesine ilişkin isteği, hukuken herhangi bir önem taşımayacaktır. Buna göre, toplu iş sözleşmesine taraf sendikanın üyesi

bulunan bazı işçilerin, işverene ücretlerinden sendika üyelik aidatı kesintisi yapılmasını talep etmeleri, işverenin üyelik aidatı kesme yolundaki yasal yükümlülüğünün ortadan kalkması için yeterli değildir. Böylece, aidat kesilmemesi yolundaki üye işçinin istek ve irade açıklaması, hukuken önem taşımamakta ve işveren, toplu iş sözleşmesinin tarafı olan işçi sendikasından bu yolda herhangi bir istek gelmediği sürece, toplu iş sözleşmesinden yararlanacak işçinin ücretinden gerekli kesintiyi yapmakla yükümlü bulunmaktadır.

Bu durum; toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçilerin, hernekadar kesinti yapılacak olan kendi ücretleri ise de, işverenin söz konusu yasal yükümlülüğüne muhatap olmayışlarından kaynaklanmaktadır. Buna göre, sendika üyelik aidatlarını kaynağında kesme yükümlülüğünde işverenin tek muhatabı, toplu iş sözleşmesinin tarafı olan işçi sendikasıdır. Böylelikle, üyelik aidatlarının kaynağında kesilmesine ilişkin uyuşmazlıkta, husumetin işverene yöneltilmesi gerekmektedir. Çünkü, artık burada söz konusu olan husus; sendika üyesi işçinin bireysel olarak üyelik aidatını ödenmemiş olması değil; işverenin yasal yükümlülüğünü (Sen K m. 61/I) yerine getirmeyişinden kaynaklanan bir işçi sendikası alacağıdır.

Buna göre, kaynakta kesme yükümlülüğü (Sen K m. 61) söz konusu olduğu sürece işveren; üyelik aidatlarına yönelik alacak davalarında, toplu iş sözleşmesinin tarafı olan işçi sendikasına karşı, üyelik aidatları

nın kendisinin yerine üye işçiyi ilgilendirdiği gerekçesiyle, husumet itirazında bulunamayacaktır.

b.) Kesme yükümünün varlık koşulları

Sendika üye aidatlarının kaynakta kesme yoluyla tahsili konusunda, Sen K m. 61/I'deki yasal koşulların yerine gelmesi şarttır. Buna göre, işveren, ancak yasada gösterilmiş koşulları yerine getirecek işçi sendikası karşısında, üyelik aidatlarını işçi ücretlerinden kesmekle yükümlüdür.

Bu bağlamda, işverenden üyelik aidatlarını kesmesini talep hakkı; anılan hükümde 25.5.1988 tarihli ve 3449 sayılı Yasa'nın 16 ncı maddesiyle yapılan değişiklik sonrasında halen, "*işyerinde uygulanan toplu iş sözleşmesinin tarafı olan işçi sendikası*" ile henüz "toplu iş sözleşmesi yapılmamışsa veya sona ermişse yetki belgesi alan işçi sendikası"na tanınmış bulunmaktadır.

İşverenden aidatları kesmesini talep hakkı, görüldüğü üzere, kural olarak ve öncelikle, bağitlanmış toplu iş sözleşmesinin tarafı olan işçi sendikasına aittir. Bu durumda, kaynakta kesme uygulaması; toplu iş sözleşmesinin tarafı olmayıp işyerinde üyesi bulunan diğer sendikalar (diğer sendikalara aidat kestirme hakkının tanınmayışının toplu sendika özgürlüğü bakımından eleştirisi için bkz. Eyrenci, 1984, s.119-120) için, ancak işverenin bunu kabul etmesi şartıyla, söz konusudur (Şahlanan, 1995, s.175).

Kural olarak aidat kestirme hakkı, toplu iş sözleşmesine taraf işçi sendikasına ait bulunmakla birlikte; istisnaen, yetki belgesi alan işçi sendikası da, söz konusu haktan yararlanabilecektir. Gerçekten, toplu iş sözleşmesi için öngörölmüş yasal prosedürün uzun süreceğ olması yüzünden, işçi sendikalarının bundan mağdur olmalarını önlemek gerektiği ve belirtilen durum karşısında sendikaların güçlendirilmeye gereksinime duydukları açıktır. Ayrıca, bir işçi sendikasının yetki belgesini almış olması, onun işyerinde toplu iş sözleşmesini bağitlayacak muhtemel sendikal kuruluş olduğunu göstermektedir. İşte, bütün bu nedenlerle yasa, işyerinde çoğunluğa (yetki belgesi-ne) sahip bulunan işçi sendikasına, toplu iş sözleşmesi bağitlanmadan önce de aidat kestirmeyi isteme olanağını tanımış bulunmaktadır. Buna göre, yasa koyucunun; Sen K m. 61/I'deki düzenleme yoluyla, çoğunluğa sahip bulunduğ¹ anlaşılacak işçi sendikasına aidat kesilmesini istediği (ratio legis) görölmektedir.

Ancak, Sen K m. 61/I'deki düzenlemeyle salt yetki belgesini alınma tarihini esas alma; aşağıda (bkz. III 2) göröleceği üzere, yeni yapılan toplu iş sözleşmesinin yürür-

¹ Çoğunluğa sahip bulunmama, işçi sendikasının güçsüz olarak nitelendirilmesini gerektirmez (krş. Tuncay, 2010, s.81). Çünkü, işçi sendikasının, toplu iş sözleşmesi yapmaya yetkili olmaması ile güçsüz bulunması, birbirinden farklı konulardır. Nitekim, toplu iş sözleşmesi yapılmak istenen işyerinde veya işletmede gerekli çoğunluğa sahip bulunmayan bir işçi sendikası, üye sayısı ve mali kaynakları bakımından, sendikal yaşamda güçlü bir sendika olabilir.

lük tarihi yetki belgesinin alınmasından önceki bir tarihe, yani önceki toplu iş sözleşmesinin bittiği tarihe rastladığı takdirde, yeni toplu iş sözleşmesinin önceye etkili yürürlük tarihi ile yetki belgesinin alındığı tarih arasında geçecek süre için aidat kesme yükümünün ortadan kalkması gibi, amaca uygun bulunmayan, yani tatmin edici olmayan bazı sonuçlara açık bulunmaktadır.

II. Toplu İş Sözleşmesinin Yürürlüğe Girmesi

1. Toplu iş sözleşmesinin yürürlüğe gireceği tarih

Toplu iş sözleşmesinin yürürlüğe gireceği tarih, çoğu kez, toplu iş sözleşmesinin metninde gösterilmektedir. Bununla birlikte, eğer toplu iş sözleşmesinin yürürlüğe gireceği tarih toplu iş sözleşmesinin metninde yer almıyorsa; o takdirde toplu iş sözleşmesi, taraflarca imzalandığı tarihte yürürlüğe girecektir. Bunun gibi, taraflarca toplu iş sözleşmesinin imza tarihinden sonraki bir tarihte yürürlüğe gireceğinin kararlaştırılması da, sorun yaratmayacaktır. Buna karşılık, toplu iş sözleşmesinin yürürlük tarihinin imza tarihi öncesine alınması, hukuken bazı konuların açıklığa kavuşturulmasını zorunlu kılmaktadır (Oğuzman, 1987, s.81 vd.).

2. Toplu iş sözleşmesinin geriye etkili yürürlüğü

Toplu iş sözleşmesini bağarlama sürecinin uzun sürmesi karşısında işçilerin mağ-

dur olmalarını önlemek düşüncesiyle uygulamada, tarafların toplu iş sözleşmesinin imza tarihinden önceki bir tarihte yürürlüğe girmelerini kabul ettikleri görülmektedir. Özellikle, aynı işçi sendikasının birbirini izleyen dönemlerde toplu iş sözleşmesi bağarlattığı durumlarda, yetki sürecinin uzun sürmesi veya tarafların uzlaşma konusunda katı bir tutum içine girmeleri, söz konusu sürecin uzamasına yol açmaktadır. Böyle bir durumda, taraflar, toplu iş sözleşmesindeki paraya ilişkin hakların imza tarihinden önceki bir tarihten (en erken, önceki toplu iş sözleşmesinin sona erme tarihinden) itibaren hesaplanmasını ama imza tarihinden sonra ödenmesini, toplu iş sözleşmesiyle kabul etmektedir.

Bu bağlamda, ortaya çıkacak önemli bir sorun; geçmişe etkili kılınan toplu iş sözleşmesinde, yetki belgesinin alınması ile önceye alınan yürürlük tarihi arasında geçen dönem için, işverenin üyelik aidatlarını kaynakta kesme yükümünün bulunup bulunmayacağıdır.

III. Öne Alınan Yürürlük Süresinin Yarattığı Boşluk

1. Yasanın ruhuyla bağdaşmama

Sen K m. 61/I tümce 1 hükmü, işverenin sendika üyelik aidatlarını kesme yükümünü yetki belgesinin alındığı tarihe kadar uzatmakla birlikte; bu durum, daha önce toplu iş sözleşmesi yapılmamış işyerleri için geçerli olmaktadır. Buna karşılık, belirtilen esas; aynı işçi sendikasının aynı iş-

yeri için yeniden toplu iş sözleşmesini yapacağı ve giderek, yeni toplu iş sözleşmesinin yürürlük tarihinin, önceki toplu iş sözleşmesinin bitimi tarihine çekileceği durumlarda, anlamını yitirmekte ve yetki belgesini alacak sendikanın toplu (kollektif) sendika özgürlüğünü tehdit edici bir nitelik kazanmaktadır.

Gerçekten, aynı işçi sendikasının, aynı işyerinde yetki belgesi alıp toplu iş sözleşmesini bağtladığı, ama toplu iş sözleşmesi hükümlerinin yetki belgesinin alındığı tarih öncesinde yürürlük kazandığı bir durumda, Sen K m. 61/I'deki işverenin aidat kesme yükümünü yetki belgesini alma tarihinden itibaren başlatma esasını uygulama olanağı bulunmamaktadır. Buna göre, belirtilen durum için, bir “örtülü yasa boşluğu” ya da “hüküm içi boşluk (*infra legem*)” söz konusudur (yasa boşluğu konusunda bkz. Aybay ve Aybay, 2000, s.234 vd). Nitekim, ortada şeklen uygulanacak bir hukuk kuralı (Sen K m. 61/I tümce 1) bulunmakta; ancak, söz konusu hüküm, biten sözleşmeden işçinin mağdur olmamasını ve bu düşünceyle toplu iş sözleşmelerinin birbirini izlemesini amaçlayan yasanın ruhuyla bağdaşmamakta ve aidat yükümüne ilişkin genel ilkelerle çatışma içinde bulunmaktadır.

2. Hüküm içi boşluğun saptanması ve doldurulması

Sen K m. 61/I'de düzenlenmiş bulunan işverenin aidat kesme yükümüne ilişkin

esaslar, birbirini izleyen toplu iş sözleşmelerinde yürürlük süresinin imza tarihi öncesine alındığı durumlar için, örtülü bir yasa boşluğu içermektedir. Şöyle ki;

İlkin, önceye alınan yürürlük süresi ile yetki belgesinin alındığı tarih arasındaki dönem zarfında, toplu iş sözleşmesinden yararlanacak işçinin, toplu iş sözleşmesine taraf işçi sendikasına üyeliğinin kesintisiz devam ettiği gözden uzak tutulmamalıdır. Esasen, söz konusu işçinin toplu iş sözleşmesinden yararlanabilmesi için, taraf sendikaya üyeliği şarttır. Çünkü, toplu iş sözleşmesinden kural olarak ancak taraf işçi sendikasının üyelerinin yararlanması söz konusu olmakta ve bunların, toplu iş sözleşmesinin yürürlük tarihinden itibaren toplu iş sözleşmesinden yararlanabilmeleri için, toplu iş sözleşmesinin imzalanması tarihinde taraf sendikaya üye bulunmaları gerekmektedir (TİSGLK. m. 9/I ve II).

İkinci olarak; her sendikanın, üyeleri üzerinde sahip bulunduğu otorite üzerinde durulması gerekmektedir. Nitekim, sendika üyeliği ya da sendikaya üye olma, üye olunan kuruluşun tüzüğünde belirlenen ve yaptırma bağlanabilen belli bazı borçları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, aidat ödeme borcu, söz konusu borçlar içinde yer alır.

Gerçekten, üyelik aidatları, sendikaların başlıca gelirlerini oluşturur. Değişik bir söyleyişle, sendikaların varlık ve faaliyetlerini sürdürebilmeleri, genellikle üyelerce ödenen aidatlarla gerçekleşir. Buna göre,

sendika üyelik aidatı, sendikanın faaliyetlerine karşılık üyenin ödemesi gereken bir miktar para veya para tutarıdır; ki, bu, üye bakımından bir borç ve sendika açısından da, bir alacak oluşturmaktadır (Narmanlıoğlu, 2001, s.202).

Bu anlamda, toplu iş sözleşmesine taraf işçi sendikasına üye olan işçinin, anılan sendikanın faaliyetlerinden ve bu arada bağıtladığı toplu iş sözleşmesi hükümlerinden, aidat ödemeksizin yararlanabilmesi söz konusu değildir. Bunun içindir ki; toplu iş sözleşmesine taraf sendikanın üyesi işçinin; toplu iş sözleşmesinin yürürlük süresinin önceye (önceki toplu iş sözleşmesinin bitimi tarihine) çekildiği tarih ile yetki belgesinin verildiği tarih arasındaki dönem için, aidat ödemeksizin toplu iş sözleşmesinin imza tarihi öncesine etkili hükümlerinden yararlanması, hukuken söz konusu değildir.

Buna göre, önceye etkili toplu iş sözleşmesi hükümlerinden işçiyi yarandıracak olan işverenin de, toplu iş sözleşmesinin bağitlanması tarihinde aidat kesme yükümü (Sendikalar K. m. 61) yükümü ortaya çıkacağı için, belirtilen döneme ilişkin aidatları işçiye yapacağı ücret ödemelerinden (özellikle ücret artışlarından) kesip taraf işçi sendikasına vermesi gerekecektir.

Ayrıca, Sen K m. 61'in, ancak çoğunluğa sahip (yetkili) sendikaya aidat kestirme hakkını tanıyan anlayışı da, bunu doğrulamaktadır. Nitekim, biran için, önceki toplu iş sözleşmesinin bitimi tarihi ile yetki belge-

sinin alındığı tarih arasındaki dönemin aidatlarını işverenin kesme yükümünün bulunmadığı kabul edilecek olduğunda; bu durum, söz konusu dönem için, sendikanın yetkisiz olduğunu benimsemek gerekecektir; ki, hukuken, bunu kabul etme olanağı yoktur. Çünkü, taraf sendikanın, yetkisiz olduğu bir dönem için toplu iş sözleşmesi kuralı koyması, hukuken söz konusu değildir.

Nihayet, toplu iş sözleşmesi hükümlerinin önceye etkili kılınmasının özünde; taraf işçi sendikasını yetki belgesi anından önceki dönem için yetkisiz kılmak düşüncesi değil, yetki belgesinin taraf sendikanın elinde olmayan nedenler yüzünden gecikmesinden doğan mağduriyetleri önleme anlayışı yatmaktadır. Buna göre, önceye etkili kılınmayan toplu iş sözleşmeleri bakımından, Sen K m. 61'deki düzenleme esas alınarak, ancak yetki belgesinin alınma tarihinden itibaren işverenin aidat kesme yükümünün ortaya çıkacağı ve yetki belgesinin verilme tarihinden önceki aidatları, bizzat sendikanın kendisinin takip etmesi söylenebilecektir.

Önceye etkili kılınan toplu iş sözleşmelerinde ise, işverenin aidat kesme yükümü, toplu iş sözleşmesinin bağitlanması anında ortaya çıkmaktadır. Çünkü, toplu iş sözleşmesinin yetki belgesinin alınmasından önceki bir tarihte (önceki toplu iş sözleşmesinin bitimi tarihinden hemen sonra) yürürlüğe gireceği kabul edilmekle, işverenin aidat kesme yükümü de bu ana çekilmiş olmaktadır.

Böylece, toplu iş sözleşmesi hükümlerinin imza tarihinden önceki bir tarihte yürürlüğe gireceğinin taraflarca kabulü halinde, işveren imza tarihinden sonra yapacağı önceye etkili (artışlı) ücret ödemelerinde, yürürlük tarihi ile yetki belgesinin alındığı tarih arasındaki döneme rastlayan aidatlarını sendikaya vermek durumundadır. Bunun aksinin kabulü, işçinin aidat ödemeksizin, sendika üyeliğini devam ettirip, yetki belgesinin alınmasından (yani, kesinti yapılacağı tarihten) önceki döneme ait toplu iş sözleşmesi artışlarından yararlanılabileceğini kabul etmek olur; ki, bu durum, işçi sendikası üyesinin aidat ödeme borcu ile bağitlanmış toplu iş sözleşmesinden yararlanma ve de kaynağında tevkif (check-off) konusunda Türk iş hukuku sisteminde kabul edilmiş genel (yasal) esaslarla bağdaşmayacaktır.

Diğer yandan, yetki belgesine kadar geçecek dönemde çoğunluğa esasen sahip bulunan işçi sendikası, önemli bir mali kaynaktan yoksun bırakılmış olacaktır. Bu durumda, işçi sendikası, yeni toplu iş sözleşmesini mutlaka önceki toplu iş sözleşmesinin süresinin bitmesine kadar bağitlamak zorunda kalacak ve söz konusu durum, işçi sendikasının üzerinde baskı yaratarak onun toplu pazarlık gücünü azaltabilecektir.

Ancak, işçi sendikası; birçok halde, Bakanlıktan gerekli yetki belgesini dahi 120 günlük süreç (TİSGLK 7/III tümce 1) içinde alamayacak olduğundan, birbirini izleyecek toplu iş sözleşmeleri arasında mutla-

ka fiilen bir zaman boşluğunun varlığından kaçınılamayacaktır. Bunun gibi, Bakanlık; değişik etkiler altında kalıp, gereksiz (haksızlığı belirgin) işkolu veya işletme itirazlarının yapılmasını da fırsat bilebilir ve böylece, yetki belgesinin kesinleşmesi süreci, uygulamada uzayıp sürüncemede kalabilir. Bütün bu yetki belgesi alma sürecinde yaşanacak uzamaların ise, yıllarca aynı işyerleri için toplu iş sözleşmesi bağitlamış işçi sendikaları için, fiilen aidat kaybı anlamını taşıyacağı ve bunların toplu (kollektif) sendika özgürlüklerini tehdit edeceği açıktır.

Toparlayacak olursak; yeni toplu iş sözleşmesi önceki toplu iş sözleşmesini imzalamış bulunan işçi sendikasıyla bağitlanacak ve yeni toplu iş sözleşmesi hükümleri önceye etkili kılınacak olduğu takdirde, yukarıda açıklanan nedenlerle, işverenin üyelik aidatlarını kaynağında kesme yükümünün yetki belgesinin alındığı tarihten başlatılmasına ilişkin yasal düzenlemelerde (Sen K m. 61/I tümce 1 hükmünde) örtülü bir boşluğun varlığı kabul edilmeli ve bu durumda artık, işverenin aidat kesme yükümünün, yetki belgesi tarihi ile yeni toplu iş sözleşmesinin yürürlük tarihi arasında geçen dönem için de geçerli olması esası benimsenmek suretiyle, söz konusu boşluk doldurulmaya çalışılmalıdır.

3. Kesilmeyen aidata faiz işletme anı

Öncelikle belirtmek gerekir ki; üyelik aidatlarını kaynağında kesip taraf sendikaya vermeyen işveren karşısında, faizin

hangi tarihten itibaren işletileceği hususu, tartışmalı olan bir konudur. Bu konuda, Yargıtay Dokuzuncu Hukuk Dairesi; işçi sendikasının, sendika üyelik aidatını ödemeyen işvereni temerrüde düşürmedikçe, biriken aidat alacakları için faiz isteyemeyeceği görüşündedir (Yarg. 9. HD., 5.6.1996-890/ 12692; Yarg. 9. HD., 15.1.2002-14735/205. Ayrıca bkz. Narmanlıoğlu, 2001, s.206 dn. 507). İşverenin mutlaka temerrüde düşürülmesini arayan bu görüş ise, öğretilde olumlu olarak değerlendirilmemiştir (Tuncay, 2010, s.81).

Bununla birlikte, Yargıtay Dokuzuncu Hukuk Dairesi; toplu iş sözleşmesinde üyelik aidatının ne zaman bankaya yatırılacağı hakkında toplu iş sözleşmesinde hüküm olduğu takdirde, ayrıca ihtara gerek kalmaksızın bu tarihten itibaren faiz işletilmesini ve böyle bir açıklık olmadığında dava tarihinden itibaren faiz hesaplanmasını da kabul etmiş bulunmaktadır (Yarg. 9. HD., 28.3.2008-14425/6670).

Ancak, ödenmeyen aidatların faizi hakkındaki söz konusu Yargıtay görüşlerinin, birbirini izleyip tarafları aynı olan toplu iş sözleşmesinin önceye etkili hükümler taşıması halini ilgilendirmediğini, hemen belirtmek gerekmektedir. Gerçekten, işverenin aidat kesme yükümü; önceye etkili kılınan toplu iş sözleşmelerinde, toplu iş sözleşmesinin bağtlanması anında ortaya çıkmaktadır. Nitekim, toplu iş sözleşmesinin yetki belgesinin alınmasından önceki bir tarihte (önceki toplu iş sözleşmesinin

bitimi tarihinden hemen sonra) yürürlüğe gireceği kabul edilmekle, işverenin aidat kesme yükümü de bu ana çekilmiş olmaktadır.

Bu anlamda, işveren, aidat kesme yükümünün doğduğunu (ortaya çıktığını) ancak toplu iş sözleşmesinin bağtlandığı imza anında ve zorunlu (yasal) tahkimde de Yüksek Hakem Kurulu'nun toplu iş sözleşmesi hükmündeki kararını (TİSGLK m. 55) öğrendiği, yani kararın kendisine tebliğ edildiği anda bilebilecek durumdadır. Buna göre, belirtilen durumlarda faiz alacağının da, toplu iş sözleşmesinin bağtlandığı andan itibaren hesaplanması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonsöz

İşverenin sendika üyelik aidatlarını kaynağında kesip taraf işçi sendikasına ulaştırması yükümüne ilişkin yasal düzenlemenin (Sen K m. 61/I tümce 1 hükmünün), toplu (kollektif) sendika özgürlüğünü koruma açısından, mevcut haliyle yeterli olmadığı, buraya kadarki açıklamalardan ortaya çıkmaktadır. Nitekim, bu konuda yetki belgesinin tarihini esas almanın, özellikle tarafları aynı olan ve birbirini izleyen toplu iş sözleşmelerinde yürürlük tarihinin yetki tarihinin öncesine alınmasıyla birlikte sorun yaratacağı, yukarıdan beri görülmüş bulunuyor.

Sendikalar Kanunu'na ilişkin değişiklik çalışmalarına hız verildiği bugünlerde, buna ilişkin olarak önemli bir düzeltme fırsatı ortaya çıkmıştır. Ancak, Çalışma ve Sos-

yal Güvenlik Bakanlığı’nın, bu fırsatı yeterince değerlendirdiği söylenememektedir. Nitekim, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Bakanlar Kurulu’na yakın tarihte sevketmiş bulunduğu “*Toplu İş İlişkileri Kanunu Taslağı*”nda (metni için bkz. <http://sendikam.blogspot.com/2011/10/toplu-is-iliskileri-kanunu-tasar-taslag.html>), üyelik ile dayanışma aidatlarının “yetkili işçi sendikası”nın işve-

rene yazılı başvurusu üzerine işçinin ücretinden kesilmek suretiyle “ilgili sendika”ya ödenmesini öngörmektedir (m. 18/II). Bakanlığın, söz konusu taslakta durumdan habersiz görünüp ilgisiz kalmış bulunmasına bir anlam vermek, güç görünmektedir. Bu konuda, Bakanlığın, yetki süreçlerinin uzaması sonucu işçi sendikalarının mali yönden güç durumda kalmasından, yarar umuyor olmaması gerekir.

KAYNAKÇA

- Aybay, A. ve Aybay, R. (2000). *Hukuka Giriş*. İstanbul: Aybay Yayınları
- Eyrenci, Ö. (1984). *Sendikalar Hukuku*. İstanbul: Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası Yayını
- Narmanlıoğlu, Ü. (2001). *İş Hukuku II: Toplu İş İlişkileri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını
- Oğuzman, K. (1987). *Hukuki Yönden İşçi-İşveren İlişkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yayını
- Sur, M. (2011). *İş Hukuku Toplu İlişkiler*. Ankara: Turhan Kitabevi
- Şahlanan, F. (1995). *Sendikalar Hukuku*. İstanbul: Yılmaz Ajans
- Tuncay, A. C. (2010). *Toplu İş Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınevi

ÖZET

Mali Kural ve Etkinlik Sorunu: Türkiye Örneği

Kurallara dayalı maliye politikası uygulamaları son yıllarda önem kazanan bir konu olmuş ve bir iktisat politikası aracı olarak sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Dört tane mali kural türü vardır: i) Borçlanma Kuralları, ii) Bütçe Dengesi Kuralları, iii) Harcama Kuralları ve iv) Gelir Kuralları. Anayasal iktisatçılara göre, bu tip kurallar hükümet kaynaklı, mali istikrarsızlık, kamu kesiminin büyüklüğü, yozlaşma vb. sorunların çözümünde büyük fayda sağlayacaklardır. Pozitif iktisat teorisi açısından ise bu tip kuralların etkileri sınırlı olmakta ve dahası kimi kurallar, bazı makroekonomik hedeflerle çatışma için olmaktadır.

Bugün 80’den fazla ülkenin mali kural uygulamasına başvurduğunu görmekteyiz. Türkiye’de bu tip kurallar 2001 yılından bu yana uygulanmaktadır. Çalışmamızda Türkiye’de uygulanan bu kuralların etkinliğini inceleyecek ve bunların Türkiye’nin kamu maliyesi kaynaklı sorunlarına karşı nihai çözüm olup olmadıklarının cevabı aranacaktır.

***JEL Sınıflaması:** E62*

***Anahtar Kelimeler:** Mali Disiplin, Mali Kural, Türkiye Ekonomisi*

ABSTRACT

Fiscal Rules and Efficiency Issues: Turkish Case

Rule based fiscal policy have recently gained importance and became a vital tool in economic policy implamentations. There are four types of fiscal rules: i) Debt Rules, ii) Budget Rules, iii) Expenditure Rules, iv) Revenue Rules.

According to Constitutional economists, these rules help to mitigate government caused issues such as fiscal instabilities, government size, corruption, etc. But for positive economic theory, fiscal rules can only be effective in limited ways and there are conflicts these rules.

Today more than 80 countries implement such rules. Turkey has been using these policy tools since 2001. In this study we are going to examine the efficiency of the fiscal rules in Turkey and try to find out if they are the ultimate solution fort he fiscal issues in Turkey or not.

***JEL Classification:** E62*

***Keywords:** Fiscal Dicipline, Fiscal Rules, Turkish Economy*

Mali Kural ve Etkinlik Sorunu: Türkiye Örneği

Prof.Dr. Nevzat Saygılıoğlu*

Arş. Gör. Ali Çelen Erduran**

İRİŞ

Düşünsel temellerini “Anayasal İktisat” ekolünden alan mali kural ve kurumlar, piyasaların güven sorunlarının ortadan kaldırılması ve hükümet politikalarının inandırıcılığının artırılması açısından birer politika önlemi olarak savunulmaya başlanmıştır. Buna göre, ister Anayasa metinleri içerisinde yer alsın, isterse de “mali sorumluluk” düzenlemeleri tarzı ayrı yasal bir düzenleme biçiminde olsun; mali kurallar ve kurumlar, hükümetlerin maliye politikası uygulamalarındaki iradi kararla-

rını en aza indirmek suretiyle geleceğe yönelik beklentilerde oluşabilecek belirsizlikleri ortadan kaldırmayı ve böylece piyasada yer alan karar alıcıların güven sorunlarını minimize etmeyi amaçlamaktadırlar.

Gerek teoride gerekse de uygulamada 4 farklı mali kural tipinin yer aldığı görülmektedir: (1) borçlanma kuralları, (2) bütçe dengesine yönelik kurallar, (3) vergi kuralları ve (4) harcama kuralları. Bu dört farklı kural tipinin, teorik olarak gerek makroekonomik istikrar açısından ve gerekse de ekonomideki oyuncuların refah düzeyleri açısından farklı etkileri olduğu çeşitli ampirik araştırmalarla ortaya konulmuştur.

Uygulamaya bakıldığında; özellikle 1990’lı yılların ortasından sonra Dünya’da mali kural uygulamalarının hızla yaygınlaştığı dikkati çekmektedir. 2009 yılı verileri-

* Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü
nsaygilioglu@gazi.edu.tr

** Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü
acerduran@gmail.com

ne göre Dünya genelinde 80 ülke mali kural uygulamasına başvurmuş bulunmaktadır. Bu kuralların önemli bir kısmı, ulusal düzeyde ihtiyaca göre şekillenmiş ve yürürlüğe konulmuşken, bir kısmı da uluslar üstü düzeyde uygulanmaktadır. Bu noktada AB'nin Maastricht Kriterleri ikinci durumun en çarpıcı örneğini oluşturmaktadır.

Dünya genelinde bu ölçüde yaygınlaşmalarına rağmen mali kurallara yönelik olarak çok ciddi eleştirilerin dile getirildiği görülmektedir. Öncelikli olarak her ne kadar bir anayasal ya da yasal dayanağa sahip olsalar da uygulama sonuçlarının hangi kriterlere göre değerlendirileceği ya da mali kurallardan sapmaların ne gibi yaptırımlarla etkin kılınacağı hususu belirsizlik içeren bir konudur.

İkinci olarak; mali kurallar kendilerinden beklenen iktisadi fonksiyonları yerine getirebilmişler midir? Özellikle son küresel ekonomik kriz nedeniyle mali kural anlamını yitirmiş midir? Kriz döneminde, kimi ülkeler, ekonomilerini canlandırmak için genişletici maliye politikası tedbirleri uygulamak durumunda kalmışlardır. Bu durum, söz konusu politikalara başvuru alan ülkelerde bütçe açıklarının artmasına ve borç yüklerinin tırmanmasına sebep olmuştur. Bu noktada; mali kuralların, normal zamanlarda ekonomik istikrarın bir güvencesi olup olmadığı, kriz dönemlerinde bu kurallardan vazgeçilmesinin gerekip gerekmediği ve hatta serbest piyasa ekonomisinde devlete verilen yeni düzenleyici ve denetleyici rol

ile örtüşüp örtüşmediği tartışma konusu yapılmaktadır.

Son olarak, her ülkenin karşılaştığı ekonomik sorunlar ve dolayısıyla da bunlara yönelik olarak uygulaması gereken politika tedbirleri farklılıklar göstermektedir. Dahası, ülke ekonomilerinin odaklandığı tek sorun, belirsizliklerin azaltıldığı bir makroekonomik sistemin uygulanması da değildir. Gelir dağılımı sorunlarından sosyal politika gerekliliklerine, sanayi politikalarından ihracat politikalarına kadar çok çeşitli alanlarda selektif maliye politikası uygulama zorunlulukları da mali boşluğu azaltarak hükümetlerin hareket alanını kısıtlayan bu tip mali kural uygulamalarının eleştirilmesine neden olmaktadır.

Türkiye ekonomisinde 2000 yılından bu yana fiilen mali kural uygulamalarına gidildiği görülmektedir. Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu koşullar dikkate alındığında uygulanmakta olan mali kurallar ile tasarı biçiminde olan kural gerçekten de ülke ekonomisinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte midir? Ayrıca; ülkemizde kamu maliyesinin temel sorunu bütçe açıkları ya da borç yükü müdür, yoksa vergi gelirlerinin yetersizliği ya da vergi yükünün adaletsiz dağılımı gibi daha öncelikli sorunlar mevcut mudur? Benzer şekilde Türkiye'de makroekonomik istikrarsızlık risklerine ya da piyasa nezdinde güven sorununa yol açan başlıca faktör kamu maliyesinde görülen dengesizlikler midir, yoksa cari işlemler açığının düzeyi veya aşırı kredi ge-

nişlemesine bağlı olarak sektör bilançolarında oluşan pozisyon açıkları, ülke ekonomisini daha ciddi risklerle karşı karşıya bırakmakta mıdır? Ve son olarak mali kural ya da daha geniş anlamda mali disiplin uygulamaları bu sorunları çözebilecek nitelikte midir, yoksa mali boşluğun artırılması suretiyle selektif maliye politikası uygulamalarına imkan tanıyan bir maliye politikası daha arzu edilebilir bir seçenek midir?

İşte çalışmamızda bu soruların yanıtlarını aramak suretiyle mali kural uygulamasının, dünya genelinde ve Türkiye ekonomisi açısından gerekliliği tartışılacaktır.

1. Mali Kural'ın Tanımı ve Unsurları

Geniş anlamda mali kurallar, bütçe karar alma ve uygulama süreçlerini düzenleyen davranışsal veya hukuki normlardır (Kesik ve Bayar, 2010, s. 46). Bir diğer tanıma göre ise mali kurallar; “bazı mali değişkenler üzerine konulan yasal sınırlamalar ya da maliye politikası üzerine konulan daimi sınırlamalar” olarak tanımlanmaktadır (Kopits ve Symansky, 1998: Kesik ve Bayar, 2010, s. 47). Alesina ve Perotti'nin tarafından gerçekleştirilen tanımın ise, daha kapsayıcı ve mali kural uygulamalarının teknik unsurlarının ele alınabilmesi bağlamında daha faydalı olduğu görülmektedir. Buna göre mali kural; kamu bütçelerinin hazırlanması, onaylanması ve uygulanması ile ilgili bir dizi kural ve düzenlemeyi içermekte ve bütçeleme sürecindeki kurumları kapsamaktadır (Alesina ve Perotti, 1999: Kesik ve Bayar, s. 47).

Söz konusu farklı tanımlar mali kural uygulamasının farklı unsurlarını belirtmesi bakımından önem arz etmektedir. Buna göre;

- i) Öncelikli olarak mali kurallar, seçilen mali değişkenler üzerine konulan kısıt ya da sınırlandırmalardır. Bir kısıtın gerekliliği, mali kural uygulamasının olmazsa olmaz özelliğidir.
- ii) Mali kurallar, davranışsal ya da hukuki normlardır. Uluslararası finansal kuruluşlarla yapılan anlaşmalara paralel olarak getirilen taahhüt niteliğindeki performans hedefleri (faiz dışı fazla hedefi gibi) davranışsal kurallara örnek olarak gösterilebilir. Anayasa ya da “Mali Sorumluluk Kanunu” tarzı düzenlemeler ise hukuki temele sahip kurallara örnek olarak gösterilebilir.
- iii) Mali kurallar bütçeleme süreci içerisinde uygulanmaktadırlar.

İlk bakışta ayrı bir unsur olarak ele alınması gereksizmiş gibi gözükse de bu son unsur, mali kuralların tasarımı ve uygulama başarısı açısından oldukça önemlidir. Zira bu unsur mali kuralların sadece bir taahhüt ya da hukuki normdan öte bütçeleme tekniği ile birebir ilgili bir konu olduğunun altını çizmektedir. Bu da başarılı bir mali kural uygulaması için gerekli olan koşulların neler olduğu konusu ile doğrudan bağlantılı bir konudur.

OECD'ye göre başarılı bir mali kural uygulaması için öncelikle bütçeleme sürecinde, daha geniş anlamda ise kamu mali

yönetim alanında bir reforma ihtiyaç vardır. Buna göre mali kural ancak aşağıdaki alanlarda reform gerçekleştirildiği takdirde başarılı olabilecektir (Schick, 2003, s. 8);

- i) Çok yıllık bütçeleme uygulaması,
- ii) Gelecekteki bütçe gelişmelerine ilişkin tahminlerin doğruluk düzeyi,
- iii) Politika değişikliklerinin ilerleyen dönemlerdeki muhtemel etkilerinin hesaplanmasına imkan olması,
- iv) Kuraldan sapmaların incelenmesine ve düzenlenmesine yönelik prosedürlerin yerleşmiş olması,
- v) Kuraldan sapmayı önleyecek mekanizmaların yerleşmiş olması,
- vi) Son olarak kuralı uygulayacak politikacıların da kurala inanması.

IMF'ye göre ise başarılı bir mali kural uygulaması için gerekli olan koşullar şu şekilde sıralanabilir (IMF, 2009, s. 11 - 13);

- i) Yeterli bir kamu mali yönetim yapısı bulunmalıdır.
- ii) Güvenilir veriler olmalıdır.
- iii) Bütçe büyüklüklerinin gelişimi tahmin edilebilir olmalıdır.
- iv) Bütçe raporları kapsayıcı olmalıdır.
- v) Son olarak mali veriler önceden açıklanan bir takvime uygun olarak yayımlanmalı ve dış kontrole imkan sağlamalıdır.

Her iki uluslararası kuruluşun belirttiği farklı koşulların en önemli ortak noktası, mali kuralların bütçeleme sürecine ilişkin reformların ardından uygulanması duru-

munda başarı sağlayacak olmalarıdır. Bir başka ifadeyle hükümetlerin bir taahhüt altına girmeleri ya da yasal veya anayasal normlar getirmeleri sadece kağıt üstünde bir mali kuralın varlığı anlamına gelecektir. Burada IMF'nin odaklandığı başlıca konunun mali saydamlık ve hesap verilebilirlik gibi modern bütçeleme ilkelerine paralel olarak sağlıklı verilerin ve düzenli raporların sağlanması olduğu görülmektedir. Buna karşın OECD ise, mali kural uygulamasının bütün aşamalarının önemine odaklanmaktadır. Kuraldan sapmaların tespitinin imkanı ya da sapma durumunda uygulanacak prosedürlerin kesinliği, ve belki de en önemli unsur olan siyasi iradenin de bu konudaki kararlığı OECD için başarılı bir kuralın teknik koşullarıdır.

Teknik koşul ya da gereklilikler başarılı bir mali kural uygulama sürecinin şüphesiz, olmazsa olmazlarıdır. Ancak, “davranışsal / hukuki kısıt” biçimde belirtilebileceğimiz diğer iki unsur “mali kuralın” tasarımı ve türleri ile bunların dayandığı düşünsel ve teorik temellerin ortaya konması açısından oldukça önemlidir. Bir başka ifadeyle “optimal mali kural nedir” sorusunun cevabını bütçeleme tekniğinde değil, iktisat teorisinde aramak gerekmektedir.

2. Optimal Mali Kural Arayışı: Anayasal İktisat ve Pozitif İktisat

Mali kuralın teorik açıdan en önemli boyutu optimal niteliğe sahip bulunmasıdır. Kopits – Symansky (1998) ve Buiter

(2003)'e göre bu tip bir tercihin 3 unsuru bulunmaktadır (Mackiewicz, 2004, s. 4);

- i) Optimal mali kural, genel olarak maliye politikası üzerinde etkin olmalıdır. Bir başka ifadeyle basit politika amaçları ile uyumlu ve denetimi kolay olmalıdır.
- ii) Tanımlanan kural uzun dönemli ekonomik amaçlarla uyumlu olmalıdır.
- iii) Kural, döngülere karşı etkili olmalıdır.

Burada kullanılan optimalite kavramı daha çok “etkin” kelimesi ile ifade edilebilen ve amaç ile araç arasındaki ilişkiyi ele alan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da aslında mali kural literatürünün ilk başlarda Anayasal İktisatçılar tarafından ele alınan, normatif karakterli bir analiz olmasının sonucudur.

2.1. Anayasal İktisat Anlayışı ve Mali Kural

Anayasal iktisat teorisi yazarları, kişinin kişisel çıkar tarafından yönlendirildiğini, yani bu davranış biçiminin kişi doğasının temeli olduğunu savunurlar. Bu görüşe göre; kişiyi durduracak bir mekanizma (bir kural) olmadığı takdirde en güçlü birey ve / veya gruplar toplumsal kararların verilmesinde baskın bir rol oynayacaklardır. Bu görüşü savunan yazarlar, anayasal kuralların, düzen ve eşitlik açısından karar alma sürecini şekillendirmesi / sınırlandırması gerektiğini savunurlar (Tager ve van Lear, 2001, s. 65).

Bu görüş, özellikle de para politikası kararlarında politikacıların başkaca hedeflerinin olabileceğini (kısa dönemli hedefler) ve

neticede enflasyonist eğilimlere neden olabileceğini söyler. Mali kurallar da benzer bir anlayışın yansımasıdır. Buna göre; yeniden seçilebilme arayışı içinde olan politikacılar, büyük baskı gruplarından aldıkları desteğe paralel olarak kamusal harcamaları arttırma ve vergi yükünü azaltma eğiliminde olacaklardır (Tager ve van Lear, 2001, s. 65).

Anayasal iktisat teorisi yazarlarının çıkış noktasını “devlet (hükümet) başarısızlıkları” tezi oluşturmaktadır. Buna göre (Durmuş, 2008, s. 94);

- Hükümet müdahalelerinin sonuçlarının önceden kestirilemez nitelikte olması,
 - Kamu yararı ya da sosyal fayda gibi kavramların içeriğinin tam olarak net olmaması ve kimi baskı gruplarının çıkarlarını yansıtacak manipülatif davranışlara imkan tanınması,
 - Kamusal müdahalelerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan sistemin karmaşık yapısı,
 - Maliye politikası uygulamalarında kısa görüşlülüğün (miyopinin) söz konusu olması,
 - Bu tip politikaların ekonomi üzerinde ciddi uygulama maliyetlerinin olması,
- gibi faktörler piyasanın doğal işleyişini bozmakta ya da piyasa başarısızlıklarından kaynaklanan ekonomik maliyetlerden çok daha ağır ekonomik ve sosyal maliyetler yaratmaktadır.

Bir Anayasal İktisatçı olan Coşkun Can Aktan'ın maliye politikası uygulamalarında

ortaya çıkan hükümet kaynaklı sorunlara ilişkin şu iki tespiti, bu anlayışın mali kurallın gerekliliği konusundaki bakış açısının temelini yansıtır niteliktedir (Aktan vd. 2010, s. 98):

“Hükümetlerin sorumsuzca kullandıkları vergi, harcama, borçlanma ve para basma yetkileri makro ekonomik istikrarı bozan en önemli etkenlerin başında gelmektedir. Sınırsızca ve sorumsuzca kullanılan maliye politikası araçları, amacından sapmakta ve makro-ekonomik istikrarı olumsuz yönde etkilemektedir”

“Devletin büyümesi; kamu gelir ve giderleri arasındaki dengesizlik, mali istikrarsızlık, borçlanma ihtiyacının artması gibi ekonomik sonuçlar dışında, rüşvet, zımmet, rant kollama gibi siyasal sonuçlar da doğurmaktadır”

Bu alıntılardan da açıkça görüldüğü gibi hükümetlerin ya da daha geniş anlamda siyasal grupların maliye politikası üzerindeki etkileri, ülke ekonomiklerini makro ekonomik istikrarsızlıklar ile karşı karşıya getiren en önemli unsur olarak algılanmaktadır. İşte mali kuralların en büyük faydası, siyasi nitelikli yönelimleri ortadan kaldırmalarıdır. Böyle bir “mali kural” uygulamasının sağlayacağı faydaları, Aktan v.d. (2010, s. 99 – 103) şu şekilde belirtmektedir:

- i) Mali disiplin ve mali dengenin tesis edilmesi,
- ii) Makroekonomik istikrarın sağlanması,
- iii) Devletin aşırı büyümesinin engellenmesi,

iv) Mali sürdürülebilirliğin temini

v) Vergi yükünün azaltılması suretiyle toplam piyasa üretiminin artırılması,

vi) Kamu harcamaları ile ilgili olarak vatandaşların memnuniyetsizliğinin azaltılması,

vii) Çıkar gruplarının lobicilik faaliyetlerinin ve rant kollama faaliyetlerinin azaltılması,

viii) Devletin savurganlaşması ve siyasi popülizmin önlenmesi.

Görülebileceği gibi bu bakış açısına göre mali kural, siyasi popülizm kaynaklı tüm bu sorunları önleyecek bir “sihirli değnek”tir. Bir başka ifadeyle ekonomiyi siyasi karar alma sürecinin ve baskı gruplarının etkisinden kurtaracak bir mali kural, makro ekonomik istikrarsızlıktan savurganlığa; üretim potansiyelinin değerlendirilememesinden vatandaş memnuniyetsizliğine kadar birçok sorunu çözebilecek nihai bir reçetedir.

Peki, yukarıda belirtilen faydalar arasında hiç mi çatışma yoktur? Örneğin bir ekonominin üretim ve yatırım kapasitesinin artması kredi genişlemesine neden olarak özel sektörün borç stokunu artırabilir ki; bu da ciddi bir istikrarsızlık kaynağıdır. Vergi yükünün azaltılması bir yandan potansiyel üretimi artırırken diğer yandan da vergi gelirlerini azaltarak mali dengenin bozulmasına yol açabilir. Mali disiplin bir yandan mali dengenin sağlanmasına katkıda bulunur-

ken diğer yandan en kolay kesinti yapılabilir kalem olan sosyal yatırım harcamalarının kısılmasına neden olabilir ki; bu da vatandaş memnuniyetsizliğini artırıcı bir unsur olacaktır.

Mali kuralın düşünsel temelini oluşturan Anayasal İktisat Teorisi, bir mali kural uygulamasının olası sonuçlarını tartışmak yerine olmasını arzu ettiği durumu yani normatif yönünü tartışmak suretiyle sadece felsefi bir arka plan hazırlamaktadır. Bir başka ifadeyle, spesifik bir mali kural uygulamasının yaratacağı fayda ve maliyetleri birlikte değerlendirmek suretiyle “optimal mali kural nedir” sorusunun cevabını aramaktadır. Sadece “savurganlık” ya da “sorumluluk” gibi içeriği değer yargılarınınca şekillenebilecek kavramlardan hareketle bir fikri empoze etmeye çalışmaktadır.

2.2. Pozitif İktisat Anlayışı ve Optimal Mali Kural

Pozitif analizin temelinde de anayasal iktisat görüşüne paralel varsayımlar bulunmaktadır. Bu tip bir analizde de hükümetlerin iktidar dönemlerini uzatma, seçmenlerin kısa dönemli faydalarına göre oy kullanma, baskı gruplarının çıkarlarını maksimize edecek biçimde lobcilikte bulunma gibi amaçları vardır. Fakat bir önceki yaklaşımdan farklı olarak burada söz konusu varsayımlar, oldukça geniş bir biçimde tanımlanmış amaç fonksiyonlarıyla temsil edilmektedirler. Dahası, genel kabul görmüş analitik yöntemlerle analiz edilen bu fonksiyon-

lar neticesinde, kelimenin gerçek anlamıyla optimal davranış kalıpları ya da politika yolları ortaya çıkarılmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, mali kurala ilişkin pozitif analizin çıkış noktasını Kydland ve Prescott’un (1977) “dinamik tutarsızlık” (time inconsistency) teorisine dayandırmak mümkündür.

Dinamik tutarsızlık sorunu şu şekilde açıklanabilir: Hükümet “t” sayıda dönemden oluşan zaman aralığı için sosyal refah fonksiyonunu, belli bir kontrol değişkenine göre – örneğin enflasyon ya da işsizlik – maksimize edecek ve (x^*) gibi bir optimal politika patikası elde edecektir. Eğer politikacı “t” sayıdaki dönem boyunca bu x^* optimal politikasını uygularsa, toplumdaki bireylerin faydaları da dönem boyunca maksimum olacaktır. Kamu maliyesi literatüründe bu tip politikalara “Ramsey Politikaları” da denmektedir (Chari, 1988, s. 1-2). İlk kez Kydland – Prescott (1977) tarafından makroekonomik çerçevede ele alınan dinamik tutarsızlık görüşü ise Ramsey politikalarının, politikacılar tarafından uygulanamayacağını ileri sürmektedir. Bir başka deyişle $(0, 1, \dots, t, \dots, t+s, \dots, T)$ gibi bir zaman aralığının bulunduğu varsayımı altında; Ramsey politikalarına göre politikacı (t) döneminde seçtiği bir politikayı $(t+s)$ döneminde de uygulamaya devam edecekken dinamik tutarsızlık görüşüne göre ise politikacı (t) döneminde (x_1^*) gibi bir optimal politika seçmesine rağmen eğer $(t+s)$ döneminde (x_2^*) gibi bir

politikaya dönmesi faydasını artıracak ise, bu takdirde artık (t) dönemindeki (x_1^*) politikası dinamik olarak tutarsızdır.

Dinamik tutarsızlık görüşünün para ya da maliye politikası kuralları ile olan bağlantısı ise bu noktadan sonra başlamaktadır. Beklentilerini rasyonel olarak oluşturan bireyler, hükümetin (t) döneminde, optimal politikadan sapma eğiliminde olduğunu göreceklere ve bu yüzden de, hükümet (t) döneminde (x_1^*) gibi bir politika uygulayacağını açıklasa bile beklentiler (x_2^*) politika-sına göre oluşturulacaktır.

Pozitif iktisat, bağımsız merkez bankası, açık enflasyon hedeflemesi ya da mali kurallar gibi kurumsal faktörleri bu noktada analizin içerisine dahil etmektedir. Burada birincil amaç hükümete yönelik güven sorunu ya da inançsızlığın önüne geçecek kurumsal yapılar oluşturmaktır. Anayasal iktisat teorisine benzer şekilde burada da çıkar maksimizasyonu vardır; fakat mali kuralı zorunlu hale getiren faktör kişi doğasına yönelik “kötülükçü” özellikler değil, fakat rasyonel bireylerin beklentilerini oluştururken karşı karşıya kaldıkları güven sorunlarının çözümüdür.

Pozitif analizin bu bakış açısının bir avantajı, daha gerçekçi mali kural türlerini araştırmak suretiyle uygulamaya yönelik katkı sağlamasıdır. Bir başka ifadeyle bu analiz yönteminde aynı anda birçok sorunu çözebilen bir “sihirli değnek” yoktur. Farklı mali göstergelere yönelik olarak getirilen

farklı kısıtlamaların gerek ekonomi üzerinde gerekse de toplumsal refah düzeyi üzerinde aynı anda hem olumlu hem de olumsuz etkileri mevcuttur.

Örneğin Schmitt-Grohe ve Uribe (2007) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada mümkün olduğunca basit olarak tasarlanmış mali kurallar sonucunda ortaya çıkacak ekonomik sonuçların, Ramsey politikaları sonucu elde edilen teorik refah düzeyine en yakın sonuçları ortaya çıkaracağı bulunmuştur. Yani burada mali kuralın tasarım farklarının doğuracağı refah etkileri tartışılmıştır.

Andres ve Domenech (2006) ise farklı gelir kurallarının, hasıla düzeyi üzerindeki dalgalanmalara yönelik farklı etkiler doğuracağı tartışmaktadır. Annicchiarico v.d. (2008) daha kapsamlı bir çalışmayla farklı şekillerde beklenti oluşturan ekonomik oyuncuların varlığı durumunda uygulanacak mali kuralların farklı ekonomik etkiler doğuracağını göstermişlerdir. Dahası yazarlar, farklı beklenti oluşturma yöntemlerinin para politikası – maliye politikası etkileşimi üzerinde farklı etkileri olacağını ve bu durumun da mali kuralların etkinliğini değiştireceğini belirtmişlerdir. Yani bu çalışmaya göre, kısıt altında amaç maksimizasyonunu sağlayan “optimal” mali kuralın nitelikleri ekonomik oyuncuların içinde bulundukları koşullara göre değişecektir.

Sayısını çoğaltabileceğimiz bu tip örnekler mali kurala ilişkin olarak bir noktayı açıkça ortaya koymaktadır: Aynı anda birçok derde deva olabilen tek bir “optimal

mali kural” diye bir şey yoktur. Hatta farklı mali kural türleri, çeşitli ekonomik değişkenler üzerinde birbiri ile çatışan sonuçlar doğurabilir. Aynı zamanda ekonomik oyuncuların zaman içerisinde değişen davranış kalıplarına paralel olarak da bir dönem etkili olan bir mali kural başka bir dönemde ise etkisini ya da gücünü yitirebilir. Dolayısı ile mali kural, diğer tüm iktisat politikası araçları gibi belli koşullar altında ve belli varsayımlara dayalı olarak fonksiyon gösteren bir politika aracıdır. Bu nedenle mali kurallara, diğer iktisat politikası araçlarından farklı olarak aşırı anlamlar yüklemek çok da mantıklı değildir.

Pozitif analiz yönteminin sunduğu bir başka avantaj ise, uluslararası kuruluşlarca oluşturan ve ülkelere yönelik gerek ekonomi politikası önerilerinin sunulmasında, gerekse de ülke değerlendirme raporlarında yer alan geleceğe yönelik tahminlerin oluşturulmasında kullanılan modellerle bu analiz yönteminin karşılıklı bir etkileşim içinde olmasıdır. Dahası, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği gibi, mali kural uygulamalarının başarısına ve farklı mali kural türlerinin etkilerine yönelik uygulama sonuçları da bu kuruluşların değerlendirme raporlarının bize sunduklarının ötesine geçememektedir.

3. Uygulama Işığında Mali Kural Türleri ve Mali Kuralın Etkileri

Bir önceki başlık altında değinildiği gibi, mali kural teorisini mali kural uygulama-

masına bağlayan olgu, uluslararası finansal kuruluşların, ülkelere yönelik önerilerini (ya da projeksiyonlarını) oluştururken kullandıkları tanımlardır. Buradan hareketle IMF’ye göre genel olarak 4 farklı mali kural tipi bulunmaktadır. Bu sınıflandırmanın literatürde büyük ölçüde kabul gördüğü belirtilmelidir:

- **Bütçe Dengesi Kuralları:** Bütçe açık ya da fazlasının GSYH’a olan oranının kısıtlanmasıdır. Bunlar genel bütçe dengesi kuralı biçiminde olabileceği gibi, faiz dışı bütçe dengesine yönelik kurallar biçiminde de olabilir.
- **Borçlanma Kuralları:** Borç yüküne belirli bir sınırlandırma getiren kurallardır.
- **Harcama Kuralları:** Farklı harcama kalemlerine yönelik olarak getirilen kısıtlamalardır.
- **Gelir Kuralları:** Farklı gelir kalemlerinin alt ya da üst sınırlarına yönelik olarak getirilen kısıtlamalardır.

Söz konusu farklı kural türlerinin, ekonomi üzerindeki etkileri farklı olmaktadır. 1 numaralı tabloda bu durum gösterilmektedir.

1 numaralı tablodan da görüleceği gibi, aynı anda tüm ekonomik sorunların çözümüne imkan sağlayan bir mali kural türü bulunmamaktadır. Örneğin borç yükünün kısıtlanmasına yönelik kurallar borçların sürdürülebilirliğine yönelik önemli bir iyileşme sağlarken ekonomik istikrarı tehlikeye atma potansiyeline sahiptirler. Bu, Anayasal iktisatçıların öngörülerinin tamamen tersini içeren

Tablo 1 : Farklı Mali Kural Türlerinin Ekonomik Amaçları Gerçekleştirmedeki Başarı Düzeyleri

		AMAÇ	
	Borçların Sürdürülebilirliği	Ekonomik İstikrar	Kamu Kesiminin Büyüklüğü
Genel Bütçe Dengesi	++	-	0
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	+	-	0
Borç Yüğü	+++	-	-
Harcama	+	++	++
Gelir			
Gelir Tavanı	-	-	++
Gelir Tabanı	+	+	-

+: pozitif yönde katkı; -: negatif yönde katkı ve 0 nötr etkiyi göstermektedir.

Kaynak : IMF (2009: 6)

bir durumdur. Zira bu yazarlar genel anlamda mali disiplinin sağlanmasına paralel olarak makroekonomik istikrarın da sağlanacağını savunmaktadırlar. Ancak şu nokta unutulmamalıdır ki; ekonomik istikrarsızlıkların tek kaynağı kamu kesimi ekonomisi değildir. Finansal çalkantıların ya da bankacılık krizlerinin reel sektöre yansımaları sonucu ortaya çıkan ekonomik krizler son 15 - 20 yıllık dönemde dünya ekonomisini derinden etkilemiştir. Böyle bir durumda genişletici maliye politikası araçlarının kullanımını kısıtlayan bir borç kuralı iktisadi krizin derinleşmesinden başka bir etkiye sahip olmayacaktır.

Aynı durum faiz dışı denge ve genel bütçe dengesi kuralları için de geçerlidir. Bu tip kurallar da kriz ya da istikrarsızlık dönemlerinde kullanılabilecek politika araçlarını sı-

nırlandırmak suretiyle ekonomik istikrarsızlığı besler nitelik arz edebileceklerdir.

Anayasal iktisat literatürünün mali kurala ilişkin olarak odaklandığı başlıca konulardan birisi kamu kesiminin büyüklüğünün yarattığı “savurganlık” ya da “sorumsluluk” gibi davranışa bağlı olgularıdır. Uygulamada son derece yaygın olarak kullanılan borçlanma ya da bütçe kurallarının bu konuda herhangi bir fayda sağlamadığı tablodan açıkça görülebilmektedir. Dahası harcama ya da gelir kurallarının bu konuda olumlu katkılar sağladığı görülebilmektedir. Burada şu nokta da unutulmamalıdır ki; mali kuralın kapsamına giren kamu kesimi tanımı daraldıkça herhangi bir mali kuralın kamu ekonomisinin büyüklüğü üzerindeki etkisi de azalacaktır.

IMF'nin ülkelerin mali kural uygulama sonuçlarına yönelik olarak gerçekleştirdiği değerlendirmeler de Anayasal İktisatçıların öngörülerinin aksine belirli artı ve eksilere sahiptir (IMF, 2009, s. 14 – 15)

- Mali kurallar çoğu zaman yeterli siyasi desteğin olmadığı bir ortamda yürürlüğe konmuştur.
- Kurallar, yine, çoğu zaman önkoşullar sağlanmadan yürürlüğe konulmuşlardır.
- İradi kararların etkinliğini azalttıklarından ekonomik istikrarsızlığı artıracak bir karaktere sahip olmuşlardır.
- Mali uyumun kompozisyonu konusunda sessiz kaldıklarından yüksek sosyal getiriye sahip yatırımların kısılmasına neden olmuşlardır.
- Kurallar, bütçe dışı alanlara sapılmasına neden olabilir ki bu da kamu kesimi reformunun önemli ayaklarından birisi olan mali saydamlığın azalması anlamına gelmektedir.
- Büyük çaplı mali uyum konusunda mali kurallar destekleyici rol oynamışlardır. Borç yüklerini, konsolidasyon ve/veya yapısal reformlarla aşağı çekmeye çalışan hükümetler için mali kurallar bu hedeflere ulaşılmasında önemli birer araç olmuşlardır.
- Bütçe dengliği kuralları ile harcama kurallarının birlikte uygulanması, mali kural uygulamasının etkinliğini özellikle artırmaktadır. Bu tip bileşik kurallar daha yüksek bir izleme kapasitesine ve daha geniş kapsayıcı bir yapıya sahiptirler.

IMF'nin mali kuralların artı ve eksilerine yönelik bu sınırlı değerlendirmesi dahi, bu tip kuralların Anayasal İktisatçıların öngördüklerinden çok farklı uygulama sonuçları bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla; mali kurallar, bütçeleme sürecine ya da daha geniş anlamda kamu mali yönetimine yönelik reformlarla birlikte uygulandıkları takdirde bir anlam ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle mali kuralın öncelikli olarak teknik unsurunun ele alınması gerekmektedir.

Bu koşullar sağlansa dahi Anayasal iktisatçılar öngördükleri biçimde “her derde deva” bir optimal mali kural yoktur. Buna karşın pozitif analiz yöntemlerinde ortaya konduğu biçimiyle farklı mali kural türlerinin farklı ekonomik ve sosyal etkileri mevcuttur. IMF de kural uygulamaları neticesinde mali saydamlığın azalmasından yüksek sosyal getiriye sahip yatırımların aşağı çekilmesine kadar pek çok olumsuzluğun ortaya çıkabileceğini dile getirmiştir.

Son olarak mali kuralların en çarpıcı olumlu etkileri ise mali disiplinin sağlanmasına olan katkılarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye'ye yönelik analizlerde de açık bir biçimde ortaya konulduğu gibi, ekonomik istikrarsızlığın ya da kriz beklentilerinin tek kaynağı kamu kesimi değildir ve dolayısı ile mali disiplin tek çözüm de değildir. Şüphesiz, özellikle geçmiş dönemlerde kamu finansman sorunu yaşayan ülkelerin bu sorunlarını çözmeleri önemli bir başarıdır. Ancak ekonominin di-

ğer alanlarındaki sorunlar da bir o kadar kırılganlık yaratmaktadır ve mali kural uygulaması bunların çözümüne yönelik bir takım kısıtlar da doğurmaktadır.

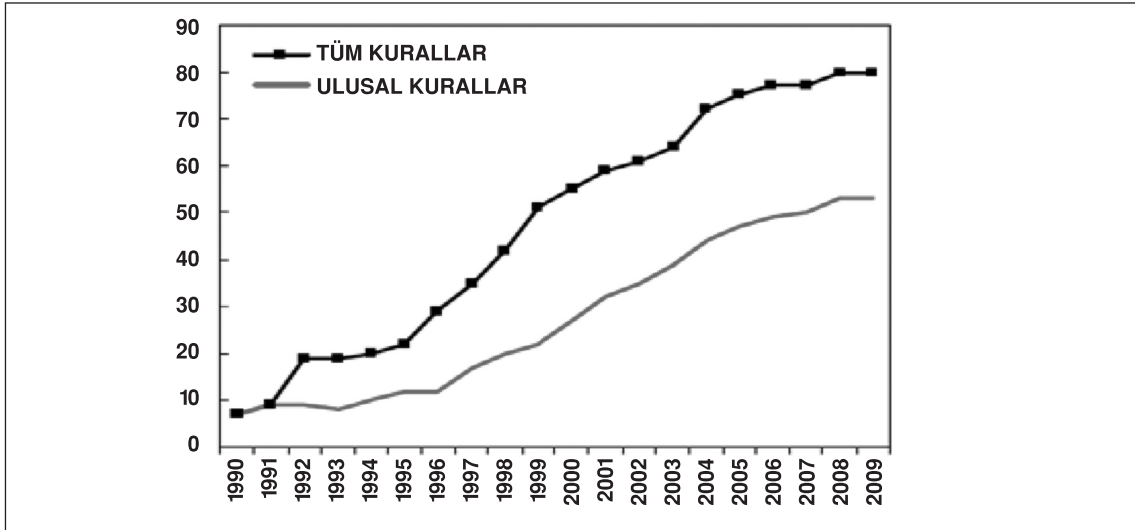
4. Mali Kural Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu başlığı altında gerçekleştirilen değerlendirmelerde IMF'nin en son 2009 yılına ilişkin verileri değerlendirdiği çalışmasında kullanılan grafiklerden yararlanılacaktır. Burada son veriler ışığında güncel grafiklerin oluşturulamamasının temel nedeni söz konusu grafiklerin yalnız IMF personelinin ulaşabileceği verilerden oluşturulmuş olmasıdır. Yine de 2009 yılının Aralık ayında yayımlanan bu grafikler dahi uygulamanın başarı düzeyi konusunda çok önemli ipuçları sunmaktadır.

2009 yılı verilerine göre; 80 ülkede mali kural uygulaması mevcuttur. Bu ülkelerin 21'i gelişmiş ülke, 33'ü gelişen piyasa ekonomisi, 21'i ise düşük gelirli ülke grubuna dahildir.

1 numaralı grafikte mali kural uygulamalarının yaygınlaşması görülmektedir. Buna göre gerek ulusal düzeyde uygulanan kurallarda gerekse de ulusal ve uluslar üstü (AB, Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği, Doğu Karayipler Parasal Birliği) düzeyin toplamını yansıtan toplam kurallarda 1995 ile 2003 yılları arasında keskin bir artışın olduğu göze çarpmaktadır. Söz konusu dönem gelişen piyasa ekonomilerinde krizlerin yoğun olduğu bir dönemdir. Önce Meksika'da yaşanan "Tekila Krizi" ve bunun diğer Latin Amerika ülkelerine sıçra-

Grafik 1: Mali Kural Uygulayan Ülke Sayısının Tarihsel Gelişimi

Kaynak : IMF (2009: 8)

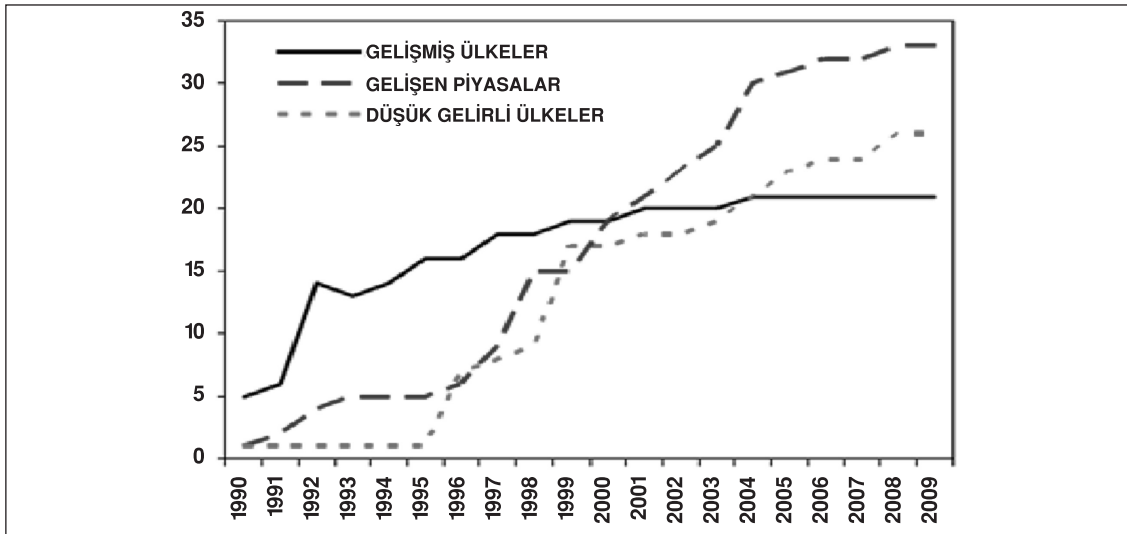
ması; sonrasında yaşanan Asya Krizi ve ilerleyen dönemlerde Rusya'da (1998), Brezilya'da (1999), Türkiye'de (2000 ve 2001) ve Arjantin'de (2002) yaşanan krizler mali disiplin odaklı Stand-by programlarının söz konusu ülkelerde yürürlüğe konulmasına neden olmuştur. Mali disiplinin önemli bir unsuru olan mali kurallar da bu dönemde yaygınlaşmıştır. 1992 yılındaki ani sıçrama ise söz konusu yılda yaşanan EMU krizi sonrasında AB'nin yürürlüğe koyduğu Maastricht Kriterlerini yansıtmaktadır.

Mali kurallar 1990'lı yılların başında yalnızca birkaç tane gelişmiş ülkede uygulanmaktaydı. Görüldüğü gibi 1990'lı yılların başında yaşanan EMU krizi gelişmiş ülkelerin mali kural uygulamasını yaygınlaş-

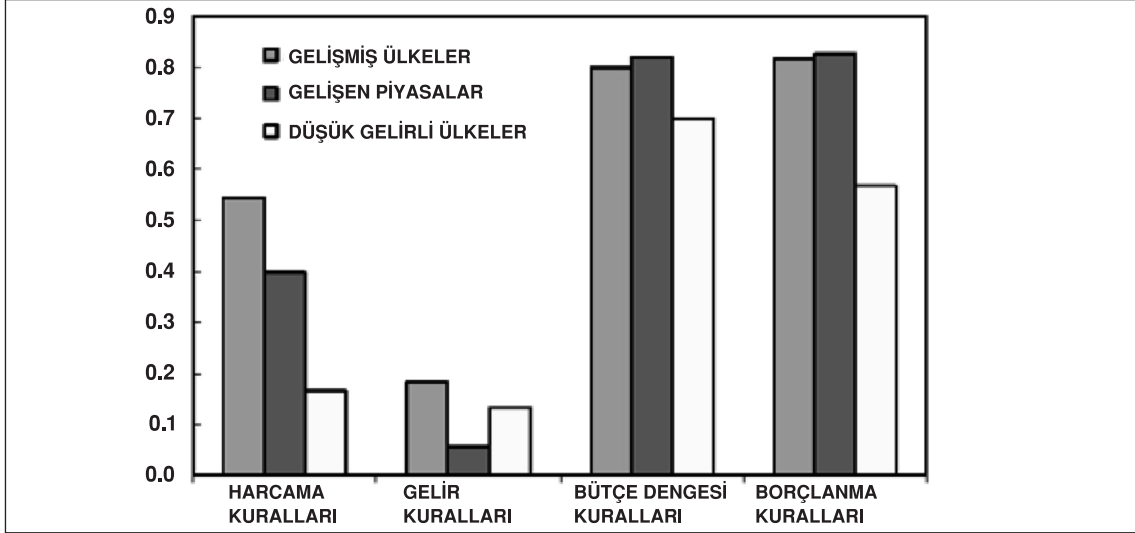
tırmasına, 1990'lı yılların sonrasında gelişen piyasa ekonomilerinin yaşadığı krizler ise bu ülkelerde mali kural uygulamasının yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Bir başka ifadeyle mali kurallar, kamu kesimi kaynaklı kırılganlıkların neden olduğu kriz risklerini (beklentilerini) azaltmak amacıyla yürürlüğe konmuştur. 2008 yılının son çeyreğinden itibaren küresel çapta bir krizin ortaya çıkması, kamu kesimi dengesizliklerinin krizin tek sorumlusu olmadığını ortaya koymuştur.

Hatırlanacağı üzere Anayasal İktisat teorisinin hareket noktasında kamu kesiminin yozlaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan istikrarsızlık olgusu yer almaktaydı. Yine çalışmanın üçüncü bölümünde, sadece vergi ve harcama kurallarının kamu kesimi

Grafik 2: Mali Kural Uygulamalarının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak : IMF (2009: 8)

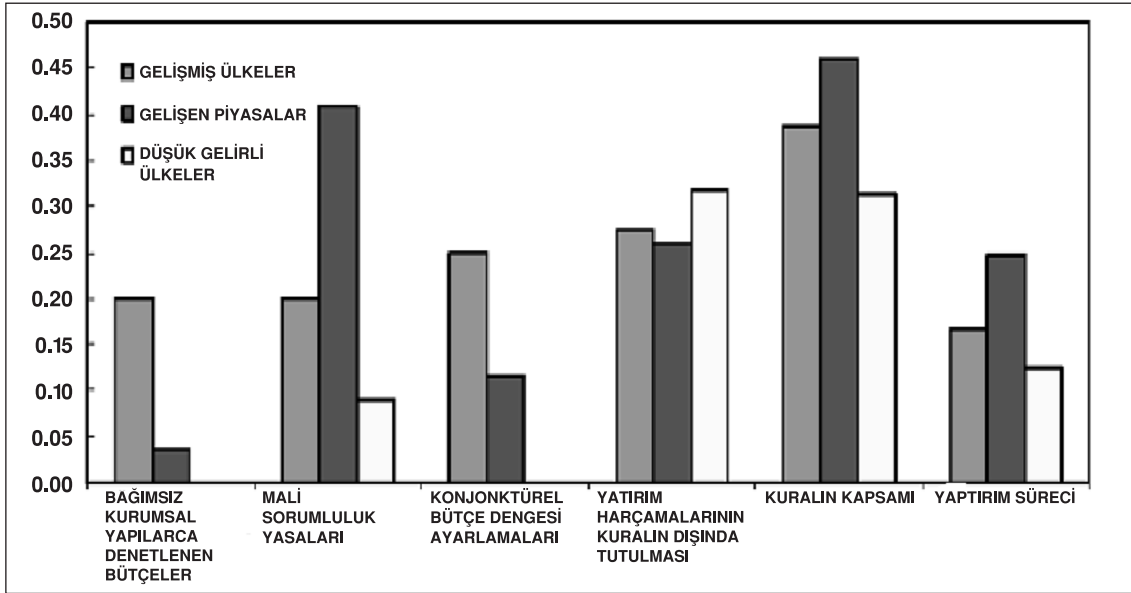
Grafik 3: Farklı Ülke Gruplarına Göre Mali Kural Türleri

Kaynak : IMF (2009: 9)

üzerinde daraltıcı bir etkiye sahip olduğu dile getirilmişti. Grafikten de görüldüğü gibi mali kural uygulamalarının asıl odaklandığı nokta, yalnızca mali disiplin konusu olmuştur. Bir başka ifadeyle mali kural uygulamalarının, özellikle de söz konusu dönem içerisinde krizlerle boğuşan gelişen piyasa ekonomilerinde asıl odaklandığı olgu kamu kesimi açıklarının ve yüksek borç stokunun azaltılması olmuştur. Bu tip ülkelerde yozlaşmış bir kamu kesiminin varlığı tabii ki yadsınamaz bir gerçektir; ancak kamu kesimi reformunun birincil önceliği kamusal açıklarının azaltılmasıdır. Bu durum da reel iktisat politikalarının şekillendirilmesi bakımından yozlaşma ya da savurganlık gibi hususların Anayasal İktisatçıların atfettiği öneme sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde gerçekleştirilen açıklamalarda, mali kuralın kamu kesimi kaynaklı her sorunun çözümünü sağlayan bir “sihirli değnek” olmadığı ve ülkelerin içinde bulundukları şartlara göre mali kural uygulamalarının da farklılaşacağı belirtilmiştir. Söz konusu grafikte bu durum açık bir biçimde görülmektedir. Örneğin gelişmiş ülkelerde bağımsız bir yapı tarafından denetlenen bir mali kural uygulaması mevcut iken gelişen piyasa ekonomilerinde ise mali kuralların “mali sorumluluk yasaları” çevresinde uygulandıkları görülmektedir. Yine gelişmiş ülkeler iş çevrimlerinin olumsuz etkilerini azaltabilecek tip-te esnek mali kurallar uygularken, gelişen piyasa ekonomileri ise nispeten daha katı kurallara başvurmuşlardır. Birçok ülkede yatırım harcamaları mali kural kapsamının

Grafik 4: Farklı Ülke Gruplarına Göre Mali Kural Uygulama Süreçlerinde Tercih Edilen Yöntemler

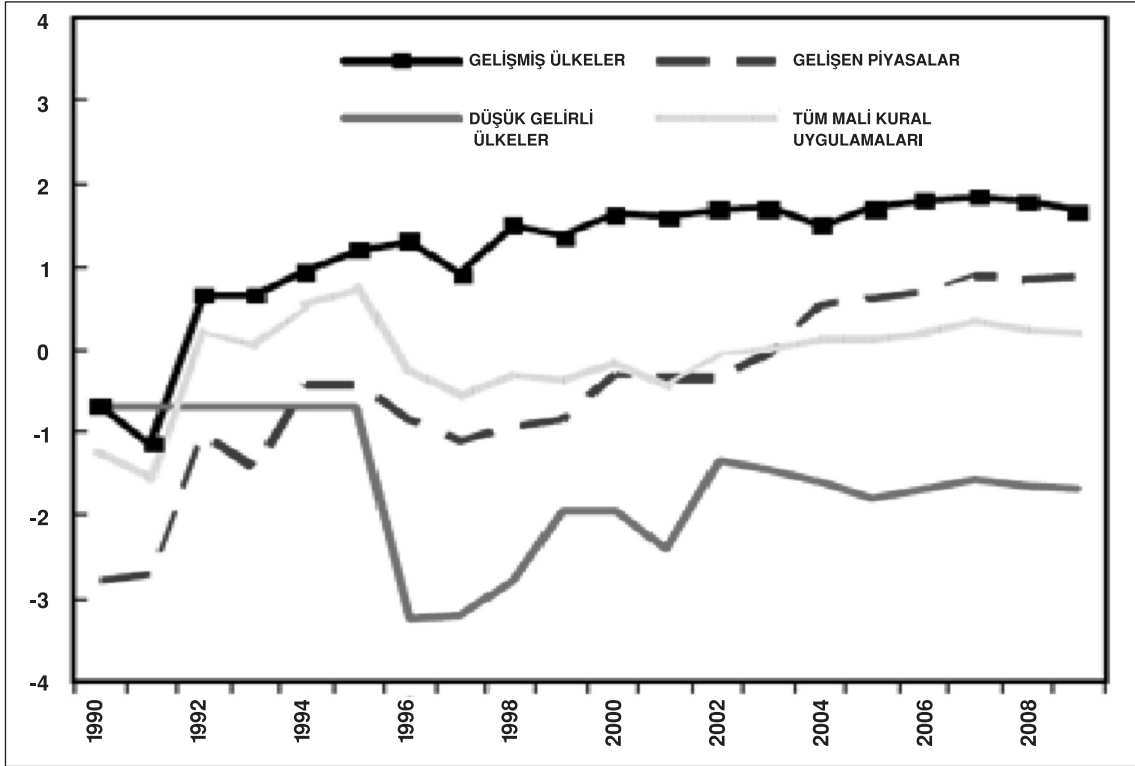
Kaynak : IMF (2009: 10)

dışında tutulurken özellikle gelişen piyasa ekonomilerinin kamu kesiminin kapsamı ve mali kural uygulamasının teknik unsurlarının belirlenmesi açısından daha özenli bir uygulama gerçekleştirdikleri dikkati çekmektedir.

Aşağıda yer alan grafikte ise, IMF personeli tarafından hazırlanan “Mali Kuralların Gücü” endeksinin farklı ülkeler açısından yıllar itibarıyla gelişimi gösterilmektedir. Her şeyden önce dikkati çeken husus Dünya genelindeki yaklaşık 20 yıllık uygulama neticesinde toplam endeksinin 0 seviyesinde olduğu, yani mali kural uygulamalarının beklenen etkiyi göstermediği gerçektir. Bunun yanında, gelişmiş ülkeler hep

etkili bir kural uygulaması gerçekleştirirken; gelişen piyasa ekonomilerinin ise birkaç yıllık uygulama dönemi sonrasında, ancak 2000’li yılların ortalarından itibaren etkin bir uygulama sistemini yerleştirebilmişlerdir. Az gelişmiş ülke uygulamaları ise mali kural uygulaması konusunda çok önemli bir noktayı işaret etmektedir: Uygulama konusundaki kararlılık. Gerçekten de kağıt üstünde bir düzenlemenin yapılması buna uyulacağı anlamını taşımaz. Bu tip ülkelerde uygulamaya konulduktan kısa bir süre sonra mali kuralın etkinliğinin hızlı bir şekilde azalması siyasi kararlardan yoksun bir mali kuralın güçsüzlüğünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Grafik 5: Mali Kuralın Gücü Endeksine Göre Farklı Ülke Gruplarında Uygulanan Mali Kuralların Etkinliği

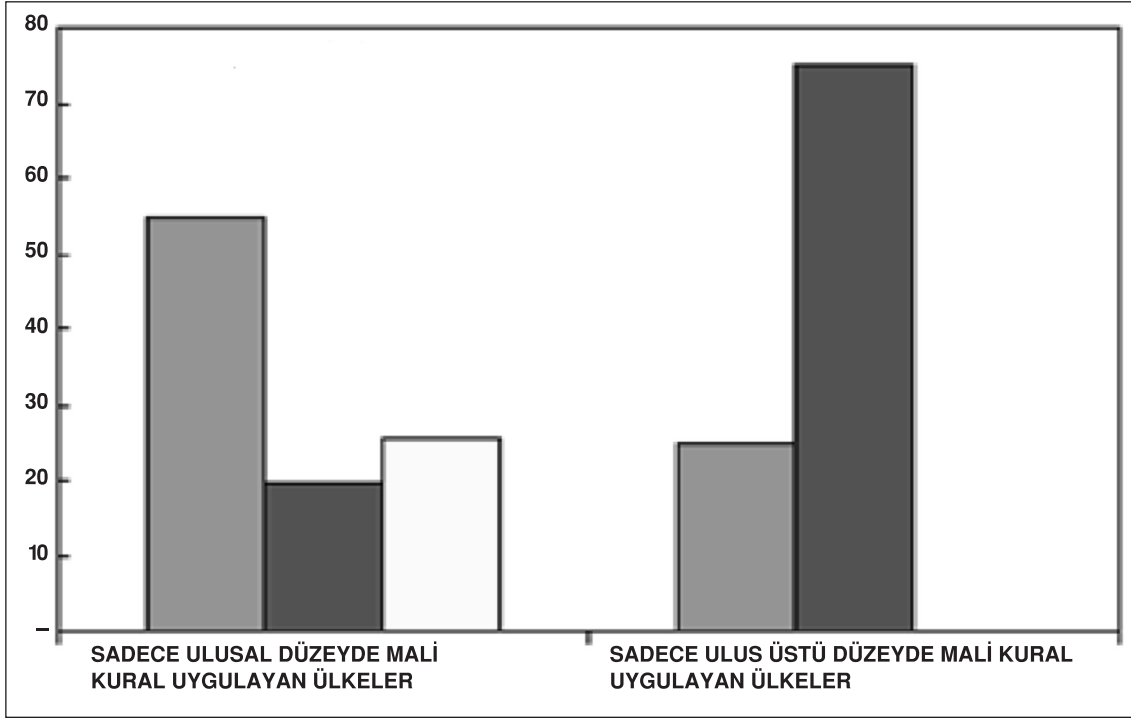

Kaynak : IMF (2009: 11)

Son grafik ise, 2008 krizi döneminde ülkelerin mali kural uygulamalarına ne derece sadık kaldıklarını göstermektedir. Buna göre grafiğin ilk kısmında yalnızca ulusal düzeyde uygulanan kurallardaki değişimler, ikinci kısmında ise sadece uluslar üstü düzeyde uygulanan kurallardaki değişimler ele alınmıştır. Mavi sütun, kriz döneminde kural uygulamasını değiştirmek ya da ertelemek zorunda kalmayan ülke sayısını yansıtmaktadır. Bordo sütun ise, kural uygulamasına devam etmeleri nedeniyle ekono-

mik görünümünün kötüye giden ülke yüzdesini göstermektedir. Sarı sütun, kriz döneminde ihtiyati olarak kural uygulamasını askıya alan ülke yüzdesini yansıtmaktadır.

Burada dikkati çeken birinci husus, sadece ulusal düzeyde kural uygulayan ülkelerin büyük bir kısmının mali kurala bağlı olarak ek sorunlar yaşamamış olmalarıdır. Yani ülke şartlarına uygun olarak dizayn edilmiş olan kurallar ekonomik istikrarsızlıkları artırıcı etkiler yaratmamışlardır. Bu-

Grafik 6: Yaşanan Son Kriz Döneminde Mali Kuralların Etkileri

Kaynak : IMF (2009: 36)

na karşın AB uygulamasında olduğu gibi, ülkelerin özel şartlarını sınırlı ölçüde dikkate alan ve asıl amacı iktisadi birliğin bütününe istikrarını korumak olan mali kurallar ise ülkelerin ekonomik kırılganlıklarını daha da artırıcı yönde etkilerde bulunmuşlardır. Bu grafik şu noktayı açıkça ortaya koymaktadır: kural uygulamasının olmazsa olmaz koşulu bu uygulamanın mali disiplinin sınırlı bir parçası olduğunu kavrayabilmektir. Bir başka ifadeyle, çalışma içerisinde sıklıkla tekrarladığımız gibi, bir çok sorunu aynı anda çözebilen “optimal mali kural” diye bir şey yoktur. Böyle bir optimal

kurala en yakın uygulama olan birden fazla ülke için aynı kuralın uygulanmasının ise kriz döneminde yarattığı etki açık bir şekilde ortadadır: Tam bir fiyasko. Aşağıda yer alan Kutu 1’de AB gibi bir uluslar üstü yapının, 09.12.2011 tarihli kararının incelenmesi suretiyle, yakın geçmişten nasıl bir ders çıkardığı ortaya konulmaktadır.

Yukarıda yer alan açıklamalar ışığında birkaç önemli nokta tekrardan belirtilmelidir;

- Her şeyden önce mali kural uygulamasının etkinliğini artıran başlıca unsur siyasi destektir. Yalnızca bir kanun çıkarılması ya da anayasal normlar getirilmesi,

bu kanunlarda yer alan boşluklardan yararlanma ya da kanunun çevresinden dolanma güdüsünü önleyememektedir.

- Uygulama sonuçları göstermiştir ki, mali kuralların uygulama başarısı zaman içerisinde değişmektedir. Siyasi kararlılığın olduğu ülkelerde mali kural uygulamaları etkinliklerini artırırken, tam tersi durumlarda ise mali kuralın etkisi zaman içerisinde azalmaktadır.
- Ülkeler, hükümet kaynaklı yozlaşmalardan kurtulmak ya da kamu ekonomisinin yarattığı mikro düzeydeki etkinsizliklerin önüne geçmekten ziyade; mali disiplin uygulamalarının gücünü ve güvenilirliğini artırmak amacıyla mali kural uygulamalarına başvurmuşlardır. Bu ba-

kımdan mali kural teorik olarak anayasal iktisat gibi devlet başarısızlıkları temelli bir düşünsel yaklaşımdan ziyade salt pozitif makro ekonomi teorisinin araçları tarafından değerlendirilmesi gereken bir konudur.

- Son olarak, belki de en önemli husus, ülkelerin şartlarına ve makroekonomik hedeflerine uygun olarak geliştirilen mali kurallar iktisadi dalgalanmalar üzerinde daha az olumsuz etkiye sahiptirler. Buna karşın teorik bir “optimal” mali kurala yakın bir nitelik arz eden ve ülke gerçeklerini göz önünde bulundurmeyen tek tip mali kural uygulamaları ise ekonomik sorunların derinleşmeye başladığı dönemlerde bu sorunları büyüten bir mekanizmaya dönüşmektedirler.

Kutu 1: Avrupa Birliğinde Mali Kural Uygulamalarına Yönelik Değişiklik*

Avrupa Birliği'ne üye ülkeler İstikrar ve Büyüme Pakti (Stability and Growth Pact - SGP) kapsamında bir takım yüklenimler üstlenmektedir. Bu yüklenimler arasında maliye politikası uygulamalarına yönelik olarak 2 mali kural bulunmaktadır.

- Bütçe açığının GSYH'ya olan oranı % 3'ü geçmemelidir.
- AB tanımlı kamu kesimi borç stokunun GSYH'ya olan oranı %60'ı geçmemelidir.

İSGP öncesi dönemde (Maastricht Kriterleri dönemi) ve SGP'nin ilk yıllarında Birlik'e üye olan ülkeler getirilen bu kurallara tam olarak uyum göstermiş olsalar da ilerleyen yıllarda uygulamadan sapmaların yaşandığı gözlemlenmeye başlanmıştır. Bu çerçevede 2005 yılında yapılan değişiklikle SGP'ye uyum sıkılaştırılmak istenmiş ancak bu düzenlemeden de beklenen başarı sağlanamamıştır.

Bunun en önemli sebebi olarak mali kurallardan sapmaların yaşanması durumunda yaptırım mekanizmasını düzenleyen Avrupa Birliği'nin İşleyişine Yönelik Anlaşmanın

(Treaty on the Functioning of the European Union – TFEU) 126. Maddesinde düzenlenen Aşırı Açık Prosedürünün başarılı bir şekilde uygulanamaması ve siyasi müdahalelere açık bir yapıya sahip olması gösterilmiştir. Söz konusu madde, eşik değerler olan % 3 ve % 60'ın (doğal afet ve ekonomik daralma haricinde) aşılması durumunda Konsey'e çok taraflı gözetim, açık koordinasyon yöntemi gibi önlemleri devreye sokmak; bunların sonuçsuz kalması durumunda ise bir takım yaptırımlar uygulamak hakkını vermektedir.

AB'de mali kural uygulamasının iki ayağını söz konusu iki anlaşma (SGP ve TFEU'nun 126. maddesi) oluşturmaktadır. Ancak yukarıdaki açıklamalarda da değinildiği gibi ülke gerçeklerinden bağımsız olarak, Birliğin istikrarına odaklı bu yapı ekonomik kriz ve izleyen Avrupa Borç Krizi döneminde ciddi anlamda ihlal edilmiştir.

AB'nin söz konusu bu sorunun çözümüne ilişkin yaklaşımı ise oldukça ilginç olmuştur. Buna göre; 09.12.2011 tarihli Avrupa Konseyi Kararı uyarınca “yeni” bir mali kural uygulamasına başlanması kararlaştırılmıştır. Buna göre bir önceki kurallara ek olarak yapısal bütçe açığının GSYH'ya olan oranı en fazla % 0,5 olabilecektir. Ayrıca Euro Bölgesine dahil ülkeler için Aşırı Açık Prosedürü daha sıkı bir şekilde uygulanacak ve % 3'lük eşik değeri geçildiği takdirde otomatik yaptırımlar kendiliğinden devreye gireceklerdir.

Yukarıda yer verilen açıklamalar ışığında değerlendirildiğinde, istikrar dönemlerinde sıklıkla ihlal edilen, kriz döneminde ise olumsuz işlev gören bir mekanizmanın daha da kuvvetlendirilerek uygulanması gibi bir çözüm yolu bulunmuştur. Bu durum IMF'nin örtük olarak dile getirdiği, mali kurala yönelik beklentilerin çok da büyütülmemesi görüşü ile tam bir çelişki içerisinde.

* Avrupa Birliğinde mali kural uygulamalarına yönelik olarak daha fazla bilgi için bkz.: EC (2011), Schuknecht (2004) ve Bali ve Çelen (2010)

5. Türkiye'de Mali Kural Uygulamaları ve Etkinlik Sorunu

2010 yılı içerisinde Türkiye'de Mali Kural Yasa tasarısı gündeme gelmiştir. Yapısal bir bütçe kuralı olarak tasarlanan bu düzenlemeye ilişkin olarak Maliye Bakanı

Mehmet Şimşek şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Mali kural gerçekten Türkiye'nin yapısal reform bağlamında attığı en önemli adımlardandır. Türkiye için bir milat, bir kilometre taşıdır. (...) Biz Türkiye için Av-

rupa Birliğinden daha kaliteli bir kural, bir çıpa koyuyoruz. Türkiye bu yapısı ile uluslararası kuruluşların yardımına ihtiyaç duymayacaktır.”

Tasarıda yer alan kural, oldukça teknik ve basitlikten uzak, ancak diğer yandan da kapsayıcı ve esnek olarak değerlendirilebilir. Buna göre söz konusu kural ile;

- Genel yönetim açığının, yıllar itibarıyla belli bir katsayıya göre artması planlanmış,
- Konjonktürel etkiler dikkate alınarak büyüme ya da daralma dönemlerinde kuralın ekonomik şartlara uyum sağlaması tasarlanmış ve
- Kural kapsamına Genel Yönetim ve KİT’ler de dahil edilerek geniş anlamda kamu kesimini kapsayan bir yapının oluşturulması amaçlanmıştır.

Ancak söz konusu kanun tasarısı hiçbir zaman yasalaşmamıştır. Bir başka ifadeyle, “yapısal reform sürecinin kilometre taşı” ya da “dış yardımlara muhtaç olmamayı” sağlaması planlanan bir düzenleme hükümet tarafından rafa kaldırılmıştır.

Peki Türkiye ekonomisi böyle bir düzenlenmenin askıya alınması neticesinde istikrarsızlık ortamına mı sürüklenmiştir? Bu tasarı yasalaşmış olsa idi kamu mali yönetimi gerçekten de yeni bir boyuta mı geçmişti olacak? Yoksa söz konusu tasarı, Türkiye’de uygulanan mali kurallara bir yenisini getirmekten öte bir anlam ifade edecek miydi?

5.1. Türkiye’de Davranışsal Mali Kurall Uygulamaları

Çalışmanın ilk paragrafında gerçekleştirilen tanımlarda mali kurallar, “bütçe karar alma ve uygulama süreçlerini düzenleyen davranışsal veya hukuki normlar” olarak tanımlanmıştır. Bir başka ifadeyle bütçeleme sürecine ya da bütçe büyüklüklerine sınırlandırma getiren her tip norm, geniş anlamda mali kural olarak değerlendirilmektedir.

Bu tanımdan yola çıkıldığında ülkemizde çok sayıda mali kural uygulamasının yer aldığı görülmektedir. Civriz (2010) kimi uygulamaları, mali kural benzeri uygulamalar olarak değerlendirirken, Kaya (2010a) mevcut kuralları “örtük mali kural” olarak değerlendirmektedir. Yazara göre (Kaya, 2010b), yasal dayanağa sahip bir mali kural uygulaması diğer uygulamalardan ayrı olarak ele alınması gereken bir konudur.

Bu çalışmada savunulan görüş ise adı geçen yazarlarınkinden farklılaşmaktadır. Aynı bir yasal bir dayanağa sahip olmasından bağımsız olarak maliye politikası uygulamalarına kısıtlar getiren her tip norm, iktisadi etkileri bakımından birer mali kural olarak değerlendirilmelidir. Zira kamu harcamalarına yönelik bir sınırlandırmanın ya da borçlanma stokuna ilişkin kısıtlamaların, yasal olarak güvenceye alınmış olmasından bağımsız olarak, ekonominin işleyişi üzerindeki etkileri aynı olacaktır. Yasal düzenleme sadece güvenilirlik ve uygulama ka-

rarlılığı gibi konularda hükümetlere yönelik inancın artmasını destekleyen bir yardımcı unsur olacak, ancak kuralın başarısını belirleyen temel unsur ise siyasi destek olacaktır.

Türkiye’de mali kural uygulamalarının 2000’li yıllardan itibaren birer politika aracı olarak benimsendiği görülmektedir. Bunun en önemli sebebi ise, 1990’lı yıllar boyunca ve 2000 yılların hemen başında, ülke ekonomisinin kamu finansman sorunlarına bağlı krizler ya da ekonomik durgunluklarla karşılaşmış olmasıdır. Aşağıda yer alan tabloda 1990’lı yıllarda kamu maliyesi göstergelerinin gelişimi görülmektedir.

Tablodan da açıkça görülebileceği gibi 1990’lı yıllar gerek geniş anlamda kamu açıklarının, gerek bütçe açıklarının, gerekse de borç stokunun bir artış eğilimi içinde olduğu yıllar olarak dikkati çekmektedir. Tabloya bakıldığında görülebilecek asıl önemli nokta ise, geniş anlamda kamu kesimi açıklarını besleyen temel olgunun dar anlamda kamu kesimi açıkları olmasıdır. Bir başka deyişle, ilgili dönemde mahalli idarelerin açıkları, sosyal güvenlik açıkları ya da KİT açıklarının GSYH’a olan oranı oldukça sınırlı düzeylerde kalmıştır. En çarpıcı artış trendini gösteren kalem ise faiz harcamalarıdır.

Tablo 2: Türkiye’de 1990’lı Yıllarda Kamu Maliyesi Göstergelerinin Gelişimi (GSYH’a Oran Olarak)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Kamu Kesimi Açığı	5,5	7,5	7,9	7,7	4,6	3,7	6,5	5,8	7,1	11,7
- Bütçe Açığı	2,3	3,8	3,2	5,0	2,9	3,0	6,2	5,8	5,5	8,9
- Fon ve Döner Sermaye	0,4	0,7	0,9	0,6	0,7	0,5	0,1	0,0	0,0	0,5
- Sosyal Güvenlik Açığı	-0,2	0,1	0,2	0,4	0,4	0,3	0,0	0,1	0,3	0,2
- Mahalli İdareler Açığı	0,0	0,2	0,6	0,5	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3
- KİT Sistemi Açığı	3,0	2,6	3,0	1,0	0,3	-0,3	-0,1	-0,2	1,0	1,8
Kamu Tasarrufu	2,6	0,7	-0,6	-0,7	-0,1	-0,1	-1,1	0,8	-1,4	-5,0
Kamu Tasarrufu-Yatırım Dengesi	-3,9	-5,0	-5,7	-6,1	-2,8	-2,9	-5,1	-4,2	-6,6	-10,0
Kamu Faiz Giderleri	3,8	4,6	4,6	6,2	8,1	7,1	8,7	6,7	9,6	11,5
Kamu Faiz Giderleri/Vergi Gel.	32,3	36,8	35,0	46,2	57,4	54,9	63,8	45,2	61,0	69,0
Kamu Brüt Borç Stoku	31,4	32,4	33,5	32,8	44,8	36,8	37,3	36,1	36,7	44,0
- İç Borç Stoku	10,8	11,5	13,2	13,4	15,4	13,0	15,9	16,2	16,5	21,9
- Dış Borç Stoku	20,5	20,9	20,2	19,4	29,4	23,7	21,5	19,9	20,1	22,1

Bu durum çalışmamız açısından önemli bir çıkış noktası niteliğindedir. Zira, 2000’li yıllardan itibaren yürürlüğe konulan mali kuralların önemli bir kısmının bütçe harcamalarına ve borçlanmasına yönelik kısıtlamalar getirdikleri görülmektedir. Bir başka ifadeyle, çalışmanın 4. bölümünde de belirtildiği gibi, mali kuralların asıl amacı mali disiplini desteklemek olmuştur. Peki 2000’li yıllardan itibaren uygulanmaya başlanan kurallar hangileridir?

Mali kural olarak değerlendirilebilecek ilk uygulama IMF ile imzalanan Stand-by anlaşmaları çerçevesinde hükümetin uymayı taahhüt ettiği kamu kesimi faiz dışı fazla (FDF) hedefidir. Sırasıyla 17, 18 ve 19. Stand-by anlaşmalarına göre faiz dışı fazla hedefleri ile gerçekleşme rakamları aşağıda yer alan tabloda görülmektedir.

IMF ile gerçekleştirilen Stand-by anlaşmaları, bilindiği gibi birer uluslararası anlaşma değildir. Bir başka ifadeyle, TBMM onayına sunulmazlar ve hiçbir yasal bağlayıcılık içermezler. Bu anlaşmalar yalnızca bütçe politikaları çerçevesinde uygulandıkları sürece ülke ekonomisi üzerinde bir et-

kiye sahip olurlar. AKP iktidarı döneminin ilk 4 yılına bakıldığında faiz dışı fazla hedeflerine sıkı sıkıya bağlı kalındığı görülmektedir. Bir seçim yılı olan 2007 yılında ise faiz dışı fazla hedefinin gevşetildiği görülmektedir.

5.2. Türkiye’de Hukuki Mali Kural Uygulamaları

2000’li yıllarda gerçekleştirilen kamu mali yönetim reformu kapsamında yürürlüğe giren yasal düzenlemelerle bütçe uygulamalarına kısıt getiren düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu başlık altında söz konusu kuralların ayrıntılı bir analizini gerçekleştirmek yerine bunların neler olduğu belirtilecektir. İzleyen başlık altında ise bu kurallar neticesinde kamu finansman sorunun temeline inilip inilmediği sorusunun cevabı aranacaktır.

Çalışmanın 1. bölümünde de belirtildiği gibi başarılı bir mali kural uygulamasının en önemli ön koşulu kamu mali yönetiminde gerçekleştirilen bir reform dahilinde uygulanmasıdır. Bu alanda ülkemizde de 2003 yılında kabul edilen ve 2004 yılında yürürlüğe giren Kamu Mali Yönetim ve

Tablo 3: Stand-by Anlaşmaları Çerçevesinde Faiz Dışı Fazla Hedefleri ve Uygulama Sonuçları (GSYH’ a Oran Olarak)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Hedef	3,7	5,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5
Gerçekleşme	2,5	5,8	4,4	6,6	7	6,4	6,5	4,4

Reform Kanunu çevresinde çok yıllık bütçeleme, stratejik plan, mali istatistik ve raporların yayınlanması, mali saydamlık ve hesap verme sorumluluğu gibi birçok yapısal düzenlemenin yasalaştığı görülmektedir. Söz konusu yasa ile kamu harcamalarına yönelik olarak hukuki kısıtlamaların getirildiği dikkati çekmektedir. Bunun yanında 2002 yılında yürürlüğe giren 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetimi Kanunu ile de borçlanmaya ilişkin kısıtlamalara

gidildiği görülmektedir. Söz konusu kanunlar ile getirilen mali kurallar aşağıda yer alan tabloda gösterilmektedir.

Getirilen bu kurallar arasında bekli de en önemli olanı net borçlanma limiti kuralıdır. Buna göre; Bir bütçe yılı içerisinde başlangıç ödenekleri toplamı ile gelir tahminleri farkı kadar net borçlanmaya gidilebilir. Bu limit gerekli görülmesi halinde en fazla %5 oranında artırılabilir. Bu miktar da yeterli olmaz ise Hazine Müsteşarlığının görüşü ve

Tablo 4: Türkiye’de Uygulanan Hukuki Mali Kurallar

Kural Türü	Kural’ın İçeriği	Yer Aldığı Kanun	İlgili Kanun Maddesi
Harcama Kuralı	Harcama Kısıtı	5018 Sayılı Kanun	20. Madde
Harcama Kuralı	Ödenek Aktarma Kısıtı	5018 Sayılı Kanun	21. Madde
Harcama Kuralı	Yedek Ödenek Kısıtı	5018 Sayılı Kanun	23. Madde
Harcama Kuralı	Örtülü Ödenek Kısıtı	5018 Sayılı Kanun	24. Madde
Harcama Kuralı	Ertesi Yıla Geçen Yüklenme Kısıtı	5018 Sayılı Kanun	27. Madde
Harcama Kuralı	Bütçe Dışı Avans Kısıtı	5018 Sayılı Kanun	35. Madde
Harcama Kuralı	Merkezi Yönetime Bağlı İdarelerin Gelir azaltıcı ve Gider Artırıcı düzenlemelerinin OVMP’nin 3 yıllık öngörüsüne göre gerçekleştirmesi	5018 Sayılı Kanun	14. Madde
Harcama Kuralı	Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar haricinde Merkezi Yönetim kurumlarının ödenek tekliflerine bir üst limit getirilmesi	5018 Sayılı Kanun	16. Madde
Borçlanma Kuralı	Net Borçlanma Kuralı	4749 Sayılı Kanun	5. Madde
Borçlanma Kuralı	Bütçe Dışı İkras Limiti	4749 Sayılı Kanun	5. Madde
Borçlanma Kuralı	Özel Tertip Tahvil İhracı için Bütçeye Ödenek Konması	4749 Sayılı Kanun	6. Madde
Borçlanma Kuralı	Garanti Limiti Kuralı	4749 Sayılı Kanun	12. Madde
Borçlanma Kuralı	Yerel yönetimlerin hazine garantili borçlarına ilişkin olarak belli kısıtlamalar	4749 Sayılı Kanun	8. Madde

Bakanın teklifi ile ikinci bir %5'lik artırım gerçekleştirilebilir. Bu kuralın önem arz etmesinin en büyük nedeni; diğer kurallar, genellikle özellikli durumlar karşısında borç yükünün artmasını kısıtlayacak birer tedbir olarak düşünülebilirken, net borçlanma kuralı ise bütçe açıklarının finansmanı konusunda önemli bir sınırlandırma getirmektedir.

5018 sayılı kanun kapsamında getirilen kurallar ise harcama disiplinin ve harcamaların orta vadeli öngörülebirliliğinin sağlanmasına dönük olan ve kamu mali yönetimi reformundaki dönüşümü desteklemeyi amaçlayan kurallardır.

5.3. Mali Kural Uygulamalarında Etkinlik Sorunu

Hem davranışsal bir kural olan FDF hedefi, hem de bir önceki başlık altında yer alan hukuki kurallar birlikte incelendiğinde, ülkemizde uygulanan mali kuralların etkinlik sorunu hakkında bir takım önemli tespitlerde bulunulabilir.

Stand-by programları çerçevesinde uygulanan faiz dışı fazla politikası maddeler halinde belirtilebilecek şu konularda büyük öneme sahiptir;

- FDF Politikası, iktisadi anlamda bir mali kural uygulamasıdır.
- Bütçe politikasına yönelik olarak davranışsal bir norm getirmiştir.
- Gerekliliğine ya da sorunları çözebilmek becerisine inanıldığı ölçüde uygulanmıştır.

- Buna karşın uygulamanın aksadığı yıllar kriz (2000) ve kriz sonrası dönem (2002) ile genel seçimlerin gerçekleştirildiği dönemler (2002 ve 2007) olmuştur.

FDF uygulaması, anayasal iktisatçıları, hem destekleyecek hem de onların görüşlerine karşı çıkılabilecek sonuçlar doğurmuştur. Bir kere, seçim dönemlerinde FDF hedefinin tutturulamamış olması yasal dayanağa sahip olmayan bir kuralın başarısını sınırlayan bir faktör olarak düşünülebilir. Buna karşın 4 yıllık bir uygulama dönemi boyunca hedefe sıkı sıkıya bağlı kalınmış olması da davranışsal bir normun başarılı bir şekilde uygulanabileceğini göstermiştir. Yani önemli olan husus bir iktisat politikası aracının gerekliliğine ve başarı kapasitesine olan inançtır. Böyle bir kararlılık bulunduğu sürece hiçbir yasal düzenlemeye gerek duymadan bazı politikaları uygulayabilir. Bunun tam tersi de söz konusudur. İster davranışsal olsun ister hukuksal, bir kuraldan sapma eğilimi söz konusu ise bunu gerçekleştirmenin bir yolu mutlaka bulunacaktır.

Bu durumu iki örnekle açıklanabilir. Kamu kesimi açıklarının enflasyon üzerindeki doğrudan etkisini kesebilmek adına hükümetlerin kamu açıklarını emisyon yolu ile finanse etmemeleri gereği teoride geniş olarak tartışılmış bir konudur. Ülkemizde de 2001 yılında Merkez Bankası Kanunu'nda gerçekleştirilen değişiklikle MB'nin Hazine'ye kısa vadeli avans kullandırması yasaklanmıştır. Ancak geriye dönüp bakıldı-

ğında ülkemizde hükümetlerin 1998 yılından 2001 yılına kadar hiçbir şekilde emisyonla başvurmadıkları görülmektedir. Yani 2001 yılındaki düzenleme *de facto* olanın *de jure*'ye dönüşmesinden başka bir anlam ifade etmemiştir.

Buna karşın 1982 Anayasa'nın 73. maddesinin 2. fıkrasına göre; "Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı maliye politikasının sosyal amacıdır". Normlar hiyerarşisinin en tepesinde bulunan Anayasa ile güvence altına alınmış bu sosyal amaca günümüz Türkiye'sinde ne kadar uyulmaktadır? Aşağıdaki tabloda ülkemizde vergilerin, dolaylı – dolaysız vergi ayrımına göre gelişimi görülmektedir. Son 30 yıllık dönem göz önünde bulundurulduğunda vergi yapı-

sının, Anayasa'nın ilgili maddesini ciddi bir şekilde ihlal edecek bir şekilde geliştiği görülmektedir.

Dolayısı ile Türkiye'nin program tanımlı FDF politikası iki noktayı açıkça ortaya koymaktadır: i) İktisat politikası araçlarının başarısını belirleyen unsur öncelikli olarak siyasi kararlılıktır. ii) Bu kararlılık süreklilik arz eden bir durum değil, ekonomik ya da siyasi şartlara göre değişen bir olgudur.

2000'li yıllardan sonra uygulamaya konulan ve 4 numaralı Tabloda özetlenen mali kural uygulamaları açısından ele alındığında, en önemli kural uygulamasının net borçlanma limiti kuralı olduğu önceki başlık altında belirtilmiştir.

Tablo 5: Türkiye'de Yıllar İtibariyle Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Gelişimi (Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Yüzde Ayrım Olarak)

Yıllar	Dolaylı Vergiler	Dolaysız Vergiler
1980	37	63
1990	48	52
2000	60	40
2005	70	30
2006	71	29
2007	69	31
2008	67	33
2009	66	34
2010	69	31
2011 Hedef	67	33

Kaynak : BÜMKO internet sitesinde yer alan veriler yardımıyla tarafımızca düzenlenmiştir.

10 yıllık uygulama süresi boyunca ilgili kural sadece bir defa olmak üzere 2009 yılında delinmiştir. Buna göre 17.06.2009 tarih ve 5917 sayılı kanun ile 01.01.2009 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere söz konusu net borç kullanım miktarı 5 kat artırılmıştır. Bu durum, FDF politikasında olduğu gibi, temel tezimizi açık bir biçimde destekler niteliktedir: İster davranışsal olsun ister hukuki, mali kurala uyumu sağlayan başlıca unsur siyasi kararlılıktır. Yine IMF örneğinde olduğu gibi uygulama sonucunu iki taraflı olarak yorumlayabiliriz. Söz konusu dönem boyunca iktidarda kalan hükümetler olağan üstü bir dönem olan iktisadi kriz dönemi haricinde borçlanma kuralına sadık kalmışlardır. Bir kriz dönemini atlatabilmek adına alınan genişletici maliye politikası tedbirlerinin finansmanı için böyle bir yola gidilmiş olmasını eleştirmek çok da doğru bir davranış olmaz. Ama aynı zamanda 2009 uygulaması göstermiştir ki; yasal bir kuralı aşmak hiç de zor değildir.

Sonuç olarak şu noktanın altı özellikle çizilmelidir: Mali kural, aynı enflasyon hedeflemesi gibi, aynı Hazine'nin MB'den kısa vadeli avans kullanımı gibi, sıradan bir iktisat politikası aracıdır. Bu tip bir politika uygulamasına aşırı anlamlar yükleyip, bunu yaptırımlarla desteklemek ya da anayasa metinlerinin içine dahil etmek bir politika aracına atfedilen aşırı önemden başka bir şey değildir. Adına ister teorik iktisadın öngördüğü gibi “sosyal refahın artırılması” deneilsin, ister daha normatif analiz yöntemle-

rince kullanılan “kamu yararı” kavramı kullanılsın, isterse de günlük kullanım diliyle “ülke ekonomisinin düzlüğe çıkarılması” deneilsin; eğer ülke ekonomisi açısından bir dönem için fayda gösteren bir iktisat politikası aracının başka bir dönemde terk edilmesi gerekiyorsa, bunun önüne geçebilecek bir mekanizma kanaatimizce yoktur.

Böyle bir mekanizmanın gerekliliği de ayrı bir tartışma konusudur. Özellikle maliye politikası araçları bağlamında değerlendirildiğinde, bu tip politika araçları hükümetlerin sosyal politika amaçlarını gerçekleştirebilmek adına büyük öneme sahiptirler. Kuşkusuz sadece seçim dönemlerinde oy toplamak için kamu harcamalarından yararlanma güdüsü eleştirilmesi gereken bir olgudur. Ancak seçimler sadece 5 yılda bir gerçekleşmektedir. Dolayısı ile “oy maksimizasyonu” denilen bir üst kavrama sığınmak suretiyle tüm iktisat politikası araçlarını siyasi iradenin elinden almak fikri de bir o kadar eleştiriye açık bir konudur. Türkiye ekonomisinin tek sorunu ekonomik istikrar değildir. Dahası, teorik olarak iktisat politikasının tek amacı da istikrarı sağlamak değildir. Gelir dağılımı, servet dağılımı kalkınma ya da çok daha göz önünde olan fakirlik sorunu da makroekonomik istikrar kadar önemli konulardır. Siyaseti iktisat politikasının dışına itmek, bu tip sorunların çözümü açısından yeni sorunlar doğuracak niteliktedir.

Bir diğer önemli husus ise şudur: ister hukuki ister davranışsal olsun ülkemizde

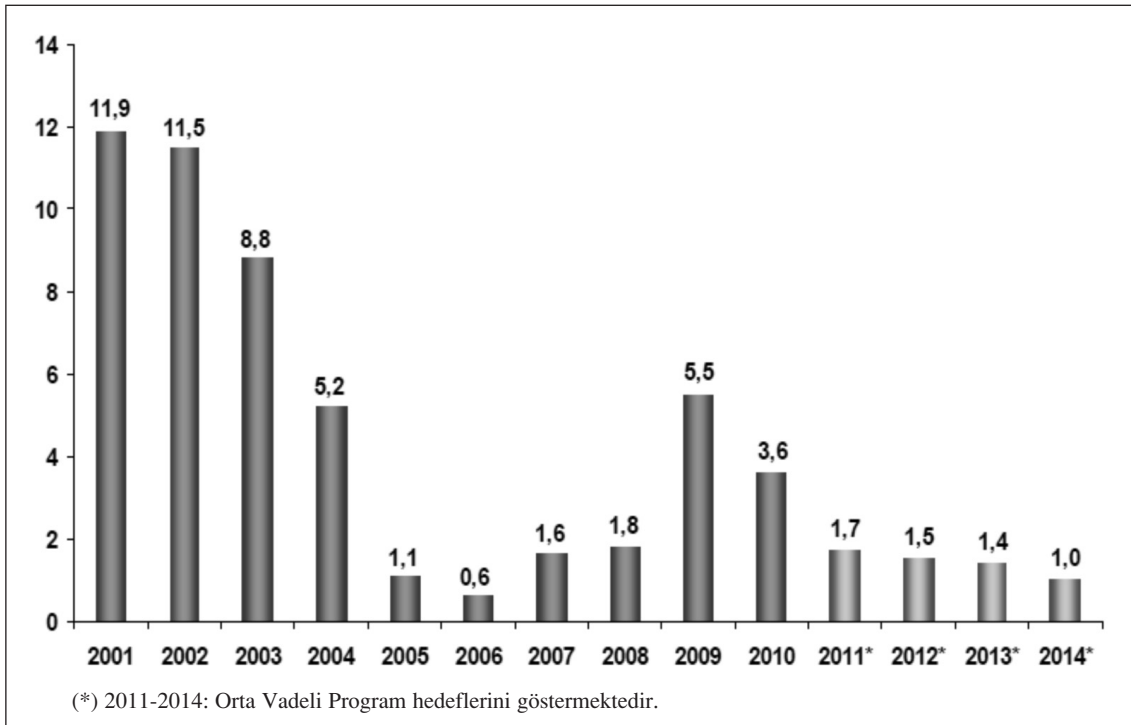
son 10 yıldır uygulanmakta olan mali kural- lar, kamu finansman sorunlarını gerçekten çözebilmiş midir? Kamu finansman sorunu sadece bütçe dengesinin sağlanması ya da borç stokunun aşağı çekilmesi olarak de- ğerlendirdiğimizde, şüphesiz sorunun ceva- bı evettir.

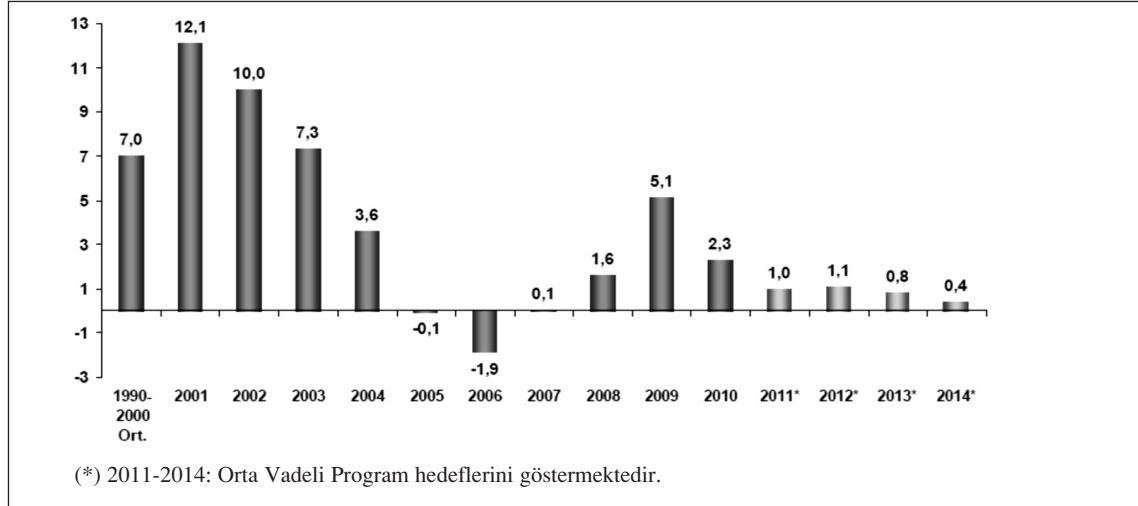
Örneğin yukarıda yer alan grafikte kap- samlı bir mali yönetim reformu ile destek- lenmiş mali kural uygulamalarının yaygın- laştığı 2004 yılı sonrasında merkezi yön- etim bütçe açığının GSYH'a olan oranında ciddi bir iyileşme yaşandığı görülmektedir. Kriz ve krizi takip eden yıllarda bu oranın

yükselmiş olması kanaatimizce olağan bir durumdur.

Benzer bir durum geniş anlamda kamu kesimi açıklarını gösteren KKBG için de söz konusudur. Burada da 2000'li yıllarda “müthiş” bir performans sergilenmiştir. Son olarak 4749 sayılı yasa sonrasında ma- li kurallarla desteklenmiş borç yönetimi uy- gulamasının başarısı ise aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. 1990'lı yıllar ile 2000'li yıl- ların başlarındaki görünüm dikkate alındı- ğında borç yönetimi politikasının da arzula- nan amaçlara ulaştığı açık bir şekilde görül- mektedir.

Grafik 7: Merkezi Yönetim Bütçe Açığının Gelişimi (GSYH'a Oran Olarak)

Grafik 8: Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin Gelişimi (GSYH' a Oran Olarak)

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Sunum, 12.12.2011, s.78

Tablo 6: Avrupa Birliği Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stokunun Gelişimi

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
A-GENEL YÖNETİM TOPLAM BORÇ STOKU										
Merkezi Yönetim	182,8	248,3	288,9	322,9	338,5	352,	340,7	391,7	454,8	487,3
Diğer Kamu Kurumları	177,9	242,6	282,8	316,5	331,5	345	333,4	380,3	441,5	473,5
B-İÇ BORÇ STOKU	4,9	5,7	6,1	6,4	6,9	6,9	7,3	11,4	13,3	13,8
Merkezi Yönetim	123,8	152,1	197,9	228,8	250	256,6	260,6	282,3	338,6	361,2
Diğer Kamu Kurumları	122,1	149,8	194,3	224,4	244,7	251,4	255,3	274,8	330,0	352,8
C-DIŞ BORÇ STOKU	1,7	2,3	3,5	4,4	5,2	5,1	5,3	7,4	8,6	8,3
Merkezi Yönetim	58,9	96,1	90,9	94,1	88,4	95,3	80,1	109,4	116,1	126,1
Diğer Kamu Kurumları	55,7	92,7	88,4	92,0	86,7	93,5	78,1	105,4	111,5	120,7
D-AYARLAMA KALEMLERİ	3,211	3,402	2,533	2,054	1,715	1,796	1,971	3,939	4,644	5,456
Merkezi Yönetim	4,3	10,9	18,9	10,2	3,5	0,8	-4,2	-11,3	-15,4	-21,5
Diğer Kamu Kurumları	6,4	15,4	28,2	24,7	22,2	24,2	27,7	26,4	24,1	21,2
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku (A+D)	-2,0	-4,5	-9,2	-14,4	-18,6	-23,4	-31,9	-37,7	-39,6	-42,8
Merkezi Yönetim	187,2	259,3	307,8	333,2	342,0	352,8	336,5	380,3	439,3	465,8
Diğer Kamu Kurumları	177,9	242,6	282,8	316,5	331,5	345	333,4	380,3	441,5	473,5
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku / GSYH (%)	77,9	74,0	67,7	59,6	52,7	46,5	39,9	40,0	46,1	42,2

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı internet sitesinde yer alan veriler yardımıyla tarafımızca düzenlenmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi, Türkiye'nin gerek genel yönetim borç stoku gerekse de merkezi yönetim borç stoku rakamsal olarak artmaya devam etmiştir. Ancak Tablo'nun son sütunu değerlendirildiğinde borç stokunun GSYH'ya olan oranının yıllar içerisinde düzenli olarak azaldığı görülmektedir. Bir başka ifadeyle borç stoku rakamsal olarak artmış olsa da, oransal olarak sürdürülebilir düzeylere çekilmiştir. Bu durumu tek başına borçlanma kurallarına bağlamak şüphesiz doğru olmayacaktır. Ancak mali kurallarla desteklenmiş bir mali disiplin anlayışının, kamu mali yönetimine egemen olduğu gerçeği de yadsınamaz bir gerçektir.

Ancak Türkiye'de kamu mali yönetim reformu, kamu finansman sorunu, mali disiplin, mali kural gibi kavramlar yukarıda yer alan ve mali disiplin ve mali kural uygulamalarının odaklandığı genel nitelikteki göstergelere yoğunlaşırken, bir husus göz ardı edilmiyor mu? Kamu gelirleri boyutu.

Gerçekleştirdiğimiz çalışma kapsamında incelenen ve mali kural uygulamalarına yönelik olarak övgüler düzen hiçbir çalışmada kapsamlı bir kamu geliri reformunun gerekliliğinden bahsedilmemektedir. Oysa 1990'lardan günümüze kamu gelirleri ve özellikle de vergi gelirleri konusunda birçok sorunun devam edegeldiği görülmektedir. Kamu finansman sorunlarında yaşanan iyileşmeler ise şu sorun ve soruların göz ardı edilebilmesine imkan sağlamıştır;

- i) Dolaylı – dolaysız vergi dağılımı vergi adaletini ciddi biçimde zedeleyecek bir yapıdadır.
- ii) Vergi güvenlik önlemleri son derece yetersizdir ve dolayısı ile vergi kayıp ve kaçaklarını önleyecek etkin bir mekanizma yoktur.
- iii) Vergi Barışı, Varlık Barışı gibi adlarla sürekli olarak mali aflar çıkarılmakta ve en son 6111 sayılı yasaya ilişkin tartışmalarda da görüldüğü gibi; bu aflar, sanki mali disiplin konusunda bundan sonra atılacak adımlar öncesinde son bir uygulama gereği imiş gibi algılanmaktadır.
- iv) Kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdamın önlenmesi konusunda herhangi bir düzenlemeye gidilmez iken harcama reformu ülkenin kamu mali sisteminin kurtuluşu olarak lanse edilmektedir.
- v) OECD ya da IMF raporlarına bakıldığında, vergi tabanının genişletilmesinin ve adaletli vergi yükü dağılımının da diğer kamu maliyesi reformları kadar önemli kabul edildiği görülmektedir. Ülkemizde bu konulara, gereken önem neden verilmemektedir?
- vi) Özelleştirme gelirleri, mali aflardan sağlanacak gelirler ya da son düzenleme ile getirilen bedelli askerlik gibi uygulamalarla bütçe dengesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Kapsamlı bir vergi reformu gerçekleştirilmediği sürece bu tip olağan dışı kamu gelirleri ile mali disiplinin sağlanmaya çalışılmasına daha ne kadar devam edilebilecektir?

Sayısını artırabileceğimiz gelirler politikası bazlı bu sorunların bir önemli özelliği de, bunların gerçek anlamda siyasi güç ve kararlılık gerektiren konular olmasıdır. Mali kural uygulaması, sayılan bu problemlerin çözümünde hiçbir katkı sağlamamaktadır. Dahası, Anayasa'mızda vergi yükünün dağılımına ilişkin bir hüküm olmasına ve bu hüküm açık bir şekilde ihlal edilmesine rağmen, Anayasal İktisatçıların bu gerçeği göz ardı ederek, kamu harcamalarına ilişkin anayasal hükümlerin sağlayacağı faydaları abartılı bir şekilde müjdelemeleri de gerçekten üzücü bir durumdur.

Sonuç olarak bu bölümün başında mali kurala ilişkin bir atfına yer verdiğimiz Maliye Bakan'ının vergi reformu konusunda da, atılan spesifik adımları ve gündeme gelecek yeni tasarıları değerlendirdiği benzer açıklamalarını, umutla beklediğimizi dile getirmeliyiz.

Sonuç

Gerçekleştirilen çalışmada “mali kural” olarak adlandırılan politika aracının, bir ülkede bütçe uygulama sürecine yönelik olarak getirilen tüm davranışsal ve hukuki normlar olması noktasından hareket edilmiştir. Bu bağlamda öncelikli olarak başarılı bir mali kural uygulamasının ön koşulları ortaya konmuş, daha sonra ise teorik mali kural tanımlarının eksikliklerinden yola çıkılarak uygulamada mali kural nasıl ele alındığı, türlerinin ne olduğu ve farklı mali kural tiplerinin farklı etkileri tartışılmıştır. Daha sonra mali kural uygulamalarına ilişkin ülke değerlendirmeleri ele alınmış ve son olarak geride bıraktığımız 10 yıllık dö-

nem itibarıyla Türkiye'deki mali kural uygulamaları değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda ulaştığımız genel sonuç şu şekilde özetlenebilir: Mali kural adı verilen olgu, mali disiplinin sağlanmasına yönelik olarak uygulamaya konulan iktisat politikası araçlarından sadece bir tanesidir. Mali disiplin ise makroekonomik istikrarı sağlamaya yönelik yollardan bir tanesidir. Dahası, makroekonomik istikrar, iktisat politikası amaçlarından yalnızca bir tanesidir. Dolayısı ile mali kurallar sadece sahip oldukları önem nispetinde değerlendirilmelidirler. Bunların aynı anda birçok makroekonomik sorunu çözmeye kabil olmasını beklemek gerçekçi bir yaklaşım değildir.

Örneğin Türkiye'de 1990'lı yıllar boyunca, istikrarsızlığın temel kaynağı kamu kesimi açıkları olmuştur. En azından genel nitelikteki göstergeler dikkate alındığında, mali kural destekli mali disiplin politikaları bu sorunların çözümünde önemli aşamalar kaydedilmesine imkan sağlamışlardır. Peki kamu finansman sorunlarının çözümü, Türkiye'nin tüm kırılganlıklarını bertaraf edebilmiş midir?

Ülkemizin 1990'lı yıllardan günümüze en önemli kırılganlık kaynaklarından birisi cari açık problemidir. 2011 yılının sonu itibarıyla cari açığın 71 milyar dolar seviyelerine çıkması beklenmektedir. Dahası kısa vadeli olarak bu sorunun çözümüne de imkan yoktur. Zira, ihracat ya da turizm gelirleri gibi döviz kazandırıcı işlemlerin kısa vadede artırılmasının beklenmesi çok gerçekçi değildir. Geriye kalan tek kalem olan ithalatın daraltılması ise oldukça sıkıntılı bir konudur. Zira, toplam ithalatımızın yaklaşık %88'i yurtiçi üre-

timin sürdürülebilmesi için gerekli olan aramalı ve yatırım malı ithalatından meydana gelmektedir. Dolayısı ile ülkemizde yurtiçi üretim ve yatırım talebi arttıkça cari açık da artmaya devam edecek ve ülke ekonomisinin temel kırılmalı kaynaklarından birisini oluşturacaktır.

Benzer bir durum özel kesim dış borç stoku için de söz konusudur. Türkiye’de özel kesim dış borç stoku 202 milyar dolarlık düzeyi ile toplam dış borç stokunun %65’ini meydana getirmektedir. 2001 krizi döneminde TMSF’ye devredilen özel bankaların borçları, özel tertip tahvil ihracı ile menkul kıymetleştirilmek suretiyle iç borç stokunun şişmesine neden olmuştur. Ortaya çıkabilecek bir kriz ortamında benzer bir gelişmenin yaşanmayacağı garanti edilemez. Dolayısı ile kamu borç stokunun aşığı çekilmesi, kamu borç stokunu artırma potansiyeli olan kalemlerin de ortadan kaldırıldığı anlamına gelmemektedir.

Bu iki önemli kriz beklentisi kanalının yanında, işsizliğin halen %9’lar seviyesinde olması, enerji bağımlılığına bağılı olarak uluslararası enerji fiyatı şoklarının yaratacağı makroekonomik istikrarsızlıklara olan açıklık ve kamu gelirleri alanındaki reform eksikliğine bağılı olarak kamu finansman sorunlarının yeniden canlanabilme olasılığı Türkiye ekonomisini kriz risklerine karşı korumasız bırakan olgular olarak dikkati çekmektedir.

Hangi mali kural tasarımı bu risklerin önüne geçebilir? İsterse hürriyeti bağlayıcı cezalarla desteklenmiş olsun, mali kural uygulamasının ihlaline yönelik hangi hukuki mekanizma bu tip derin potansiyel so-

runların realize olması durumunda ülke ekonomisinin maliye politikası araçlarından yararlanma gereğini sınırlandırabilir?

Aynı zamanda bir felsefeci olan Vilfred Pareto, piyasa mekanizmasının etkin bir kaynak tahsisini sağlamasına yönelik olarak belirlediğı koşulların ardından sadece ekonomi teorisi açısından anlam taşıyan bu koşulların hiçbir zaman tek başına anlam ifade edemeyeceklerini belirtmiştir. Sosyal koşullar, siyasal koşullar vb. durumların varlığı da teorik kaynak tahsisini etkileyen unsurlar arasındadır yazara göre. Benzer şekilde tüm para ve maliye politikası araçlarının etkileri dikkate alınmadan, iktisat politikası amaçlarının bütünü değerlendirilmeden, sadece mali kuralların etkinliği bağlamında gerçekleştirilen öneriler de bu politika aracına aşırı önem atfedilmesinden başka bir anlama sahip değildirler.

Sonuç olarak, mali kurallar, iktisadi amaçları gerçekleştirecek onlarca politika aracından yalnızca birisidirler. Kimi dönemler itibariyle bunların sıkı bir şekilde uygulanmasına gerek duyulurken, kimi dönemlerde ise bunların terk edilmesine gerek olmaktadır. Türkiye örneği göstermiştir ki; ister yasal bir norm olarak getirilsinler, ister davranışsal bir norm, bunları uygulayan siyasi karar alma süreci bunların gerekliliğine inandığı müddetçe bunlar uygulanmaya devam edecektir. Aksi durumlarda ise bunlar terk edilen birer iktisat politikası aracı olmaktan öteye gidemeyeceklerdir. Neticede nitelikli çoğunluk sağlandığı durumlarda anayasal düzenlemelerin kaldırılmasının önünde hiçbir önlem bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C., Çoban, H., Demir, İ. C. (2010). *Kurumsal Maliye Politikası Perspektifinden Vergi ve Harcama Sınırlandırmaları, Mali Kurallar, Maliye Politikası Yönetiminde Yeni Bir Eğilim: Vergi, Harcama, Borçlanma vs. Üzerine Kurallar ve Sınırlamalar*. Ed. (Coşkun Can Aktan, Ahmet Kesik ve Fatih Kaya), T.C. Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı. Yayın No 2010 / 408, s.98 - 123.
- Andres, J., Domenech, R. (2006). *Automatic Stabilizers, Fiscal Rules and Macroeconomic Stability*. European Economic Review, Vol. 50, s. 1487 – 1506.
- Annicchiarico, B., Marini, G., Piegallini, A. (2008). *Monetary Policy and Fiscal Rules*. The B.E. Journal of Macroeconomics, Vol. 8. Issue 1. Article 4.
- Bali, B. B., Çelen, Mustafa (2010). *Avrupa Birliği'nde Mali Kurallar, Kurumsal Maliye Politikası Perspektifinden Vergi ve Harcama Sınırlandırmaları, Mali Kurallar, Maliye Politikası Yönetiminde Yeni Bir Eğilim: Vergi, Harcama, Borçlanma vs. Üzerine Kurallar ve Sınırlamalar*. Ed. (Coşkun Can Aktan, Ahmet Kesik ve Fatih Kaya). T.C. Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No. 2010 / 408, s.181 – 215.
- Chari, V. V., (1988). *Time Inconsistency and Optimal Policy Design*. Federal Reserve and Bank of Minneapolis Quarterly Review. Vol. 12. No. 4.
- Civriz, M. (2010). *Türkiye'de Mali Disiplini Sağlamaya Yönelik Mali Hükümler ve Mali Kural Benzeri Uygulamalar, Kurumsal Maliye Politikası Perspektifinden Vergi ve Harcama Sınırlandırmaları, Mali Kurallar, Maliye Politikası Yönetiminde Yeni Bir Eğilim: Vergi, Harcama, Borçlanma vs. Üzerine Kurallar ve Sınırlamalar*. Ed. (Coşkun Can Aktan, Ahmet Kesik ve Fatih Kaya). T.C. Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No 2010 / 408, s. 347 – 379.
- Durmuş, M. (2008). *Kamu Ekonomisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- European Council, Statement by the Euro Area Heads of State or Government, Brussels, 09.12.2011.
- International Monetary Fund (2009). *Fiscal Rules: Anchoring Expectations for Sustainable Public Finances*. IMF, Fiscal Affairs Department, 16.12.2009.
- Kaya, F. (2010a). *Türk Kamu Mali Yönetiminde Örtük Mali Kurallar ve Ülke Tecrübelerinin Değerlendirilmesi, Kurumsal Maliye Politikası Perspektifinden Vergi ve Harcama Sınırlandırmaları, Mali Kurallar, Maliye Politikası Yönetiminde Yeni Bir Eğilim: Vergi, Harcama, Borçlanma vs.*

- Üzerine Kurallar ve Sınırlamalar. Ed. (Coşkun Can Aktan, Ahmet Kesik ve Fatih K. (2010). T.C. Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı. Yayın No 408, s.380 - 405.
- Kaya, F. (2010b). *Kamu Mali Yönetiminde Yeni Dönem: Yasal Mali Kural Uygulamalarına Geçiş, Kurumsal Maliye Politikası Perspektifinden Vergi ve Harcama Sınırlandırmaları, Mali Kurallar, Maliye Politikası Yönetiminde Yeni Bir Eğilim: Vergi, Harcama, Borçlanma vs. Üzerine Kurallar ve Sınırlamalar*. Ed. (Coşkun Can Aktan, Ahmet Kesik ve Fatih Kaya). T.C. Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı. Yayın No 2010 / 408, s. 406 – 422.
- Kesik A., Bayar, N. (2010). *Uluslar arası Uygulamalar Işığında Mali Kurallar ve Mali Disiplin, Mali Kurallar, Maliye Politikası Yönetiminde Yeni Bir Eğilim: Vergi, Harcama, Borçlanma vs. Üzerine Kurallar ve Sınırlamalar*. Ed. (Coşkun Can Aktan, Ahmet Kesik ve Fatih Kaya). T.C. Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı. Yayın No. 2010 / 408, s. 46 – 62.
- Kydland, F. E., Prescott, E. C. (1977). *Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans*, *The Journal of Political Economy*. Vol. 85. No. 3. June. s. 473-492.
- Mackiewicz, M. (2004). *Choice of the Optimum Fiscal Rule – The Long Run Perspective*. Draft Mimeo, Chair of Applied Economics, University of Lodz, Poland, April.
- Schick, I. (2003). The Role of Fiscal Rules in Budgeting. *OECD Journal on Budgeting*. Vol.3, No. 3, s. 7 – 34.
- Schmitt – Grohe, S., Uribe, M. (2007). *Optimal, Simple and Implamentable Monetary and Fiscal Rules*. *Journal of Monetary Economics*. Vol. 54, s. 1702 – 1725.
- Schuknecht, L. (2004). *EU Fiscal Rules: Issues and Lessons from Political Economy*. European Central Bank Working Paper Series. No. 421. December.
- Tager, M. Van Lear, W. (2001). *Fiscal and Monetary Fiscal Rules Revisited*. *The Social Science Journal*. Vol. 38, s. 69 – 83.

ÖZET

Türkiye’de Ara Eleman İhtiyacına Yönelik Tespitler ve Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Bir Araştırma

Bu araştırma, giderek yönetsel ve iktisadi bir sorun haline gelen “ara eleman” ihtiyacının giderilebilmesi için ara elemanlarda aranılan özellikler, ara elemanları avantajlı kılan yönler ve karşılaşılan temel sorunları tespit ederek çözüm önerileri sunabilmeyi hedeflemektedir. Araştırmada kapsamında Ankara 1.Organize Sanayi Bölgesinde bulunan 156 işletme ile Kırşehir Meslek Yüksek okulunda öğrenim gören 185 öğrenci (ara eleman adayı) üzerinde anket uygulaması yapılmıştır. SPSS paket programında gerçekleştirilen analizde, geçerlilik ve güvenilirlik analizi, betimsel istatistikler, t-Testi ve ANOVA Testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular çerçevesinde işletmelerin büyük bölümünün ara eleman ihtiyacıyla karşı karşıya olduğu ve ara eleman adaylarının iş bulamama endişesi taşıdığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında işletmelerle ara eleman adaylarının görüş ve değerlendirmeleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu anlaşılmıştır. “İşe dönük” özelliklerin ara elemanlarda aranılan en önemli özellikler olduğu, ara elemanları avantajlı kılan yönlerin “işlevsel avantajlar” faktöründe yoğunlaştığı ve karşılaşılan en etkili sorun grubunun “işletme-çevre ilişkisinden kaynaklanan sorunlar” olduğu belirlenmiştir.

JEL Sınıflaması: M12, M15, M19, I23

Anahtar Kelimeler: İşletme, Ara Eleman, Mesleki-Teknik Eğitim

ABSTRACT

Determinations about Intermediate Member Requirement in Turkey and an Examination about Problems Being Faced

This study aims to determine the qualities required for intermediate staff, the aspects making intermediate staff more advantageous and the basic problems encountered, and to be able to offer solution proposals for the purpose of satisfying the requirements for intermediate staff, increasingly becoming a managerial and economic problem. In the study, a poll has been conducted on 156 enterprises located at the 1st Organized Industrial Zone of Ankara and 185 students (candidates for intermediate staff) studying at the Vocational Higher School of Kırşehir. In the analysis made in SPSS package program, validation and reliability analyses, descriptive statistics, t-Test and Anova test have been used. According to the finding obtained, it is determined that most enterprises are in need of intermediate staff and such candidates for intermediate staff are concerned about finding a job. Within the scope of study, it is understood that there are significant difference between the opinions and evaluations of the enterprises and candidates for intermediate staff. It is determined that the most important qualities required for intermediate staff are “job-related” ones, that the aspects making intermediate staff more advantageous concentrate on the factor of “functional advantages”, while the most effective group of problems encountered is the “problem arisen from the relations between enterprises and environments”.

JEL Classification: M12, M15, M19, I23

Keywords: Enterprise, Intermediate Member, Vocational-Technical Education

Türkiye’de Ara Eleman İhtiyacına Yönelik Tespitler ve Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Bir Araştırma

Yrd. Doç. Dr. Kürşad Zorlu*

İRİŞ

Yönetim düşüncesinin evrimi sürecinde insanı esas alan yaklaşım ve uygulamalar belirginleşirken, çalışan odaklı yönetim tarzı önemini artırmakta ve günümüz örgütlerinin istihdam sorunları giderek ortaklaşmaktadır. Özellikle klasik yönetim anlayışının hakim olduğu dönemde ikinci planda tutulan ve bir araç olarak tasarlanan insan unsuru, sanayileşme ve üretim teknolojilerindeki değişimle birlikte rekabet, verimlilik ve kalite gibi kavramların şifresi haline gelmektedir (Griffin, 1993, s. 367; Özgen, Öztürk ve Yalçın, 2002, s. 5-13).

Bu süreçte “ara eleman” olarak ifade edilen çalışanların önemi artmaktadır. İşletmelerde genellikle beceri düzeyleri ile ön plana çıkan ve alt düzeydeki çalışanları temsil eden ara elemanlar, işçi ile mühendis, yönetici ile idari personel arasındaki kademelerde istihdam edilen iş gücünü ifade etmektedir (Akyurt, 2009, s. 177) İşletmelerin büyüklüğü ve çalışma sistemine göre farklı sorumluluklar alabilen ara elemanlar kademeler arasındaki iletişimin sağlanmasına ve örgütsel kültürün oluşumuna önemli katkılar sunmaktadır (Balcı ve Kavak, 1996, s. 300; Kalleberg ve Marsden, 2005, s. 391; Erdal, 2010). Bu önemli işlevlerinin dışında ara elemanların mesleki ve sektörel bilgiye sahip olması, kolektiflik, sorumluluk ve çevreyle uyumluluk gibi özelliklerle donanması günümüz işletmele-

* Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü,
kzorlu77@gmail.com

rinin değişen işgücü ihtiyacı ile paralellik taşımaktadır (YÖK, 2004, s. 3; Yıldırım, Altın ve Yalçın, 2004, s. 204-208).

Ara elemanlar, mesleki-teknik eğitim sisteminde yetiştirilmekte ve işletmelerin ihtiyaç duyduğu beceri ve davranışlar bu sistem içerisinde kazandırılmaktadır (DPT, 2001, s. 32-33). Mesleki-teknik eğitim sistemi kültürel, tarihsel ve geleneksel faktörlerle iç içe olduğundan ülkelerin kendine özgü koşullarından izler taşımakta ve bu sistemde yapılacak değişim toplumsal ve ekonomik paydaşların tümünü ilgilendirmektedir (Johansson, 2010, s. 744-747). Bu değişim aynı zamanda ülkelerin modernleşme ve sanayileşme süreçlerinin bir parçası olarak görülmekte ve özellikle işsizlikle mücadelede etkili bir araç olarak kullanılmaktadır (Patiniotis ve Stavroulakis 1997, s. 192; Ertl ve Hayward, 2010, s. 383-387). Mesleki-teknik eğitim, endüstriyel ilişkilerin sağlam ve ücretlerin yüksek olduğu ülkelerde daha fazla değer yaratmakta ve işletmelerin işgücü ihtiyacı daha hızlı karşılanmaktadır (Bosch ve Charest, 2008, s. 430). OECD ülkelerinin mesleki-teknik eğitim konusundaki uygulamalarına bakıldığında mesleki-teknik eğitime genel bütçeden ayrılan payın artırıldığı, bireylerin mesleki-teknik eğitime yönelişini sağlayacak özendirici tedbirlerin alındığı, sendikal hak ve yükümlülüklerin mesleki-teknik eğitimin gerekleriyle uyumlaştırıldığı ve mesleki-teknik eğitimde özel sektör deneyimi olan kişilerin sayısının artmakta olduğu gö-

rülmektedir (Kieslinger, 1969, s. 5-21; Hughes ve Hughes, 2010, s. 455-458).

Türkiye’de ise mesleki-teknik eğitim, bireylerin öneminin topluma sağladıkları hizmetin faydası ile ölçüldüğü ve nitelikli insan gücü yetiştirilmesine yönelik bir sistem olarak gelişme göstermektedir (Henden ve Tunç, 2005, s. 35; Balcı, 2009). Türkiye’de mesleki-teknik eğitim örgün ve yaygın eğitim kurumlarında verilmekte; meslek liseleri, meslek yüksek okulları (MYO) ve teknik eğitim fakültelerinden oluşmaktadır. Türkiye’de mesleki-teknik eğitim sistemi nihai hedefleri bakımından üretim zincirinin önemli halkalarından birisi kabul edildiği halde, nitelik ve nicelik açısından piyasanın beklentilerini karşılayamamakta ve pek çok üretici aradığı insan kaynağını yurtdışından temin etmek zorunda kalmaktadır (Çelebioğlu, 2010). Mesleki-teknik eğitimin genel eğitim sistemi içerisindeki payı dikkate alındığında dünya ortalamasının % 50.2, Türkiye’de ise bu ortalamanın % 36.7 düzeyinde olduğu görülmektedir (Şahin ve Fındık, 2008, s. 68-72; Günay, 2010). Bununla birlikte Türkiye, Uluslar arası Yönetim Geliştirme Merkezi’nin 2004 yılı raporuna göre ara eleman ihtiyacının karşılanabilmesi bakımından 60 ülke arasında 37. sırada yer almaktadır (IMD, 2004).

Türkiye’de mesleki-teknik eğitimin yetersizliği, ara eleman adaylarının iş dünyasının istediği özelliklere sahip olmaması ve işletmelerin ara eleman ihtiyacını karşıla-

mada zorlanması sosyal, ekonomik ve yönetsel pek çok engel ya da sorunla ilişkilendirilebilir. Meslek lisesi mezunlarının “iş bulamama endişesi”, meslek yüksekokullarının yüksek öğretim sistemi içerisinde ikinci planda değerlendirilmesi, meslek yüksekokulu mezunlarının askerlik hizmet sürelerinin uzun olması, 4 yıllık öğretime geçişte engeller ve düşük ücret alınacağına yönelik kanaatler yaygın olarak belirtilen engeller arasında sayılabilir (Özyılmaz, 2010). Ayrıca devletin istihdam ve eğitim politikası, yönetim-üretim-verimlilik ilişkisine bakış açısındaki yanlışlıklar da ara eleman ihtiyacının karşılanmasındaki önemli engeller arasında gösterilebilir (Akyurt, 2009, s. 177; Çelebioğlu, 2010, s. 2-6).

Literatürde genel kabul gören bu sorunlarla beraber artık talebi düşen alanlarda eğitim görmüş işsizler, devlet ya da özel sektör eliyle kurulan sürekli eğitim merkezlerinde farklı eğitimler alarak iş bulma olanağını artırmak istemektedir. Buna karşın Türkiye’de üniversite mezunları ara elemanlardan beklenen özelliklere sahip olmadıkları ya da işverenler tarafından beklenen performansı gösteremedikleri sebebiyle yeniden işsiz kalmaktadır. Bu sebeple işletmeler ihtiyacı olan ara elemanı bulmakta zorlanmakta ve ulusal boyutta istihdam sorunları meydana gelebilmektedir (Finnigan, 1996, s. 28-39; Çolak, 2009).

Tüm bu tespit ve değerlendirmeler dikkate alındığında Türkiye’deki “ara eleman” sorununun hangi düzey ve boyutlarda ger-

çekleştiğinin belirlenmesi; soruna dönük olarak işletmeler ve ara eleman adaylarının (mesleki-teknik eğitim mezunları) görüş ve beklentilerinin güncel saha araştırmalarıyla tespit edilebilmesi çözüm sürecine önemli katkılar sağlayabilir. Bu kapsamdaki çalışmaların etkili çözümler sunabilmesi için ara elemanlarda aranılan temel özelliklerin, ara elemanları avantajlı kılan yönlerin ve ara eleman temininde karşılaşılan sorunların irdelenmesi gerektiği ifade edilebilir.

1. Literatür Taraması

Literatür taramasına göre ara eleman konusundaki araştırmaların çoğunlukla mesleki-teknik eğitim odaklı ve makro ekonomik sistemle irdelenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmalarda ulusal ölçekte ve karşılaştırmalı olarak mesleki eğitim kurumlarının durumu, problemleri, üstünlükleri ortaya konulmaktadır (Wallin, 2010; Lasonen, 2010; Nielsen, 2010; Tabbrown vd, 1997; Azizi vd. 2006; Johansson, 2010). Hughes vd. (2010) tarafından OECD ülkelerine yönelik araştırma kapsamında mesleki eğitimin iş dünyasının ihtiyaçları ile uyumlu olmasını ve ara elemanların özel sektörün beklediği rekabet, verimlilik ve kalite gibi temel hedeflere yönelmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ruth vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada mesleki-teknik eğitim ile inovasyon arasındaki etkileşim üzerinde durulmakta ve mesleki-teknik eğitimde verilen eğitimin işletmelerin inovasyon performanslarında etkili olabileceği belirtilmektedir. Ertl vd. (2010) ise küresel ge-

lişmeler doğrultusunda bilgi ekonomisi ve bilgi teknolojilerindeki değişimin mesleki-teknik eğitim sisteminin ürettiği insan kaynağına olan etkisini irdelemekte ve özellikle esneklik kavramı üzerinde durmaktadır.

Literatüre bakılığında Türkiye’de de benzer bir durum olduğu görülmektedir. Buna göre “ara eleman” konusunun mesleki-teknik eğitim boyutuyla ilgili pek çok araştırma bulunmasına karşın, işletme alanındaki gelişmelerle paralel ve iş dünyasının beklentilerini yansıtabilen çalışmaların sayıca yetersiz olduğu söylenebilir. Sönmez (2008) mesleki-teknik eğitimin sorunları ve yeniden yapılandırılması üzerinde durulmakta ve mevcut durum “çöküş” olarak ifade edilmektedir. Erişen vd. (2009) tarafından Türkiye’de mesleki-teknik eğitim kurumlarında görev yapan öğretim elemanlarının eğitim vermekle yükümlü oldukları iş ve sektörler hakkındaki bilgisi, yabancı dil düzeyi, hizmet içi eğitim olanaklarından yararlanma fırsatı gibi bazı AB kriterlerine göre yeterlilikleri incelenmekte ve bu hususlarda önemli eksiklikler olduğu tespit edilmektedir. Çınar vd. (2009) tarafından ise Türkiye’de mesleki-teknik eğitimin genel durumu üzerinde yapılan teorik incelemede eğitim sisteminin pek çok yönüyle Avrupa ülkelerinin gerisinde olduğu ve köklü bir dönüşüme tabi tutulmasının gerekliliği ortaya konulmaktadır. Yine bu kapsamda Doğan (1992) ve Eşme (2007)’de mesleki eğitimin güncel durumu ve sorunları üzerinde durulmaktadır.

Yazındaki benzer çalışmalar incelendiğinde ise ara eleman konusunun sanayi kesiminin ihtiyaçları ve bu doğrultuda yapılacak uygulamalı eğitimle ilişkilendirildiği ve genellikle teknik bölümlerde yapılan ampirik araştırmalarla sisteme dönük yetersizliklerin ortaya konulduğu görülmektedir. Araştırma konusunun meslek-teknik eğitim kadar işletmeler ve Sağlam (2010) tarafından teknik bölümler üzerinde yapılan araştırmada sanayicinin aradığı insan kaynağının uygulamalı mesleki-teknik eğitimle mümkün olacağı ifade edilmektedir. Sezgin (2004) ve Ulusoy (2004) Türkiye’deki mesleki-teknik eğitim kurumlarının dünyadaki genel eğilime nazaran işletmelerin değişen insan kaynağı beklentilerine cevap vermekte zorlandığını ortaya koymaktadır. Özcan ve Boynak (2008) mesleki-teknik eğitimdeki öğrencilerin kuramsal bilgilerin yanında bu bilgileri işletmelerde ne ölçüde pratiğe çevirebildiğini incelemekte ve bu husustaki yetersizlikleri vurgulamaktadır. Aksoy (1997) sanayi kesiminin insan gücü ihtiyacındaki değişim ve mesleki eğitimin bu ihtiyacı karşılama potansiyeli teorik çerçevede ortaya konulmaktadır. Yine Görmüş vd. (2002) tarafından sektör temsilcilerinin stajları sırasında meslek yüksekokulu öğrencilerini nasıl algıladığı araştırılmakta ve benzer yetersizlikler ortaya konulmaktadır. Adıgüzel (2009) meslek yüksekokulu öğrencilerinin temel özelliklerinin iş dünyasının işleyişinin kavraması, kişisel gelişim ve kariyer planlaması, alana ilişkin kuramsal

bilgi ve uygulama becerilerinin edinilmesi alt faktörlerinde toplandığı belirtilmektedir. Karataş, Şimşek ve Savaş (2011) mesleki eğitime bakış anketinden elde edilen verilerle ara eleman konusuna yönelik tespit ve öneriler sunulmaktadır.

2.Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtları

Araştırmanın amacı, ara elemanlarda aranılan özellikler, ara elemanları avantajlı kılan yönler ve ara eleman temininde karşılaşılan sorunların belirlenmesi ve bu kapsamda çözüm önerileri sunulabilmesidir. Araştırmada çeşitli sektörlerdeki işletme temsilcilerinin yanı sıra mesleki-teknik eğitimde öğrenim gören ara eleman adaylarının görüş ve değerlendirmeleri ele alınmakta ve tespit edilen farklılıklar ortaya konulmaktadır.

Araştırmanın en önemli kısıtı özellikle ulusal yazında yeterli sayıda teorik ve ampirik araştırma ve incelemenin olmamasıdır. Meslek-teknik liselerinde öğrenim gören ara eleman adaylarının araştırma kapsamı dışında bırakılması ve elde edilen verilerin ankete katılan işletmelerle, meslek yüksek okulu öğrencilerinin görüş ve değerlendirmelerini içermesi de bir başka kısıt olarak kabul edilebilir.

2.2. Araştırma Soruları ve Hipotezler

Araştırma kapsamında ankete katılan işletmelere ve ara eleman adaylarına (Meslek Yüksek Okulu Öğrencileri) kapalı uçlu ba-

zı sorular yöneltilmiştir. Böylelikle araştırmanın cevap bulmaya çalıştığı temel sorular belirlenerek, araştırma konusunun yerindeliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna göre öncelikle ankete katılan firmalara “*en çok ihtiyaç duyduğunuz eleman tipi mesleki-teknik eğitim almış ara elemanlar mıdır?*” sorusu yöneltildiğinde katılanların % 88’i “evet”, % 12’si “hayır” cevabını vermektedir. Yine “*istediğiniz niteliklere uygun eleman bulmakta zorlanıyor musunuz?*” şeklindeki soruya, katılımcıların % 74’ü “evet” % 26’sı ise “hayır” demektedir. Ara eleman adaylarına ise “*mezun olduktan sonra kendinize uygun bir iş bulabileceğinize inanıyor musunuz?*” sorusu yöneltildiğinde ancak %35’i “evet” diyebilmekte “size uygun iş alanları ve işletmeler hakkında güncel bilgilere rahatlıkla ulaşabiliyor musunuz?” sorusu yöneltildiğinde %53’ü “hayır” cevabını vermektedir.

Bu çerçevede araştırmanın cevap aradığı temel soruları şu şekilde sıralamak mümkündür: **1:**Ara elemanların hangi özelliklere sahip olması beklenmektedir? **2:**Ara eleman adayları bu özelliklere hangi ölçüde sahip olduğunu düşünmektedir? **3:**Ara elemanları diğer çalışanlara göre avantajlı kılan yönler nelerdir? **4:**Ara eleman ihtiyacının giderilmesinde hangi sorunlarla karşılaşmaktadır? **5:**İşletmelerin ve ara eleman adaylarının bu hususlara ilişkin olarak görüş ve değerlendirmeleri arasında farklılık var mıdır? **6:**Ara elemanlarda aranılan özel-

liklerin sektörler arasında farklılık gösterdiği söylenebilir mi? 7:Ara eleman adaylarının öğrenim gördükleri bölüm veya programa göre görüş ve değerlendirmeleri arasında bir farklılık var mıdır?

Araştırma soruları doğrultusunda oluşturulan hipotezler şu şekilde belirlenmiştir:

H1: Aranılan özelliklere ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.

H1_a: İşe dönük özelliklere ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.

H1_b: Dışa dönük özelliklere ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.

H2: Avantajlı kılan yönlerle ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.

H2_a: İşlevsel avantajlara ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.

H2_b: Mali Avantajlara ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.

H3: Karşılaşılan sorunlara yönelik olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.

H3_a: Mesleki-teknik eğitim faktörüne ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.

H3_b: Adaylara ilişkin sorun faktörüne göre işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.

H3_c: İşletme-çevre ilişkisi faktörüne ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.

H4: Sektörlere göre işletmelerin aranılan özellikler faktöründeki görüş ve değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H5: Bölümlerine göre adayların aranılan özellikler faktöründeki görüş ve değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark vardır.

2.3. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırmada verilerin toplanmasında anket yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan anket formunun birinci bölümünde demografik değişkenleri belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Anket formunun ikinci bölümünde ara elemanlarda aranılan özellikleri tespit için oluşturulan ifadeler bulunmaktadır. Bu bölümde yer alan dokuz ifadenin, 1'den (en düşük) 5'e (en yüksek) kadar puan verilerek değerlendirilmesi istenmiştir. Üçüncü bölümde, ara elemanları avantajlı kılan yönlerle ilişkin 6 ifade yer almaktadır. Bu ölçekteki ifadeler "önemsiz", "önemi az", "orta derecede önemli", "önemli", "çok önemli" şeklindeki 5'li Likert ölçeğinden oluşmaktadır. Anket formunun son bölümü ise işletmelerin ihtiyaç duyduğu ara elemanları temin etme sürecinde karşılaşılan sorunları belirlemeye yönelik olumsuz 10 ifadeden oluşmaktadır.

Bu bölümde de Likert Ölçeği kullanılmakta ve “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “fikrim yok”, “katılıyorum”, “kesinlikle katılıyorum” ifadeleri yer almaktadır.

Araştırmada iki ayrı örneklem grubu bulunduğundan her iki gruba farklı anket formları dağıtılmıştır. Buna göre eleman adaylarına dağıtılan anket formlarında bazı demografik değişkenler değiştirilmiş, diğer ölçeklerdeki tüm ifadelerin ara eleman adaylarının kendi durumlarını dikkate alarak değerlendirmeleri istenmiştir.

Anketteki ifadelerin hazırlanmasında literatürdeki bazı çalışmaların yanı sıra bir grup işletme yöneticisi ile gerçekleştirilen yüz yüze görüşmeden elde edilen tespitlerden faydalanılmıştır. Ara elemanlarda Aranılan Özellikler ve ara elemanları Avantajlı Kılan Yönleri tespit etmeye yönelik ifadeler Hughes vd. 2010; Karataş, 2011; ATO, 2007; Akkurt vd. 2008 ve YÖK, 2004’den; Karşılaşılan Sorunlara dönük ifadeler ise Sönmez, 2008; Erişen vd. 2009; Çınar vd. 2009 ve Özyılmaz, 2010’dan faydalanılarak oluşturulmuştur.

2.4.Örneklem Seçimi ve Büyüklüğü

Araştırmanın örnekleme basit tesadüfi örnekleme ile belirlenen Ankara Sanayi Odasına bağlı 1. Organize Sanayi Bölgesindeki işletmeler ve Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Meslek Yüksek Okulu öğrencilerden meydana gelmektedir. 2010 yılında ilgili sanayi bölgesinde 235 işletme, Kırşehir Meslek Yüksek Okulunda ise çeşitli prog-

ramlarda öğrenim gören toplam 750 öğrenci bulunmaktadır. Bu çerçevede 235 işletme ve 200 öğrenciye yüz yüze anket yöntemiyle anket formu dağıtılmış ve işletmelerden 156, öğrencilerden ise kullanılabilir durumda 185 anket formu elde edilmiştir. Araştırmadaki toplam örneklem sayısı 341’dir.

2.5.Verİ Analiz Yöntemi

Anket formlarından elde edilen veriler SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik testleri için doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve cronbach alpha katsayıları hesaplanmıştır. Verilerin çözümlenmesi sürecinde betimsel istatistik yöntemleri kullanılmış ve her ölçekte yer alan değişkenlere yönelik ortalamalar değerlendirilerek karşılaştırmalar yapılmıştır. Böylelikle sektörlerin ihtiyaç duyduğu ara elemanların temel becerileri ve karşılaşılan sorunların ağırlık dereceleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Karşılaştırmalı analiz çerçevesinde t-Testi ve ANOVA Testi kullanılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre “karşılaşılan sorunlar” üç faktör, “aranılan özellikler” ve “avantajlı kılan yönler” ikişer faktör altında toplanmaktadır. Her üç ölçekteki ifadelerin faktör yükleri ve dağılımı, açıklanan varyans değeri ve cronbach alpha (α) katsayıları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1 : Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizine İlişkin Bulgular

Karşılaşılan Sorunlar* (açıklanan varyans: 61,892 – α: 0,718)	Faktör yükleri
Mesleki-Teknik eğitimden kaynaklanan sorunlar *	
İşe ve uzmanlaşmaya önem verilmemesi	,858
Güncel ihtiyaçlara dönük eğitim verilmemesi	,831
Pratik ve verimliliğe dönük bilgiye sahip olmamaları	,639
Elemanlardan kaynaklanan sorunlar *	
Uzun süre aynı işyerinde kalmaları beklenirken çabuk yer değiştirebilmeleri	,827
Mezun olanların uluslar arası niteliklere sahip olmaması	,666
Ara elemanlarındaki motivasyon düşüklüğü	,588
Örgüt-Çevre ilişkisinden kaynaklanan sorunlar *	
İhtiyaç duyulan ara elemanların nasıl karşılanabileceği konusunda bilgi akışı olmaması	,687
Maliyetlerin ve işçilik giderlerinin düşürülmesi için gerekli yasal ve mali düzenlemelerin yeterli düzeyde olmaması	,671
Bürokratik uygulamaların hızlı olmaması	,589
İlgili eğitim kurumlarının dağılımlarının dengesiz ve sayıca yetersiz oluşu	,588
Aranılan Özellikler (açıklanan varyans: 71,021 – α: 0,772)	
Kollektiflik ve Uyumluluk	
Ekip çalışmasına yatkın olması	,832
Problem çözme niteliğine sahip olması	,825
Verimliliği artırmak adına sorumluluk alabilmesi	,793
Değişen koşullara uyum sağlayabilmesi	,762
Çalışacağı sektör ve işin gerektirdiği pratik bilgilere sahip olması	,479
Dışa Dönük Yetkinlik	
Yabancı dil bilmesi	,848
İletişim becerisinin yüksek olması	,557
Yaratıcı olması	,530
Avantajlı Kılan Yönler (açıklanan varyans: 63,547 – α: 0,733)	
İşlevsel Avantajlar	
İşşgal konusu hakkında geliştirilebilir ve eğitilebilir olması	,852
Çalışma biçimi sebebiyle daha verimli olması	,768
Uzun süre aynı işletmede çalışabilir olması	,735
Genç ve dinamik olması	,638
Mali Avantajlar	
İşçilik giderlerinin düşük olması	,808
Düşük maaşla çalıştırılabilirlik	,839

* Ölçekte yer alan ifadeler olumsuz ifadelerden oluşmaktadır

3.2. Örneklem Profili ve Demografik Özellikler

Araştırmada demografik değişkenleri değerlendirmek amacıyla frekans dağılımlarından ve yüzde (%) değerlerinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda işletmeler için cinsiyet, yaş, eğitim ve çalışılan pozisyon, ara eleman adaylarında bölüm, okuduğu sınıf, mezun olunan okul ve öğrenim şekli dikkate alınmıştır. Ayrıca ankete katılan işletmelerin kuruluş tarihi, çalışan sayısı, işletme statüsü ve faaliyet gösterilen sektöre göre dağılımı yapılmıştır.

3.2.1. İşletmeler

İşletmelerden elde edilen verilere göre, katılımcıların % 73,7’si erkek, % 26,3’ü

bayanlardan oluşmaktadır. Ankete katılanların yaş durumuna bakıldığında 25-34 yaş aralığının %35,3, 35-44 yaş aralığının % 35,9 ve 18-25 yaş aralığının % 2,6 oranında olduğu görülmektedir. Ankete katılan kişilerin % 43,9’u lisans düzeyinde eğitime sahip ve buna karşın sadece % 29,1’i mesleki-teknik eğitim mezunudur.

Katılımcıların çalıştığı pozisyona göre dağılımında, % 35,9’unun orta kademe, % 21,8’nin profesyonel yönetici, % 14,1’nin işletme sahibi ve % 19,9’nun sahip-yönetici olduğu anlaşılmaktadır. Ankete katılan işletmelerin çalışan sayısı bakımından mikro işletme olmadığı ve KOBİ tanımına uygun olduğu görülmektedir. Çalışan sayısı 250’nin üzerin-

Tablo 2 : Çalışanlara İlişkin Demografik Özellikler

Faktör	Frekans	%	Faktör	Frekans	%
Cinsiyet		73,7	Pozisyon		
Erkek	115	6,3	İşletme Sahibi	22	14,1
Kadın	41	100	Profesyonel	34	21,8
Toplam	156		Yönetici	31	19,9
			Sahip –Yönetici	56	35,9
			Orta	13	8,3
			Kademe	156	100
			Alt		
			Kademe		
			Toplam		
Eğitim			Yaş		
İlkokul	4	0,6	18-25	4	2,6
Ortaokul	21	3,5	25-34	55	35,3
Düz Lise	17	1	35-44	56	35,9
Meslek Lisesi	17	1	45-54	30	19,2
M. Yüksekokulu	28	18,1	55 ve üstü	11	7,1
Lisans	68	43,9	Toplam	156	100
Toplam	156	100			

de olan işletmelerin oranı ise % 1,9'dur. İşletmelerin kuruluş tarihleri analiz edildiğinde % 64,7'sinin 2000 yılı öncesinde kurulduğu anlaşılmaktadır. Ankete katılan firmaların hu-

kuki statülerine göre % 50'si Limited, % 48,7'si de Anonim şirketlerden oluşmaktadır. Ayrıca işletmelerin % 73,7'si imalat endüstrisinde yer almaktadır.

Tablo 3 : İşletmelere İlişkin Özellikler

Faktör	Frekans	%	Faktör	Frekans	%
Çalışan Sayısı			Sektör		
10-49	77	9,4	İmalat endüstrisi	115	73,7
50-99	65	1,7	İnşaat (yapı)	11	7,1
100-249	11	,1	Ticaret	11	7,1
250 ve üstü	3	,9	Taşıma ve Depolama	2	1,3
Toplam	156	100	Hizmet	5	3,2
Kuruluş Tarihi			Tarım, orman, avcılık...	2	1,3
2000 öncesi	101	4,7	Madencilik	3	1,9
2000-2005	31	9,9	Alt yapı ve Sağlık	7	4,5
2005-2008 20	2,8		Toplam	156	100
2008-2010	4	,6			
Toplam	156	100			
Statü					
Kollektif şirket	1	0,6			
Anonim şirket	76	48,7			
Limited şirket	78	50			
Diğerleri	1	0,6			
Toplam	156	100			

3.2.2. Ara Eleman Adayları

Ara eleman adaylarının demografik özelliklerine göre dağılımı Tablo 4'de yer almaktadır. Buna göre katılımcıların %60'ı düz lise, %21'i mesleki-teknik lise mezunu

olup, %36'sı iktisadi ve idari programlarda %64'ü ise teknik programlarda öğrenim görmektedir. Yine ara eleman adaylarının %77,3'ü I.öğretim ve %22,7'si II.öğretimde öğrenim görmekteyken %36,2'si I. sınıf, %63,8'i II.sınıf öğrencisidir.

Tablo 4 : Ara Eleman Adaylarına İlişkin Özellikler

Faktör	Frekans	%	Faktör	Frekans	%
Mezun olunan okul			Bölümünüz		
Mesleki-Teknik Lise	58	1	İktisadi ve İdari Programlar		
Düz Lise	112	60	Teknik Programlar		
Diğer	15	9	Toplam	185	100
Toplam	185	100			
Öğrenim şekli			Sınıf		
I.Öğretim	143	77,3	I.Sınıf	67	36,2
II.Öğretim	42	2,7	II.Sınıf	118	3,8
Toplam	185	100	Toplam	185	100

3.3. Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler

3.3.1. Ara Elemanlarda Aranılan Özellikler

Ara elemanlarda aranılan özellikleri belirleyen faktörlerin ve her faktördeki ifadelerin genel ve iki ayrı örneklem grubuna göre ortalama ve standart sapma değerleri

Tablo 5’de yer almaktadır. Buradaki değerler ankete katılan işletmelerin önemli gördükleri özellikleri ve ara eleman adaylarının bu özelliklerin kendilerinde bulunma durumunu (1)’den (5)’e kadar ve (1) “en az”, (3) “orta düzeyde”, (5) “en fazla” değeri temsil edecek şekilde puanlamalarıyla oluşmaktadır.

Tablo 5 : Ara Elemanlarda Aranılan Özelliklere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Aranılan Özellikler	Ortalama	İşletmeler Ortalaması	Standart Sapma	Adayların Ortalaması	Standart Sapma
İşe yönelik özellikler	4,1912	4,4782	0,60772	3,9446	0,78717
Ekip çalışmasına yatkın olması	4,30	4,54	,798	4,09	1,107
Problem çözme niteliğine sahip olması	4,01	4,21	,724	3,84	1,119
Verimliliği artırmak adına sorumluluk alabilmesi	4,28	4,45	,789	4,14	,962
Değişen koşullara uyum sağlayabilmesi	4,30	4,62	,647	4,02	1,056
Çalışacağı sektör ve işin gerektirdiği pratik bilgilere sahip olması	4,07	4,58	,812	3,64	1,190
Dışa yönelik özellikler	3,4728	3,4338	0,76334	3,5000	0,71908
Yabancı dil bilmesi	2,35	2,24	1,147	2,47	1,121
İletişim becerisinin yüksek olması	4,12	4,06	1,007	4,17	0,985
Yaratıcı olması	3,39	3,77	1,083	4,09	1,032

Tablo 6 : Avantajlı Kılan Yönlere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Avantajlı Kılan Yönler	Ortalama	Sanayi Ortalaması	Standart Sapma	Adayların Ortalaması	Standart Sapma
İşlevsel Avantajlar	4,3142	4,4808	0,49888	4,1685	0,69326
İşşigal konusu hakkında geliştirilebilir ve eğitilebilir olması	4,15	4,53	,584	3,82	1,077
Çalışma biçimi sebebiyle daha verimli olması	4,24	4,29	,797	4,20	,928
Uzun süre aynı işletmede çalışabilir olması	4,31	4,46	,666	4,19	,977
Genç ve dinamik olması	4,54	4,65	,670	,45	,889
Mali Avantajlar	3,6829	2,105	0,92623	4,225	1,09903
İşçilik giderlerinin düşük olması	3,80	2,85	,963	4,28	,798
Düşük maaşla çalıştırılabilirlik	3,57	1,38	,866	4,17	,977

Tablo 5'e göre "işe yönelik" özellikler 4,1912 ortalama ile "en fazla" değere sahip olurken, "dışa yönelik" özellikler 3,4728 ortalama ile "orta düzeyde" bir değere sahiptir. Faktörler incelendiğinde en yüksek ortalama "ekip çalışması" (4,30) ve "değişen koşullara uyum sağlama" (4,30) en düşük ortalama ise "yaratıcılık" (3,39) ve "yabancı dil bilgisi" (2,35) değişkenlerine aittir. İşletmelerin (4,4782) ve ara eleman adaylarının (3,9446) ayrı ayrı ortalamalarına bakıldığında dışa yönelik özelliklerde ortalamaların birbirine yakın olduğu, "işe yönelik" özelliklerde ise adayların ortalamasının nispeten daha düşük (4,4782-3,9446) olduğu görülmektedir. Ayrıca değişkenler arasında "yabancı dil bilgisi" (2,35) her iki örneklem grubunda da en düşük ortalamada iken, en yüksek ortalamaya sahip değişken-

ler işletmelerde "değişen koşullara uyum sağlama", adaylarda ise "iletişim becerisinin yüksek olması"dır.

3.3.2. Avantajlı Kılan Yönler

Ara elemanları avantajlı kılan yönleri belirlemek için ankete katılanların 6 ifadeyi "çok önemli" (5), "önemli" (4), "orta derecede önemli" (3), "önemi az" (2), "önemsiz" (1) seçeneklerine göre sıralaması istenmiştir. Bu çerçevede elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6'da yer alan bulgulara göre ara elemanları avantajlı kılan yönleri bakıldığında, işlevsel avantajlar (4,3142), "mali avantajlara" göre (3,6829) daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. Bunlar arasında "genç ve dinamik olma" yönü (4,54) ortalama ile en yüksek, "işçilik giderlerinin düşük olması" (3,80) ve "düşük maaşla çalıştırılabilirlik" (3,57) ise en

düşük ortalamaya sahiptir. İşletme ve ara eleman adaylarının ayrı ayrı ortalamalarına baktığında “işlevsel avantajlara ” yönelik değerlendirmelerinin ara eleman adaylarından daha yüksek (4,4808-4,1685) “mali avantajlarda” ise ara eleman adaylarının ortalamalarından oldukça düşük bir değere (2,105-4,225) sahip olduğu görülmektedir.

3.4. Ara Eleman Temininde Karşılaşılan Sorunlar

Karşılaşılan sorunlar kapsamında ankete katılanların sorun odaklı 10 ifadeyi “kesinlikle katılmıyorum” (1), “katılmıyorum”(2), “fikrim yok”(3), “katılıyorum”(4) ve “kesinlikle katılıyorum”(5) seçeneklerini kullanarak değerlendirmeleri istenmiştir.

Tablo 7 : Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Karşılaşılan Sorunlar	Ortalama	Sanayi Ortalaması	Standart Sapma	Adayların Ortalaması	Standart Sapma
Mesleki-Teknik Eğitimden Kaynaklanan Sorunlar	3,2092	2,6282	1,06758	3,7047	1,1273
İşe ve uzmanlaşmaya önem verilmemesi	3,15	2,60	1,390	3,62	1,363
Güncel ihtiyaçlara dönük eğitim verilmemesi	3,25	2,72	1,343	3,69	1,301
Pratik ve verimliliğe dönük bilgiye sahip olmamaları	3,23	2,56	1,335	3,79	1,247
Elemanlardan Kaynaklanan Sorunlar	3,2123	2,6603	0,90753	3,6853	,81628
Uzun süre aynı işyerinde kalmaları beklenirken çabuk yer değiştirebilmeleri	3,12	2,52	1,327	3,63	1,153
Adayların uluslar arası niteliklere sahip olmaması	3,31	2,67	1,331	3,27	1,062
Adaylardaki motivasyon düşüklüğü	3,24	2,79	1,094	3,73	1,148
İşletme-Çevre İlişkisinden Kaynaklanan Sorunlar	3,3690	2,6290	0,71401	3,9167	,89614
İhtiyaç duyulan ara elemanların nasıl karşılanabileceği konusunda bilgi akışının olmaması	3,19	2,36	,936	3,89	1,052
Maliyetlerin ve işçilik giderlerinin düşürülmesi için gerekli yasal ve mali düzenlemelerin yeterli düzeyde olmaması	3,40	2,86	1,322	3,86	1,066
Bürokratik uygulamaların hızlı olmaması	3,36	2,79	1,111	3,84	1,115
İlgili eğitim kurumlarının dağılımlarının dengesiz ve sayıca yetersiz oluşu	3,35	2,53	1,053	4,04	1,073

Tablo 7'ye göre mesleki-teknik eğitimden kaynaklanan sorunlar (3,2092), elemanlardan kaynaklanan sorunlar (3,2123) ve örgüt-çevre ilişkisinden kaynaklanan sorunların ortalaması (3,3690) değerindedir. Bu çerçevede “güncel ihtiyaçlara dönük eğitim verilmemesi” mesleki-teknik eğitim faktörünün, “uluslar arası niteliklere sahip olmaması” adaylardan kaynaklanan sorunlar faktörünün, “yasal ve mali düzenlemele- rin yeterli düzeyde yapılmaması” ise işletme-çevre ilişkisi faktörünün en yüksek ortalamasına sahiptir. Ortalamaların karşılaştırılmasına bakıldığında ara eleman adaylarının her üç faktörde de sorun algısının daha yüksek ortalamaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. İşletme-çevre ilişkisinden kaynaklanan sorunlar ortalaması her iki örneklem grubunda da en yüksek ortalama (2,6290-3,9197) düzeyindedir.

3.5. Hipotezlerin Test Edilmesi

Hipotezlerin test edilmesinde iki farklı örneklem grubunun ortalamalarının karşılaştırılmasını sağlayan Independent Sample (bağımsız örneklem) t-Testi kullanılmıştır. Tablo 8’de yer alan bulgulara göre % 95 güven düzeyinde “dışa dönük özellikler” dışında tüm faktörlerin Sig.(2-tailed) değerleri $p < 0,005$ ’den küçüktür. Dışa dönük özellikler faktörünün Sig.(2-tailed) değeri (,414) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 8’de ortalamalar arasındaki farklara bakıldığında sırasıyla “işletme-çevre ilişkisinden kaynaklanan sorunlar” (1,19409), “mesleki-teknik eğitimden kaynaklanan sorunlar” (1,07651), “adaylardan kaynaklanan sorunlar” (1,0253) ve “mali avantajlar” (0,82921) alt faktörünün en yüksek farka sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 8 : Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

	t	f	sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Stand. Hata	Alt	Üst
Mesleki-teknik eğitimden kaynaklanan sorunlar	,987	38	000	1,07651	11,978	0,84090	1,31211
Elemanlardan kaynaklanan sorunlar	0,882	33	000	1,02503	0,09419	0,83975	1,21032
İşletme-çevre ilişkisinden kaynaklanan sorunlar	2,436	38	000	1,19409	0,09602	1,00520	1,38297
İşe dönük özellikler	6,901	38	000	-0,53364	0,07733	-0,68575	-0,38153
Dışa dönük özellikler	,818	34	0,414	0,06624	0,08094	-0,09298	0,22546
İşlevsel avantajlar	4,665	32	000	-0,31223	0,06693	-0,44389	-0,18057
Mali avantajlar	,252	36	000	0,82921	0,08963	0,65291	1,00552

Tablo 9 : Aranılan Özelliklerin Sektörlere Göre Karşılaştırma Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İşe dönük özellikler					
Gruplar arası	1,106	7	,158	,486	,844
Grup içi	48,104	148	,325		
Toplam	49,210	155			
Dışa dönük özellikler					
Gruplar arası	6,709	7	,958	1,697	,114
Grup içi	83,607	148	,565		
Toplam	90,316	155			

Tablo 9’da işletmelerin sektörlerine göre aranılan özelliklere ilişkin ortalamalarında farklılık olup olmadığı görülmektedir. Anova testinden elde edilen bulgulara göre (sig.) değeri (,000) olduğundan ($p < 0,05$) işe dönük özellikler faktöründe sektörler arası farklılıklar yoktur. Tablo 10’da ise adayların öğrenim gördükleri bölümlere göre ara-

nılan özelliklere ilişkin ortalamaları arasında fark olup olmadığı görülmektedir. (Sig.) değerlerine bakıldığında ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır.

Buna göre araştırma hipotezlerinin kabul edilip (+) edilmeme (-) durumu Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 10 : Aranılan Özelliklerin Bölümlere Göre Karşılaştırma Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İşe dönük özellikler					
Gruplar arası	3,134	7	,448	,714	,660
Grup içi	110,988	177	,627		
Toplam	114,122	184			
Dışa dönük özellikler					
Gruplar arası	1,762	7	,252	,473	,853
Grup içi	92,147	173	,533		
Toplam	93,909	180			

Tablo 11 : Araştırma Hipotezlerinin Kabul Durumu

Hipotezler	Sonuç
H1:Ara elemanlarda aranılan özelliklere ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.	(+)
H1a:İşe dönük özelliklere ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.	(+)
H1b:Dışa dönük özelliklere ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.	(-)
H2:Ara elemanları avantajlı kılan yönleri ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.	(+)
H2a:İşlevsel avantajlara ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.	(+)
H2b:Mali Avantajlara ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.	(+)
H3:Ara eleman temin edilme sürecinde karşılaşılan sorunlara yönelik olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.	(+)
H3a:Mesleki-teknik eğitim faktörüne ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.	(+)
H3b:Adaylardan kaynaklanan sorun faktörüne ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.	(+)
H3C:İşletme-çevre ilişkisi faktörüne ilişkin olarak işletmelerle ara eleman adaylarının görüşleri arasında anlamlı fark vardır.	(+)
H4:Sektörlere göre işletmelerin aranılan özellikler faktöründeki görüş ve değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark vardır.	(-)
H5:Bölümlerine göre adayların aranılan özellikler faktöründeki görüş ve değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark vardır.	(-)

4. SONUÇ

Günümüz işletmelerinin insan kaynağı ihtiyacı kademeler ve görevler arasında köprü vazifesi görebilen, pratik bilgilerle donanmış, işbölümü, uzmanlaşma ve esnek çalışma anlayışına yatkın bireyleri ön plana çıkarmaktadır. Bu süreç, sanayileşme ve üretim teknolojilerindeki değişimle paralellik taşımakta ve “ara elemanların” önemi giderek artmaktadır. Ara elemanların aynı zamanda “kalifiye” ya da “nitelikli” personel olarak ifade edilmesi bu ihtiyacın bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Ara elemanlar dünyada olduğu gibi Türkiye’de de mesleki-teknik eğitim sisteminin temel çıktıları arasında yer almaktadır. Mesleki-eğitim sisteminin hızı ve kalitesi farklı sektörlerdeki işgücü ihtiyacının karşılanabilmesi bakımından önem arz etmektedir. Mesleki-teknik eğitim sisteminin ara eleman yetiştirirken işletmelerin istek ve beklentilerini dikkate alması; işletmelerin ise buna uygun örgütsel ve yapısal dönüşümleri gerçekleştirebilmesi gerekir. Bu gereklilik bilimsel yazında yer alan güncel

ve saha araştırmalarıyla desteklenmiş çalışmaların önemini artırmaktadır.

Fakat bugünkü şekliyle mesleki-eğitim sisteminin “ara eleman” ihtiyacını nasıl ve hangi düzeyde giderebildiği tartışmaya açık bir husustur. Zira ara eleman yetiştirilmesi ni yalnızca bir eğitim-öğretim meselesi olarak değerlendirmemek gerekir. Bu sorun aynı zamanda siyasal, sosyo-ekonomik ve yönetsel boyutlar içermektedir. Buradan hareketle Türkiye’deki yönetsel ve mali sistemin, “ara eleman” konusunda bir takım eksikliklerle karşı karşıya olduğu ifade edilebilir. Özellikle belli bir süre mesleki-teknik eğitimin, ülkedeki üretim, istihdam ve çalışma yaşamı için nasıl bir öneme sahip olduğu tam anlamıyla kavranamamış ve sorunun sosyo-ekonomik boyutu yerine daha çok siyasal boyutları ön plana çıkarılmıştır. Yine Türkiye’de ara eleman sorunuyla ilgili bilimsel inceleme ve araştırmaların da sayıca yetersizliği unutulmamalıdır. Dolayısıyla bu araştırmada tercih edilen yöntem ve elde edilen sonuçların tartışmaya açık ve geliştirilebilir olması yapılacak daha kapsamlı araştırmalar için temel oluşturabilir.

Araştırmada ara elemanlarda aranılan özellikler, ara elemanları avantajlı kılan yönler ve ara eleman temininde karşılaşılan sorunlar üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Ankara 1. Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet sürdüren işletmeler ve mesleki-teknik eğitimde öğrenim gören ara eleman adaylarının görüş ve değerlendirmeleri dikkate alınmıştır. Araştırmadan elde edilen

bulgulara göre ankete katılan işletmelerin % 88’i ara eleman ihtiyacını doğrularken, % 74’ü istenilen niteliklere uygun “ara eleman” bulmakta zorlandığını belirtmektedir. Ara eleman adaylarının ise % 65’i iş bulma endişesi taşımakta ve % 53’ü kendilerine uygun iş ve sektörler hakkında yeterli bilgiye ulaşamadığını ifade etmektedir. Bu temel sonuçların kamuoyunda ya da medyada sürdürülen ve ara eleman ihtiyacının artmakta olduğuna yönelik güncel tartışmalarla örtüştüğü söylenebilir.

İşletmelerin ara elemanlarda aradığı özellikler “işe dönük” özelliklerde yoğunlaşmakta ve “değişen koşullara uyum sağlama”, “çalışacağı iş ve sektör hakkında bilgi sahibi olma” ve “ekip çalışmasına yatkınlık” en önemli özellikler arasında yer almaktadır. İşletmeler açısından “dışa dönük” özellikler ikinci planda değerlendirilmektedir. Buna göre “yabancı dil bilgisi” ve “yaratıcılık” önemi nispeten az olan özelliklerdir. İşletmelerin ara elemanlarda bulunmasını istediği bu özelliklerle, adayların görüş ve değerlendirmeleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Adaylar işe dönük özelliklere nispeten daha düşük bir önem atfederken “iletişim becerisi” ve “verimlilik adına sorumluluk alabilme” özelliğini daha gerekli görmektedir. Başka bir ifadeyle bu özelliklerin ara eleman adaylarında bulunma ihtimalinin daha yüksek olduğu ileri sürülebilir. İşletmelerin aksine adayların “iş ve sektör bilgisini” daha önemsiz bulması mesleki-teknik eğitim sis-

temi ile ilişkilendirilebilir. Buna karşın hemen hemen bütün sektörlerde insan kaynakları açısından önemli bir gereklilik sayılan ve çoğunlukla lisans eğitimi almış kişilerde bulunması istenilen “yabancı dil bilgisinin”, ara elemanlarda nispeten daha az aranan bir özellik olduğu söylenebilir.

Araştırmada ara elemanları avantajlı kılan yönler üzerinde de durulmuştur. Buna göre işlevsel avantajlar altında yer alan ve ara elemanlara yönelik “genç ve dinamik olma”, “geliştirilebilir ve eğitilebilir olma”, “uzun süre aynı işletmede çalışabilme” ve “verimliliğe yaptıkları katkı” işletmeler açısından en avantajlı yönler arasında kabul edilmektedir. Ancak ara elemanların “düşük maaşla çalıştırılabilmesi” ve “işçilik giderlerinin az olması” araştırmaya katılan işletmelerce avantajlı yönler arasında görülmemektedir. Buradan hareketle işletmelerce istenilen özelliklere sahip ara elemanların yüksek ücretle de çalıştırılabileceği ve mutlaka düşük ücretle çalışmasının gerekmediği ileri sürülebilir. İşletmelerdeki bu istek ve beklentinin ara eleman adayları tarafından bilinmesi taraflar arasındaki karşılıklı güvenin pekişmesinde ve kalifiye işgücü sorununun çözülmesinde etkili bir araç olarak kullanılabilir. Nitekim adayların mali avantajlar faktörüyle ilgili görüş ve değerlendirmeleri büyük ölçüde farklıdır. Adaylar düşük maaş ve düşük giderlerin ara elemanları avantajlı kılan en önemli yönler arasında görmektedir.

Ara eleman ihtiyacına yönelik bu tespitlerin yanı sıra eleman temin edilmesine yönelik sorunların da irdelenmesi gerekmektedir. Araştırma kapsamında bu sorunlar “mesleki-teknik eğitimden kaynaklanan sorunlar”, “elemanlardan kaynaklanan sorunlar” ve “işletme-çevre ilişkisinden kaynaklanan sorunlar” şeklinde belirlenmiştir. Bu faktörlerden işletme-çevre ilişkisinden kaynaklanan sorunlar ilk sırada yer almakta ve “gerekli yasal ve mali düzenlemelerin yapılmaması” en belirgin sorun olarak değerlendirilmektedir. İşletmelerin ara eleman temin sürecinde özellikle idari ve mali konular açısından çevreyle ilişki kurması gerekmektedir. Buna göre katılımcı işletmeler, ara eleman temininde sorun yaşamamak ve doğru seçim yapabilmek adına maliyetlerde ve işçilik giderlerinde düşüş sağlayabilecek mali ve yasal düzenlemelerin yapılmasını önemsemektedir. Buna karşın işletmelerle adaylar arasında anlamlı görüş farklılıkları bulunmaktadır. İşletmeler elemanlardan kaynaklanan sorunları daha yüksek bulurken adaylar mesleki-teknik eğitimden kaynaklanan sorunları daha fazla sorun olarak değerlendirmektedir. Elemanlardan kaynaklanan sorunlarda adaylardaki motivasyon düşüklüğü daha önemli görülmektedir. Ara elemanların “çabuk yer değiştirmesinin” etkisiz bir sorun olarak değerlendirilmesi ankete katılan firmaların kurumsallaşma süreciyle ilgili olabilir. Katılımcı firmaların % 84,6’sının faaliyet süresinin 5 yıldan uzun olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Tüm bu tespit ve değerlendirmelere göre işletmelerle ara eleman adaylarının, araştırmanın değişkenlerine ilişkin görüş ve değerlendirmeleri arasında anlamlı farklılıklar olması araştırmanın ortaya koyduğu belirgin sonuçlar arasında gösterilebilir. Buna karşın araştırmanın değişkenleri çerçevesinde işletmelerin sektörler itibariyle, ara eleman adaylarının ise bölümlerine göre farklı görüşlere sahip olmamasını soruna ilişkin benzerliklerle açıklamak mümkündür. Özellikle işletmelerin ara elemanları tercih ederken düşük maaş ve düşük gider hususlarını önemsiz avantajlar arasında görmesi ve işlevsel avantajları daha önemli bulması mesleki-teknik eğitim sisteminin cazip kılınması bakımından önem taşımaktadır. Zira araştırma kapsamında ara eleman adaylarının düşük maaş ve düşük gider yönlerini kendilerini avantajlı kılan en önemli yönler arasında kabul etmesi temel bir algı farklılığı olduğunu göstermektedir. Bu durum Türkiye’deki genç nüfusun gerek tercih aşamasında gerekse öğrenim görmekteyken mesleki-teknik eğitim yerine 4 yıllık üniversitelere yönelmesinin sebepleri arasında gösterilebilir. Araştırmadan elde edilen bu sonuç mesleki-teknik eğitimden mezun olan ara eleman adaylarında askerlik, ücret, sosyal güvence ve fırsat eşitliği gibi önemli sosyo-ekonomik belirleyiciler konusunda sahip olabilecekleri olumsuz beklentilere önemli bir örnek teşkil etmektedir.

- Araştırma kapsamında sınırlı sayıda örneklem grubunun dikkate alınması nedeniyle elde edilen sonuçların genelleştirilerek yorumlanması yanlış değerlendirmelere yol açabilir. Ancak, anketin gerçekleştirildiği Ankara 1. Organize Sanayi Bölgesi çeşitli iş ve meslek gruplarının bir araya geldiği ve farklı sektörlerin incelenmesine imkan tanıyan bir özelliğe sahiptir. Bu yönüyle araştırmanın “ara eleman” sorunu hakkında güncel tespitler ortaya koyabilmekte ve ileride yapılacak benzer çalışmalara mütevazı katkılar sunabilme niteliğini taşımaktadır. Gelecekteki muhtemel çalışmalara katkı sağlaması bakımından aşağıdaki önerileri sıralamak mümkündür:
- İşletmeler ara eleman ihtiyacı ve bu ihtiyacın yönelimini insan kaynakları politikasının vazgeçilmez bir parçası olarak görmelidir. Bu yaklaşım çeşitli sektörler ve farklı işletmeler açısından değişebilen bir durumdur. Dolayısıyla her işletme kendisine en uygun ara elemanı ihtiyaç duyulan özellik ve zamanlamada kazanabilmenin stratejisini belirlemelidir. Böyle bir yönetim anlayışı işgücü piyasasını ve bu yolla yönetsel sistemi ara eleman ihtiyacına yönlendirebilir. İşletmelerin en yakın ya da en uyum mesleki-teknik eğitim kurumu ile irtibat kurması ve gönüllü olarak staj imkanlarını sunması kaliteli ara eleman teminini hızlandırabilir.

- Mesleki-Teknik eğitim kurumlarında işe ve uzmanlaşmaya dönük eğitim verilmesi, adayların meslekleri ve bağlı oldukları sektör hakkında pratik bilgiler edinmesi, özellikle uygulamalı derslerde mesleğin içinden gelen öğretim elamanlarının istihdam edilmesi ve mesleki-teknik eğitim sisteminin bütünsel olarak ve dönemler itibarıyla güncellenebilmesidir. Mesleki-teknik eğitim kurumlarının sayısı ve dağılımı sektörlerin ihtiyaçları dikkate alınarak yeniden gözden geçirilmelidir. İlgili kurumların ara eleman ihtiyacının yoğunlaştığı bölgelerde, illerde ve sektörlerde yoğunlaşması iletişim ve işbirliği potansiyelini artıracaktır.
- Ara elemanların uluslararası standartlara kavuşabilmesi ve iş dünyasının aradığı özelliklere sahip olabilmesi için devletin ilgili kurum ve kuruluşlarının (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, KOSGEB, İŞKUR vb.) iş dünyasının ve sivil toplum örgütlerinin birlikte hareket edebilmelerini sağlamaya yönelik kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmalıdır.
- İki yıllık mesleki-teknik eğitim mezunu adayların fakülte mezunlarından daha uzun süre askerlik yapmalarının, adayların çalışma sürelerini ve motivasyonlarını olumsuz etkilediği ifade edilebilir. Bunun ortadan kaldırılması için teşvik edici düzenlemeler getirilebilir.
- Bireylerin meslek seçimi konusunda motive edilebilerek işe yönelik beklentilerinin karşılanabilmesi için elemanların işletme ve ülke ekonomisi açısından nasıl bir öneme sahip olduğu geniş toplum kesimlerine aktarılabilir.
- Ara eleman sorununun ortadan kaldırılması için bürokratik işlemlerin azaltılması ve e-Devlet ana kapısında bu konuyla ilgili hizmet verilmesi sağlanmalıdır. Böylelikle işletmelerle adaylar arasında doğru ve hızlı iletişim kurulabilmesi mümkündür.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, C. (2009). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İşyeri Eğitimi Öğrenme Ürünlerinin Değerlendirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 27, 115-128.
- Akyurt, N. (2009). Meslek Yüksekokulları ve Marmara Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Yüksekokulu Öğrencilerinin Genel Profili. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*. 4(11), 175-189.
- Akkurt, M., S. Öztekin, A. Görener ve A. Türkyılmaz (2008). Endüstride İhtiyaç Duyulan Mesleklerin Belirlenmesi ve İş Gücüne Yönelik Eğitim: İmalat Sanayinde Bir İnceleme. *1. Mühendislik ve Teknoloji Sempozyumu*. 24-25 Nisan 2008, Çankaya Üniversitesi, Ankara.
- Aksoy, H. H. (1997). Ekonomik Getirisi İstihdam ve Piyasaya Dönük Etkileri Açısından Mesleki Teknik Eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 29(1), 73-104.
- Azizi, N. ve Lasonen, J. (2006). *Education, Training and the Economy. Preparing Young People for a Changing Labor Market*. Jyva "skyla": Institute for Educational Research. University of Jyva " skyla ".
- Balcı, S. (2009). Meslek Yüksekokullarında Hali Hazır Durum ve Yeniden Yapılandırma Gereği. *TİSK İşveren Dergisi*. Temmuz, Ankara.
- Balcı, S. ve Ş. Kavak (1996). Meslek Yüksekokullarının Mevcut Durumu ve Yeniden Yapılanması Üzerine Bir Model Önerisi. *21. Yüzyıla Doğru Meslek Yüksekokullarının Yeniden Yapılanması Uluslararası Sempozyumu*. 11-28, Çankırı.
- Binici, H. ve Necdet A. (2004). Mesleki ve Teknik Eğitimde Arayışlar. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 24(3), 383-396.
- Bosh, G. ve J. Charest (2008). Vocational Training and the Labour Market in Liberal and Coordinated Economies. *Industrial Relations Journal*. 39(5), 428-447.
- Çelebioğlu, Z. D. (2010). İşverenler Açısından Mesleki Teknik Eğitimin Önemi. *V. Meslek Yüksekokulları Müdürler Toplantısı*. Süleyman Demirel Üniversitesi. 1-4 Aralık, Isparta.
- Çınar, H., N. Döngel ve C. Söğütlü (2009). A Case Study of Technical and Vocational Education in Turkey. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 1, 160-167.
- Çolak, Ö. F. (2009). *Eğitimin Maliyeti Herkese*. 18.05.2011 tarihinde <http://www.istekobi.com.tr/kobi-bilgimerkezi/makaleler/egitimin-maliyeti-herkese-m25.aspx> adresinden erişildi.
- Doğan, H. (1997). Mesleki Teknik Eğitimin Yeniden Yapılandırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 30(1), 1-28.

- DPT (2001). *Nitelikli İnsan Gücü Meslek Standartları Düzeni ve Sosyal Sermaye Birikimi Özel İhtisas Komisyon Raporu*. Ankara: DPT Yayınları No. 2577-ÖİK:590
- El-Hamidi, F. (2005). General or Vocational? Evidence on School Choice, Returns and “Sheep Skin” Effect From Egypt 1998. *Twenty-fifth Annual Meeting of The Middle East Economic Association (MEEA)*. Allied Social Science Associations. 1-22, Philadelphia, Pennsylvania
- Erdal, M. (2010). *Sanayide Teknik Eleman İhtiyacı ve Meslek Liselerinin Rolü*. 27.05.2011 tarihinde www.meslekiyeterlilik.com adresinden erişildi.
- Erişen, Y., N. Çeliköz, M.O.K. Kapıcıoğlu, C. Akyol ve S. Ataş (2009). The Needs for Professional Development of Academic Staff at Vocational Education Faculties in Turkey. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 1, 1431–1436.
- Ertl, H. ve G. Hayward (2010). Modularization in Vocational Education and Training. in: Peterson, Penelope, Baker, Eva and McGaw, Barry (eds.): *International Encyclopedia of Education*. 3.baskı., 8 (Oxford: Elsevier), 383-390.
- Eşme, İ. (2007). Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitimin Bugünkü Durumu ve Sorunlar. *Uluslararası Mesleki ve Teknik Eğitim Konferansı*. Ankara
- Finnigan, J. (1996). *Doğru İşe Doğru Eleman*. (Çev. Mehmet Kılıç), İstanbul: Rota Yayınları.
- Griffin, R. W. (1993). *Management*. Boston: International Student Edition.
- Günay, D. (2010). *Mesleki ve Teknik Yükseköğretim ve Meslek Yüksekokullarının Yeniden Düzenlenmesi Çalışmaları*. Yükseköğretim Kurulu. TÜSİAD. İstanbul. 27.02.2011 tarihinde <http://www.durmugunay.com/linkler/Tusiad2010.pdf>, adresinden erişildi.
- Henden, R. ve A. Tunç (2005). Mesleki Teknik Öğretimde Sınavsız Geçiş Uygulamaları. *MEB Milli Eğitim Dergisi*. 165, 65-171.
- Hughes, M. ve C. Hughes (2010). Industry Involvement in the Vocational Education and Training System. in: Peterson, Penelope, Baker, Eva and McGaw, Barry (eds.). *International Encyclopedia of Education*. 3rd ed., 8 (Oxford: Elsevier), 455-462.
- Johansson, S. (2010). Vocational Teacher Education. in: Peterson, Penelope, Baker, Eva and McGaw, Barry (eds.). *International Encyclopedia of Education*. 3rd ed., 8 (Oxford: Elsevier), 744-748.
- Karataş, İ.H., C. Şimşek ve R.Savaş (2011). Türkiye’de Mesleki Eğitime Bakış Anketi Sonuçları. *MÜSİAD Mesleki Eğitimde Yeni Açılımlar Çalıştayı*. 18-19 Şubat. 27.03.2011 tarihinde www.meslekiegitim-deyeniacyilimlar.org adresinden erişildi.
- Kieslinger, A. (1969). *Türkiye’de Mesleki Eğitim; Gelişmesi İçin Teklif ve Tavsiyeler*. Ankara Sanayi Odası Yayınları. No:3.
- Kalleberg, L. Arne ve P. Marsden (2005). Externalizing Organizational Activities:

Where and How US Establishments Use Employment Intermediaries. *Socio-Economic Review*.3, 389-416.

Özcan, M. ve F. Boynak (2008). İşletmelerde Meslek Eğitimi Uygulamasına Yönelik Bir Değerlendirme. *Milli Eğitim*. 178, 321-333.

Özgen, Hüseyin, A. Öztürk ve A. Yalçın (2002). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Adana: Nobel Kitabevi.

Özyılmaz, Ö. (2010). *Sistem Yaklaşımıyla Mesleki Teknik Eğitim, Sorunları ve Çözüm Yolları*. 18.02.2011 tarihinde www.ome-rozyilmaz.com/.../sistem-yaklaimiyla-meslek-tenk-etm-sorunlari-ve-coezuem-yolları, adresinden erişildi.

Patiniotis, N. ve D. Stavroulakis (1997). The Development of Vocational Education Policy in Greece: A Critical Approach. *Journal of European Industrial Training*. 12, 192-202.

Sağcan, E. (2004). Mesleki Eğitim Sistemi Gelecekte Nasıl Olmalıdır? *TİSK İşveren Dergisi*. Eylül, Ankara.

Sağlam, Ş. ve B. Oral (2010). Transformation of Technical Education Fculties in Turkey in the Process of European Union: Faculty of Applied Sciences. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2, 4513–4517.

Sezgin, İ. (2004). Mesleki Eğitim Sistemimiz ve İşletmelerde Beceri Eğitimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *TİSK (Mesleki Eğitim Kuruluna Sunulan Rapor)*. 11.03.2011 tarihinde www.tisk.org.tr adresinden erişildi.

Şahin, İ. ve T. Fındık (2008). Türkiye’de

Mesleki ve Teknik Eğitim: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 12 (3), 65-86.

Tabbron, G. ve J. Yang (1997). The Interaction Between Technical and Vocational Education and Training (Tvet) and Economic Development in Advanced Countries. *Int J. Educanonal Development*. 17(3), 323-334.

Tekin, A. (2009). *Avrupa Birliği İstihdam Politikası Genel Esasları*. Ankara: TİSK Yayını No.290, 17-18.

TİSK (2004). Mesleki Eğitim Sistemimiz ve İşletmelerdeki Beceri Eğitimi Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *TİSK Tarafından Mesleki Eğitim Kuruluna Sunulan Rapor*. 20.06.2011 tarihinde <http://www.tisk.org.tr/yayınlar.asp?sbj=ic&id=1169> adresinden erişildi.

Ulusoy, A. (2004). Kalifiye İşgücünün Yetiştirilmesinde Eğitim Kurumu-İşletme İşbirliği. *Eğitim Kurumu İşletme Diyalogu Uluslararası Konferansı*. Ankara.

Yıldırım, O., R. Altın ve O. Yalçın (2004). İşgücünde Aranan Çekirdek Beceriler. *Eğitim Kurumu-İşletme Diyalogu Konferansı*. 4-5 Mayıs, Ankara.

YÖK (2004). *1. Ulusal Meslek Yüksekokulları Müdürler Toplantısı Sonuç Raporu*. 26-28 Kasım, Nevşehir.

<http://www.aosb.org.tr>, 11.104.2010.

<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1443&l=1>, 14.03.2011.

<http://www.imd.org/>, 17.02.2011.

ÖZET

İŞKUR İl Müdürlüklerinin İşe Yerleştirme ve Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin Performans Değerlendirmesi: Ampirik Bir Analiz

Bu çalışmada İŞKUR İl Müdürlüklerinin, işe yerleştirme ve işgücü yetiştirme faaliyetlerinin çeşitli istatistikî yöntemlerle değerlendirilmesi yapılmıştır. İŞKUR İl Müdürlüklerinin faaliyetlerini değerlendirirken aktif işgücü kapsamında yapılan değerlendirmeler, pasif işgücü hizmetlerine göre yapılan değerlendirmelerden daha sağlıklı sonuçlar vermektedir. O nedenle, bu çalışmada aktif işgücü hizmetlerini içeren işgücü piyasası, işgücü uyum ve istihdam hizmetlerine ilişkin bazı verilerden çeşitli değişkenler elde edilmiş ve İl Müdürlüklerinin performansları bu değişkenlerle değerlendirilmiştir. Bu değişkenler; işyeri sayısı, işyeri ziyaret sayısı, kayıtlı işsiz sayısı, işe yerleştirme sayısı, işe alınan sayısı, açık iş sayısı, mesleki eğitim verilen kişi sayısı ve işe yerleştirilenler içerisinde mesleki eğitim alanların sayısıdır. Değerlendirmede bu değişkenlerden elde edilen oransal sonuçlar kullanılmıştır. Bu oransal değişkenlere Temel Bileşenler Analizi ve Çok Boyutlu Ölçekleme Analiz teknikleri uygulanarak 2009 yılında İŞKUR İl Müdürlüklerinin Aktif İşgücü Hizmetlerine göre performans değerlendirilmesi yapılmıştır.

JEL Sınıflaması: J2, J64, J81

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Mesleki Eğitim, İşe Yerleştirme, Temel Bileşenler Analizi, Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi

ABSTRACT

Performance Evaluation of Placement and Occupational Training Activities of Turkish Employment Organization (ISKUR) at Provincial Level: An Empirical Analyse

The aim of this study is to evaluate the performance of the placement and workforce training activities of Provincial Employment Offices by using various statistical methods. In evaluation of the activities of Provincial Employment Office of ISKUR, active labour market service evaluation gives more reliable results comparison with passive labour market service evaluation. So, in this study, the performance of the Provincial Employment Offices were evaluated by using some active labour market services indicators such as labour force market, work force fitness and employment. These are workplace, workplace visits, registered unemployed, placement, recruit, vacancies, number of vocational trained and vocational trained placement. Rational values (variables) derived from these indicators were used in the evaluation. By using Principal Component Analysis and Multidimensional Scaling Analysis performance of Provincial Employment Offices of ISKUR were investigated according to Active Labour Force Services in 2009.

JEL Classification: J2, J64, J81

Keywords: Unemployment, Occupational Training, Placement, Principal Component Analysis, Multidimensional Scaling Analysis

İŞKUR İl Müdürlüklerinin İşe Yerleştirme ve Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin Performans Değerlendirmesi: Ampirik Bir Analiz

Prof. Dr. Hüseyin Tatlıdıl*

Barış Özgürlük**

İRİŞ

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2008 yılında % 11 düzeyinde olan işsizlik oranı, 3 puan artarak 2009 yılında % 14 seviyesinde gerçekleşmiştir. İşsizlik oranının 3 puan artması işsiz sayısında 860.000 kişilik artışa neden olmuştur. Bu artışın 229.000 kişisi 15-24 yaş aralığında yer alan genç nüfusta görülmüştür. İşsizliğin yüksek seviyelere çıkmasında ekonomik sorunların yanı sıra işgücü arzındaki nitelik eksikliğini de göz ardı etmek gerekir.

İşsiz nüfusun hızla artmasının nedenlerinden biri de nüfus artış hızıdır. Nüfus artış hızının kısa zamanda azalması pek mümkün görünmediğinden, işsizliğin azaltılması için eğitim kalitesinin artırılması, orta ve özellikle yüksek öğretimde verilen eğitimin, istihdam piyasasının ihtiyaçlarının da göz önüne alınarak yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Eğitimin artırılması ve müfredatın yeniden düzenlenmesi ile birlikte kişisel beceri ve donanımların artırılması gerçekleştirilecektir ki bu da bireyin iş bulması ihtimalinin artmasını sağlayacaktır.

İşsizlerin iş olanaklarına daha kolay ulaşması ve işsizlerin vasıflarının artırılmasını hedefleyen İŞKUR pasif ve aktif işgücü hizmetlerini birlikte yürüten bir kamu kurumu olarak 2003 yılında gerçekleştirilen kanun değişikliği ile hizmet profilini

* Hacettepe Üniversitesi, İstatistik Bölümü
tatlidil@hacettepe.edu.tr

** Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü,
Araştırma Planlama ve Koordinasyon Daire Başkanlığı
İstatistik Şube Müdürlüğü
barisozgurluk@hotmail.com

değiştirmeye başlamıştır. Bu kapsamda oluşturulan yeni veri tabanı ile kayıtlı işsizlere ilişkin tüm bilgileri de kayıt altına almaya başlamıştır. Gelişen çağa ayak uydurmada epey yol kateden İŞKUR, hizmetlerini web üzerinden de vermeye, belediyelerle imzaladığı protokollerle 81 il merkezi ve şubeler dışında da faaliyet göstermeye başlamıştır.

Ekonomik krizin ortaya çıkmasıyla birlikte İŞKUR'a kayıtlı işsiz sayısında büyük artış olmuş ve 2008 yılı Aralık ayında 987.840 olan kayıtlı işsiz sayısı 2009 yılı Aralık ayında 1.689.349'a çıkmıştır. İŞKUR, kayıtlı işsizlerine meslek edindirmek için 2008 yılında 1.806 kurs açmış ve bu kurslarda 31.927 kişiye mesleki eğitim vermiştir. 2009 yılında da aynı meslek edindirme politikasına devam eden İŞKUR 10.113 kurs açmış ve bu kurslarda 213.852 kişiye mesleki eğitim vermiştir. Tüm bu gelişmelerle birlikte İŞKUR İl Müdürlüklerinin işgücü piyasası, kurs ve işe yerleştirme hizmetlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi ihtiyacı doğmaktadır. Etkinlik ölçümü (performans) yapılırken çeşitli istatistiksel yöntemlere başvurulmaktadır. Bu yöntemlerden bazıları, Temel Bileşenler Analizi, Kanonik Korelasyon Analizi, Kümeleme Analizi, Çok Boyutlu Ölçekleme ve Optimal Ölçekleme Analizleridir. Bu bağlamda yapılacak olan bu çalışmada 2009 yılına ilişkin verilerden yararlanılarak Temel Bileşenler ve Çok Boyutlu Ölçekleme Analizleri kullanılarak 81 İl Müdürlüğünün aktif iş-

gücü hizmetleri kapsamında performans değerlendirmeleri yapılacaktır.

1. Genel Bilgiler

Ülkemizin istihdam kurumu olan İŞKUR; işe yerleştirme, işgücü piyasası araştırması, işsizlik sigortası faaliyetleriyle birlikte son yıllarda işgücü uyum faaliyetleri içerisinde yer alan meslek edindirme faaliyetlerine de ağırlık vermiştir. Meslek edindirme kurslarına katılan işsizlere günlük 15 Türk Lirası düzeyinde para ödenmesi ve katılımcılara ek bir yük getirmemesi nedeniyle, açılan bu kurslar İŞKUR'un 2009 yılında en önemli faaliyetleri arasında yer almıştır. Kurslara işsizlik sigortasından 2009 yılında 300 milyon TL'yi aşan düzeyde para aktarılmıştır. 2010 yılı içinde bu kaynak 285 milyon TL dolayındadır. 2009 yılında açılan kursların dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1'de verilen İŞKUR'un düzenlediği bu kursların bazılarında istihdam garantisi bulunmaktadır. 2009 yılında bu kurslar aracılığıyla 22.377 kişi işe yerleştirilmiştir. İŞKUR'un 2009 yılındaki toplam işe yerleştirme sayısının 118.278 olduğu düşünüldüğünde yaklaşık olarak işe yerleştirilenlerin % 19'unun kurslar vasıtasıyla işe yerleştirildiği söylenebilir. 2008 yılında işe yerleştirilen kişi sayısı 109.595, kurs vasıtasıyla işe yerleşen sayısı ise 4.042'dir. Bu da % 4 gibi bir orana karşılık gelmektedir. Sonuç olarak 2008 yılı ile kıyaslandığında, 2009 yılında kursların istihdama ciddi ölçüde katkı yaptığı bu verilerden açıkça görülmektedir.

Tablo 1 : 2009 Yılında Açılan Kurs Türleri ve Kursiyer Sayıları

Kurs Türleri	Kurs Sayısı	Kursiyer Sayısı
GAP II	515	11.854
Hibe Projeleri	381	10.149
Hükümlülere Yönelik Kurslar	304	4.082
İşgücü Yetiştirme Kursları / İstihdam Garantili	942	21.608
İşgücü Yetiştirme Kursları/Genel	5.174	108.630
İşgücü Yetiştirme Kursları/Kendi İşini Kuranlara Yönelik	304	6.655
İşgücü Yetiştirme Kursları/TYÇP	1.613	44.628
Özürlü Kursları	220	2.619
Staj	555	1.285
Diğer Kurslar	105	2.342
Toplam	10.113	213.852

Kaynak : İŞKUR

İŞKUR'un faaliyet alanında yer alan en öncelikli konu kayıtlı işsizlerine iş bulmaktır. Bu kapsamda İŞKUR'un etkinliği değerlendirilirken il sınırları içerisinde yer alan işyeri sayısını, İŞKUR aracılığı ile yerleşenleri de dikkate almak gerekir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da İl Müdürlüklerinin işyerleriyle olan ilişkileridir. Bu ilişkilerin sürekliliği ve işe yerleştirmeye yansımaları, işyerlerine yapılan ziyaretlerle mümkün olmaktadır. İşyerlerine yapılan ziyaretler, açık iş taleplerinin alınmasını sağlamakta, bu taleplere uygun personelin bulunması da işe yerleştirmeyi artırıcı bir işlev taşımaktadır.

Yukarıda verilen açıklamalar temelinde İŞKUR'un asli görevi olan işe yerleştirme, il sınırları içerisindeki işyerlerinin kayıt al-

tına alınması, ziyaret edilmesi, açık iş taleplerinin alınmasını içeren bir süreçtir. İşyerleriyle iletişim faaliyetleri iyi olan İl Müdürlüklerinin işe yerleştirme faaliyetlerinin de iyi olması beklenir.

Yapılan kaynak taramasından İŞKUR'un yaptığı hizmetleri yabancı ülkelerde Yerel İstihdam Servisi (Public Employment Service) olarak adlandırılan birimlerin üstlendiği tespit edilmiştir. Yerel İstihdam Servislerinin performans ölçümüne ilişkin yapılan araştırmada az sayıda ancak değişik çalışmalara rastlanmıştır. Ferro Luzzi ve arkadaşları bölgesel istihdam ofislerinin etkinsizliğinin belirlenmesi ve performans ölçümü isimli çalışmalarında parametrik olmayan Frontier analizini İsviçre için uygulamışlardır (Ferrovd.,2001).

Ramirez ve Vassiliev farklı dışsal durumlar altında bölgesel istihdam ofislerinin etkinlik karşılaştırmasını yapmıştır (Ramirez ve Vassiliev, 2006). Ramirez ve Vassiliev çalışmalarında Ekim 2000-Kasım 2001 dönemindeki veriler için Stokastik Üretim Frontier Modelini kullanmışlardır. Yerel istihdam servislerinde çalışanların performans ölçümü, mesleki eğitim programlarının işsizlik süresine etkisi ve istihdama katkısına ilişkin bazı çalışmalarda dikkat çekici düzeydedir. Hujer ve arkadaşları, Doğu Almanya'da mesleki eğitimin işsizlik süresine etkilerini belirlemeye yönelik olarak yaptıkları çalışmada ekonometrik bir model olan Hazard fonksiyonu kullanılmıştır (Hujer vd.,2004). Budria ve Telhado-Pereira'da mesleki eğitimin istihdama katkısı, işle ilgili beceriler ve verimlilik adlı çalışmasında Lojit Model kullanmışlardır (Budria ve Telhado-Pereira, 2008).

Sedenkova ve Horak 2006 yılında yaptıkları çalışmada işgücü piyasasının durumunu çok değişken ve çok kriterle değerlendirmişlerdir. Yaptıkları bu çalışmada kayıtlı işsiz verilerini yaş grubu, cinsiyet vb. özelliklerle birlikte kullanarak yeni değişkenler elde etmişlerdir. Elden edilen değişkenlere Faktör Analizi ve Analitik Hiyerarşi Sürecini uygulayarak işsizlik riskleri bakımından bölgeleri değerlendirmişlerdir (Sedenkova ve Horak, 2006).

Ülkemizde yapılan bir çalışmada da illerin işsizlik durumunu belirlemek için uzun süreli kayıtlı işsiz, kayıtlı genç işsiz, kayıtlı

yaşlı işsiz, düşük eğitilmiş kayıtlı işsiz oranları değişken olarak kullanılmıştır. Bu değişkenlere Faktör Analizi ve Analitik Hiyerarşi Süreci uygulanarak her bir ilin işsizlik durumu belirlenmiştir (Özgürlük, 2009).

İşsizlik sigortasından faydalananları, uzun süreli kayıtlı işsizleri, kayıtlı genç işsizleri, düşük eğitilmiş işsizleri değişken olarak alan bir başka çalışmada, illerin işsizlik risklerinin belirlenmesin için Analitik Hiyerarşi Süreci kullanılmıştır (Tatlıdil ve Özgürlük, 2009).

Bu çalışmada ise mesleki eğitimin istihdama katkısı ve işsizlik süresine etkisinin olduğu varsayımı altında İl Müdürlüklerinin performansını meslek edindirme faaliyetleri, işyeri ziyaretleri ve işe yerleştirme faaliyetlerinin tamamı üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2. Uygulama

İŞKUR İl Müdürlüklerinin performanslarının değerlendirilebilmesi için istatistiksel analizlerden yararlanılır. İstatistiksel analizler, İl Müdürlüklerinin hangi alanlarda başarılı olduklarını göstermenin yanında eksik olan yönlerini de göstermede büyük öneme sahiptir. Bununla birlikte bu analizler mukayese yapılmasını, tüm müdürlüklerin tek bir tablo ya da grafik üzerinde değerlendirilmesini sağlar. Bu çalışmada İŞKUR 2009 yılı verilerine Temel Bileşenler Analizi (TBA) ve Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi (ÇBÖA) uygulanarak müdürlüklerin performansları, güçlü ve zayıf yönleri ortaya

konacaktır. Uygulama bölümünde ilk olarak performans değerlendirilmesinde kullanılacak veriler belirlenecek, ardından bu verilerden oransal değişkenler elde edilecektir. Daha sonra oransal değişkenlere iki ayrı istatistiksel analiz yöntemi uygulanarak elde edilen sonuçlar karşılaştırılacaktır.

2.1. Değerlendirmede kullanılacak değişkenler

İl Müdürlüklerinin performanslarının değerlendirilmesinde kullanılacak değişkenler; işyeri ziyareti sayısı, kayıtlı işsiz sayısı, işyeri sayısı, işe yerleştirilenlerin sayısı, açık iş sayısı, kurs ve kursiyer sayısı olup bu değişkenlerin tanımları şöyledir:

İşyeri Ziyareti Sayısı: İl Müdürlüğü personeline işyerlerinde yapılan görüşmelerdir.

Kayıtlı İşsiz Sayısı: Çalışma çağında ve gücünde olan, çalışmak isteyen, Kuruma (İŞKUR) başvurduğunda asgari ücret düzeyinde gelir getirici bir işi olmayan, Kurum tarafından henüz kendisine iş bulunamayan aktif kayıtlardaki kişilerdir. Kayıtlı işgücünden, daha iyi şartlarda iş arayanlar, emeklilerden iş arayanlar ve belli bir iş yerinde çalışmak isteyenler çıkarıldığında geri kalanlar kayıtlı işsiz sayılmaktadır.

İşyeri Sayısı: İşyerinde çalışanları İl Müdürlüğüne bildirmekle yükümlü olan işletmelerdir.

İşe Yerleştirilenlerin Sayısı: İşyerlerinden alınan açık iş taleplerinin doldurulmasıdır.

Açık İş Sayısı: İşyerlerinden alınan işçi talepleridir.

Kurs Sayısı: Kayıtlı işsizlere meslek edindirme amacıyla verilen eğitimlerdir.

Kursiyer Sayısı: Kurslara katılan kayıtlı işsizlerdir.

İstatistiksel değerlendirmelerde İŞKUR kayıtlarından elde edilen ve Ek1’de verilen bu orijinal verilerden yararlanılarak elde edilen kıyaslanabilir özelliklerdeki oransal değişkenler kullanılacaktır (Ek2). Bu değişkenler aşağıda belirtilmiştir.

X1 (İletişim): İŞKUR İl Müdürlüğüne ziyaret edilen işyeri sayısının İŞKUR’a kayıtlı işyeri sayısına bölünmesiyle elde edilir. Bu değişken İl Müdürlüğünün işyerleriyle iletişim düzeyini ölçmektedir.

X2 (Piyasaya Hâkimiyet): İŞKUR İl Müdürlüğüne özel sektör işyerlerine yapılan işe yerleştirme sayısının İŞKUR’a kayıtlı özel sektör işyerlerinde işe alınan sayısına bölünmesiyle elde edilir. Bu değişken İl Müdürlüğünün piyasaya hâkimiyetini ölçmektedir.

X3 (İşe Yerleştirme Performansı): İŞKUR İl Müdürlüğüne özel sektör işyerlerine yapılan işe yerleştirme sayısının İŞKUR’a kayıtlı işsizlere bölünmesiyle elde edilir. Bu değişken İl Müdürlüğünün işe yerleştirmedeki performansını ölçmektedir.

X4 (Meslek Edindirme): İŞKUR İl Müdürlüğünün açmış olduğu kurslar aracılığı ile mesleki eğitim verilen kişi sayısının

İŞKUR'a kayıtlı işsizlere bölünmesiyle elde edilir. Bu değişken İl Müdürlüğünün işsizlere meslek edindirmede etkinliğini ölçmektedir.

X5 (Kurs Performansı): İŞKUR İl Müdürlüğünün açmış olduğu kurslar aracılığı ile işe yerleşen kişi sayısının işyerlerine yapılan işe yerleştirme sayısına bölünmesiyle elde edilir. Bu değişken İl Müdürlüğünün açmış olduğu kursların etkinliğini ölçmektedir.

Yukarıda yer alan 5 değişkenin değerlendirilmesinde SPSS 17 programı kullanılmış ve özetleyici istatistikler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2'de verilen değerler; değişkenlerin minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri olup ülkemiz genelini yansıtmaktadır. Bu aşamadan sonra değişkenler arasındaki ilişkilerin yapısını ortaya koymak için Tablo 3'te yer alan Pearson ilişki matrisi oluşturulmuştur.

Tablo 2 : Değişkenlere İlişkin Özetleyici İstatistikler (Oran Değerleri)

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
X1:İletişim	81	0,01	2,42	0,4566	0,4892
X2:Piyasaya Hâkimiyet	81	0	0,09	0,0262	0,0167
X3:İşe Yerleştirme Performansı	81	0	0,13	0,0496	0,0301
X4:Meslek Edindirme	81	0,07	0,39	0,1558	0,0673
X5:Kurs Performansı	81	0	0,86	0,1469	0,1948

Kaynak : İŞKUR verilerinden SPSS ile yapılan hesaplama

Tablo 3 : Değişkenler Arası İlişki Matrisi

	X1 İletişim	X2 Piyasaya Hâkimiyet	X3 İşe Yerleştirme Performans	X4 Meslek Edindirme	X5 Kurs Performansı
X1:İletişim	1	,335**	0,09	,286**	-0,08
X2:Piyasaya Hâkimiyet	,335**	1	,631**	0,2	0,08
X3:İşe Yerleştirme Performans	0,09	,631**	1	-0,02	0,05
X4:Meslek Edindirme	,286**	0,2	-0,02	1	-0,02
X5:Kurs Performansı	-0,08	0,08	0,05	-0,02	1

Kaynak : İŞKUR verilerinden SPSS ile yapılan hesaplama

Tablo 3'te verilmiş olan sonuçlara göre; piyasaya hakimiyet ve iletişim arasında % 33,5, meslek edindirme ve iletişim arasında % 28,6, işe yerleştirme ve piyasaya hakimiyet arasında % 63,1 düzeyinde önemli ilişkiler olduğu görülmektedir. Birbiriyle (çok yüksek olmasa da) ilişkide olan değişkenlerin, oluşturulacak hipotetik bir değişkende aynı boyutta yer alacağı aşîkârdır. O nedenle değişkenler arasındaki ilişkilerden kaynaklanacak bağımlılığın (tekrarın) önlenmesini ve 81 ilin performanslarının sağlıklı bir biçimde ortaya konmasını sağlayacak somut, güvenilir skor (sonuç) değerlerinin elde edilmesi amacıyla yukarıda verilen beş oransal değişkene ilişkin yapılacak değerlendirmede TBA ve ÇBÖA yöntemlerinden yararlanılacaktır.

2.2.Çok Boyutlu Analizler

2.2.1. TBA: Temel Bileşenler Analizi

TBA, birbirleriyle ilişkili orijinal değişken setlerinin, birbirinden bağımsız ve daha az sayıda yeni hipotetik değişkenlere dönüştürmek, boyut indirgemek amacıyla değişkenleri gruplayarak ortak bileşenler (eksen-boyut) bulmak için başvuru olan bir yöntemdir (Özdamar, 1999).

Faktör Analizine çok benzeyen, aynı algoritmalarla yararlanan ve benzer amaçlar için kullanılan TBA yaygın kullanılan çok değişkenli bir analiz tekniğidir. TBA'nın kavramsal anlamlılık gibi bir hedefi olmadığı için elde edilen temel bileşenlerin (eksenler) döndürülmesine (rotation)

gerek duyulmaması TBA'yı Faktör Analizinden farklı kılan en önemli özelliktir (Tatlîdil, 1996; Johnson and Wichern, 2002).

TBA, değişkenlerin ölçü birimleri aynı ise X orijinal (ham) veri matrisinden, ölçü birimleri farklı ise Z standartlaştırılmış veri matrisinden yararlanılarak uygulanmaktadır. Değişkenlerin ölçü birimlerinin birbirine yakın olması pratikte pek olağan olmadığî için, TBA çalışmalarında veri matrisi olarak $X_{p \times n}$ boyutlu ham veri matrisi değil, bunların standartlaştırılmış değerlerinden oluşan $Z_{p \times n}$ standartlaştırılmış değerler matrisi kullanılmaktadır. Bu durumda yukarıda sözü edilen dönüştürme, $T_{p \times p}$ bir dönüşüm matrisi olmak üzere,

$$Y_{p \times n} = T'_{p \times p} Z_{p \times n} \quad \dots(3.1.)$$

biçiminde olmaktadır. Yani bu dönüştürme sonucunda; birbirleriyle ilişkili zij değerlerinden yararlanılarak, birbirleriyle ilişkisiz yij değerlerine ulaşılmaktadır.

Dönüştürme sonunda elde edilen Y matrisinin ortalama vektörü ve varyans-kovaryans matrisi,

$$E(Y)=E(T'Z)=T'E(Z)=0 \quad \dots(3.2)$$

$$Var(Y) = T'E(ZZ')T=T'RT \quad \dots(3.3)$$

biçimindedir. Burada $R:p \times p$ boyutlu değişkenler arası korelasyon matrisidir. Dönüştürülmüş Y matrisinin vektörlerinin (değişken) birbirlerine dik olabilmeleri için $Var(Y)$ matrisinin köşegen matris olması gerekir. Bu matrisin köşegenleştirilmesinde

çok sayıda T dönüşüm matrisinin kullanılması söz konusudur. Birbirlerinden farklı bu dönüşüm matrislerinden amaca en uygun olanının seçilebilmesi için y vektörleri üzerine bazı kısıtlayıcıların konması gerekir. Bu kısıtlayıcılar şöyledir:

- y vektörlerinin ilki olan y_1 öyle seçilmelidir ki varyansı en büyük (maksimum) olsun. Yani;

$$\text{Var}(y_1) = \max \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (y_{1i})^2 \quad \dots(3.4)$$

olmalıdır.

- y_1 vektörünün bulunmasında kullanılan t_1 vektörünün elemanlarının kareleri toplamı 1 olmalıdır.

$$t_1' t_1 = 1 \quad \dots(3.5)$$

Bu kısıtlayıcılar yardımıyla z_i vektöründen, dönüşüm sonucu elde edilen y_1 vektörünün i 'inci elemanı,

$$y_{1i} = t_1' z_i \quad \dots(3.6)$$

biçiminde bulunur. İlk kısıtlayıcı nedeniyle y_1 vektörünün varyansı,

$$\begin{aligned} \text{Var}(y_1) &= \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (y_{1i})^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (t_1' z_i)^2 \\ &= \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n t_1' z_i z_i' t_1 \end{aligned}$$

$$\text{Var}(y_1) = t_1' \frac{1}{n-1} Z Z' t_1 = t_1' R t_1 \quad \dots(3.7)$$

olarak bulunur. y_1 vektörünün varyans değeri olan $t_1' R t_1$ 'in ikinci kısıtlayıcıdan da yararlanılarak en büyük yapılması söz konusudur.

Bu amaçla,

$$\varphi_1 = t_1' R t_1 - \lambda_1 (t_1' t_1 - 1) \quad \dots(3.8)$$

fonksiyonu verilen kısıt altında çözülür. Fonksiyonun t_1 'e göre türevi alınıp sıfıra eşitlenecek olursa;

$$\frac{\alpha \varphi_1}{\alpha t_1} = 2 R t_1 - 2 \lambda_1 t_1 = 0 \rightarrow (R - \lambda_1 I) t_1 = 0 \quad \dots(3.9)$$

elde edilir. Bu bağıntıda λ_1 değeri R matrisinin öz değeri (eigen value), t_1 vektörü de R matrisinin öz vektörü (eigen vector) olarak adlandırılır. Öz değerleri elde etmek için;

$$|R - \lambda I| = 0 \quad \dots(3.10)$$

biçimindeki determinant açılımından elde edilen p 'inci dereceden polinom denklemden p tane λ değeri bulunur. R matrisi pozitif tanımlı ve simetrik olduğu için elde edilecek değerlerin tümü gerçek değerler olacaktır. Yukarıdaki bağıntıdan elde edilen p tane öz değer kullanılarak her birine karşılık gelen p tane öz vektör elde edilmektedir. (*)

(3.10) nolu bağıntının kullanımı ile elde edilen λ_j 'lerden ilkini λ_1 ve ilgili vektörü de t_1 olarak gösterilip, (3.9) nolu bağıntı soldan t_1' ile çarpılacak olursa,

$$t_1' R t_1 - \lambda_1 t_1' t_1 = 0 \quad \dots(3.11)$$

elde edilir. Buradan (3.5) bağıntısı nedeniyle ($t_1' t_1 = 1$) eşitliğinden yararlanılarak $t_1' R t_1 = \lambda_1$ elde edilir. Sonuç olarak;

$$\begin{aligned} \text{Var}(y_1) &= \text{Var}(\sqrt{\lambda_1} t_1) = E(\sqrt{\lambda_1} t_1) (\sqrt{\lambda_1} t_1) \\ &= \lambda_1 t_1' t_1 = \lambda_1 \quad \dots(3.12) \end{aligned}$$

(*) Genel olarak özdeğer bulmada iki farklı yol izlenmektedir. İlki burada kullanılacak olan $|R - \lambda I| = 0$ açılımından yararlanarak, ikincisi ise iteratif yöntemdir. İteratif yöntem çok zaman alması nedeniyle pek kullanılmamaktadır.

bulunur. Yani y_1 değişkeninin varyansı λ_1 'dir. Temel bileşenler analizinde y_1 'in varyansının en büyük olmasının istendiğinde λ_1 değeri λ_j değerleri arasında en büyük değerli olarak seçilir. Seçilen λ_1 değerinin kullanımı ile elde edilen t_1 vektörüne birinci öz vektör adı verilmektedir. Birinci öz değer λ_1 ve birinci öz vektör t_1 olmak üzere; t_1 ile standartlaştırılmış (orijinal) veri matrisi Z 'nin çarpımından elde edilen $y_1 = t_1'Z$ dönüştürülmüş vektöre de birinci temel bileşen ya da birinci skor (sonuç) vektörü adı verilir. Ayrıca bazı kaynaklar da t_1 vektörü yerine $y_1 = \sqrt{\lambda_1} t_1'Z$ vektörü kullanılmakta, varyans ağırlıklarının katsayılarına etki etmesi sağlanarak birinci asıl temel bileşen adı verilmektedir. (**)

İkinci temel bileşen y_2 bulunurken, y_1 vektörünün bulunmasında kullanılan iki kısıtlayıcı yanında üçüncü bir kısıtlayıcı da göz önüne alınır. Bu kısıtlayıcılar,

- y_2 vektörünün varyansı y_1 'den sonra en büyük olsun,

- t_2 vektörü birim normal bir vektör olsun ($t_2't_2=1$),

- y_1 ve y_2 vektörleri birbirlerine dik olsun ($t_2't_1=0$)

biçimindedir. Bu üç kısıtlayıcı yardımıyla aşağıdaki bağıntıda verilen,

$$y_2 = t_2'Z \quad \dots(3.13)$$

vektörü bulunmaktadır. İlk olarak 3'üncü kısıtlayıcıdan,

$$\text{Kovar}(y_1 y_2)$$

$$= \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n y_{1i} y_{2i} = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (t_1' z_i) (t_2' z_i)$$

$$= t_1' \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n z_i z_i' t_2 = t_1' R t_2 \quad \dots(3.14)$$

ve $R t_i = t_i \lambda_i$ 'den

$$t_1' R t_2 = \lambda_1 t_1' t_2 = 0 \quad \dots(3.15)$$

sonucuna ulaşılır. Bu durumda y_2 vektörünün varyansı,

$$\begin{aligned} \text{Var}(y_2) &= E(t_2' Z)_2 \\ &= \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n t_2 z_i z_i' t_2 = t_2' R t_2 \\ &\dots(3.16) \end{aligned}$$

dir. Varyans değeri;

$t_2't_2 = 1$ ve $t_1't_2 = t_2't_1 = 0$ koşulları altında en büyük yapılmak istenirse yine lagranj çarpanlarından yararlanılır.

$$\varphi_2 = t_2' R t_2 - \lambda_2 (t_2't_2 - 1) - \gamma_1 (t_2't_1 - 0) = 0 \quad \dots(3.17)$$

burada λ_2 ve γ_1 lagranj çarpanları olmak üzere φ_2 fonksiyonunun t_2 'ye göre türevi alınıp sıfıra eşitlendiğinde,

$$\frac{\alpha \varphi_2}{\alpha t_2} = 2 R t_2 - 2 \lambda_2 t_2 - \gamma_1 t_1 = 0 \quad \dots(3.18)$$

bulunmaktadır. Bu eşitlik, (1.15) bağıntısından da yararlanılarak aşağıdaki biçimde gösterilir.

$$2 R t_2 - 2 \lambda_2 t_2 - \gamma_1 t_1 = 2(R - \lambda_2 I) t_2 - \gamma_1 t_1 = 0 \quad \dots(3.19)$$

(**) y_i değerleri temel bileşenlere ilişkin puanlardır, ancak bazı kaynaklarda sadece $y_1, \dots, y_p$ vektörleri temel bileşenler olarak da ifade edilmektedir.

Bu eşitlikte $\gamma_1 t_1 = c = 0$ olmalı ki,

$$(R - \gamma_2 I) t_1 = 0 \quad \dots(3.20)$$

eşitliği yazılabilir. Çünkü t_1 vektörü sıfır olamayacağından, bu koşulun sağlanabilmesi için $\gamma_1 = 0$ olması gerekir. Bu durumda ikinci öz değer yine,

$$|R - \lambda_2 I| = 0 \quad \dots(3.21)$$

bağıntısından elde edilir. Bu sonuç (3.18) bağıntısında kullanılacak olursa,

$$R t_2 - \lambda_2 t_2 = 0 \text{ ve } (R - \lambda_2 I) t_2 = 0 \quad \dots(3.22)$$

Eşitliğine ulaşılır. Yukarıda belirtildiği gibi elde edilen y_2 vektörüne ikinci temel bileşen, $y_2 = \sqrt{\lambda_2} t_2' Z$ değerlerine ise ikinci asıl temel bileşen katsayıları adı verilir. İkinci temel bileşen, varyansı, y_1 'in varyansından sonra en büyük ve y_1 vektörüne dik bir vektördür. Bu biçimde devam edilecek olursa, $j=1, \dots, p$ için tüm λ_j , t_j ve y_j değerleri elde edilir. Bu durumda λ_p en küçük değere sahip öz değer ve y_p ise en küçük varyanslı temel bileşendir.

Bulunan öz değerlere ilişkin olarak;

$$\sum_{j=1}^p \lambda_{jp} = p = \text{İz} R \quad \dots(3.23)$$

$$\prod_{j=1}^p \lambda_j = |R| \quad \dots(3.24)$$

biçimindeki iki özelliğin varlığı söz konusudur. Çünkü $R T T' = T \Lambda T' \Rightarrow R = T \Lambda T'$ olduğu bilinmektedir. Burada Λ : $p \times p$ boyutlu köşegen elemanları λ_j 'ler, köşegen dışı elemanları sıfır olan bir matristir. Bu durumda;

$$\begin{aligned} |R| &= |T \Lambda T'| = |T| |\Lambda T'| = |T| |\Lambda| |T'| \\ &= |\Lambda| = \prod_{j=1}^p \lambda_j \quad \dots(3.25) \end{aligned}$$

ve

$$\begin{aligned} \text{İz} R &= \text{İz} T \Lambda T' = \text{İz} T' T \Lambda = \text{İz} \Lambda \\ &= \sum_{j=1}^p \lambda_j = p \quad \dots(3.26) \end{aligned}$$

olduğu gösterilmiş olur.

Verilen bu kuransal bilgiler ışığında, İl Müdürlüklerinin performans yönünden karşılaştırılabilmesi amacıyla yukarıda tanımlanmış olan beş oransal değişkene TBA uygulanmıştır. İlk olarak bu veri setine TBA uygulamanın gerekip gerekmediğini (uygun olup olmadığını) anlamak için küresellik testi uygulanmış ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir

Tablo 4 : Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett Küresellik Testi

Örneklem Yeterliliğinin Kaiser-Meyer-Olkin Ölçümü		,498
Bartlett Küresellik Testi	Ki-Kare	61,857
	Serbestlik Derecesi	10
	Anlamlılık	,000

Kaynak : İŞKUR verilerinden SPSS ile yapılan hesaplama

Tablo 4'te yer alan Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett küresellik testi, değişkenler arasındaki ilişkilerin önemini ölçmektedir. Bu teste yokluk hipotezi ve seçenek (alternatif) hipotezler aşağıda verilmiştir.

$H_0: R = I$ (İlişki matrisi birim matristir, değişkenler arasında ilişki yoktur) ... (3.27)

$H_3: R \neq I$ (İlişki matrisi birim matris değildir, değişkenler arasında ilişki vardır)

Değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren R matrisinin, birim matrise (I) eşit olduğunu sınavan H_0 hipotezi % 95 güven düzeyinde reddedilmiştir ($P = 0,000 < 0,05$). Bu sonuç değişkenler arasındaki ilişkinin önemli olduğunu ve TBA uygulamanın iyi sonuç vereceğine işaret etmektedir.

Değişkenler arasındaki ilişkinin önemli bulunmasından sonra, ikinci olarak önemli bileşen (boyut- eksen) sayısına karar veril-

mesi gerekmektedir. Önemli bileşen sayısına karar verilirken genellikle 1'den büyük özdeğerli bileşenler dikkate alınmaktadır. Ancak önemli bileşenlerin, toplam varyansın 2/3'ünden fazlasını açıklaması gerektiği yine yaygın kabul gören bir kuraldır (Tatlıdil, 1996)

Tablo 5'de yer alan açıklanan toplam varyans tablosundan önemli bileşen (boyut) sayısına karar verilir. Özdeğeri 1'den büyük olan 2 bileşen ve özdeğeri 1'e çok yakın olan üçüncü bileşen de alınarak işleme devam edilir. Sonuç olarak beş orijinal değişkenin açıkladığı toplam varyansın (birincisi toplam varyansın % 36,57'sini, ikincisi toplam varyansın % 24,22'sini ve üçüncüsü toplam varyansın % 19,35'ini olmak üzere) % 80,14'ü TBA uygulanarak önemli bulunan 3 boyutla açıklanabilmektedir.

Tablo 5 : Özdeğerler ve Varyans Açıklama Oranları

	Özdeğer	Varyans (%)	Kümülatif Varyans (%)	Önemli Özdeğer	Varyans (%)	Kümülatif Varyans (%)
1	1,828	36,569	36,569	1,828	36,569	36,569
2	1,211	24,216	60,785	1,211	24,216	60,785
3	,968	19,353	80,139	,968	19,353	80,139
4	,687	13,748	93,886			
5	,306	6,114	100,000			

Tablo 6 : Üç Önemli Bileşene İlişkin Ağırlık (Yük) Değerleri

Orijinal Değişken	Bileşen		
	1	2	3
İletişim	,227	,739	-,161
Piyasaya Hakimiyet	,862	,300	,066
İşe Yerleştirme Performansı	,919	-,089	,010
Meslek Edindirme	-,058	,840	,091
Kurs Performansı	,055	-,035	,986

Kaynak : İŞKUR verilerinden SPSS ile yapılan hesaplama

Elde edilen sonuçlara göre;

- İşe yerleştirme performansı ve piyasaya hakimiyet 1. bileşende,
- Meslek edindirme ve iletişim 2. bileşende,
- Kurs performansı 3. bileşende yer almaktadır.

Tablo 6’da verilmiş olan bileşen ağırlıkları matrisi katsayılarından elde edilen ve onlara çok benzeyen ve gözlemlerin skor değerlerinin hesaplanmasında kullanılan, temel bileşen skor katsayılar matrisi de Tablo 7’de verilmiştir.

Uygulanan TBA sonucunda beş orijinal değişkenin açıkladığı toplam varyansın %80,14’ünün (% 19,86 varyans kaybı) birbirinden bağımsız üç bileşenle (boyut-eksen) ifade edilebileceği sonucuna varılmıştır. Bu sonuca göre; birinci bileşen; işe yerleştirme ve piyasaya hakimiyet, ikinci bileşen iletişim ve meslek edindirme, üçüncü bileşen ise kurs performansıdır. İl Müdürlüklerinin performanslarının birinci bileşene göre sıralanması Tablo 8’de, ikinci bileşene göre sıralanması Tablo 9’da, üçüncü bileşene göre sıralanması Tablo 10’da, tüm (üç) bileşenlere göre sıralanması da Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 7 : Değişkenlere İlişkin Bileşen Skor Katsayıları

Orijinal Değişken	Bileşen		
	1	2	3
İletişim	,049	,531	-,132
Piyasaya Hakimiyet	,502	,114	,032
İşe Yerleştirme Performansı	,596	-,198	-,048
Meslek Edindirme	-,160	,663	,141
Kurs Performansı	-,017	,020	,978

Kaynak : İŞKUR verilerinden SPSS ile yapılan hesaplama

Tablo 8 : İşe Yerleştirme Performansı ve Piyasaya Hakimiyete Göre Sıralama

Sıra No	İl Adı	İşe Yerleştirme ve Piyasaya Hakimiyet Skoru	Sıra No	İl Adı	İşe Yerleştirme ve Piyasaya Hakimiyet Skoru
1	Malatya	3,64	42	Tekirdağ	-0,08
2	Erzincan	2,17	43	Bartın	-0,12
3	Düzce	2,15	44	Kocaeli	-0,14
4	Artvin	2,11	45	Sinop	-0,16
5	Gaziantep	1,48	46	Kilis	-0,17
6	Kayseri	1,38	47	Denizli	-0,32
7	Tokat	1,27	48	Samsun	-0,37
8	Eskişehir	1,09	49	Iğdır	-0,39
9	Bolu	1,08	50	Diyarbakır	-0,44
10	Gümüşhane	1,07	51	Aksaray	-0,45
11	Amasya	1,04	52	Rize	-0,49
12	Antalya	1,03	53	Çanakkale	-0,52
13	Ordu	1,00	54	İzmir	-0,53
14	Nevşehir	0,98	55	Kırklareli	-0,54
15	Aydın	0,89	56	Bursa	-0,56
16	Çorum	0,84	57	Afyonkarahisar	-0,58
17	Kütahya	0,83	58	Mersin	-0,59
18	Balıkesir	0,82	59	Kars	-0,63
19	Muş	0,73	60	Isparta	-0,65
20	Bingöl	0,65	61	Şanlıurfa	-0,66
21	Mardin	0,61	62	Manisa	-0,72
22	Karaman	0,55	63	Hatay	-0,76
23	Hakkari	0,51	64	Siirt	-0,82
24	Bayburt	0,50	65	Zonguldak	-0,85
25	Adana	0,48	66	Yalova	-0,85
26	Osmaniye	0,41	67	Ankara	-0,97
27	Sakarya	0,41	68	Giresun	-1,02
28	Trabzon	0,33	69	Yozgat	-1,05
29	Adıyaman	0,30	70	Ardahan	-1,07
30	Çankırı	0,29	71	Bilecik	-1,11
31	Bitlis	0,27	72	Edirne	-1,12
32	Uşak	0,27	73	Kastamonu	-1,13
33	Kırıkkale	0,17	74	Şırnak	-1,21
34	Karabük	0,15	75	Kırşehir	-1,22
35	İstanbul	0,11	76	Niğde	-1,29
36	Burdur	0,10	77	Elazığ	-1,35
37	Kahramanmaraş	0,09	78	Sivas	-1,47
38	Muğla	0,04	79	Batman	-1,73
39	Van	0,02	80	Tunceli	-1,73
40	Erzurum	-0,03	81	Ağrı	-1,89
41	Konya	-0,07			

Kaynak : İŞKUR verilerinden SPSS ile yapılan hesaplama

Tablo 9 : İletişim ve Meslek Edindirmeye Göre Sıralama

Sıra No	İl Adı	İletişim ve Meslek Edindirme Skoru	Sıra No	İl Adı	İletişim ve Meslek Edindirme Skoru
1	Erzincan	3,15	42	Bolu	-0,28
2	Gümüşhane	3,03	43	Tokat	-0,36
3	Muş	2,72	44	Batman	-0,36
4	Ardahan	2,09	45	Rize	-0,38
5	Tunceli	1,92	46	Burdur	-0,40
6	Ağrı	1,75	47	Niğde	-0,40
7	Hakkari	1,43	48	Manisa	-0,41
8	Sinop	1,39	49	Ordu	-0,42
9	Siirt	1,28	50	Konya	-0,43
10	Bingöl	1,19	51	Isparta	-0,46
11	Kilis	1,10	52	Erzurum	-0,50
12	Giresun	1,07	53	Bartın	-0,54
13	Bayburt	1,01	54	Samsun	-0,56
14	Nevşehir	0,97	55	Karabük	-0,59
15	Kırşehir	0,95	56	Çanakkale	-0,60
16	Şırnak	0,78	57	Kayseri	-0,60
17	Kırıkkale	0,60	58	Aydın	-0,61
18	Hatay	0,56	59	Sivas	-0,61
19	Edirne	0,54	60	Aksaray	-0,64
20	Kırklareli	0,53	61	Kahramanmaraş	-0,66
21	Kars	0,51	62	Mersin	-0,74
22	Yozgat	0,50	63	Afyonkarahisar	-0,76
23	Bitlis	0,37	64	Balıkesir	-0,78
24	Artvin	0,35	65	Kocaeli	-0,79
25	Adıyaman	0,35	66	Yalova	-0,81
26	Iğdır	0,28	67	Bilecik	-0,82
27	Çorum	0,26	68	Bursa	-0,95
28	Çankırı	0,25	69	Antalya	-0,97
29	Amasya	0,23	70	Denizli	-1,01
30	Uşak	0,20	71	Tekirdağ	-1,02
31	Kastamonu	0,18	72	Ankara	-1,03
32	Osmaniye	0,06	73	İstanbul	-1,05
33	Malatya	-0,01	74	Sakarya	-1,11
34	Eskişehir	-0,06	75	Zonguldak	-1,16
35	Van	-0,09	76	Kütahya	-1,18
36	Elazığ	-0,13	77	Muğla	-1,20
37	Şanlıurfa	-0,14	78	İzmir	-1,22
38	Karaman	-0,14	79	Adana	-1,27
39	Diyarbakır	-0,15	80	Mardin	-1,31
40	Gaziantep	-0,22	81	Düzce	-1,37
41	Trabzon	-0,28			

Kaynak : İŞKUR verilerinden SPSS ile yapılan hesaplama

İşe yerleştirme performansı ve piyasaya hâkimiyet skoruna göre Malatya ili diğer illere göre yüksek etkinliğe (performansa) sahiptir. Malatya ilini, Erzincan, Düzce ve Artvin illeri takip etmiştir. En az etkinliğe sahip iller ise sırasıyla Ağrı, Tunceli ve Batman illeridir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu bileşeni oluşturan değişkenlerdir. Bu değişkenler; özel sektör işyerlerine yapılan işe yerleştirmeler, işe alınan ve kayıtlı işsiz bilgilerini içermektedir. Etkinliği yüksek olan iller (skor değeri yüksek) bu değişkenler açısından olumlu, skor değeri düşük iller ise olumsuz yapıya sahiptir.

İletişim ve meslek edindirme orijinal değişkenlerinin ağırlıklı yüklü olduğu ikinci bileşene göre sırasıyla Erzincan, Gümüşhane ve Muş illeri yüksek skor değerleri nedeniyle diğer illere göre yüksek etkinliğe (performansa) sahiptir. En az etkinliğe sahip iller ise sırasıyla Düzce, Mardin ve Adana illeridir. Burada da dikkat edilmesi gereken husus, bu bileşeni belirleyen değişkenlerdir. Bu değişkenler; işyeri ziyareti, kayıtlı işyeri sayısı, mesleki eğitim verilen işsiz sayısı ve kayıtlı işsiz bilgileridir. Etkinliği yüksek olan iller bu değişkenler açısından olumlu, düşük iller ise olumsuz yapıya sahiptir.

Tablo 10 : Kurs Performansına Göre Sıralama

Sıra No	İl Adı	Kurs Performansı Skoru	Sıra No	İl Adı	Kurs Performansı Skoru
1	Batman	3,72	42	Ağrı	-0,41
2	Adıyaman	3,05	43	Elazığ	-0,42
3	Kırklareli	2,85	44	Kastamonu	-0,44
4	Van	2,04	45	Tunceli	-0,46
5	Kırşehir	1,75	46	Konya	-0,48
6	Bolu	1,68	47	Iğdır	-0,50
7	Hakkari	1,50	48	Osmaniye	-0,53
8	İzmir	1,48	49	Gümüşhane	-0,54
9	Denizli	1,46	50	Trabzon	-0,54
10	Kütahya	1,30	51	Hatay	-0,54
11	Giresun	1,25	52	Sivas	-0,55
12	Bartın	1,05	53	Afyonkarahisar	-0,58
13	Uşak	1,04	54	Yalova	-0,60
14	Muş	0,96	55	Sakarya	-0,61
15	Malatya	0,92	56	Yozgat	-0,64
16	Antalya	0,78	57	Siirt	-0,64

Tablo 10'nun devamı

17	Diyarbakır	0,74	58	Mersin	-0,65
18	Çankırı	0,62	59	Kocaeli	-0,66
19	Ankara	0,57	60	Tokat	-0,67
20	Gaziantep	0,53	61	Adana	-0,67
21	Nevşehir	0,49	62	Balıkesir	-0,69
22	Amasya	0,46	63	Karaman	-0,71
23	Ordu	0,34	64	Eskişehir	-0,72
24	Kars	0,24	65	Kırıkkale	-0,75
25	Manisa	0,23	66	Karabük	-0,77
26	İstanbul	0,14	67	Zonguldak	-0,78
27	Şanlıurfa	0,00	68	Niğde	-0,78
28	Çorum	0,00	69	Aksaray	-0,78
29	Kahramanmaraş	-0,01	70	Çanakkale	-0,81
30	Kayseri	-0,08	71	Muğla	-0,82
31	Erzurum	-0,12	72	Bilecik	-0,82
32	Bursa	-0,14	73	Mardin	-0,86
33	Kilis	-0,15	74	Bingöl	-0,86
34	Isparta	-0,16	75	Burdur	-0,87
35	Samsun	-0,24	76	Erzincan	-0,89
36	Düzce	-0,30	77	Aydın	-0,89
37	Tekirdağ	-0,32	78	Artvin	-0,90
38	Sinop	-0,33	79	Bayburt	-1,04
39	Rize	-0,36	80	Edirne	-1,07
40	Şırnak	-0,39	81	Ardahan	-1,24
41	Bitlis	-0,41			

Kaynak : İŞKUR verilerinden SPSS ile yapılan hesaplama

Kurs Performansı skoruna göre sırasıyla Adıyaman, Batman ve Kırklareli illeri diğer illere göre yüksek etkinliğe sahiptir. En az etkinliğe sahip iller de sırasıyla Ardahan, Edirne ve Bayburt illeridir. Bu bileşeni be-

lirleyen orijinal değişkenler; özel sektör işe yerleştirme ve kurs vasıtasıyla işe yerleştirme bilgileridir. Etkinliği yüksek olan iller bu değişkenler açısından olumlu, düşük iller ise olumsuz yapıya sahiptir.

Tablo 11 : Genel Performansa Göre Sıralama

Sıra No	İl Adı	Genel Performans Skoru	Sıra No	İl Adı	Genel Performans Skoru
1	Malatya	4,55	42	Karaman	-0,31
2	Erzincan	4,43	43	Trabzon	-0,49
3	Muş	4,41	44	Ağrı	-0,56
4	Adıyaman	3,70	45	Kahramanmaraş	-0,58
5	Gümüşhane	3,56	46	Aydın	-0,61
6	Hakkari	3,44	47	Iğdır	-0,62
7	Kırklareli	2,84	48	Balıkesir	-0,64
8	Bolu	2,49	49	Erzurum	-0,65
9	Nevşehir	2,44	50	Hatay	-0,75
10	Van	1,97	51	Şanlıurfa	-0,80
11	Gaziantep	1,78	52	İstanbul	-0,80
12	Amasya	1,73	53	Şırnak	-0,82
13	Batman	1,63	54	Manisa	-0,90
14	Artvin	1,56	55	Konya	-0,99
15	Uşak	1,51	56	Burdur	-1,16
16	Kırşehir	1,48	57	Samsun	-1,17
17	Giresun	1,29	58	Yozgat	-1,19
18	Çankırı	1,16	59	Karabük	-1,20
19	Çorum	1,10	60	Rize	-1,23
20	Bingöl	0,97	61	Isparta	-1,27
21	Kütahya	0,94	62	Sakarya	-1,31
22	Ordu	0,91	63	Kastamonu	-1,39
23	Sinop	0,89	64	Tekirdağ	-1,43
24	Antalya	0,84	65	Ankara	-1,44
25	Kilis	0,78	66	Adana	-1,46
26	Kayseri	0,70	67	Mardin	-1,56
27	Düzce	0,48	68	Kocaeli	-1,58
28	Bayburt	0,47	69	Edirne	-1,64
29	Bartın	0,40	70	Bursa	-1,65
30	Eskişehir	0,32	71	Aksaray	-1,88
31	Tokat	0,25	72	Elazığ	-1,90
32	Bitlis	0,23	73	Afyonkarahisar	-1,91
33	Diyarbakır	0,15	74	Çanakkale	-1,93
34	Denizli	0,14	75	Mersin	-1,97
35	Kars	0,11	76	Muğla	-1,98
36	Kırkkale	0,02	77	Yalova	-2,25
37	Osmaniye	-0,06	78	Niğde	-2,47
38	Siirt	-0,18	79	Sivas	-2,63
39	Ardahan	-0,22	80	Bilecik	-2,75
40	İzmir	-0,28	81	Zonguldak	-2,79
41	Tunceli	-0,28			

Kaynak : İŞKUR verilerinden SPSS ile yapılan hesaplama

Üç önemli bileşenden elde edilen skor değerlerinin her bir il müdürlüğü için ayrı ayrı toplamından (işe yerleştirme ve piyasaya hakimiyet skoru + iletişim ve meslek edindirme skoru + kurs skoru) oluşan genel performans skoruna göre sırasıyla Malatya, Erzincan ve Muş illeri diğer illere göre yüksek etkinliğe sahiptir. En az etkinliğe sahip iller de sırasıyla Zonguldak, Bilecik ve Sivas illeridir.

TBA uygulaması ile İl Müdürlüklerinin üç ayrı bileşene ve genel (toplam) bileşene göre sıralaması elde edilmiştir. Yapılan sıralamalar İl Müdürlüklerinin her bir faktör için hangi ölçüde başarılı olduğunu göstermektedir. Genel bileşen sıralamasında (değişkenlerin bazıları arasında önemsiz olsalar dahi negatif ilişki olması nedeniyle) bazı İl Müdürlüklerinin bir bileşen için aldığı değer pozitif anlamda büyük olması, diğer bir bileşen için aldığı değer ise negatif anlamda kötü olması, ortalama bir performans elde edilmesini sağlamaktadır. Bu durum yanıltıcı bazı yorumlara neden olabilmektedir. Örneğin Ardahan ili -1,29 puan ile kurs performansında son sırada iken, 2,09 puan ile iletişim ve meslek edindirme performansında 4. sırada yer alması bu ilin performansının orta sıralarda yer alarak, her bir performansta eşit düzeyde olan illerle aynı kategoride değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle TBA sonuçlarını başka bir istatistiksel analiz sonuçları ile karşılaştırmak, hem yorum zenginliği hem de elde edilen bulguların teyidi açısından yararlı olacaktır. Örneğin ÇBÖA 2 veya 3 boyutta İl

Müdürlüklerinin performans yönünden dağılımlarını grafiksel olarak göstermesi nedeniyle ekstra bilgi verdiği için TBA sonuçları ile birlikte kullanılmaktadır.

2.2.2. ÇBÖA: Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi

Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi (ÇBÖA), nesne ya da birim arasındaki değişkene göre belirlenen uzaklıklara dayalı olarak nesnelerin k boyutlu ($k < p$) bir uzayda gösterimini elde etmeyi amaçlayan, böylece nesneler arasındaki ilişkileri belirlemeye yarayan bir yöntemdir (Özdamar, 1999).

ÇBÖ'nin öncelikli amacı orijinal verilerin mümkün olduğunca az boyutlu bir koordinat sistemine yerleştirilmesidir (Johnson ve Wichern, 2002).

Verilerin tipine bağlı olarak metrik ve metrik olmayan ÇBÖ yöntemleri uygulanmaktadır. Bu yöntemlerin doğru olarak belirlenebilmesi için veri tipinin (sınıflı, sıralı, aralıklı ya da oranlı ölçek) doğru olarak belirlenmesi gerekir.

Yaygın kullanılan metrik olmayan (klasik) ÇBÖA yönteminde kullanılan algoritma 6 adımda özetlenmektedir:

- 1- Veri tipine bağlı olarak standardizasyon yöntemlerinin uygulanması ve dönüştürülmüş verilerin elde edilmesi.
- 2- Veri tipine bağlı olarak uygun uzaklıklar matrisinin hesaplanması. i ve j birim ya da nesnelerin arasındaki veri uzaklıklarını (δ_{ij}) içeren veri matrisinin hesaplanması.

- 3- p değişkenli p boyutlu veri matrisine sahip olan n nesne ya da birimin $(x_1, x_2, \dots, x_p)$ kaç boyutlu bir uzayda $(x_1, x_2, \dots, x_p)$, $k \leq p$ gösterilebileceğine karar verilmesi.
- 4- Veri uzaklıkları (δ_{ij}) 'ye göre konfigürasyon (indirgenmiş uzaydaki şekil) uzaklıkları'nın regresyonunun, verinin tipine göre hesaplanması. Regresyon yöntemi veri tipine bağlı olarak doğrusal, polinomial ya da monotonik regresyon yöntemlerinden uygun olan biri olarak seçilir. Belirlenen regresyon denklemi aracılığı ile tahmini konfigürasyon uzaklıkları (td_{ij}) belirlenir. Bu tahmini uzaklıklara fark (disparity) adı verilir. (td_{ij}) disparite değerleri d_{ij} değerlerine oldukça yakın ve (δ_{ij}) değerlerini temsil eden uzaklık değerleridir.
- 5- Konfigürasyon uzaklıkları ile tahmini uzaklıklar arasındaki uygunluğu belirlemek amacıyla uygun bir istatistik olan Stress İstatistiğinin hesaplanması. Stress İstatistiği Eş.3.27'deki gibi hesaplan-

maktadır.

$$\text{stress} = \frac{[\sum \sum_{i < k} (d_{ij} - td_{ij})^2 / \sum \sum_{i < k} (td_{ij})^2]^{1/2}}{\dots} \quad (3.27)$$

Burada uygunluğu belirlemek için hesaplanan istatistiğe stress sözcüğü, d_{ij} değerlerinin (δ_{ij}) değerlerine uygunluk sağlaması için baskılandığını belirtmek için verilmiştir.

- 6- k boyutuna göre birim ya da nesnelerin koordinatlarının elde edilmesi. Bu koordinatlar k boyutlu uzayda gösterilecek her bir birim ya da nesnenin diğer birim ya da birimlere göre konumları görüntüler. Bu görüntüler yorumlanarak birimler arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılır.

Stress istatistik değerini indirmek için değeri değiştirilir ve $k = 2, 3, 4, \dots$ için 6. adımdaki işlemler tekrarlanarak uygun sonuç elde edilinceye kadar çözümler tekrarlanır. Stress değerlerinin büyüklüğüne göre konfigürasyon uzaklıklarının orijinal uzaklıklara uyumluluğu Tablo 12'de yer alan bilgilerle değerlendirilmektedir (Özdamar,

Tablo 12 : Stress Değeri Tablosu

Stress Değeri	Uyumluluk
SD 0,20	Uyumsuz Gösterim
0,10 < SD < 0,20	Düşük Uyum
0,05 < SD < 0,10	İyi Uyum
0,025 < SD < 0,05	Mükemmel Uyum
0,00 < SD < 0,025	Tam Uyum

1999).

Yukarıda belirtildiği gibi beş değişkene ilişkin yapılan ÇBÖA sonucunda değeri için stress katsayısı 0,08635 bulunmuştur. Bu değer tam ya da mükemmel olmasa da iyi uyum anlamına gelmektedir. Orijinal

değişkenlerin grafikte ifade edilme düzeyini gösteren değeri de 0,98339 olarak elde edilmiştir. Elde edilen bu iki sonuç ÇBÖ analizinin güvenilir sonuçlar vereceği anlamına gelmektedir. Bu sonuçlar ışığında, uygulanan ÇBÖA neticesinde iki boyut için hesaplanan koordinat değerleri Tablo 13'te,

Tablo 13 : İllerin İki Boyutlu Uzaydaki Koordinat Değerleri

İl Plaka No	İl Adı	1.Boyut	2.Boyut	İl Plaka No	İl Adı	1.Boyut	2.Boyut
P1	Adana	1,11	0,04	P46	Kahramanmaraş	-0,12	0,29
P2	Adıyaman	-0,95	0,74	P78	Karabük	-0,16	0,43
P3	Afyonkarahisar	0,85	0,26	P70	Karaman	-0,56	0,53
P4	Ağrı	0,85	-0,76	P36	Kars	-0,36	-1,05
P68	Aksaray	1,1	-0,28	P37	Kastamonu	1,04	0,02
P5	Amasya	-0,53	0,08	P38	Kayseri	-0,81	0,97
P6	Ankara	1,34	0,05	P71	Kırıkkale	-0,16	-0,61
P7	Antalya	0,91	0,44	P39	Kırklareli	0,97	0,14
P75	Ardahan	-0,96	-3,34	P40	Kırşehir	0,25	-1,08
P8	Artvin	-2,18	-0,45	P79	Kilis	-0,76	0,62
P9	Aydın	-0,24	0,02	P41	Kocaeli	1,09	0,18
P10	Balıkesir	-0,49	0,54	P42	Konya	0,28	0,24
P74	Bartın	-0,06	0,37	P43	Kütahya	-0,73	1,25
P72	Batman	1,75	0,38	P44	Malatya	-2,62	1,2
P69	Bayburt	-2,22	-0,91	P45	Manisa	0,94	0,19
P11	Bilecik	0,92	-0,21	P47	Mardin	0,65	0,29
P12	Bingöl	-1,39	-0,84	P33	Mersin	1,28	0
P13	Bitlis	-0,08	0,4	P48	Muğla	1,06	0,12
P14	Bolu	-0,65	-0,07	P49	Muş	-4,17	2,23
P15	Burdur	-0,02	-0,21	P50	Nevşehir	-0,7	-0,87
P16	Bursa	1,22	0,16	P51	Niğde	0,81	-0,35
P17	Çanakkale	0,72	-0,26	P52	Ordu	-0,17	0,34
P18	Çankırı	-0,62	-0,33	P80	Osmaniye	-0,57	0,07
P19	Çorum	-0,67	0,91	P53	Rize	0,55	0,32

Kaynak : İŞKUR verilerinden SPSS ile yapılan hesaplama

Tablo 13'ün devamı

P20	Denizli	0,69	0,41	P54	Sakarya	0,92	0,16
P21	Diyarbakır	0,09	0,79	P55	Samsun	1,3	0,08
P81	Düzce	0,19	0,77	P56	Siirt	0,16	-0,9
P22	Edirne	0,14	-1,92	P57	Sinop	-0,44	-0,28
P23	Elazığ	0,89	-0,68	P58	Sivas	1,27	-0,08
P24	Erzincan	-5,28	-0,98	P63	Şanlıurfa	0,96	0,22
P25	Erzurum	0,31	0,27	P73	Şırnak	1,14	0,07
P26	Eskişehir	-0,82	0,19	P59	Tekirdağ	0,38	0,39
P27	Gaziantep	-1,54	1,49	P60	Tokat	-0,83	-0,4
P28	Giresun	0,7	-0,11	P61	Trabzon	0,17	0,2
P29	Gümüşhane	-1,83	-0,85	P62	Tunceli	0,51	-0,92
P30	Hakkari	-1,93	-1,28	P64	Uşak	-0,43	0,12
P31	Hatay	0,38	-0,53	P65	Van	0,31	0,12
P76	Iğdır	0,66	0,32	P77	Yalova	1,27	0
P32	Isparta	0,2	0,72	P66	Yozgat	0,52	-0,39
P34	İstanbul	1,19	0,13	P67	Zonguldak	1,11	0,2
P35	İzmir	0,9	0,45				

Kaynak : İŞKUR verilerinden SPSS ile yapılan hesaplama

koordinatlara ilişkin grafik ise Şekil 1'de yer almaktadır.

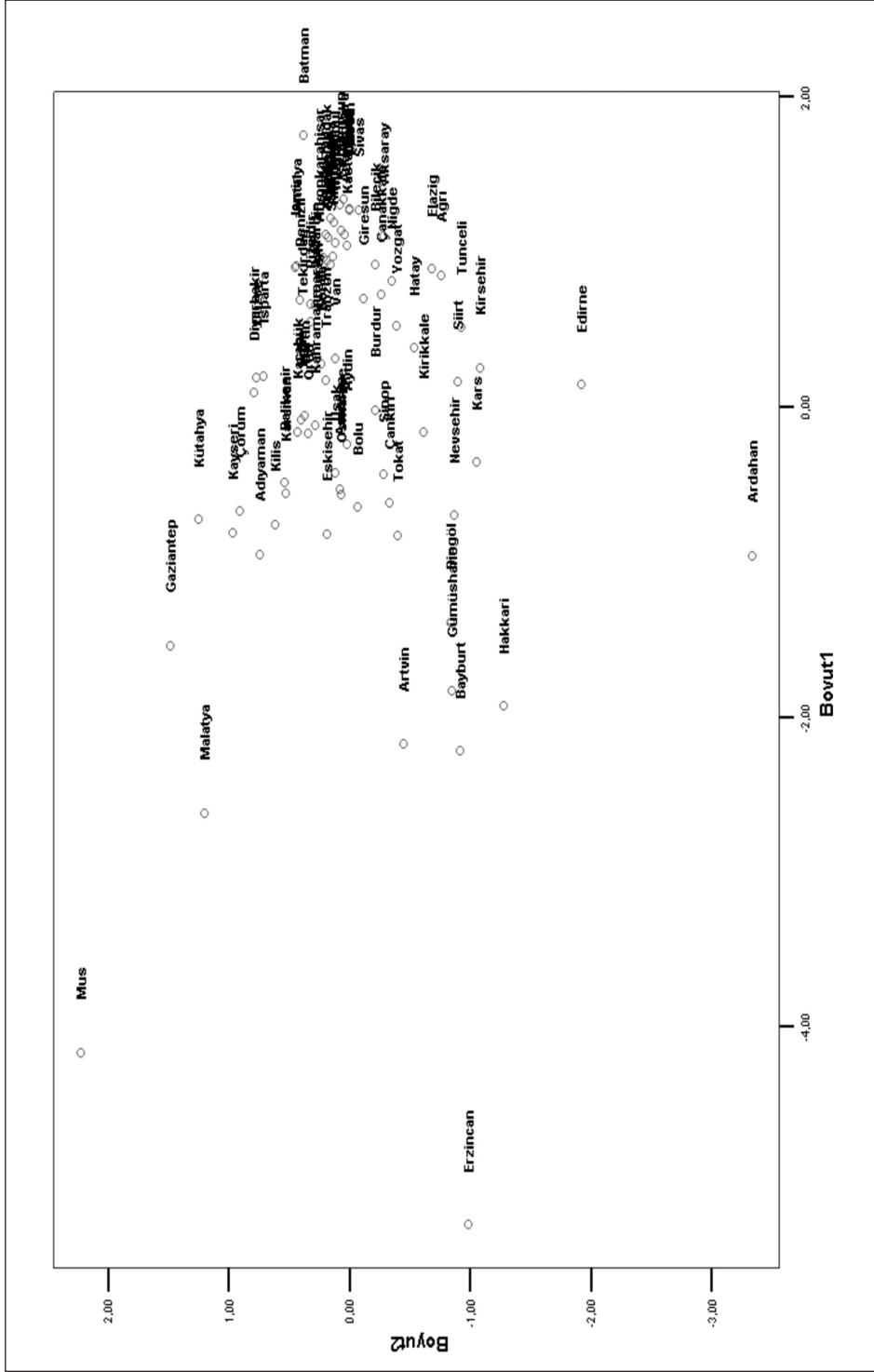
İŞKUR İl Müdürlüklerinin işe yerleştirme ve piyasaya hâkimiyet performanslarının ağırlıklı olduğu ve negatif değerlerin olumluluğu (sol taraf), pozitif değerlerin ise (sağ taraf) olumsuzluğu gösterdiği 1.boyutta (yatay eksen) Erzincan ve Batman ilinin koordinat sisteminin iki ayrı ucunda yer aldığı görülmektedir. Yani birinci boyuta göre Erzincan ili performansı en yüksek il gözükürken, bu ili Malatya, Bayburt ve Artvin illeri izlemektedir. Yatay eksenle ifade edilen bu boyutta performansı düşük iller ise

sırasıyla Batman, Ankara, Mersin, Yalova ve Sivas illeridir.

Aynı biçimde iletişim ve meslek edinme değişkenlerinin ağırlıkta olduğu 2. boyutta (dikey eksen) pozitif değerler olumluluğu, negatif değerler olumsuzluğu göstermek üzere Muş, Gaziantep, Kütahya ve Malatya illerinin performansları yüksek, Ardahan, Edirne ve Hakkari illerinin performansları ise düşük bulunmuştur.

TBA'den elde edilen genel bileşen sonuçlarına göre Malatya, Erzincan ve Muş ili ilk üç sırayı alırken ÇBÖA'de de bu ilk üç il diğerlerinden farklı konumda yer almış-

Şekil 1 : İki Boyutlu Uzayda İl Müdürlüklerinin Performans Dağılımları

Kaynak : T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Enerji Dengesi 2005 verilerinden hareketle hazırlanmıştır.

tır. Adıyaman ili TBA sonucuna göre 4.sıradada yer almasının nedeni kurs performansının aşırı yüksek olmasıdır. Ancak tüm değişkenler üzerinden yapılan ÇBÖA'de Adıyaman ilinin Şekil 1'e göre diğer illerden çok da farklı bir özelliğe sahip olmadığı görülmektedir. TBA'de, Bingöl ili 0,97 ile 20.sıradada, ÇBÖA sonucuna göre ise diğer illerden ayrı konumda yer almıştır. Bu örnekler diğer illeri içinde çoğaltılabilir.

Bu bulgular ışığında TBA ile ÇBÖA sonuçları arasında bazı farklılıklar olmakla birlikte illerin performans sıralanmasında genelde bir paralellik söz konusudur.

3. Tartışma ve Sonuç

İşsizlik tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çözülmesi gereken en temel sorundur. Bu kapsamda işsizliğin çözümünde en önemli görev kuşkusuz ülkelerin istihdam kurumlarına düşmektedir. Ülkemizde bu görevi üstlenen kurum İŞKUR'dur. İŞKUR; işgücü piyasası, istihdam, işgücü uyum ve işsizlik sigortasına ilişkin hizmetlerini 81 İl Müdürlüğü aracılığı ile gerçekleştirmektedir.

81 İl Müdürlüğünün işgücü uyum, istihdam ve işgücü hizmetleri açısından değerlendirilmesi hizmet kalitesinin artırılması açısından önemlidir. Hizmet kalitesinin belirlenmesinde personel sayısı da hesaba katılması gereken bir veridir. İŞKUR Hizmetlerin birçoğunun internet üzerinden verilmesi ve pasif işgücü hizmetlerinden olan işsizlik sigortası hizmetlerinin de bu çalışma-

da kullanılmamasından dolayı personel sayısı dikkate alınmaksızın İl Müdürlükleri iki ayrı istatistiksel yöntemle değerlendirilmiştir.

Kullanılan birinci istatistiksel yöntem olan TBA'de üç farklı bileşen üzerinde İl Müdürlükleri değerlendirilmiştir. İşe yerleştirme ve piyasaya hakimiyet performansı ağırlıklı birinci bileşen toplam varyansın % 36,57'sini, iletişim ve meslek edindirme performansı ağırlıklı ikinci bileşen toplam varyansın % 24,22'sini, kurs performansı ağırlıklı üçüncü bileşen toplam varyansın % 19,35'ini açıklamak üzere toplam % 80,14 düzeyinde bir varyans açıklama oranı ile iller üç farklı bileşene ve genel (toplam) bileşene göre sıralanmıştır.

TBA ile elde edilen; işe yerleştirme ve piyasaya hâkimiyet performansı ağırlıklı birinci bileşene göre en başarılı il Malatya, en başarısız Ağrı İl Müdürlüğü olarak bulunmuştur. İletişim ve meslek edindirme performansı ağırlıklı ikinci bileşene göre en başarılı il Erzincan, en başarısız il ise Düzcce İl Müdürlüğü olarak bulunmuştur. Etkisi pek fazla olmasa da, kurs performansı ağırlıklı üçüncü bileşene göre ise en başarılı il Batman, en başarısız il Ardahan İl Müdürlüğü olarak bulunmuştur. Tüm bileşenlerin toplanmasıyla elde edilen genel performans bileşenine göre en başarılı il Malatya olurken, en başarısız Zonguldak İl Müdürlüğü olarak bulunmuştur.

İkinci yöntem olarak kullanılan ÇBÖA'de ise iki boyut grafiksel bir sonuç elde

edilmiştir. İki boyutta yapılan çözümlemede (beş boyutlu uzaydan iki boyutlu uzaya geçişte) iyi düzeyde uyum elde edilmiştir. Bulgulara göre işe yerleştirme ve piyasaya hâkimiyet performanslarının ağırlıkta olduğu birinci boyut için Batman ve Erzincan birbirinden en farklı iki ildir. Meslek edindirme ve iletişim performanslarının ağırlıkta olduğu ikinci boyutta ise Ardahan ve Muş illeri birbirinden en farklı iki il olarak bulunmuştur. 2 boyutun birlikte değerlendirilmesiyle Muş, Erzincan, Malatya, Gaziantep, Artvin, Bayburt illerinin performanslarının yüksek olması, Batman, Ardahan, Edirne, Ankara, Mersin ve Sivas illerinin ise düşük perfor-

mansları nedeniyle diğer illerden bir hayli farklı oldukları belirlenmiştir.

Yapılan bu çalışmada iki farklı istatistiksel analiz yönteminin kullanılması ile elde edilen sonuçların birlikte yorumlanmasıyla İŞKUR İl Müdürlükleri değerlendirilmiştir. Bu iki istatistiksel analiz yönteminde genelde paralel sonuçlar elde edilmiş olmakla birlikte bazı farklı sonuçlar da ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni beş orijinal değişkenin taşıdığı bilginin (varyans) TBA’de yaklaşık % 20 bilgi kaybıyla üç boyutla (bileşen-hipotetik değişken) ifade edilmesi, ÇBÖA’de ise boyut sayısının daha da azaltılarak ikiye indirgenmesidir.

KAYNAKÇA

- Budria, S.,P. Telhado (2008). *The Contribution of Vocational Training to Employment, Job-Related Skills and Productivity: Evidence from Madeira Island*. Institute for the Study of Labor. IZA DP No. 3462.
- Ferro, L. G.,Y. Flückiger, J.V. Ramirez, A. Vassiliev (2001). *Performance Measurement and Determinants of Inefficiency of Regional Employment Offices: A Non-Parametric Frontier Analysis for Switzerland*. University of Genova, Department of Economics. Uni Mail, Boulevard du Pont-d'Arve 40. CH-1211 Genova 4. Switzerland.
- Giri, N. C., (2004). *Multivariate Statistical Analysis*. 2th edn, Revised and Expanded. Marcell Dekker, Inc., New York, pp. 518-519.
- Hujer, R.,S.L. Thomsen, C. Zeiss (2004). *The Effects of Vocational Training Programmes on the Duration of Unemployment in Eastern Germany*. Institute for the Study of Labor, IZA DP No. 1117.
- Johnson, R. A.,D. Wichern (2002). *Applied Multivariate Statistical Analysis*. Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey.
- Özdamar, K. (1999). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*. Eskişehir: Kaan Kitabevi. Sayfa 479-485.
- Özgürlük, B. (2009). *İllerin İşsizlik Durumunun Çok Değişkenle ve Çok Kriterle Değerlendirilmesi*. Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Ramirez, J.,A. Vassiliev (2006). *An Efficiency Comparison of Regional Employment Offices Operating under Different Exogenous Conditions*. SSRN: <http://ssrn.com/abstract=942188>.
- Sedenkova, M.,J. Horak (2006). *MultivariateandMulticriteria Evaluation of Labour Market Situation*. Conference EURODIV, Milan, Italy.
- Tatlıdil, H, (1996). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*. Ankara: Akademi Matbaası.
- Tatlıdil, H.,B. Özgürlük (2009). İşgücü Piyasasında İllerin İşsizlik Risklerinin Analitik Hiyerarşi Süreci ile Belirlenmesi. *TİSK Akademi Dergisi*. 2009/II,Cilt:4, Sayı:8, Sayfa 6-21.
- Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü web sitesi, <http://www.iskur.gov.tr>.

ÖZET

OECD Ülkelerinde Rekabet Gücünün Nedensellik İlişkisi: Ampirik Bir Analiz

Çalışmada dış ticaret ve rekabet gücü teorisyenlerinin ileri sürdüğü ulusal rekabet gücünü belirleyici bazı faktörler ile OECD Sekreteryası tarafından yayınlanan ulusal rekabet gücü göstergesi arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü tahmin etmek maksadıyla analiz için yeterli verileri temin edilebilen her bir OECD ülkesi için Granger Nedensellik Testleri uygulanmış ve bu testlerin sonuçları değerlendirilmiştir. Bahse konu testler neticesinde analize konu olan çoğu faktörün OECD ülkelerinde genel olarak rekabet gücüne neden olduğu tespit edilmesine karşın bazı parametreler için teorik beklentilerin aksini gösteren sonuçların ortaya çıktığı görülmüştür. Bu şekilde tezat bir ilişkinin mevcudiyetinin ulusal rekabet gücünün tüketici fiyatlarına dayalı reel efektif döviz kuru gibi kısıtlı bir göstergeye indirgenemeyecek kadar karmaşık bir kavram olmasından kaynaklandığı değerlendirilmiştir.

***JEL Sınıflaması:** C22, D24, O50*

***Anahtar Kelimeler:** Rekabet Gücü, OECD Ülkeleri, Nedensellik*

ABSTRACT

Empirical Analysis of Causality Relationships Between National Competitiveness and Factors Determining Competitiveness in OECD Countries

In this study, Granger Causality Tests are applied to estimate the direction of the causality relationships between the national competitiveness indicator published by OECD Secretary and some theoretical factors claimed to have been determining the national competitiveness for each OECD country which has enough data to be analyzed and then results of these tests are interpreted. As a result of these tests, it is found that many factors mentioned before generally cause the national competitiveness but some of the parameters have results contrary to the theoretical expectations in OECD countries. National competitiveness is such a complicated concept that it can not be reduced to a limited indicator like a real effective exchange rate based on the consumer prices, so it is thought that the reason of these contrasting results is due to this fact.

***JEL Classification:** C22, D24, O50*

***Keywords:** Competitiveness, OECD Countries, Causality*

OECD Ülkelerinde Rekabet Gücünün Nedensellik İlişkisi: Ampirik Bir Analiz

Prof. Dr. Mustafa Akal*

Uzm. Ekonomist Seyit Muharrem Gökmenoğlu**

İRİŞ

Toplumlar gerek coğrafi gerek demografik gerekse ekonomik yapı farklılıklarından dolayı birbirinden bağımsız yaşayamamakta, dünya kaynaklarından optimum faydalanarak ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla birbirleriyle ticari ilişkiler içerisinde bulunmaktadır. Bu ticari ilişkilerin içeriği olan mal, sermaye ve hizmet akımlarının yönü ve yoğunluğunun belirlenmesinde rekabet gücü önemli bir yere sahiptir.

Ülkelerin sahip oldukları avantajlardan faydalanarak üretimlerini ve refahlarını arttırmak için nasıl bir yol izlemesi gerektiği

konusunda Adam Smith'den bu yana bir çok teori ortaya konulmaktadır. Özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğine doğru dünyada yaşanan hızlı küreselleşme sürecine paralel olarak rekabet gücü elde etmeye verilen önem artmıştır. Bu noktada firmaların ve endüstrilerin, iç ve dış piyasalarda karşı karşıya kaldıkları rekabet ortamında ayakta kalabilmek, pazar payı elde edebilmek ve bu payı koruyabilmek için gerekli olan avantajların neler olduğu ve bu avantajları oluşturmak için neler yapılabileceği konusu üzerinde yoğun çalışmalar yürütülmektedir. Bu süreçte firma ve endüstrilerin yanı sıra ülke hükümetleri de uluslararası arena da rekabet gücü elde ederek vatandaşlarının refah seviyesini, kaynakların verimliliğini ve dünya pazarlarından alınan payı arttırmayı amaç edinmişler ve bu doğrultuda gerek makro ekonomik gerekse mikro ekono-

* SAÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
akal@sakarya.edu.tr

** SAÜ SBE İktisat ABD
smgokmen@hotmail.com.tr

mik düzeyde nasıl bir politika izlenmesi gerektiğine yoğunlaşmışlardır. Rekabet gücünü belirleyen faktörleri tespit etmeye yönelik olarak çalışmalar yürüten bilim adamları öncelikle bu gücün ne ifade ettiğini tartışmaktadır. Bazı iktisatçılar ulusal rekabet gücünü ülkenin ticari performansı ile, bazıları ülkedeki rekabetçi firma sayısı ile değerlendiren, bazıları ise bu gücü o ülkede yaşayanların refah seviyesini belirleyen verimlilikle değerlendirmektedir.

Kibritçioğlu (1996, s.2), ulusal rekabet gücü kavramının dış ticaret kuramının yanı sıra sanayi iktisadı ve işletme iktisadı bilimlerinin çalışma alanına girmesinden dolayı tek bir tanımının olmadığını belirtir. Firma ve ülke açısından bakıldığında, Krugman (1994, s.31)’a göre bir firmanın rekabet gücüne sahip olmaması firmanın pazar pozisyonunu sürdüremeyeceği anlamına gelirken, ülkeler için aynı sonuç söz konusu değildir; çünkü bir ülkenin rekabetçiliğini kaybetmesi durumunda iyi tanımlanmış bir kar/zarar hesabı bulunmadığından dünya piyasasından çekilmesi gibi bir durum söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla ulusal rekabet gücünün tanımlanması bilim dalına, araştırma alanına, ölçmede kullanılan göstergeler ve bakış açılarına göre farklılık gösterdiğinden, uluslararası rekabet gücü kavramının tanımlanması ve anlaşılması zordur.

Mikro ekonomik düzeyde rekabet gücü tanımı konusunda teorisyenler hemen hemen ortak bir noktada buluşmasına rağmen

ülke düzeyinde rekabet gücü tanımı ve bu gücü etkileyen etmenler üzerinde uzlaşmış ortak bir tanım bulunmamaktadır. Siggel (2007, s.8) firma düzeyinde yapılan rekabet gücü tanımları ve göstergelerinin, üreticilerin boyut, pazar payı, ihracat performansı ve maliyet yapısı gibi temel karakteristik özelliklerine odaklandığından dolayı ülke düzeyinde yapılan tanımlamalar ve göstergelere nazaran daha sağlam teorik temellere dayandığını ileri sürer.

Porter (1990,1998,2002)’a göre rekabet gücü verimlilikle eşdeğerdir. “Pazar payı” tabanlı görüşe göre rekabet gücü uluslararası piyasalarda satış yapabilme yeteneğidir ve temel olarak bir ekonominin ticaret dengesi ile ilgilenir (Ketels, 2006, s.117). Aiginger (2006, s.162-166) rekabet gücünü refah yaratabilme gücü ile eş tutarken Grilo ve Koopman (2006, s.67) yaşam standardı seviyesi ile eş değer görmektedir.

Sürekli gündemde olan ulusal rekabet gücünün ölçümü ülke ekonomilerini değerlendiren uluslararası kurum ve kuruluşların da ilgi odağındadır. Bu kurumlardan biri olan OECD (İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı) Sekreteryası bir ülkenin rekabet gücünü ülkenin faaliyette bulunduğu ticari sektörlerdeki performansı açısından değerlendirmekle birlikte rekabet gücünün ölçümünde ticari performansı etkileyen tüm faktörlerin dikkate alınması gerektiğini ileri sürmektedir (Durand ve diğ., 1992, s.5). Ancak sekreteryaya bu gücün ölçülmesinde kullanılan bazı faktörlerin kalitatif olmasının

dan dolayı reel efektif döviz kuruna dayalı ölçümler yapmaktadır. Rekabet gücünün göstergesi olarak kullanılan reel efektif döviz kuru sekreteryası tarafından birim iş gücü maliyetleri ve tüketici fiyat endekslerine dayalı olarak ölçülmektedir. Dış ticaret trendlerini analiz etmek ve öngörülecek için bir araç olarak görülen bu göstergeler “görelî tüketici fiyatlarına dayalı rekabet gücü endeksi” ile “üretim sektöründeki görelî birim iş gücü maliyetlerine dayalı rekabet gücü endeksi” adı altında yıllık olarak yayımlanmaktadır.

OECD Sekreteryası rekabet gücü göstergelerinin hesaplamasında hem ihracat hem de ithalat piyasalarındaki rekabet yapısını hesaba katan çifte ağırlıklandırma prensibine dayalı ağırlıklar kullanılmaktadır (Durand ve diğ., 1998, s.45). Rekabet gücü endeksleri tüketici fiyatları ve üretimdeki birim iş gücü maliyetlerine dayalı görelî endekslerdeki zincirleme yüzdelik değişimler ile hesaplanmakla birlikte görelî endekslerdeki bu yüzdelik değişimler ilgili ülkenin endeksindeki değişimin, hesaplaması yapılan diğer ülkelere ait endekslerdeki değişimin ağırlıklandırılmış ortalamasıyla kıyaslanması yöntemiyle ortaya çıkartılmakta ve aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir.

$$\Delta \ln R_{i,0}^t = \Delta \ln \left(\frac{P_i^t}{P_i^0} \cdot \frac{X_i^t}{X_i^0} \right) - \sum_{j \neq i} w_{ij}^{t-1} \cdot \Delta \ln \left(\frac{P_j^t}{P_j^0} \cdot \frac{X_j^t}{X_j^0} \right)$$

Bu formülde $R_{i,0}^t$ periyot tabanlı i ülkesinin reel efektif döviz kuru endeksini, X_i^t t

zamanında Amerikan Dolarına karşı döviz kurunu (i ülkesinin para birimi başına düşen Amerikan Doları şeklinde ifade edilir), P_i^t ise i ülkesinin tüketici fiyatlarını ya da üretim sektöründeki birim işgücü maliyetlerini temsil etmektedir.

Rekabet gücü iç ve dış piyasalarda faaliyet gösteren firmalar ve endüstriler ile vatandaşlarının refahını arttırmak isteyen hükümetleri yakından ilgilendirdiğinden, bu gücü oluşturan etmenlerin tespit edilmesi ve literatürde ulusal rekabet gücünü belirlediği öne sürülen faktörlerin gerçekte rekabet gücüne neden olup olmadığının belirlenmesi önem arz etmektedir. Literatürde OECD Sekreteryası tarafından ulusal rekabet gücünün göstergesi olarak kullanılan tüketici fiyatlarına dayalı ya da birim iş gücü maliyetlerine dayalı reel efektif döviz kuru endeksi ile rekabet gücünü belirlediği tahmin edilen faktörler arasında nedensellik ilişkisini konu alan bir çalışmaya (imkanlarımız çerçevesinde) rastlanmamıştır. Bu bağlamda, çalışmada ulusal rekabet gücü literatüründe en çok üzerinde durulan faktörler ile rekabet gücünün ölçümü üzerine çalışmalar yürüten kuruluşlardan biri olan OECD Sekreteryası tarafından hazırlanan rekabet gücü göstergesi arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınmıştır.

1. Literatür

Smith ve Ricardo’ya göre uluslararası mal hareketlerini maliyet farklılıkları yönlendirmektedir. Milletler arasındaki maliyet

farklılıklarının nedenlerini açıklamaya çalışan Smith ileri sürdüğü Mutlak Üstünlük Teorisi ile üretim maliyetinin en büyük belirleyicisinin faktör verimliliği olduğunu, verimliliğin ise iklim, toprak, mineral zenginliği gibi doğal kaynaklar ile özel yetenekler ve teknikler gibi kazanılmış üstünlüklerden kaynaklandığını düşünmektedir (Charbaugh, 2005, s.29). Ricardo ise Smith'in teorisine katkıda bulunarak karşılaştırmalı üstünlüklere bağlı karlı bir dış ticareti ileri sürmüştür (Salvatore, 1990, s.2). Dolayısıyla Smith ve Ricardo rekabet gücünün belirleyicilerine piyasanın kaynak (arz) yönünden bakmışlardır.

Klasik varsayımlardan biri olan emeğin tek üretim faktörü ve tek maliyet kalemi olması, hammadde, sermayenin ve işgücünün hareketli olduğu günümüzün küreselleşen dünya ekonomisinde ülkelerin rekabet gücünü açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Ricardo'nun ülkeler arası emek verimliliğindeki farklılığın kaynağını açıklamaması üzerine Eli Heckscher ve Bertil Ohlin bir ulusun karşılaştırmalı üstünlüğünün temelini benzer talep koşulları, benzer kaliteye sahip faktör girdileri ve benzer teknoloji kullanımı varsayımları altında nispi kaynak miktarındaki farklılıklara ve bunun yol açtığı faktör fiyat farklılıklarına dayandırmışlar, nispi mal fiyat seviyelerini ve ticaret kalıplarını bu farklılıkların belirlediğini ileri sürmüşlerdir (Charbaugh, 2005, s.63-64). Böylece, Faktör Donatımı Teorisi'ne göre ülkeler arasındaki rekabet gücü

farklılığı faktör fiyatlarındaki farklılıkla ortaya konulmuştur.

Faktör Donatımı Teorisi'nin de ülkelerin rekabet gücünü açıklamakta yetersiz kaldığı Leontief Çelişkisi ile gündeme gelmiştir. Çünkü varsayımlarından biri olan tüm girdilerin aynı nitelikte olması bir ülkedeki eğitilmiş, yetenekli iş gücü ile diğer ülkedeki niteliksiz işgücünü bir tutmakta, benzer teknolojilere sahip olma varsayımı ise rekabet gücü üzerinde önemli etkilere sahip olan teknolojik gelişmeyi göz önünde bulundurmamaktadır (Charbaugh, 2005, s.71-72).

Keesing ve Kenen'in Nitelikli İşgücü Teorisi nitelikli işgücü bakımından zengin olan ülkelerin bu işgücünü gerektiren mallarda, bol niteliksiz işgücüne sahip olan ülkelerin ise bu gücü gerektiren mallarda uzmanlaşması gerektiğini belirtir (Seyidoğlu, 2007, s.101). Bu teori emek faktörünü homojen olarak kabul etmemesi ve ülke rekabet gücünü belirleyen önemli etmenlerden biri olan eğitilmiş işgücünü dikkate alması açısından önemlidir. Ancak nitelikli emeğin tek başına ülke rekabet gücünü belirleyen etmenlerden biri olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Posner'ın Teknoloji Açığı Teorisi'nde teknolojik yeniliklerin, üretimde farklılık yaratarak yeniliğin meydana geldiği endüstriye karşılaştırmalı üstünlük kazandırdığı ileri sürülür (Karluk, 2002, s.110). Bu teoriye göre bir ülke bir sektörde sürekli rekabet gücüne sahip olmak istiyorsa sürekli yeni ürünler ve yeni üretim teknikleri geliştirme-

lidir. Bu noktada Ar-Ge (Araştırma ve Geliştirme) harcamalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü sürekli teknolojik yenilik, Ar-Ge faaliyetlerine önem vermekle meydana gelir. Ar-Ge harcamaları sonucunda yeni bir ürün geliştiren firma geçici de olsa bu ürünlerde bir karşılaştırmalı üstünlük sağlamakta ve daha ucuza ürettiği bu ürünleri ihraç etmektedir.

Vernon tarafından öne sürülen Ürün Dönemleri Teorisi'nde yeni bir ürünün takdimi için üretim sürecinde oldukça yetenekli bir işgücü gerektiği vurgusu yapılmaktadır (Salvatore, 1990, s.58). Ürün olgunlaştığında ve geniş kabul gördüğünde üretimi standartlaştırarak niteliksiz işgücüsüyle üretilmeye başlanır ve karşılaştırmalı üstünlük, ürünü piyasaya süren ülkeden daha ucuz işgücüne sahip ülkeye geçmeye başlar. Vernon'un teorisine daha sonra Krugman (1979a), Grossman ve Helpman (1989) ve Lai (1995) katkıda bulunmuştur. Bu modeller yenilikçi olan kuzey ülkeleri ve yenilikçi olmayan fakat taklitçi olan güney ülkelerinden oluşan bir dünya modeli olduğunu varsayarlar. Ürün yaşam döngüsü üzerine yapılan bu çalışmalar neticesinde özetle üstünlüğün, dolayısıyla bir bakıma rekabet gücünün ülkedeki teknolojik yenilik yapma kapasitesi, nitelikli iş gücü miktarı, ülke büyüklüğü, çok uluslu firmaların faaliyetleri ve devletin Ar-Ge faaliyetlerine verdiği destekle açıklanabileceği söylenebilir.

Ülkeler arası ticaretin kompozisyonunu açıklamaya çalışan iktisatçılardan biri olan

Linder, arz yönlü H/O modelinin aksine gelir seviyesi ile belirlenen tüketici tercihlerine odaklanan talep-yönlü bir teori olan Örtüşen Talepler Teorisini ortaya koymuştur (Appleyard ve Field, 1995, s.168-171). Linder, benzer gelir seviyesine sahip olan ülkeler arasındaki ticaretin diğer ülkelerle yapılan ticaretten daha fazla olacağını ileri sürer. Dolayısıyla, ölçek ekonomileri, endüstri-içi ticaret, ürün farklılaştırması gibi teori ve ifadeler Linder'in bu teorisine dayanmaktadır. Bu teoriler öncelikle Bela Balassa, Herbert Grubel ve Irving Kravis gibi yazarlar tarafından tartışılmış (Krugman, 1980, s.950) ve daha sonra Krugman bu teorileri geliştirmiştir.

Ölçeğe göre sabit getiri varsayımına dayanan Standart Dış Ticaret Teorileri, günümüz endüstriyel ülkelerindeki farklılaştırılmış ürünlerin iki yönlü ticaretini açıklayamamaktadır (Krugman, 1980, s.952; 1979b, s.469). Ölçek ekonomilerinin olduğu endüstrilerde, Krugman ve Obstfeld (2009, s.115) 'in iki ülke örneklemesine göre; iki ülke, iki mal ve benzer üretim teknolojisi varsayımları altında her ülke bir malın üretiminde uzmanlaşır ve bu malların ticaretini yaparsa her ülke uzmanlaştığı üründe maliyet avantajına bağlı rekabet gücüne sahip olur. Bir endüstride çok sayıda farklı türde ürün üretmek yerine üretimin belirli bir tipteki ürün üzerinde toplanması uzmanlaşma ve ölçek ekonomileri dolayısıyla maliyetlerin daha da düşmesine neden olacağından ilgili endüs-

trinin uluslararası düzeyde rekabet gücüne sahip olmasına neden olabilir.

Monopolistik rekabet modelinde ülkeler benzer faktör donanımlarına sahip olsalar dahi ölçek ekonomilerinden dolayı endüstri-içi (ve endüstriler arası) ticarette bulunabilirler (Markusen ve diğerleri, 1995, s.192). Zamanla endüstriyel ülkelerin teknoloji düzeyi, sermaye ve yetenekli işgücü miktarı birbirine benzemekte ve ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükler ortadan kalkmaktadır. Bu ticaret, ürün farklılaştırılması ile farklı tüketici zevklerini tatmin etmek, coğrafi yakınlık ile taşıma maliyetlerini minimuma indirmek, yaparak öğrenme olarak da adlandırılan dinamik ölçek ekonomilerinden faydalanmak ve ülke içindeki farklı gelir gruplarının ihtiyaçlarını gidermek gibi sebeplerden ötürü yapılabilir (Appleyard ve Field, 1995, s.180-181). Ölçek ekonomilerinin bulunduğu endüstrilerde bir ülkenin üretebileceği ürün çeşidi ve bu üretimin ölçeği piyasa büyüklüğü ile sınırlı olduğundan, ülkelerin birbiri ile endüstri-içi ticaret ilişkisinde bulunması ulusların daha geniş pazarlardan istifade etmesini sağlamaktadır (Krugman ve Obstfeld, 2009, s.131). Ölçek ekonomilerinin güçlü olması ve ürünlerin oldukça farklılaştırılması durumunda endüstri-içi ticaretten kazanç daha fazla olacaktır.

Endüstrideki firmaların bir bölgede yoğunlaşması ile dışsal ölçek ekonomileri ortaya çıkar. Marshall'a göre endüstri kümelenmesi tedarikçilerin uzmanlaşmasına, ol-

dukça yetenekli işgücünden oluşan emek piyasası havuzunun oluşmasına ve endüstri içinde Ar-Ge faaliyetleri, tersine mühendislik, aynı endüstri dalındaki uzmanlarla yakın temas vesilesiyle bilginin, yeni teknolojilerin daha hızlı yayılmasına ve gelişmesine sebebiyet verdiğinden birbirinden izole olmuş firmalara nazaran daha etkin ve rekabetçidir (Krugman ve Obstfeld, 2009, s.140-148). Bu teoriye göre büyük bir endüstriye sahip ülke, küçük bir endüstriye sahip ülkeye nazaran bu endüstride azalan maliyetlerden dolayı daha rekabetçi olacaktır.

Rekabetçi bir endüstri, bölgesel düzeyde ya da uluslararası düzeyde rekabetçi firmalara sahip olan endüstridir. Bu açıdan bir endüstrinin rekabet gücü, o endüstrinin bünyesinde bulunan büyük firmaların rekabet gücü olarak değerlendirilebilir. Endüstri düzeyinde rekabet gücü genellikle verimlilik ve uluslararası ticaretteki performans açısından tanımlanmaktadır (Aktan ve Vural, 2004, s.16). Markusen tarafından endüstriyel rekabet gücü; bir endüstrinin rakipleri ile aynı ya da daha ileri seviyede bir verimlilik seviyesine ulaşması ve bu verimlilik düzeyini sürdürebilme yeteneği ya da rakipleri ile aynı ya da rakiplerinden daha düşük maliyette üretme ve satma yeteneği olarak tanımlanmıştır (Düzgün, 2007, s.422). Porter (1990, s.173)'a göre uluslararası rekabet gücüne sahip endüstriler, rekabetçi avantaj oluşturmak ve sürdürmek için yenilik yapma ve geliştirme istek ve kapa-

sitesine sahip firmaları barındıran endüstrilerdir. Bu gelişme ve yenilik ise araştırma-geliştirme, öğrenme, modern tesisler ve ileri düzey eğitim alanlarına yatırım yapmayı gerektirir.

Porter, ulusal rekabet gücünü ülkenin dünya pazarından aldığı pay olarak değerlendiren anlayışı kabul etmemekle birlikte bu gücü döviz kurları, faiz oranları, devlet bütçe açıkları gibi değişkenlerle ilişkili makro ekonomik bir olgu olarak da görmektedir. Bu gücün kaynağının bol ve ucuz işgücü ya da doğal kaynak zenginliği olmadığını, yönetim-işçi ilişkileri gibi yönetim uygulamalarındaki farklılıklardan kaynaklanmadığını; korumacılık, sübvansiyonlar ve ithalat teşviki gibi hükümet politikaları ile arttırılamayacağını ileri süren Porter (1990), bu düşüncelerini Ulusların Rekabetçi Avantajı adlı eserinde çeşitli ülkeleri örnek göstererek desteklemektedir. Porter (1990, s.6), ulusal rekabet gücü kavramının en anlamlı tanımının verimlilik olduğunu ileri sürmektedir. Kişi başı milli gelirin ve uzun dönemde bir ulusun yaşam standardının en önemli belirleyicisi olan yüksek verimlilik, ekonomideki firmaların üretim teknolojilerini geliştirme, ürün kalitesini ve üretim etkinliğini artırma ve bu artışı sürdürebilme kapasitesine, bir bakıma kendi kendini yenileme kapasitesine bağlıdır. Bu bağlamda uluslararası arenada rekabet edenlerin ülkeler değil de firmalar olduğu düşüncesinden yola çıkan Porter (1990, s.33)'a göre ülkelerin rekabet gücü, firma-

ların bu yetenekleri sürekli geliştirmesine bağlıdır. Porter, rekabetçi avantaja sahip endüstrilerin ve firmaların sahip olduğu bu yeteneklerin kaynağını ise "Ulusal Avantaj Elması" adını verdiği ve ulusun dört temel özelliğine bağlamaktır: Faktör koşulları, talep koşulları, ilgili ve destekleyici endüstriler; firma stratejisi, yapısı ve yerel rekabet ortamı. Porter (1990, s.73), ulusal rekabet ortamını şekillendiren bu dört temel özelliğe ilave ettiği devlet ve şans faktörünü dışsal olarak kabul etmektedir. Porter'a göre bu iki faktör ulusal rekabetçilik sistemini tamamlayıp desteklemekte fakat sürekli bir rekabetçi avantaj yaratmamaktadır (Smit, 2010, s.115). Dolayısıyla Porter'ın rekabet gücü anlayışında firmanın içinde bulunduğu ülkenin özel bir önemi vardır.

Dunning lider çok uluslu firmaların (ÇUF) üretimlerinin çoğunu ulusal sınırlarının dışında yaptığını dolayısıyla bu firma faaliyetlerinin, etkileşimde bulunulan ülkelerin rekabetçi avantaj elmasının doğasını ve karakteristiğini etkilemekle birlikte bu ülkelerin elmas modelinden de etkilenecek ulusal rekabet gücünü etkileyebileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla Dunning'e göre ÇUF ların faaliyetleri Porter'ın elmas modelinde tüm maddeler üzerinde etkisi bulunduğu hükümet ve şans dışsal değişkenlerine ilaveten üçüncü dışsal değişken olarak modelde yerini almalıdır (Dunning, 1992, s.144-165).

Bu noktada Dunning'in bu yaklaşımına Moon ve diğ.(1998, s.137) tarafından bu

değişkenin etkisinin dışsal olmaktan daha çok şey ifade ettiği şeklinde bir eleştiri yöneltilmiştir. Böylece Porter'ın tek elmas modeli "Genellenmiş Çifte Elmas Modeline" dönüştürülmüş ve ÇUF ların aktiviteleri ri modele dahil edilmiştir.

2. Metodoloji

Nedensellik testi yıllar itibariyle yeterince sürekli değerleri temin edilebilen teorik değişkenlerle sınırlı kalacaktır. Nedensellik analizi yapılırken 1980 yılından bu yana verileri temin edilebilen OECD ülkeleri için OECD Sekreteryası tarafından yayınlanan görelî tüketici fiyatlarına dayalı rekabet gücü endeksi kullanılmıştır¹.

Rekabet gücü ile diğer değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü Granger nedensellik testinde uyarlamaya gidilerek; Uyarlanmış Granger Nedensellik Testi ile belirlenmiştir. Granger (1969, s.430)'in nedensellik tanımı "*Y'nin öngörüsü, X'in geçmiş değerleri kullanıldığında², X'in geçmiş değerleri kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y'nin nedenidir*" şeklindedir. Granger'in nedensellik testi aşağıdaki denklemler yardımı ile yapılmaktadır (Granger 1969, s.431).

$$X_t = \sum_{j=1}^m \alpha_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m \beta_j Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$Y_t = \sum_{j=1}^m \lambda_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \delta_j X_{t-j} + \eta_t \quad (2)$$

Birinci denklem Y'den X'e doğru nedenselliği, ikinci denklem ise X'den Y'ye

doğru nedenselliği göstermekte olup m gecikme uzunluğunu temsil etmektedir. Nedenselliği tespit etmek maksadıyla bu teste uyarlama şu şekilde yapılmıştır: Her denklem için sadece bağımlı değişkenin olduğu kısıtlı model kurulmuş ve sabitin de yer aldığı bu kısıtlı modeldeki gecikme seviyesi anlamlı t değerlerine ulaşınca kadar artırılmıştır. Bağımsız değişkenin de yer aldığı kısıtsız modelde ise kısıtlı modelde anlamlı t değerlerinin bulunduğu gecikme seviyesindeki bağımlı değişkene ilave olarak aynı gecikme seviyesinde bağımsız değişken modele dahil edilmiştir. Ayrıca kısıtlı modelde anlamlı t değeri ile bağımlı değişkenin gecikme seviyesi belirlenmiş olmasına rağmen kısıtsız modelde daha sonraki gecikme seviyelerinde bağımsız değişkene ait anlamlı t değerlerinin olup olmadığı incelenmiş ve bu seviyede anlamlı t değerleri bulunmuşsa AIC (Akaike Information Criteria) değerlerinde sağlanan kazanç da göz önünde bulundurularak kısıtlı ve kısıtsız model bu gecikme seviyelerinde de kurulmuştur. Bu durumda nedenselliğin yönünü belirlemede yeni gecikme değerlerinde be-

¹ IMD ve WEF tarafından yayınlanan rekabet gücü endeksleri OECD tarafından yayınlanan endekslerden daha güçlü olduğunu düşünmemize rağmen bu kurumların yayınlandıkları endekslere ücretsiz olarak sırasıyla 1997 ve 2001 yıllarına kadar erişilebilmektedir. Maddi kısıtlar nedeniyle diğer yıllara ait verilere erişilemediğinden nedensellik analizinde OECD'nin rekabet gücü göstergesi kullanılmıştır.

² Uyarlanmış Granger Nedensellik Testi isimlendirmesi yazarların tercihidir.

lirlenen modeller esas alınmıştır. Akaike (2006, s.84-85) tarafından kullanılan bu yaklaşım bize modellerde değişkenlerin en yüksek gecikme seviyesinde daha küçük AIC değerleri elde etmemizi de sağlamıştır. Böylece hem AIC de hem de modelde gecikme seviyesini anlamlı t değerinde durdurmamıza yardımcı olmuş olduğundan aşırı parametreleşme ve gecikme değerleri arasında olabilecek çoklu doğrusal bağlantı sorunu önlenmiştir. Diğer taraftan optimum gecikme seviyesinin en küçük AIC'sine göre belirlenmesinde görülen anlamsız t lerin gösterdiği gecikme değişkeni modelden arındırılmış, model kurma kriterlerine daha uygun bir metodoloji takip edilmiştir. Ayrıca bu metotla her iki değişkene birbirlerini etkilemede zaman-hata kazancı açısından eşit şans verilmiş bulunmaktadır. Uygun modeller bu şekilde belirlendikten sonra bu modellere ait hata kareleri toplamı bulunmuş ve Wald tarafından geliştirilen ve formülü aşağıda ifade edilen F istatistiği hesaplanmıştır. Daha sonra 1 ve 2 nolu denklemler için aşağı belirtilen hipotezler kurulmuştur.

$$F^h = \frac{(SSR_r - SSR_u) / m}{SSR_u / n - k} \quad (3)$$

SSR_r = Kısıtlı modelin hata karelerinin toplamı

SSR_u = Kısıtlı olmayan modelin hata karelerinin toplamı

m = Doğrusal sınırlama sayısı

n = Gözlem sayısı

k = Kısıtlanmamış modeldeki anakütle katsayılarının sayısı

1 nolu denklem için H_0 ve H_1 hipotezleri şöyledir:

$$H_0 = Y, X \text{ in nedeni değildir, } \sum_{j=1}^m \beta_j = 0 \quad (4)$$

$$H_1 = Y, X \text{ in nedenidir, } \sum_{j=1}^m \beta_j \neq 0 \quad (5)$$

2 nolu denklem içinse H_0 ve H_1 hipotezleri şöyledir:

$$H_0 = X, Y \text{ nin nedeni değildir, } \sum_{j=1}^m \beta_j = 0 \quad (6)$$

$$H_1 = X, Y \text{ nin nedenidir, } \sum_{j=1}^m \beta_j \neq 0 \quad (7)$$

Nedenselliğin yönünü tespit etmek amacıyla iki yöntem kullanılmıştır. Birinci yöntem standart yöntem olup her bir denklem için yukarıdaki formülle hesaplanan F değerleri, F dağılım tablosundaki α anlamlılık seviyesindeki kritik değerlerle karşılaştırılmıştır. Hesaplanan F değeri, F dağılım tablosu α anlamlılık düzeyindeki kritik F değerini ($F^*_{m,(n-k)}$) aşıyorsa H_0 hipotezi reddedilmiş ve alternatif hipotez H_1 kabul edilmiştir. Daha sonra bu sonuç nedensellik analizine ilişkin oluşturulan tablonun ilgili test yönüne ait sonuç sütununa yazılmıştır. Eğer α anlamlılık seviyesinde nedensellik ilişkisi bulunamamışsa bu durum Y harfi ile, nedensellik ilişkisi bulunmuşsa V harfi ile ifade edilmiştir. Nedenselliğin hangi α anlamlılık seviyesinde bulunduğu ise (*) simgesinin sayısı ile belirtilmiştir. (***), %1 anlamlılık seviyesini; (**), %5 anlamlılık seviyesini; (*) ise %10 anlamlılık sevi-

yesini ifade etmektedir. Ayrıca α anlamlılık seviyesinde nedensellik ilişkisi bulunması durumunda nedenselliğin yönü F^c 'ye göre karar sütununa yazılmıştır.

%1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde nedenselliğin bulunmaması durumunda ise Akal (2006) tarafından kullanılan ikinci yöntem kullanılmıştır. Buna göre nedenselliğin X'den Y'ye mi yoksa Y'den X'e mi doğru olduğunu tespit etmek maksadıyla hesaplanan F değerleri karşılaştırılmış ve neden olarak belirlenen değişkene göre kurulmuş modellerden hesaplanan F değeri, hangi *nedende* büyükse nedenselliğin zayıf da olsa o yönde olduğuna karar verilmiş ve bu sonuç nedensellik analizinin özetlendiği tablonun F^h ye göre karar kısmına yazılmıştır. Bunun yanı sıra F^c ye göre çift yönlü nedenselliğin tespit edilmesi durumunda aynı şekilde hesaplanan F değerleri karşılaştırılmış ve hangi yöndeki nedenselliğin F değeri büyükse nedenselliğin o yönde ağır bastığına karar verilerek sonuç F^h ye göre karar kısmına yazılmıştır. Çünkü belirli anlamlılık seviyelerinde araştırılan nedensellik sadece ilgili anlamlılık seviyesinde nedenselliği göstermesi söz konusudur. Bu ise bir anlamlılık seviyesinde nedenselliği belirlerken daha yüksek anlamlılık seviyesinde nedensel olmayan bir ilişki, daha düşük anlamlılık seviyesinde nedensel ilişkiler verebilmektedir. Akal (a.g.e.) yaklaşımı bu belirsizliği bertaraf etmektedir. Ayrıca ülkeler için çift yönlü nedensellik sonuçları aynı satırda gösterildiğinden her bir test için

farklı optimum gecikme seviyelerine ulaşılması durumunda veya ilgili gecikme seviyesi için anlamsız t değerleri ile karşılaştırılması durumunda ilgili nedensellik testinin sonuçları yazılmamış “-” işareti ile bu durum ifade edilmiştir.

3. Nedensellik İlişkisi ve Bulgular

3.1. Rekabet Gücü ile Dış Ticaret Hadleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Dış ticaret hadleri hesaplamasında kullanılan veriler Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin Uluslararası Finansal İstatistikler Veritabanı'ndan (IMF: 15.1.2011) temin edilmiştir. Dış ticaret hadleri (DTH) endeksi ihracat fiyatlarının (P_x) ithalat fiyatlarına (P_m) olan oranını ifade eder:

$$DTH = \frac{P_x}{P_m} 100 \quad (8)$$

Verileri temin edilebilen 25 OECD ülkesi için OECD tarafından yayınlanan göreceli tüketici fiyatlarına dayalı rekabet gücü endeksi dış ticaret hadleri endeksi arasındaki nedensellik ilişkisinin sonuçları Tablo 1'de yer almaktadır. Buna göre kritik F değerleri gözönünde bulundurulduğunda Almanya için %10 anlamlılık seviyesinde birinci gecikme düzeyinde dış ticaret hadlerinin rekabet gücüne neden olduğu; aynı anlamlılık seviyesinde ve gecikme düzeyinde Avustralya ve Türkiye için rekabet gücünün dış ticaret hadleri üzerinde negatif nedenselliğe sahip olduğu, %1 anlamlılık seviyesinde ise Macaristan'da rekabet gücünün dış ticaret

Tablo 1 : Rekabet Gücü Endeksi ile Dış Ticaret Hadleri Arasındaki Nedensellik İlişkinin Analiz Sonuçları

Ülke	Gecikme	Gözlem Sayısı	Test Yönü DTH → RG			Test Yönü RG → DTH			F Değerlerine Göre Karar	
			AIC	F ^h	Sonuç	AIC	F ^h	Sonuç	F ^c	F ^h
Avustralya	2	28	177.4	0.9732	Y	183.2	3.1104	V*	RG→DTH	RG→DTH
Kanada	2	28	157.43	0.1380	Y	171.57	2.3641	Y		RG→DTH
Danimarka	1	29	138.39	0.8722	Y	115.67	2.0490	Y		RG→DTH
Finlandiya	2	28		-	-	163.11	1.52	Y		RG→DTH
	3	27	170.03	1.488	Y		-	-		RG→DTH
Almanya	1	29	-	-	-	158.06	0.080	Y		DTH→RG
	4	26	133.91	2.743	V*	-	-	-	DTH→RG	
Yunanistan	1	29	147.39	1.2110	Y	161.32	0.0805	Y		DTH→RG
İzlanda	1	29	194.9	0.2535	Y	-	-	-		RG→DTH
	3	27	-	-	-	154.75	1.851	Y		RG→DTH
İrlanda	1	29	162.62	1.651	Y	142.88	0.432	Y		DTH→RG
İtalya	1	29	170.79	2.138	Y	173.48	0.430	Y		DTH→RG
Japonya	1	29	-	-	-	210.09	2.013	Y		RG→DTH
	2	28	230.57	0.814	Y	-	-	-		RG→DTH
Kore	1	29	-	-	-	197.05	0.763	Y		DTH→RG
	2	28	196.08	0.891	Y	-	-	-		DTH→RG
Hollanda	1	29	148.54	5.9042	V**	93.44	6.1533	V**		
RG→DTH										
Yeni										
Zelanda	1	29	-	-	-	163.58	0.510	Y		DTH→RG
	2	28	173.53	0.797	Y	-	-	-		DTH→RG
Norveç	1	29	140.24	0.735	Y	215.18	0.618	Y		DTH→RG
İspanya	1	29	-	-	-	192.27	0.188	Y		DTH→RG
	2	28	158.04	1.1862	Y	-	-	-		DTH→RG
İsveç	1	29	193.77	1.2875	Y	156.82	0.3149	Y		DTH→RG
İngiltere	2	28	169.13	0.4608	Y	104.67	0.3538	Y		DTH→RG
A.B.D.	1	29	-	-	-	141.75	0.8339	Y		RG→DTH
	2	28	168.81	0.6136	Y	-	-	-		RG→DTH
Türkiye	1	27	191.03	1.1231	Y	166.8	3.0578	V*	RG→DTH	RG→DTH
Fransa	1	18	80.57	1.2736	Y	78.72	2.9070	Y		RG→DTH
Belçika	1	16	77.39	0.1864	Y	58.37	0.3379	Y		RG→DTH
Macaristan	1	16	97.61	2.2273	Y	70.58	8.8790	V***	RG→DTH	RG→DTH
Polonya	1	16	111.49	0.7061	Y	73.35	2.8449	Y		RG→DTH
İsviçre	1	21	-	-	-	102.22	1.894	Y		RG→DTH
	2	20	105.31	0.3057	Y	-	-	-		RG→DTH

hadlerine neden olduğu; % 5 anlamlılık seviyesinde ve birinci gecikme düzeyinde ise Hollanda için dış ticaret hadleri ve rekabet gücünün karşılıklı birbirlerine neden oldukları ancak hesaplanan F değerleri göz önüne alındığında rekabet gücünün dış ticaret hadlerine daha çok neden olduğu gözlemlenmektedir. Bir bütün olarak hesaplanan F değerleri gözönünde bulunduğu ise 11 ülkede dış ticaret hadlerinin rekabet gücüne, 14 ülkede ise rekabet gücünün dış ticaret hadlerine neden olduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda bir genelleme yapmamız gerekirse rekabet gücünün dış ticaret hadlerine neden olduğu daha ağır basmaktadır.

Bir ülkenin dış ticaret hadlerinin artması o ülkenin yaptığı ihracatın satınalma gücünün artması ve dolayısıyla daha fazla ithal malı satınalabilmesi ve bir anlamda hayat standardının yükselmesi anlamına gelmektedir. Yüksek ihracat fiyatları, dış satışların düşmesine neden olduğundan ve daha düşük ithalat fiyatları, ithalatın artmasına neden olduğundan ticaret hadlerindeki bu gelişme ticaret açığını arttırmanın yanı sıra ülke içi üretimin rekabet gücünü de azaltarak dışa bağımlılığı arttırmaktadır. Dış ticaret açığının artması katlanılmaz düzeye geldiğinde ise yerel para biriminin devalüe edilmesi kaçınılmaz hale gelmekte ve bu da hayat standardının düşmesine sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla genel olarak dış ticaret hadlerinin rekabet gücüne neden olmasını bu bağlamda değerlendirebiliriz.

3.2. Rekabet Gücü ile Birim Üretimde İşgücü Maliyetleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Görelî tüketici fiyatlarına dayalı rekabet gücü endeksi ile OECD tarafından yayınlanan birim üretimde işgücü maliyetleri (BİM³) arasındaki nedensellik ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılan analizin sonuçları Tablo-2'de gösterilmektedir. Bu çalışmaya göre verileri temin edilebilen 26 OECD ülkesi arasında %1 anlamlılık seviyesinde Danimarka'da, % 5 anlamlılık seviyesinde Yunanistan'da, % 10 anlamlılık seviyesinde ise Japonya, Kore ve Polonya'da birim üretimde işgücü maliyetlerinin rekabet gücüne neden olduğu; % 10 anlamlılık seviyesinde ise Avustralya'da rekabet gücünün birim üretimde iş gücü maliyetlerinin nedeni olduğu; %10 anlamlılık seviyesinde Hollanda ve İsviçre'de birim üretimde işgücü maliyetleri ve rekabet gücü arasında çift yönlü nedenselliğin bulunduğu ancak hesaplanan F değerleri gözönüne alındığında ise her iki ülke için rekabet gücünün birim üretimde iş gücü maliyetlerine daha fazla neden olduğu gözlemlenmektedir. Hesaplanan F değerlerinin büyüklüğüne göre nedenselliğin yönü göz önünde bulundurulduğunda 15 ülkede birim üretimde iş gücü maliyetlerinin rekabet gücüne neden olduğu 11 ülkede ise rekabet gücünün birim üretimde iş gücü maliyet-

3 OECD'nin Birim İşgücü Maliyeti, (2008, Glossary of Statistical Terms) tanımlaması yerine birim üretimde işgücü maliyeti olarak tarafımızca tercih edilmiştir.

Tablo 2 : Rekabet Gücü Endeksi ile Birim Üretimde İşgücü Maliyetleri Arasındaki Nedensellik İlişkinin Analiz Sonuçları

Ülke	Gecikme	Gözlem Sayısı	Test Yönü BİM → RG			Test Yönü RG → BİM			F Değerlerine Göre Karar	
			AIC	F ^h	Sonuç	AIC	F ^h	Sonuç	F ^c	F ^h
Avustralya	2	29	192.42	0.8570	Y	-145.69	2.906	V*	RG→BİM	RG→BİM
Avusturya	1	30	123.44	0.0834	Y	-159.79	0.003	Y		BİM→RG
Belçika	2	29	135.76	2.0356	Y	-158.99	0.615	Y		BİM→RG
Kanada	2	29	173.07	0.0957	Y	-158.99	2.29	Y		RG→BİM
Danimarka	1	30	143.74	9.8712	V***	-	-	-	BİM→RG	BİM→RG
	2	29	-	-	-	-146.36	0.291	Y		
Finlandiya	3	28	176.35	2.0060	Y	-129.99	1.084	Y		BİM→RG
Fransa	2	29	127.88	0.8851	Y	-189.42	0.968	Y		RG→BİM
Almanya	3	27		-	-	-149.65	0.715	Y		BİM→RG
	4	26		1.1054	Y	-	-	-		
Yunanistan	1	29	147.39	4.7946	V**	-140.88	1.134	Y	BİM→RG	BİM→RG
İzlanda	1	30	200.59	2.79764	Y	-118.84	0.975	Y		BİM→RG
İrlanda	1	30	170.37	1.63607	Y	-	-	-		BİM→RG
	2	29	-	-	-	-133.51	1.604	Y		
İtalya	1	30	176.06	0.3499	Y	-154.98	0.630	Y		RG→BİM
Japonya	2	28	203.57	3.1650	V*	-144.60	0.727	Y	BİM→RG	BİM→RG
Kore	2	29	202.13	2.6808	V***	-142.45	2.226	Y	BİM→RG	BİM→RG
Lüksemburg	1	30	-	-	-	-145.99	2.545	Y		RG→BİM
	2	29	117.08	1.8949	Y	-	-	-		
Hollanda	1	30	153.15	3.9848	V*	-	-	-	BİM→RG	RG→BİM
	3	28	-	-	-	-149.24	5.226	V***	RG→BİM	
Norveç	1	30	147	0.0157	Y	-	-	-		RG→BİM
	3	28	-	-	-	-144.69	0.4012	Y		
İspanya	2	29	162.55	0.95536	Y	-	-	-		RG→BİM
	3	28	-	-	-	-164.25	2.8194	Y		
İsveç	1	30	199.66	2.1802	Y	-139.06	0	Y		BİM→RG
İsviçre	2	29	156.95	2.5099	V*	-143.53	2.781	V*		RG→BİM
İngiltere	2	29	174.1	0.2590	Y	-162.59	0.416	Y		RG→BİM
A.B.D.	2	29	176.18	0.9655	Y	-176.79	0.566	Y		BİM→RG
Çek Cumh.	1	17	103.71	0.9615	Y	-	-	-		BİM→RG
	3	15	-	-	-	-82.9	0.151	Y		
Polonya	1	17	117.9	4.0397	V*	-	-	-	BİM→RG	BİM→RG
	2	16	-	-	-	-66.42	0.244	Y		
Slovakya	1	17	103.59	2.7856	Y	-80.99	0.277	Y		BİM→RG
Macaristan	1	15	89.52	7.3466	V**	-74.63	-11.94	V***	BİM↔RG	RG→BİM

lerine neden olduğu tespit edilmektedir. Dolayısıyla genelleme yapmak gerekirse birim üretimde iş gücü maliyetlerinin rekabet gücüne neden olduğu daha ağır basmaktadır.

Ortalama birim üretimde işgücü maliyetleri referans alındığında ise birim üretimde işgücü maliyetinin en yüksek olduğu Japonya’da ve en düşük olduğu Yunanistan’da (OECD, Unit Labor Cost in Total Economy:15.1.2011) birim üretimde iş gücü maliyetlerinin artışından rekabet gücü artışına doğru bir nedensellik bulunmuştur. Japonya gibi teknoloji yoğun mallar üreten bir ülkede bu malların üretiminde rol alan iş gücünün eğitilmiş ve tecrübeli olması göz önünde bulundurulursa bu ülkede birim üretimde iş gücü maliyetlerinin yüksek olması doğal karşılanabilir. Teknoloji yoğun mallar üreten bir ülkede bir anlamda birim iş gücü maliyetlerinin artması tecrübeli ve eğitilmiş işgücünün artması anlamına gelmekte ve dolayısıyla tecrübeli ve eğitilmiş işgücündeki bu artış rekabet gücünün de artmasına neden olmaktadır. Birim üretimde işgücü maliyetlerinin en düşük olduğu Yunanistan ekonomisi ise ağırlıklı olarak hizmet ve turizm sektörüne dayanmaktadır (KTO, 2008, s.9). Hizmet ve turizm sektöründe genel olarak niteliksiz işgücü istihdam edilmektedir. Ancak bu sektörlerde iş gücüne ödenen ücretin artması daha yüksek kaliteli hizmetin sunulmasına neden olduğundan Yunanistan’da birim üretimde işgücü maliyetlerinin arttıkça rekabet gücünün artması doğal karşılanabilir.

3.3. Rekabet Gücü ile Dışa Açıklık Arasındaki Nedensellik İlişkisi

OECD veritabanından elde edilen veriler ve iktisat literatüründe genel kabul görmüş şekliyle aşağıdaki formülle hesaplanan dışa açıklık oranı (DAO);

$$DAO = \frac{\text{İthalat} + \text{İhracat}}{GSYH} \quad (9)$$

ile rekabet gücü arasındaki nedensellik ilişkisinin tespiti maksadıyla yapılan çalışmanın sonuçları Tablo 3’de bulunmaktadır.

Verileri temin edilebilen 29 OECD ülkesi arasında F dağılım tablosundaki kritik değerler göz önünde bulundurulduğunda %1 anlamlılık seviyesinde Avustralya için, % 5 anlamlılık seviyesinde Lüksemburg, %10 anlamlılık seviyesinde Kore ve Yeni Zelanda için dışa açıklığın rekabet gücüne neden olduğu şeklindeki alternatif hipotez; %1 anlamlılık seviyesinde Finlandiya, %5 anlamlılık seviyesinde İrlanda, İsviçre ve İsveç için rekabet gücünün dışa açıklığa neden olduğu şeklindeki alternatif hipotez kabul edilmektedir. Japonya ve Çek Cumhuriyeti’nde ise sırasıyla %10 ve %5 anlamlılık seviyelerinde rekabet gücü ve dışa açıklık arasında çift yönlü nedenselliğin bulunduğu ancak hesaplanan F değerlerinin büyüklüğü göz önüne alındığında Çek Cumhuriyeti’nde dışa açıklığın rekabet gücüne, Japonya’da ise rekabet gücünün dışa açıklığa daha çok neden olduğu görülmektedir.

İncelemeye konu olan her bir ülke için hesaplanan ortalama dışa açıklık oranı göz

Tablo 3 : Rekabet Gücü Endeksi ile Dışa Açıklık Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analiz Sonuçları

Ülke	Gecikme	Gözlem Sayısı	Test Yönü DA → RG			Test Yönü RG → DA			F Değerlerine Göre Karar	
			AIC	F ^h	Sonuç	AIC	F ^h	Sonuç	F ^c	F ^h
Avustralya	2	29	192.42	15.42	V***	-	-	-	DA→RG	DA→RG
	3	28	-	-	-	-161.63	2.2895	Y		
Avusturya	1	30	123.44	0.213	Y	-	-	-		RG→DA
	2	29	-	-	-	-89.03	0.5911	Y		
Belçika	1	30	-	-	-	-85.91	0.5625	Y		RG→DA
	2	29	135.76	0.4817	Y					
Danimarka	1	30	138.07	0.3111	Y	-	-	-		RG→DA
	2	29	-	-	-	-226.41	2.6656	V*	RG→DA	
Finlandiya	2	29	-	-	-	-104.94	7.0363	V***	RG→DA	RG→DA
	3	28	176.37	1.1226	Y	-	-	-		
Fransa	2	29	127.88	1.6274	Y	-130.38	0.0942	Y		DA→RG
Almanya	1	30	-	-	-	-106.6	1.2526	Y		DA→RG
	4	27	133.91	1.3177	Y	-86.9	0.5987	Y		
Yunanistan	1	30	147.39	0.4759	Y	-26.68	0.7700	Y		RG→DA
İzlanda	1	30	201.77	0.7513	Y	-248.91	0.4901	Y		DA→RG
İrlanda	1	30	170.37	0.2641	Y	-43.76	5.7508	V**	RG→DA	RG→DA
İtalya	1	30	176.06	0.0099	Y	-122.89	0.0423	Y		RG→DA
Japonya	1	29	-	-	-	-438.19	4.7057	V**	RG→DA	RG→DA
	2	28	203.57	4.1369	V**	-	-	-	DA→RG	
Kore	1	30	-	-	-	-518.49	1.699	Y		DA→RG
	2	29	202.13	2.5280	V*	-89.03	0.5911	Y	DA→RG	
Lüksemburg	1	30	129.38	7.4501	V**	-35.38	2.4136	Y	DA→RG	DA→RG
Meksika	1	30	235.56	0.5740	Y	52.67	0.0608	Y		DA→RG
Hollanda	1	30	153.15	0.5069	Y	-95.75	1.3275	Y		RG→DA
Yeni Zelanda	2	29	182.97	2.7441	V*	-155.92	0.0377	Y	DA→RG	DA→RG
Norveç	1	30	147	0.1816	Y	-208.83	0.1862	Y		RG→DA
Portekiz	1	30	146.96	0.8279	Y	-109.74	0.1094	Y		DA→RG
İspanya	2	29	162.55	0.7352	Y	-125.11	1.5073	Y		RG→DA
İsveç	1	30	199.66	0.0430	Y	-230.8	5.4123	V**	RG→DA	RG→DA
İsviçre	2	29	-	-	-	-135.77	4.2069	V**	RG→DA	RG→DA
	3	28	151.15	0.4739	Y	-	-	-		
Türkiye	1	30	212.86	1.03	Y	-	-	-	-	DA→RG
	3	27	-	-	-	302.03	0.6348	Y		
İngiltere	1	30	-	-	-	-115.69	0.0332	Y		DA→RG
	2	29	174.1	2.0921	Y	-	-	-		
A.B.D.	1	30	-	-	-	-184.11	0.1636	Y		RG→DA
	2	29	176.18	0.4943	Y	-	-	-		
Çek Cumh.	1	17	103.71	3.7402	V*	-144.73	3.5445	V*	DA↔RG	
Polonya	1	17	117.9	0.935	Y	-98.67	0	Y		DA→RG
Slovakya	1	17	103.59	0.5718	Y	-	-	-	-	RG→DA
	2	16	-	-	-	-39.81	0.9607	Y		
Macaristan	1	15	89.52	0.6693	Y	-189.14	2.1361	Y		RG→DA

önüne alındığında en dışa açık ülke olan Kore ve ikinci sırada yer alan Japonya'da dışa açıklığın rekabet gücü üzerinde pozitif nedenselliğe sahip olduğu bulunmuştur. Aynı şekilde ortalama dışa açıklık oranı göz önüne alındığında son sırada yer alan Türkiye'de dışa açıklık oranını ile rekabet gücü arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamakla birlikte Türkiye'den sonra ikinci sırada yer alan Lüksemburg'ta dışa açıklık oranının rekabet gücü üzerinde negatif nedenselliğe sahip olduğu görülmektedir. Ancak Tablo 3'ün son kısmında yer alan hesaplanan F değerlerinin büyüklüğüne göre nedensellik göz önünde bulundurulduğunda 13 ülkede dışa açıklığın rekabet gücüne, 16 ülkede ise rekabet gücünün dışa açıklığa neden olduğu tespit edilmektedir. Dolayısıyla bir genelleme yapmak gerekirse rekabet gücünün dışa açıklığa neden olduğu ağır basmaktadır.

3.4. Rekabet Gücü ile Net İçer Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Dünya Bankası veritabanından elde edilen 2005 yılı baz alınarak hesaplanmış "Net İçer Doğru Doğrudan Yabancı Yatırımlar (NIDYY)'ın GSYH'a olan oranı" verileri (World Bank, Foreign Direct Investment Net Inflows, 13.2.2011) ile tüketici fiyatlarına dayalı rekabet gücü endeksi arasındaki nedensellik analizinin sonuçları Tablo 4'de yer almaktadır. Çalışma sonuçlarına göre % 1 anlamlılık düzeyinde Polonya, % 5 anlamlılık düzeyinde Portekiz ve Türkiye,

%10 anlamlılık düzeyinde ise İzlanda için net içer doğru doğrudan yabancı yatırımların rekabet gücüne neden olduğu şeklindeki alternatif hipotez; % 5 anlamlılık seviyesinde ise Finlandiya için rekabet gücünün net içer doğru doğrudan yabancı yatırımlara neden olduğu şeklindeki alternatif hipotez kabul edilmektedir. İncelemeye konu olan 30 OECD ülkesinin her biri için hesaplanan ortalama net içer doğru doğrudan yabancı yatırım verileri göz önüne alındığında en yüksek ve en düşük ortalamaya sahip olan ülkelerde net içer doğru doğrudan yabancı yatırımların rekabet gücü üzerinde herhangi bir nedenselliğe sahip olmadığı görülmekle birlikte hesaplanan F değerlerinin büyüklüğü göz önüne alındığında 19 ülkede doğrudan yabancı yatırımların rekabet gücüne neden olduğu 11 ülkede ise rekabet gücünün doğrudan yabancı yatırımlara neden olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bir genelleme yapmak gerekirse doğrudan yabancı yatırımların rekabet gücüne neden olduğu fikri daha ağır basmaktadır.

3.5. Rekabet Gücü ile Ar-Ge Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Görelî tüketici fiyatlarına dayalı rekabet gücü endeksi ile OECD tarafından yayınlanan Toplam Yerel Araştırma Geliştirme Harcamalarının (Ar-Ge) Gayrisafi Milli Hasılaya Oranı arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesi amacıyla yapılan analizin sonuçları Tablo 5'de yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre yeterli verileri bulunan 22 OECD ülkesi arasında % 5 anlam-

Tablo 4 : Rekabet Gücü Endeksi ile Net İç Doğru Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analiz Sonuçları

Ülke	Gecikme	Gözlem Sayısı	Test Yönü DYY → RG			Test Yönü RG → DYY			F Değerlerine Göre Karar	
			AIC	F ^h	Sonuç	AIC	F ^h	Sonuç	F ^c	F ^h
Avustralya	2	28	177.4	0.931	Y	-	-	-		DYY→RG
Avusturya	1	29	123.44	0.1377	Y	185.72	0.5155	Y		RG→DYY
Belçika	2	28	132.23	0.2028	Y	235.3	0.1475	Y		DYY→RG
Kanada	1	29	-	-	-	121.19	0.9716	Y		DYY→RG
	2	28	157.43	0.9964	Y	-	-	-		
Danimarka	1	29	138.42	0.0387	Y	166.45	0.5359	Y		RG→DYY
Finlandiya	1	29	-	-	-	131.65	6.1565	V**		RG→DYY
	3	27	170.03	0.4977	Y	-	-	-		
Fransa	1	29	-	-	-	60.28	0.2891	Y		DYY→RG
	2	28	122.86	0.8415	Y	-	-	-		
Almanya	4	26	133.91	0.7103	Y	-	-	-		DYY→RG
Yunanistan	1	29	147.39	0.1095	Y	21.63	0.25	Y		RG→DYY
İzlanda	1	29	194.9	3.1589	V*	180.5	0.2592	Y	DYY→RG	DYY→RG
İrlanda	1	29	170.37	1.0718	Y	-	-	-		DYY→RG
	3	27	-	-	-	154.48	1.0745	Y		
İtalya	1	29	170.79	0.5596	Y	29.6	0.0005	Y		DYY→RG
Japonya	1	29	212.01	2.0442	Y	-32.51	0.1242	Y		DYY→RG
Kore	2	28	196.07	0.6900	Y	19.19	1.8911	Y		RG→DYY
Portekiz	1	29	141.90	6.1892	V**	107.86	1.1808	Y	DYY→RG	DYY→RG
Lüksemburg	1	29	-	-	-	357.37	0.0206	Y		DYY→RG
	2	28	114.15	1.1833	Y	-	-	-		
Hollanda	1	29	148.54	0.0115	Y	-	-	-		RG→DYY
	3	27	-	-	-	153.13	0.4870	Y		
Norveç	1	29	140.24	0.6462	Y	83.47	2.3381	Y		RG→DYY
İspanya	1	29	-	-	-	123.47	0.033	Y		DYY→RG
	2	28	158.04	0.8536	Y	-	-	-		
İsveç	1	29	193.77	0.5625	Y	164.17	1.1419	Y		RG→DYY
İsviçre	1	26	-	-	-	123.47	0.0336	Y		DYY→RG
	2	25	133.78	0.2192	Y	-	-	-		
Türkiye	1	29	204.19	4.8013	V**	54.62	0.7145	Y	DYY→RG	DYY→RG
İngiltere	2	29	179.66	0.0014	Y	116.16	0.0064	Y		RG→DYY
A.B.D.	2	28	168.79	0.5604	Y	47.24	0.0484	Y		DYY→RG
Meksika	1	29	228.61	1.3736	Y	59.48	1.4563	Y		RG→DYY
Yeni Zelanda	2	28	173.53	0.2509	Y	-	-	-		DYY→RG
Çek										
Cumhuriyeti	1	16	98.81	0.2399	Y	84.7	0.6408	Y		RG→DYY
Macaristan	1	14	84.75	0.2873	Y	116.9	0.1523	Y		DYY→RG
Polonya	1	16	111.48	41.16	V***	54.81	0.0116	Y	DYY→RG	DYY→RG
Slovakya	1	16	84.76	2.2613	Y	65.34	0.5219	Y		DYY→RG

Tablo 5 : Rekabet Gücü Endeksi ile Ar-Ge Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analiz Sonuçları

Ülke	Gecikme	Gözlem Sayısı	Test Yönü Ar-Ge → RG			Test Yönü RG → Ar-Ge			F Değerlerine Göre Karar	
			AIC	F ^h	Sonuç	AIC	F ^h	Sonuç	F ^c	F ^h
Avusturya	1	27	108.22	0.0867	Y	-	-	-		RG→Ar-Ge
	2	26	-	-	-	-91.62	1.1093	Y		
Belçika	1	23	-	-	-	208.45	0.9001	Y		Ar-Ge →RG
	2	22	120.02	3.1208	V*	-	-	-	Ar-Ge →RG	
Kanada	1	27		-	-	-70.33	2.6364	Y		RG→Ar-Ge
	2	26	147.00	0.4069	Y		0.773	Y		
Danimarka	1	21	125.41	4.6200	V**	-	-	-	Ar-Ge→RG	Ar-Ge→RG
	3	19	-	-	-	-50.93	0.8283	Y		
Finlandiya	1	25	-	-	-	-50.62	1.2875	Y		RG→Ar-Ge
	3	23	145.99	0.6677	Y	-	-	-		
Fransa	2	26	116.39	0.8592	Y	-87.32	0.663	Y		Ar-Ge→RG
Almanya	1	26	135.77	0.0162	Y	-	-	-		RG→Ar-Ge
	2	25	-	-	-	-66.61	0.7191	Y		
İzlanda	1	23	173.69	7.3361	V**	-12.63	1.196	Y	Ar-Ge→RG	Ar-Ge→RG
İrlanda	1	27	152.01	0.0158	Y	-75.84	6.375	V**	RG→Ar-Ge	RG→Ar-Ge
İtalya	1	27	160.26	1.1740	Y	-	-	-		Ar-Ge→RG
	2	26	-	-	-	-99.28	1.0230	Y		
Japonya	1	26	-	-	-	-61.93	0.7630	Y		RG→Ar-Ge
	2	25	180.81	0.7349	Y	-	-	-		
Hollanda	1	26	132.16	3.8544	V*	-60.31	0.013	Y	Ar-Ge→RG	Ar-Ge→RG
Portekiz	1	22	105.65	0.5871	Y	-	-	-		Ar-Ge→RG
	2	21	-	-	-	-58.15	0.2320	Y		
İspanya	1	27	-	-	-	-98.77	0.0213	Y		Ar-Ge→RG
	2	26	149.01	1.3919	Y	-	-	-		
İngiltere	1	23	141.35	1.5225	Y	-75.87	10.14	V***	RG→Ar-Ge	RG→Ar-Ge
Türkiye	1	17	124.52	4.8556	V**	-43.59	2.294	Y	Ar-Ge→RG	Ar-Ge→RG
Kore	1	16	112.56	1.5080	Y	-22.69	2.866	Y		RG→Ar-Ge
Meksika	1	14	107.03	1.9120	Y	-62.6	0.973	Y		Ar-Ge→RG
Polonya	1	15	100	0.0339	Y	-61.48	1.262	Y		RG→Ar-Ge
Slovakya	1	15	80.41	1.8600	Y	-19.77	3.968	V*	RG→Ar-Ge	RG→Ar-Ge
Macaristan	1	12	71.18	3.3905	V*	-25.7	0.963	Y	Ar-Ge→RG	Ar-Ge→RG
Çek Cumh.	1	13	79.1	2.0791	Y	-31.04	1.195	Y		Ar-Ge→RG

lılık seviyesinde Danimarka, İzlanda, Türkiye ve Macaristan'da, % 10 anlamlılık seviyesinde ise Belçika ve Hollanda'da Ar-Ge harcamalarının rekabet gücüne neden olduğu; % 1 anlamlılık seviyesinde İngiltere, % 5 anlamlılık seviyesinde İrlanda'da, % 10 anlamlılık seviyesinde ise Slovakya'da rekabet gücünün Ar-Ge harcamalarına neden olduğu görülmektedir.

Her bir ülke için hesaplanan ortalama Ar-Ge yatırım miktarları göz önüne alındığında ilk sırada yer alan Belçika (OECD, Gross Domestic Expenditure on R&D, 15.1.2011) için kurulan nedensellik modellerinde, beklenilenin aksine Ar-Ge yatırımlarının rekabet gücü üzerinde %10 anlamlılık düzeyinde negatif nedenselliğe sahip olduğu, Belçika'dan sonra gelen Japonya ve Finlandiya ve en alt sırada yer alan Meksika için kurulan modellerde ise herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı; Meksika'dan sonra sondan ikinci sırada yer alan Türkiye'de ise beklenildiği üzere Ar-Ge harcamalarının rekabet gücü üzerinde pozitif nedenselliğe sahip olduğu görülmektedir. Hesaplanan F değerlerinin büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda ise 22 ülkeden 12 sinde Ar-Ge harcamalarının rekabet gücüne neden olduğu, 10 ülkede ise rekabet gücünün Ar-Ge harcamalarına neden olduğu görülmektedir. Bu bağlamda genel olarak Ar-Ge harcamalarının rekabet gücüne neden olduğu sonucu daha ağır basmaktadır.

3.6. Rekabet Gücü ile İşgücü Verimliliği Arasındaki Nedensellik İlişkisi

OECD veritabanından elde edilen ve 2005 yılı baz alınarak hesaplanmış İşgücü Verimliliği Endeksi ile tüketici fiyatlarına dayalı rekabet gücü endeksi arasındaki nedensellik analizinin sonuçları Tablo 6'da bulunmaktadır. Yapılan nedensellik analizi sonuçlarına göre % 1 anlamlılık düzeyinde Çek Cumhuriyeti ve Almanya için, % 5 anlamlılık düzeyinde Danimarka İsveç, Macaristan ve Slovakya için, %10 anlamlılık düzeyinde ise Belçika, Yunanistan ve Polonya için işgücü verimliliğinin rekabet gücüne neden olduğu şeklindeki alternatif hipotez; % 5 anlamlılık seviyesinde Japonya ve İrlanda için, %10 anlamlılık seviyesinde ise Kanada, İzlanda, İngiltere ve A.B.D. için rekabet gücünün işgücü verimliliğine neden olduğu şeklindeki alternatif hipotez kabul edilmektedir.

Analize tabi olan 29 OECD ülkesinden her biri için ayrı ayrı hesaplanan ortalama işgücü verimliliği değerleri (OECD, Labor Productivity Index, 15.1.2011) göz önüne alındığında en yüksek işgücü verimliliğine sahip Meksika, Avusturya ve İsviçre'de işgücü verimliliği ile rekabet gücü arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığı ancak sondan ikinci sırada yer alan İrlanda'da rekabet gücünün işgücü verimliliğine neden olduğu görülmektedir. Ayrıca hesaplanan F değerlerinin büyüklüğüne göre bir genelleme yapmak gerekirse 17 ülkede işgücü verimliliğinin rekabet gücüne, 12 ülkede ise rekabet

Tablo 6 : Rekabet Gücü Endeksi ile İşgücü Verimliliği Endeksi Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analiz Sonuçları

Ülke	Gecikme	Gözlem Sayısı	Test Yönü LP → RG			Test Yönü RG → LP			F Değerlerine Göre Karar	
			AIC	F ^h	Sonuç	AIC	F ^h	Sonuç	F ^c	F ^h
Avustralya	1	29	-	-	-	109.83	0.052	Y		LP→RG
	2	28	177.4	0.0649	Y	-	-	-		
Hollanda	1	29	148.54	2.7526	Y	94.67	0.423	Y		LP→RG
Belçika	1	29	-	-	-	107.4	1.334	Y		LP→RG
	2	28	132.23	2.6522	V*	-	-	-	LP→RG	
Kanada	1	29	-	-	-	79.11	3.989	V*	RG→LP	RG→LP
	2	28	157.43	1.8467	Y	-	-	-		
Danimarka	1	29	138.42	4.8251	V**	-	-	-	LP→RG	LP→RG
	2	28	-	-	-	93.56	1.106	Y		
Finlandiya	2	28	-	-	-	101.22	1.105	Y		LP→RG
	3	27	170.03	1.2366	Y	-	-	-	LP→RG	
Fransa	1	29	-	-	-	101.14	1.351	Y		LP→RG
	2	28	122.86	1.5282	Y	-	-	-		
Almanya	3	27	-	-	-	71.78	0.606	Y		RG→LP
	4	26	133.91	5.5237	V***	-	-	-	RG→LP	
Yunanistan	1	26	-	-	-	111.17	0.788	Y		LP→RG
	2	25	119.37	2.6732	V*	-	-	-	LP→RG	
Japonya	1	29	-	-	-	84.98	4.322	V**	RG→LP	RG→LP
	2	28	203.57	0.2637	Y	-	-	-		
İzlanda	1	29	194.9	1.3223	Y	131.85	3	V*	RG→LP	RG→LP
İrlanda	1	29	162.62	2.5808	Y	107.77	6.471	V**	RG→LP	RG→LP
İtalya	1	29	170.79	0.1320	Y	-	-	-		RG→LP
	2	28	-	-	-	92.77	0.461	Y		
Kore	1	29	-	-	-	89.9	0.55	Y		LP→RG
	2	28	196.07	1.8552	Y	-	-	-		
Lüksemburg	1	26	103.09	1.3890	Y	131.28	0.511	Y		LP→RG
Yeni Zelanda	1	29	-	-	-	93.72	0.063	Y		LP→RG
	2	28	173.53	1.8417	Y	-	-	-		
Norveç	1	29	140.24	0.8649	Y	-	-	-		LP→RG
	2	28	-	-	-	91.28	0.429	Y		
Portekiz	1	23	109.41	0.5843	Y	99.77	0.752	Y		RG→LP
İspanya	1	29	-	-	-	87.56	1.279	Y	RG→LP	RG→LP
	2	28	158.04	0.7467	Y	-	-	-		
İsveç	1	29	193.77	4.5489	V**	-	-	-	LP→RG	LP→RG
	2	28	-	-	-	91.33	0.414	Y		
İsviçre	1	29	-	-	-	120.36	0.855	Y	RG→LP	RG→LP
	3	27	144.18	0.0678	Y	-	-	-		
İngiltere	2	28	169.13	0.1238	Y	95.29	2.814	V*	RG→LP	RG→LP
A.B.D.	1	29	-	-	-	71.31	3.248	V*	RG→LP	RG→LP
	2	28	168.79	0.7256	Y	-	-	-		
Avusturya	1	14	49.65	3.0089	Y	43.78	0.008	Y		LP→RG
Çek Cumh.	1	16	98.81	14.7669	V***	67.3	0.005	Y	LP→RG	LP→RG
Macaristan	1	14	84.75	5.5053	V**	-	-	-	LP→RG	LP→RG
	2	13	-	-	-	57.52	0.492	Y		
Slovakya	1	14	75.94	6.5935	V**	64.84	0.245	Y	LP→RG	LP→RG
Polonya	1	16	111.48	3.5130	V*	56.02	1.633	Y	LP→RG	LP→RG
Meksika	1	18	134.72	0.0030	Y	90.26	0.734	Y		RG→LP

gücünün işgücü verimliliğine neden olmasından yola çıkarak işgücü verimliliğinin rekabet gücüne neden olduğunu söyleyebiliriz.

3.7. Rekabet Gücü ile Doğal Kaynaklar Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Doğal kaynak bolluğu ile rekabet gücü arasındaki nedensellik ilişkisinin analiz

edildiği bu kısımda doğal kaynakları temsilen ham petrol üretim miktarı kullanılacaktır. OECD veritabanından temin edilen ve petrol üretim miktarı ile rekabet gücü arasındaki nedensellik ilişkisine ait analiz sonuçları ise Tablo 7’de bulunmaktadır. Buna göre % 1 anlamlılık seviyesinde Yunanistan ve Polonya için, % 5 anlamlılık seviye-

Tablo 7 : Rekabet Gücü Endeksi ile Doğal Kaynaklar Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analiz Sonuçları

Ülke	Gecikme	Gözlem Sayısı	Test Yönü DK → RG			Test Yönü RG → DK			F Değerlerine Göre Karar	
			AIC	F ^h	Sonuç	AIC	F ^h	Sonuç	F ^c	F ^h
Avustralya	1	28	-	-	-	133.29	2.934	V*	RG→DK	RG→DK
	2	27	172.19	0.5402	Y	-	-	-		
Avusturya	1	28	115.77	0.6916	Y	-76.85	0.118	Y		RG→DK
Kanada	1	28	-	-	-	168.14	0.531	Y		RG→DK
	2	27	152.6	0.2707	Y	-	-	-		
Çek Cumh.	1	15	88.59	0.1122	Y	-32.03	0.395	Y		RG→DK
Danimarka	1	28	133.04	4.2289	V**	-	-	-	DK→RG	DK→RG
	2	27	-	-	-	82.84	1.409	Y		
Fransa	2	27	119.65	0.4826	Y	-7.01	0.983	Y		RG→DK
Almanya	2	27	-	-	-	7.96	0.405	Y		DK→RG
	4	25	130.01	1.5644	Y	-	-	-		
Yunanistan	1	27	138.59	66.813	V***	-	-	-	DK→RG	DK→RG
	2	26	-	-	-	-57.36	0.373	Y		
İtalya	1	28	165.93	0.0677	Y	43.77	0.073	Y		RG→DK
Japonya	1	28	205	1.3336	Y	-64.7	0.246	Y		DK→RG
Meksika	1	28	221.25	0.2535	Y	-	-	-		RG→DK
	2	27	-	-	-	178.84	0.741	Y		
Hollanda	1	28	143.55	0.5331	Y	43.84	2.732	Y	RG→DK	RG→DK
Norveç	1	28	136.26	3.2288	V*	-	-	-	DK↔RG	DK→RG
	2	27	-	-	-	180.35	0.632	Y		
Yeni Zelanda	2	14	168.5	1.4587	Y	16.13	1.713	Y		RG→DK
Polonya	3	13	87.23	31.518	V***	-26.7	9.646	V***		DK→RG
A.B.D.	2	27	163.2	0.5767	Y	191	1.046	Y		RG→DK
İspanya	1	28	-	-	-	23.94	0.075	Y		DK→RG
	2	27	173.51	0.1737	Y	-	-	-		
İngiltere	1	28	170.13	0.6640	Y	-	-	-		RG→DK
	2	27	-	-	-	192.08	0.936	Y		
Türkiye	1	28	198.12	0.8030	Y	-	-	-		RG→DK
	4	25	-	-	-	-5.19	1.605	Y		

sinde Danimarka için, % 10 anlamlılık seviyesinde ise Norveç için ham petrol üretiminin rekabet gücüne neden olduğu şeklindeki alternatif hipotez kabul edilmektedir. Bu sonuçlara ortalama ham petrol üretim seviyeleri göz önüne alındığında diğerlerine nazaran daha fazla petrol üreten dolayısıyla daha fazla doğal kaynağa sahip olan A.B.D, Meksika, Kanada ve İngiltere (OECD, Production of Crude Oil, 15.1.2011) gibi ülkeler için doğal kaynak bolluğunun rekabet gücüne neden olmadığı ortaya çıkmaktadır.

3.8. Rekabet Gücü ile Uzun Dönem Faiz Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi

OECD veritabanından temin edilen uzun dönemli faiz oranları (OECD, Long Term Interest Rates, 15.1.2011) ile rekabet gücü arasındaki nedensellik analizinin sonuçları Tablo 8'de bulunmaktadır. Uzun dönem faiz oranları iş yatırımlarını belirleyen ana faktörlerden biridir. Düşük faiz oranları yatırımları teşvik ederken yüksek faiz oranları yatırımların azalmasına sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda faiz oranlarının yüksek olması ülke rekabet gücüne negatif etkide bulunması beklenmektedir. Yapılan analiz çalışmasına göre % 1 anlamlılık seviyesinde İsveç'te, % 5 anlamlılık düzeyinde İtalya'da, % 10 anlamlılık seviyesinde ise Danimarka ve İzlanda'da uzun dönemli faiz oranlarının rekabet gücüne neden olduğu; % 5 anlamlılık düzeyinde Finlandiya'da, %10 anlamlılık düzeyinde Fransa'da rekabet gücünün uzun dönem faiz oranları

üzerinde nedenselliğe sahip olduğu görülmektedir. Hesaplanan F değerlerinin büyüklüğüne göre 22 ülkeden 11 inde uzun dönem faiz oranlarının rekabet gücüne neden olduğu diğer 11 inde ise rekabet gücünün uzun dönem faiz oranlarına neden olduğu dikkat çekmektedir. Verileri temin edilebilen OECD ülkelerinin her biri için hesaplanan ortalama faiz oranları göz önüne alındığında hem en yüksek uzun dönem faiz oranına sahip Meksika, İspanya, Yeni Zelanda ve Avustralya'da hem de en düşük uzun dönem faiz oranına sahip Japonya, İsviçre ve Lüksemburg'da uzun dönem faiz oranlarının rekabet gücüne neden olmadığı görülmektedir. Yüksek faiz oranına sahip ülkelerden biri olan İzlanda'ya ait nedensellik modelinde beklenildiği üzere İzlanda'da da yüksek faiz oranlarının rekabet gücü üzerinde negatif etkiye sebep olduğu bulunmuştur.

4. Sonuç

Dış ticaret hadleri lehine gelişen bir ülke, ekonomik büyümesine ek olarak ticaret hadlerinden sağlayacağı reel gelir artışları ile ekonomik gönencini yükseltebileceğinden dış ticaret hadlerinin rekabet gücüne neden olması beklenmektedir. Yapılan nedensellik analizleri neticesinde bu beklenti doğrulanmış ve genel olarak dış ticaret hadlerinin rekabet gücüne neden olduğu sonucunun ağır bastığı tespit edilmiştir. Yapılan diğer bir nedensellik çalışmasında birim üretimde iş gücü maliyetleri ile rekabet gücü arasında nedensellik ilişkisinin diğer yö-

Tablo 8 : Rekabet Gücü Endeksi ile Uzun Dönem Faiz Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analiz Sonuçları

Ülke	Gecikme	Gözlem Sayısı	Test Yönü IR → RG			Test Yönü RG → IR			F Değerlerine Göre Karar	
			AIC	F ^h	Sonuç	AIC	F ^h	Sonuç	F ^c	F ^h
Avustralya	1	28	-	-	-	87.01	0.972	Y		RG→IR
	2	27	172.19	0.0746	Y	-	-	-		
Belçika	1	28	-	-	-	74.08	2.835	Y		RG→IR
	2	27	128.51	1.0025	Y	-	-	-		
Kanada	1	28	-	-	-	87.12	0.008	Y		IR→RG
	2	27	152.6	2.2371	Y	-	-	-		
Danimarka	1	21	94.99	3.4853	V*	48.59	0.449	Y	IR→RG	IR→RG
Fransa	1	20	-	-	-	61.87	4.162	V*	RG→IR	RG→IR
	3	19	104.95	0.0869	Y	-	-	-		
Finlandiya	1	28	-	-	-	81.99	5.428	V**	RG→IR	RG→IR
	2	27	119.65	0.5138	Y	-	-	-		
Almanya	1	28	-	-	-	65.95	0.563	-		IR→RG
	4	25	130.01	0.6342	Y	-	-	-		
İrlanda	1	28	156.95	0.1431	Y	84.83	0.485	Y		RG→IR
Yeni Zelanda	1	28	-	-	-	96.99	1.365	Y		RG→IR
	2	27	168.5	0.1847	Y	-	-	-		
Hollanda	1	28	143.55	1.5455	Y	69.22	1.02	Y		IR→RG
Norveç	1	23	112.16	0.2289	Y	57.77	1.041	Y		RG→IR
Portekiz	1	14	55.26	0.0729	Y	41.54	0.38	Y		RG→IR
İspanya	1	28	-	-	-	95.6	0.006	Y		IR→RG
	2	27	153.51	1.3015	Y	-	-	-		
İsveç	1	21	141.25	13.5091	V*	64.51	0.36	Y	IR→RG	IR→RG
İsviçre	1	28	-	-	-	57.38	1.162	Y		RG→IR
	3	26	140.04	0.7526	Y	-	-	-		
İngiltere	1	28	170.13	0.0004	Y	71.18	0.624	Y		RG→IR
A.B.D.	1	28	-	-	-	85.37	2.474	Y		RG→IR
	2	27	163.2	1.83341	Y	-	-	-		
Japonya	1	19	-	-	-	40.31	0.304	Y		IR→RG
	2	18	128.2	0.9786	Y	-	-	-		
Avusturya	1	18	71.84	0.8320	Y	31.72	0.061	Y		IR→RG
Meksika	1	17	126.85	0.3810	Y	-	-	-	-	IR→RG
İtalya	1	16	94.18	8.5239	V**	50.55	0.002	Y	IR→RG	IR→RG
İzlanda	1	14	96.66	3.2025	V*	-	-	-	IR→RG	IR→RG
	2	13	-	-	-	42.54	1.242	Y		

ne nazaran daha ağır bastığı tespit edilmiş ve teorik kısımda genel olarak tartışılan birim üretimde iş gücü maliyetlerinin rekabet gücüne neden olduğu şeklindeki beklentinin doğrulandığı ortaya konmuştur. Öte yandan doğrudan yabancı yatırımların da beklenildiği üzere rekabet gücüne neden olduğu ortaya konduktan sonra Ar-Ge harcamalarının yüksek ölçüde rekabet gücünü belirlediği şeklindeki düşünce doğrulanmıştır. Teorik kısımda üzerinde en çok durulan iş gücü verimliliğinin de aynı şekilde rekabet gücüne neden olduğu görüldükten sonra uzun dönem faiz oranları ile ilgili yapılan çalışma neticesinde yüksek faiz oranına sahip bazı ülkelerde rekabet gücü ile faiz oranı arasında istatistiksel olarak yüksek anlamlılığa sahip bir nedenselliğin olmadığı görülmüş ancak yüksek faiz oranı-

na sahip ülkelere biri olan İzlanda'da yüksek faiz oranlarının rekabet gücü üzerinde negatif nedenselliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Klasik ve Neo Klasik ekollerinin vurguladığı doğal kaynak bolluğunun ise vekil olarak ham petrol üretim miktarı kullanılması durumunda genel olarak rekabet gücüne neden olmadığı görülmekle birlikte aynı şekilde dışa açıklığın rekabet gücüne neden olmadığı sonucunun ağır bastığı bulunmuştur.

Bazı parametrelerde teorik beklentilerin aksini gösteren sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu şekilde tezat bir ilişkinin mevcudiyeti rekabet gücünün, tüketici fiyatlarına dayalı reel efektif döviz kuru gibi kısıtlı bir göstergeye indirgenemeyecek kadar karmaşık bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aiginger, K. (2006). Competitiveness: From a Dangerous Obsession to a Welfare Creating Ability with Positive Externaties. *J Int Compet Trade*. 6, 161-177.
- Akal, M. (2006). Causalities Among Growth Related Policy Variables in Turkey, 1950-2004. *Applied Econometrics and International Development*. 6(3), 75-104.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2004). Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri. *Rekabet Dizisi* 2. Ankara: TİSK.
- Appleyard, D. R. ve Field, A.J. (1995). *International Economics*. USA.
- Charbaugh, R. J. (2005). *International Economics, Tenth Edition*. South-Western, USA: Thomson.
- Davies, H. ve Ellis, P. (2000). Porter's Competitive Advantage Of Nations: Time For The Final Judgement? *Journal of Management Studies*. 37(8), 1189-1213.
- Düzgün, R. (2007). Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücü: Çok Değişkenli İstatiksel Bir Analiz. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 23, 421-440.
- Durand, M., Simon J. ve Webb, J. (1992). OECD's Indicators of International Trade and Competitiveness. *OECD Economics Department Working Papers*. No.120.
- Durand, M., Madaschi C. ve Terribile, F. (1998). Trends in OECD Countries' International Competitiveness: The Influence of Emerging Market Economies. *OECD Economics Department Working Papers*. No.195.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating Casual Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica*. 37(3), 424-438.
- Grilo, I. ve Koopman, G.J. (2006). Productivity and Microeconomic Reforms: Strengthening EU Competitiveness. *Journal of Industry, Competition and Trade, Special Issue on Competitiveness*. 6(2), 67-84.
- Grossman, G.M. ve Helpman, E. (1989). Quality Ladder and Product Cycles. *NBER Working Paper Series*. No.3201. Cambridge.
- IMF Veri Tabanı, 15 Ocak 2011 tarihinde <http://www.imfstatistics.org/imf> adresinden erişildi.
- Karluk, R. (2002). *Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Ketels, C.H.M. (2006). Michael Porter's Competitiveness Framework- Recent Learnings and New Research Priorities. *J Ind Compet Trade*. 6, 115-136.

Kibritçioğlu, A. (1996). Uluslararası Reka-
bet Gücüne Kavramsal Bir Yaklaşım 19
Eylül 2009 tarihinde [http://129.3.20.41/
eps/it/papers/0509/0509008.pdf](http://129.3.20.41/eps/it/papers/0509/0509008.pdf) adresinden
erişildi.

Krugman, P. R. ve Obstfeld, M. (2009). *In-
ternational Economics Theory and Policy*.
Eight Edition. Boston: Pearson.

Krugman, P. R. (1994). Competitiveness: A
Dangerous Obsession. *Foreign Affairs*.
23(2), 28-44.

_____ (1980). Scale Economies, Product
Differentiation and the Pattern of Trade.
The American Economic Review. 70(5),
950-959.

_____ (1979a). A Model of Innovation,
Technology Transfer, and the World Dis-
tribution of Income. *The Journal of Eco-
nomy*. 87(2), 253-266.

_____ (1979b). Increasing Returns, Mono-
polistic Competition and International Tra-
de. *Journal of International Economics*. 9,
469-479.

KTO (Konya Ticaret Odası). (2008). Yuna-
nistan Ülke Raporu. 8 Nisan 2011 tarihinde
<http://www.setav.org/ups/dosya/19587.pdf>
adresinden erişildi.

Lai, E.L.C. (1995). The Product Cycle and
the World Distribution of Income. A refor-
mulation. *Journal of International Econo-
mics*. 39, 369-382.

Markusen, J. R., Melvin, J.R., Kaempfer,
W.H. ve Maskus, K.E. (1995). *Internatio-
nal Trade, Theory and Evidence*. USA:
McGraw-Hil.

OECD (2008). Glossary of Statistical
Terms. 25 Nisan 2011 tarihinde [http://stats.
oecd.org/glossary/glossaryPDF.zip](http://stats.oecd.org/glossary/glossaryPDF.zip) adre-
sinden erişildi.

OECD Veritabanı 15 Nisan 2011 tarihinde
<http://stats.oecd.org> adresinden erişildi.

Porter, M.E. (2002). Enhancing the Micro-
economic Foundations of Prosperity: The
Current Competitiveness Index 30 Kasım
2009 tarihinde [http://www.isc.hbs.edu/
Micro_9201](http://www.isc.hbs.edu/Micro_9201) adresinden erişildi.

_____ (1998). Clusters and the New Econo-
mics of Competition. *Harward Business
Review*. November-December, 77-90.

_____ (1990). *The Competitive Advantage
of Nations*. China: MacMillan.

Salvatore, D. (1990). *Theory and Problems
of International Economics. Third Edition*.
USA: McGraw-Hill.

Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat*
(Onaltıncı Baskı). İstanbul: Güzem Can
Yayınları.

Siggel, E. (2007). International Competiti-
veness and Comparative Advantage: A Sur-
vey and a Proposal for Measurement 9
Kasım 2010 tarihinde [http://www.ifo.de/
link/vsi07_mdc_degrauwe_Siggel_p2.pdf](http://www.ifo.de/link/vsi07_mdc_degrauwe_Siggel_p2.pdf)
adresinde erişildi.

World Bank Veritabanı 13 Şubat 2011 tarihinde <http://databank.worldbank.org>, adresinde eışildi.

Yetton, P., Craig, J., Davis, J., ve Hilmer, F. (1992). Are Diamonds a Country's Best

Friend? A Critique of Porter's Theory of National Competition as Applied to Canada, New Zeland and Australia. *Australian Journal of Management*. 17(1), 89-119.

ÖZET

Para Politikası ve Ücret Pazarlıkçıları Arasındaki Stratejik Etkileşim

Enflasyon ve işsizliğin politik-ekonomik düzenlemesi, para politikası yapıcıları ile ücret pazarlıkçılarının etkileşim içinde oldukları kurumsal ağa bağlıdır. Merkez bankası bağımsızlığı ile ücret pazarlığı koordinasyonu, işsizlik ve enflasyon seviyesinin belirlenmesinde birbirleriyle etkileşim içindedirler. Merkez bankası bağımsızlığı, rasyonel beklentilerin geçerli olduğu bir ekonomik düzende reel etkiler meydana getirebilmektedir. Bu reel etkilerin ortaya çıkabilmesi, sadece merkez bankasının muhafazakarlık derecesine değil, aynı zamanda ücret pazarlığının kurumsal yapısına ve ücret pazarlıkçılarının optimal davranış üzerinde koordine olabilme dürtü ve yeteneklerine bağlıdır. Bu çalışmanın temel amacı, bu aktörlerin nasıl etkileştiklerini, enformasyon ve yetenek düzeylerinin ne olduğunu ve etkileşimleri sonucu ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçları göstermektir.

***JEL Sınıflaması:** E24, E31, E52, E58*

***Anahtar Kelimeler:** Para Politikası, Ücret Pazarlığı, Stratejik Etkileşim*

ABSTRACT

The Strategic Interaction Between Monetary Policy and Wage Bargainers

The politico-economic regulation of unemployment and inflation depends on the institutional network in which monetary policy makers and wage bargainers interact. Central bank's independence and coordination of wage bargaining interact with each other in setting of unemployment and inflation level. Central bank independence has real effects, even given fully rational expectations. The real effects of a central bank's conservatism hinge not only on the credibility of that conservatism, but also upon institutional structure of wage bargaining and the incentives and capacity of wage bargainers to coordinate their behavior on optimal stance. The main aim of this study is to show how those actors interact, what level of information and capability they have and the possible outcomes that may appear as a result of their interactions.

***JEL Classification:** E24, E31, E52, E58*

***Keywords:** Monetary Policy, Wage Bargaining, Strategic Interaction*

Para Politikası ve Ücret Pazarlıkçıları Arasındaki Stratejik Etkileşim

Arş. Gör. Aslı Güler*

Prof. Dr. Hasan Özyurt**

İRİŞ

Para politikası hakkındaki genel inanış, parasal şokların yokluğu halinde parasal kurumların sadece enflasyonu etkileyebileceği, reel ekonomi üzerinde ise herhangi bir etki meydana getiremeyeceği şeklindedir. Nominal ücret sözleşmelerinin varlığı halinde, para politikası otoritesi ile sendikalar arasındaki stratejik etkileşimi konu alan yeni literatür, para politikasının, ekonomik aktörlerin tamamen rasyonel olduğu varsayımı altında bile üretim ve istihdam üzerinde reel etkiler meydana getirebileceği sonucuna ulaşarak, geleneksel düşünceye olan güveni sarsmıştır.

Bu yeni literatüre göre, emek piyasası az sayıda sendikadan oluşuyorsa ya da ücret pazarlığı koordineli bir yapıya sahipse, para kuralları reel değişkenleri etkileyebilmektedir. Bu yeni filizlenen etkileşim teorisinin temel sorunu, muhafazakâr merkez bankasının, sendikaların reel ücret taleplerini baskı altına alarak ekonomik performansı artırıp arttıramayacağıdır.

Bu konudaki yaklaşımların buldukları sonuç şudur: Eğer özel ekonomik aktörler parasal otoriteyle stratejik etkileşime girebilecek yeterli piyasa gücüne sahipse, parasal kurumlarda somutlaşan muhafazakârlık derecesi, tamamen rasyonel beklentiler altında bile reel ve nominal değişkenlerin ortalama ve uzun dönem değerlerini etkileyecektir. Bu teorilere göre, parasal otoritenin muhafazakârlık derecesinin, ücret pazarlıkçıları ücretlerde kısıtlamaya gitmeye teş-

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
asliguler24@hotmail.com

** Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
hozyurt@ktu.edu.tr

vik edici rol oynaması nedeniyle para politikası ekonomi üzerinde reel etkilere sahip olmaktadır. Kısaca, muhafazakâr bir merkez bankası, koordineli ücret pazarlıkçıları ile etkileşime girdiğinde, ekonomi üzerinde reel etkiler meydana getirebilmektedir.

Geleneksel olarak ayrı olan merkez bankası bağımsızlığını ve ücret pazarlığı merkeziliği/koordinasyonunu konu alan teorilerin bir arada incelenmesi, para politikası ve emek piyasası kurumlarının, makroekonomik performans üzerindeki etkilerini araştırmayı mümkün kılmaktadır. Daha spesifik olarak, stratejik etkileşim teorisi, merkez bankası bağımsızlığının, ücret pazarlığı koordinasyon derecesinin ve bu iki kurumsal değişkenin etkileşiminin enflasyon, işsizlik ve reel ücretler üzerindeki etkisinin incelenebileceği teorik bir sistem ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı, değişik derecelerde bağımsızlığa sahip olan merkez bankası ve değişik derecelerde ücret pazarlığı koordinasyon dereceleriyle karakterize edilen emek piyasası arasındaki stratejik etkileşimin işsizlik ve enflasyon üzerindeki sonuçlarını ortaya koyan mevcut teoriyi irdelemektir. Potansiyel stratejik etkileşimleri Türkiye için inceleyen ileri bir çalışma için zemin teşkil etmesi açısından böyle bu konunun incelenmesine gerek duyulmuştur.

1. Literatür

Ücret pazarlığı kurumları ve makroekonomik performans üzerine odaklanmış literatür, ücret pazarlığı merkezilik derecesi ile

ücret kısıtlamaları ve işsizlik arasındaki neden sonuç ilişkisini incelerken, para politikasının bu etkileşime dahil olabileceğini hesaba katmamıştır. Bu eksiklik, Robert Franzese, Peter Hall, Alex Cukierman, Fabrizio Coricelli Alberto Dalmazzo, David Soskice ve Torben Iversen gibi bazı iktisatçıların para politikasını da mekanizmaya dahil etmesiyle giderilmiştir.

Merkez bankası bağımsızlığı ile ücret pazarlığı kurumları teorilerini birbirine bağlayan ilk çalışmalardan biri olan Hall ve Franzese (1998), merkez bankası bağımsızlığının etki derecesini ücret pazarlığının kurumsal karakterinin belirlediğini ortaya koymuştur. Buna göre, merkez bankası ve ücret pazarlıkçıları arasındaki sinyalleşme mekanizması dikkate alınarak, ücret pazarlığı sisteminin karakteri analizin içine sokulduğunda, ücret pazarlığının koordineli olduğu bir ekonomide, merkez bankası bağımsızlığının artışı, büyük istihdam kayıplarına yol açmadan enflasyonu düşürücü etki meydana getirmektedir. Diğer taraftan, ücret pazarlığının koordinesiz olduğu durumda ise, enflasyon oranını düşürmek için yüksek işsizlik maliyetine katlanmak gerekecektir. Sonuç olarak merkez bankası bağımsızlığı, koordineli ücret pazarlığı sistemi ile birleştirildiğinde ekonomik performans açısından en iyi sonuçlar elde edilebilmektedir. 1955–90 yıllarını kapsayan yatay kesit ekonometrik analiz yapan Hall ve Franzese (1998), bağımsız merkez bankası ve koordineli ücret pazarlığı sisteminin işsizlik ve enflasyon açısından en

iyi sonuçları veren kombinasyon olduğu hipotezini destekleyen güçlü ampirik kanıtlar elde etmişlerdir.

Soskice ve Iversen (2000), para politikası kurallarının rasyonel beklentiler, tam enformasyon varsayımları altında ve nominal katılıkların yokluğu halinde denge istihdam oranı üzerindeki etkisini inceleyen bir model ortaya koymuşlardır. Buna göre, merkez bankası para politikaları daraltıcı olduğunda, birbirlerinden bağımsız olarak hareket eden büyük sendikalar parasal ücret taleplerini ve dolayısıyla beklenen reel ücretlerini ılımlı tutma eğilimi içerisine girerler. Bunun sonucu olarak reel para arzı yükselir ve toplam talep seviyesi ve dolayısıyla istihdam artar. Ancak para politikası genişlemeci olduğu zaman bu sonuç gerçekleşmez. Sonuç olarak, az sayıda ve birbirinden bağımsız hareket eden sendikalar söz konusu olduğunda merkez bankasının sıkı para politikası kuralları izlemesi uzun dönem istihdam oranını artırır.

Lippi (2003), monopolistik bir emek piyasasında muhafazakâr bir merkez bankasının arzu edilebilirliğini araştırmıştır. Soskice ve Iversen (2000)'e yakın sonuçlar bulan Lippi'e göre muhafazakâr bir merkez bankası monopolistik bir emek piyasasında istihdam üzerinde sürekli etkiler meydana getirebilirken, atomistik bir emek piyasasında söz konusu etki ortaya çıkmamaktadır.

Gersbach ve Hahn (2007), sektörel işçi sendikaları ile para politikası arasındaki etkileşimi incelemiş ve merkez bankasının

politika yapmak için sadece ücretler gibi nominal değişkenleri izlemesinin ve tahmin etmesinin yeterli olup olmadığını araştırmıştır. Merkez bankasının ekonomideki reel şokların göstergeleri hakkında direkt veri toplayarak çok fazla bilgi elde edememesine rağmen bu tür aktivitelerin yine de merkez bankası için faydalı olduğu ve sosyal kayıpları azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

2. Stratejik Etkileşim Teorisi

Fabrizio Coricelli, Alex Cukierman, Alberto Dalmazzo, Robert Franzese, Peter Hall, Torben Iversen ve David Soskice gibi pek çok politik ekonomiye ilgilenen iktisatçı, merkez bankası ile ücret pazarlıklarının birbirleri ve uluslararası ilişkiler, sektörel yapı gibi pek çok değişik politik ekonomik oluşumla etkileşim içinde olduğunu ortaya koymuştur. Bu etkileşimler sonucu, para otoritesinin muhafazakarlık derecesi, ücret pazarlığı organizasyonuna bağlı olarak, rasyonel beklentiler varsayımı altında bile, reel değişkenlerin uzun dönem ve ortalama değerleri üzerinde etki meydana getirebilmektedir.

Stratejik etkileşim teorisinde, koordineli ücret pazarlığı, para politikasının üretim ve istihdam kayıplarını azaltıcı bir rol oynamaktadır. Ücret pazarlığı koordinasyonunun reel etkileri ise, parasal muhafazakarlığın derecesine bağlı olarak değişmektedir. Bu etki, pazarlık koordinasyonunun ücret esnekliğini artırması sonucu ortaya çıkmaktadır.

Stratejik etkileşimin başlangıç noktasını, koordineli ücret pazarlıkçılarının stratejik hareket edebilme ve para politikasının ücret kararlarına vereceği politik cevabı hesaba katabilme yeteneğine sahip olduğu varsayımı oluşturmaktadır. Bu varsayım altında stratejik etkileşim teorisinin bulduğu sonuç şudur: Parasal otorite ve ücret pazarlıkçıları arasındaki stratejik etkileşim, para politikasının, istihdam ve üretim üzerinde önemli etkiler meydana getirmesine yol açmaktadır. Yani belirli sayıda ücret pazarlıkçıları ile etkileşime girdiğinde, para politikası nötr değildir.

3. Merkez Bankasının Politika İlanlarının Ücret Pazarlığı Üzerindeki Etkisi: Sinyalleşme Mekanizması

Stratejik etkileşim analizi, para politikası yapımının merkez bankası ve ekonomik aktörler arasında bir sinyalleşme sürecini kapsadığı iddiasıyla başlamaktadır. Ücret pazarlığı ile merkez bankası bağımsızlığı ve deflasyon literatürünü bir araya getiren Hall ve Franzese (1998), merkez bankası bağımsızlığının pek çok etkisinin banka ve ekonomik aktörler arasında gerçekleşen sinyalleşme süreci sayesinde çalıştığını ileri sürmektedir.

Sinyalleşme süreci, genel olarak, merkez bankasının ilan ettiği para politikası kurallarının tek başına ekonomideki çok sayıda aktörün ücret ve fiyat ayarlamalarını değiştirmesine yol açacağı etkin bir süreç olarak tanımlanır. Her bir ekonomik aktörün

ilan edilen para politikasının etkilerini, böyle bir politika ilanı ile karşı karşıya kalan diğer ekonomik aktörlerin davranışlarını ve bu davranışların meydana getireceği etkiyi tahmin edebileceğini varsayan standart rasyonel beklentiler hipotezi bu sürecin dayanak noktasını oluşturmaktadır. Bu koşullar altında rasyonalite, sadece aktörlerin optimal dengeye ulaşacak şekilde hareketlerini koordine etmelerine yol açar.

Sinyalleşme sürecinin etkinliği önemli ölçüde, parasal otoritenin muhafazakarlık derecesi ve bu muhafazakarlığın kredibilitesi ile ücret pazarlığının kurumsal yapısına bağlıdır. Para politikası sinyallerinin etkinliğinde, gönderenin karakteristik özellikleri, daha açık bir ifadeyle merkez bankasının anti enflasyonist tutumu ve bu tutuma olan güven çok önemli rol oynamaktadır. Bunun yanında, ücret pazarlıkçılarının, bu sinyalleri algılayabilme ve bunlara cevap verebilme kapasitesini belirleyen ücret pazarlığının yapısı da sinyal mekanizmasının etkinliğinde önemlidir (Hall ve Franzese, 1998, s.506).

Sinyalleşme mekanizmasının temel fonksiyonu, para politikası enflasyonu düşürme amacına yönelik olarak uygulanırken ekonomi üzerinde olumsuz sonuçların ortaya çıkmasını engellemektir. Daha önce ifade edildiği gibi, merkez bankası bağımsızlığının pek çok etkisi, banka ile ekonomik aktörler arasında gerçekleşen sinyalleşme sürecinde ortaya çıkmaktadır. Burada, sinyalleşme süreci sonunda bağımsızlı-

ğın meydana getirdiği en önemli etki enflasyonun düşmesi olmaktadır. Ancak, bu ekonomi açısından belli bir maliyete katlanmayı gerektirmektedir. Bununla beraber, bu maliyetin ortaya çıkıp çıkmaması ise ulusal pazarlık sistemine bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, ücret pazarlığının yapısı, anti-enflasyonist politika maliyetini düşürecek sinyalleşme mekanizmasının etkinliğinde önemli rol oynamaktadır (Franzese ve Hall, 1999, s.174). Sinyalleşme sürecinin etkinliğine bağlı olarak da merkez bankası bağımsızlığındaki artış, işsizlikte bir artışa neden olmaksızın enflasyonun düşmesine yol açmaktadır (Hall ve Franzese, 1998, s.506).

Para politikası sinyallerinin etkinliği öncelikle, sinyali gönderenin yani merkez bankasının karakteristik özelliklerine bağlıdır. Para otoritesi enflasyonist politikaları terk ettiğine dair güçlü bir taahhüt sunabilir ve ekonomik karar birimlerini bu taahhüdüne inandırabilirse, nominal ücretler, enflasyonun reel ücretleri aşındıracağı korkusu olmaksızın ılımlı düzeylerde belirlenebilecektir. Bu durumda, en kötü ihtimalle, reel ücretler etkilenmeyecek, istihdam dışsal olarak belirlendiği seviyede kalabilecek ve enflasyon böyle bir güvenilir taahhüdün verilmediği durumdan daha düşük gerçekleşecektir. Ücretlerin düşük belirlenmesi ile bir taraftan enflasyon artışının önüne geçilirken; diğer taraftan, istihdam kaybı yaşanmamış olacaktır (Franzese ve Hall, 1999, s.174).

Bu açıdan, ekonomik aktörlerin, merkez bankasının gönderdiği sinyalleri algılaması ve güvenilir bulması makroekonomik performansı olumlu yönde etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle, politika yapıcılarının kullandığı makro ekonomik modellerdeki belirsizlik, para politikasının başarısını belirleyen önemli bir unsurdur (Eijffinger ve Han, 1996, s.20).

Sinyal mekanizmasının etkinliğinde rol oynayan bir diğer önemli faktör ise ücret pazarlıkçılarının bu sinyalleri algılayabilme ve bunlara cevap verebilme kapasitesi, diğer bir ifadeyle, ulusal pazarlık sisteminin kurumsal yapısıdır (Coricelli, Cukierman, Dalmazzo, 2006, s.40). Koordinasyonlu bir ücret pazarlığı yapısı sinyalleşme mekanizmasının etkinliğini arttırıcı bir rol oynamaktadır. Koordineli bir pazarlık sisteminde, merkez bankası bağımsızlığında meydana gelen bir artış, uzun dönem enflasyon oranını, göreceli olarak daha düşük bir işsizlik maliyetiyle düşürebilmektedir. Ücret pazarlığı daha az koordineli olduğu durumda ise, merkez bankası düşük enflasyon oranını ancak daha büyük bir işsizlik maliyetiyle gerçekleştirebilmektedir (Hall ve Franzese, 1998, s.505-506).

Doğal olarak özel ekonomik aktörlerin politikaya tepki göstermesi başlı başına bir seçim meselesidir. Merkez bankası anti enflasyonist bir politika yürütmeye başlayacağı zaman işsizlik ve üretim açısından ortaya çıkacak olan reel maliyet, ücret pazarlığı sisteminin koordinasyon derecesine

bağlı olarak değişecektir (Posen, 1995, s.12). Örneğin, Euro öncesi Almanya'da parasal etkinlik Alman pazarlık organizasyonları ve Bundesbank'ın para politikası arasındaki etkileşimlere bağlıydı.

Bu ifadelere göre, merkez bankası ve ekonomik aktörler arasındaki sinyalleşme ve koordinasyon sürecinin etkinliği ücret pazarlıkçıların karşı karşıya kaldıkları kolektif/toplu hareket problemine çözüm getiren kurumların varlığına bağlı olmaktadır (Franzese ve Hall, 1999, s.177).

4. Merkez Bankası Bağımsızlığının Stratejik Etkileşimdeki Rolü

1980 ve 1990'larda politik ekonomistler, merkez bankası bağımsızlığının enflasyonu düşüreceği iddiasını ortaya atmışlardır. Bu, merkez bankasının politik otoritelerden özerkliğinin sağladığı kredibilite avantajı sayesinde enflasyonu düşüreceği ve bu nominal faydanın herhangi bir reel maliyete neden olmaksızın elde edilebileceğine ilişkin çok güçlü bir teoridir (Cukierman ve Lippi, 1999, s.1396).

Klasik merkez bankası bağımsızlığı teorisine göre, ekonomideki reel ve nominal katılıkları göz önünde bulundurduğumuzda, politik otoritelerin etkisi altında olan merkez bankası reel ücretleri düşürmek ve istihdamı arttırmak amacıyla sürpriz enflasyon üretme eğilimine sahiptir. Ancak, ekonomik karar birimleri bu güdünün farkındadır ve ortaya çıkmasını bekledikleri bu enflasyonist sonucu, belirleyecekleri ücret ve

fiyatlara dahil etmektedirler. Buna göre, rasyonel beklentiler dengesi altında, parasal otorite karar birimlerini sistematik olarak yanıltmamakta ve bu yüzden reel ücretler ve istihdam seviyesi değişmeden kalırken enflasyon seviyesinde de bir artış meydana gelmektedir.

Parasal otoritenin sürpriz enflasyondan kaçınacağına dair güvenilir bir taahhüt sunması ve bu taahhüdü ekonomideki karar birimlerinin inandırıcı bulması durumunda ise enflasyon beklentisi olmadığından ücret ve fiyatlar, enflasyonun ücret ve fiyatlar üzerindeki aşındırıcı etkisini giderecek bir fazlalık içermeyecektir. Bu ise, reel ücretler ve istihdam seviyesi etkilenmeksizin enflasyonun önlenmesi sonucunu doğuracaktır (Forder, 1998, s.308). Diğer bir ifadeyle, politik otoriteden bağımsız olan muhafazakâr bir merkez bankası kurumsallaştırmak, para otoritesinin taahhütlerine kredibilite sağlamakta böylelikle de bağımsız bir merkez bankası enflasyonu ekonomik performans üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmeden düşürebilmektedir (Franzese 1999a, s.683, 684). Pek çok ampirik çalışma, merkez bankası bağımsızlığının, ya hiç reel maliyete yol açmaksızın ya da çok küçük bir reel maliyet karşılığında, enflasyonu düşürdüğüne dair güçlü kanıtlar ortaya koymuştur. Bu çalışmalarda, nominal değişkenlerle bulunan güçlü negatif korelasyona karşın, merkez bankası bağımsızlığı (MBB) ile reel değişkenler arasında çok önemsiz bir korelasyon bulunmuştur. Bul-

nan bu önemsiz korelasyon nedeniyle, MBB ile reel değişkenler arasında, diğer değişkenlerin (ücret pazarlığı koordinasyonu) seviyesine bağlı olarak değişen ilişki ihmal edilmiş ve üzerinde durulmamıştır. Bu nedenle, standart merkez bankası bağımsızlığı teorisi bu ilişkiyi ortaya çıkarmak olan potansiyel stratejik etkileşimleri bünyesine katamamıştır. Bu ilişkinin ortaya çıkarılması sonucu, oldukça bağımsız merkez bankalarına ve düşük enflasyon oranlarına sahip Almanya ve ABD gibi ülkelerin, neden oldukça farklı işsizlik oranlarına sahip olduğu sorusu açıklanma imkânı bulmuştur (Franzese, 1999b, s.100).

5. Para Politikasının Dışsallığı

Para politikası dışsallığı olarak adlandırılan ücretlerdeki artış ve işsizlik arasındaki sebep sonuç ilişkisi Fabrizio Coricelli, Alex Cukierman, Alberto Dalmazzo, Robert Franzese, Peter Hall, Torben Iversen ve David Soskice gibi önemli politik iktisatçılar tarafından vurgulanmıştır. Para politikası dışsallığı şunu ifade eder: Parasal ücretlerdeki yükselmenin verimlilik artışının üzerinde olması, enflasyonist baskının ortaya çıkmasına yol açar. Bu durumda, merkez bankası, paranın iç değerini korumak için sıkı para politikası izlemek zorunda kalır. Bu nedenle, tek bir sektörün ücret artışları merkez bankasının reaksiyonu yoluyla, toplam talepte bir daralmaya yol açar. Ancak, bu kısıtlayıcı para politikası, sadece tek bir sektör üzerinde değil, bütün ekonomi üzerinde negatif etkiler meydana getire-

cektir. Reel faiz oranlarındaki değişimin üretim ve istihdam üzerinde meydana getirdiği etki göz önünde bulundurulduğunda, bu şekilde ifade edilen para politikası dışsallığının diğer dışsallıklardan daha güçlü etkiler meydana getirebileceği açıktır (Dulien, 2005, s.14).

Diğer taraftan, para politikası dışsallığının büyüklüğü, merkez bankasının ücret artışlarına nasıl bir tepki vereceğine bağlıdır. Aynı zamanda, merkez bankasının reaksiyonu sendikaların büyüklüğüne ve değişik ücret pazarlıklarının koordinasyon derecesine bağlı olarak değişik derecelerde içselleştirileceğinden, bu dışsallığın büyüklüğü ücret pazarlıklarının bu reaksiyonu hesaba katma derecesine yani ücret pazarlığının kurumsal yapısına da bağlıdır (Hall ve Franzese, 1998, s.506). Bu iki boyut hesaba katıldığında, ücret pazarlığı ve para politikası arasındaki stratejik etkileşim teorisi kendisini standart makroekonomik modellerden ayıran ilginç bir sonuca ulaşır: Merkez bankasının davranış metodu yani takip ettiği para politikası kuralları ekonomik aktörlerin tamamen rasyonel olduğu bir ekonomide bile üretim ve istihdam üzerinde sürekli reel etkiler meydana getirebilmektedir. Bir başka ifadeyle, az sayıda ücret pazarlıksız ile etkileşime girdiğinde parasal kuralın karakteri nötr değildir (Soskice ve Iversen, 2000, s.265).

Bu bağlamda, merkez bankasının enflasyon ve işsizlik üzerindeki etkisi, ilginç bir yöntemle para politikasının ilan edilen

amaçlarına bağlı olmaktadır. Eğer merkez bankası politika amacını ilan ederse, organize olmuş emek piyasasında istihdamı sürdürmek için yapılan girişimler, hem enflasyonu düşürücü hem de üretimi arttırıcı etki meydana getirebilecektir (Cubitt, 1995, s.257). Bu durumda şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Ekonomideki reel değişkenler dışsal değildir ve mantiken ücret pazarlığının yapısına ve pazarlıkçıların para politikasına karşı gösterecekleri reaksiyona bağlıdır.

Daha açık bir ifadeyle, eğer ekonomideki ücret pazarlıkçıları az sayıdalarsa ya da kendi aralarında koordineli bir şekilde hareket ediyorlar ise merkez bankasında somutlaşacak olan parasal muhafazakarlık, rasyonel beklentiler altında bile hem reel hem nominal değişkenlerin ortalama ve uzun dönem değerlerini etkileyecektir. Bu etki, parasal muhafazakarlığın emek piyasası organizasyonları ve ücret kısıtlamaları arasındaki ilişkiyi değiştirmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

6. Stratejik Merkez Bankası Bağımsızlığı Teorisi

Merkez bankası, fiyat istikrarını bozmadan istihdamı nasıl arttırabilir ya da ekonomiyi durgunluğa itmeden ve istihdam seviyesini azaltmadan enflasyonu nasıl düşürebilir? Stratejik merkez bankası bağımsızlığı teorisinde bu sorular ön plana çıkmaktadır. Stratejik merkez bankası bağımsızlığı teorisi, bankadan gönderilen sinyaller vasıtasıyla

ekonomik aktörlerin optimal davranış üzerinde koordine olmalarına yol açan süreç üzerine odaklanmış bir teoridir. Merkez bankası, ücret pazarlıkçılarını anti-enflasyonist politikalar izleyeceğine ikna ederek, sözleşmelerini daha düşük nominal ücret düzeyleri üzerinden yapılandırmalarını sağlar ve böylelikle de enflasyon artışlarını engelleyebilir (Franzese ve Hall, 1999, s.175).

Bu teorinin merkezinde sinyalleşme mekanizması ve ücret pazarlığı merkezliyeti/koordinasyon derecesi yatmaktadır. Bunun ana nedeni, merkez bankasının, para politikasının gelecekteki rotası ile ilgili olarak sinyaller göndererek, koordineli ücret pazarlıkçılarının davranışlarını değiştirmesini ve daha düşük nominal ücretler üzerinden anlaşmalarını sağlamaya çalışmasıdır.

Bu teoriye göre, bağımsız bir merkez bankası bir çeşit ücret artışı caydırıcısı olarak hareket etmektedir¹. Caydırıcılığın mantığı, aktörlerin fayda-maliyet mantığına ve güçlü bir kavram olan rasyonalizme dayalıdır. Caydırıcılık teorisine göre, sendikalar kendiliğinden enflasyonla ilgilenmezler ve normal şartlar altında istihdam ve reel ücret arasında bir denge kurarak nominal ücret düzeyinde anlaşılır. Merkez bankasının davranışı ile ilgili olarak rasyonel beklentilerin oluşmasında rol oynayan merkez bankasının karakteristiği, reel ücretler ile

¹ Caydırıcılık, karşı karşıya kalınan muhatap bir şeyi yaptığı takdirde kabul edemeyeceği bir maliyetle tehdit etmek olarak tanımlanabilir.

istihdam arasında var olan bu ilişkiyi etkileme gücüne sahiptir.

Ücret pazarlıkçıları, ücretlerini reel ücretlerle işsizlik arasında bir seçim yaparak belirlemektedirler. Ücret pazarlıkçılarının belirlediği ücretin, merkez bankasının fiyat istikrarı hedefiyle uyumlu olmaması durumunda, merkez bankası sendikaları bir işsizlik maliyetiyle karşı karşıya bırakarak, yüksek ücret artışlarından caydırıcı bir rol oynayabilir. Buna göre, koordineli bir şekilde hareket eden sendikalar, merkez bankasının fiyat istikrarı hedefini tehdit eden ücret artışlarının, faiz oranlarında bir artışı tetikleyeceğini algılayabilirlerse, ücret artışı sonucu istihdam oranında çok büyük bir düşme ile karşı karşıya kalacaklarını da dikkate almak zorunda kalacaklardır. Para politikası ve ücret pazarlıkçıları arasındaki bu etkileşim, merkez bankasının para politikasını kontrol edebildiği bir ekonomide ücretlerin düşmesine yol açacaktır (Calmfors, 2001, s.333). Böyle bir durumla karşı karşıya kalmak istemeyen sendikanın nominal ücret kısıtlamasına gitme isteği, merkez bankasının muhafazakârlık derecesi ve bu muhafazakârlığın kredibilitesi arttıkça güçlenecektir (Mooslechner ve Schürz, 2001, s.497).

Caydırıcılık teorisinde, para otoritesinin faiz oranı kararlarını tahmin edebilecek ve nominal ücret taleplerini buna göre ayarlayabilecek stratejik kapasiteye sahip ücret pazarlığı kurumları nedeniyle, sıkı para politikası kuralları makro ekonomik etkinlik

açısından ön plana çıkmaktadır. Açık bir şekilde caydırıcılık etkisi, önemli ölçüde, ekonomik ajanların stratejik kapasitesine bağlı olmaktadır (Mooslechner ve Schürz, 2001, s. 497).

Bağımsız bir merkez bankası,

1. Para politikasının yöüngesi hakkında gönderilen sinyallerin içeriğini (muhafazakarlık etkisi),

2. Bu sinyallerin güvenilirliğini (kredibilite etkisi) değiştirmek suretiyle söz konusu süreci iki şekilde etkilemektedir.

6.1. Muhafazakârlık Etkisi

Merkez bankası, istihdam hacmini, rasyonel ekonomik ajanların enflasyonist politikayı tahmin etmeleri ve beklentilerini buna göre ayarlamaları nedeniyle, sistematik olarak arttıramamaktadır. Ancak, parasal otoritenin fiyat istikrarı hususunda sahip olduğu muhafazakârlık, bir yandan fiyat istikrarı gibi nominal bir fayda sağlarken diğer yandan bu nominal fayda üretim ve istihdam dengesinin sürdürülmesi gibi reel faydalar sağlayabilmektedir. Böylelikle, rasyonel beklentiler varsayımı altında, para politikasının, enflasyon ve istihdamı denge seviyeleri etrafında istikrarlı tutmak için kullanılması mümkün olmaktadır. Rogoff (1985, s.1170)' da, merkez bankasının başına muhafazakâr bir başkan atamak suretiyle ücret/fiyat sözleşmelerinin daha az enflasyonist olmasının sağlanabileceğini ve böylelikle reel ve nominal faydaların elde edilebileceğini vurgulamaktadır.

Güvenilir muhafazakârlık iki kısımdan oluşmaktadır. Muhafazakârlığın birinci kısmını, merkez bankasının bağımsızlık derecesi; diğer kısmını ise, merkez bankası başkanının hükümetten daha fazla enflasyona karşıt olması oluşturmaktadır. Bu ikisinin de nominal etkisi, emek piyasasındaki monopol gücü (ücret pazarlığı koordinasyonu) arttıkça kuvvetlenmektedir. Diğer taraftan, ücret pazarlığı koordinasyonunun ekonomi üzerinde meydana getireceği reel ve nominal etkiler de parasal kredibilite ve muhafazakarlık derecesine bağlı olarak değişmektedir (Franzese, 1999b, s.108).

Para politikası analizleri genellikle ekonomik aktörlerin atomistik olduğunu varsaymaktadır. Bu nedenle, para politikası ile ücret pazarlığı kurumları arasındaki stratejik etkileşim ihmal edilmektedir. Ancak atomistik olmayan ücret belirleyicileri, pek çok endüstriyel ekonominin temel özelliğidir. İşgücü, emeğin ikame edilebilirlik derecesinin düşük olması ve kendi üyeleri yararına nominal ücreti belirleyen sendikalar bünyesinde organize edilmeleri nedeniyle monopol gücüne sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, atomistik olmayan ücret pazarlığı yapısı, muhafazakâr bir merkez bankasının enflasyon ve işsizlik üzerinde meydana getirebileceği etkinin niteliğini ve boyutlarını değiştirebilmektedir. Bilhassa, merkez bankasının enflasyon karşıtlığı, atomistik ekonomik ajanlarla bir etki meydana getiremezken, atomistik olmayan piyasa yapısında istihdam üzerinde sürekli etkiler meydana getirebilmektedir (Lippi, 2003, s.909).

Franzese (1997)' ye göre para otoritesi, fiyatları doğrudan kontrol edememesi nedeniyle fiyat istikrarını tehlikeye sokan nominal ücret artışlarına daraltıcı bir politikayla karşılık vererek enflasyonu kontrol altında tutmak zorundadır. Ücret pazarlığı yapısının elverişli olduğu ekonomilerde para otoriteleri, sendikaların ücret artışlarını kabul edilebilir düzeyde tutmalarını sağlamak için parasal daralma ile tehdit etmektedir. Bu tehdit, belirlenecek ücret artışlarının enflasyona yol açmamasını amaçlamaktadır.

Bağımsız bir merkez bankası, daraltıcı para politikası izleme eğiliminde olduğundan, bağımsızlık “muhafazakârlık etkisi” olarak adlandırılan bu etki yoluyla ücret ve fiyat sözleşmelerini baskılayabilmektedir. Şöyle ki, muhafazakâr bir merkez bankası, nominal ücretler değiştiğinde, sendikaların bu hareketine karşılık, telafi edici bir sıkı para politikası uygulayacaktır. Merkez bankasının uyguladığı daraltıcı politika sonucu, reel para balansı düşecek ve dolayısıyla her bir firmanın emek talebi azalacak ve sendika işsizlikle karşı karşıya kalacaktır (Mares, 2004, s.10). Sonuç olarak, Iversen (1998, s.481)' de ifade edildiği gibi parasal otoritenin muhafazakâr olduğu biliniyorsa, yüksek reel ücretler aynı derecede dışsallaştırılamayacak ve bu da militan sendika davranışını engelleyecektir. Bu nedenle, ücretlerini kısıtlayarak toplam talebi arttırabileceklerinin bilincinde olan sendikalar, işsizlik maliyetini azaltmak için ücret taleplerini azaltmayı optimal bulacaklardır.

Bu şekilde artan reel balans, önce toplam talebin daha sonra ise istihdamın artmasına neden olacaktır (Lucia, 2003, s.13).

Diğer taraftan, ücretlerin ne oranda düşürüleceği ise, ücret pazarlığının koordinasyonu ya da ekonomideki sendikaların büyüklüğüne bağlıdır. Yapılan ücret pazarlığı ekonominin ne kadar büyük bir kesimini kapsıyorsa, merkez bankasından gelecek tepkinin de o kadar büyük olması beklenir. Bu tepkinin büyüklüğü ise sendikaların ücret taleplerini ılımlı tutma eğilimini belirler (Franzese, 1999b, s.114).

Uygulanan tehditler (gerçekleşen reel daralmalar) reel talebi azaltacağından bütün ekonomik aktörler, reel talebe bağlı olarak bu durumdan zarar göreceklerdir. Yerel talebin daralması ekonomik aktörlerin, ithalat fiyatlarına oranla ihracat fiyatlarını arttırmaları sonucunu ortaya çıkarabilecek ve bu şekilde dış ticaret sektörü de bu durumdan olumsuz yönde etkilenecektir. Ayrıca, faiz oranlarındaki yükselme, döviz kurunun değerlenmesine yol açıp, ihracatın ayrıca negatif yönde etkilenmesine yol açabilecektir (Marzinotto, 2007, s.11).

Ancak, para politikasının gelecekteki rotasının genişlemeci olduğu biliniyorsa, sendika ve işverenlerin anlaştığı nominal ücret artışı ne olursa olsun, merkez bankası buna para stokunda bir artışla cevap verecektir. Bu nedenle, üzerinde anlaşılan nominal ücret, üretim ve istihdam üzerinde hiçbir etki meydana getirmeyecektir. Bu nedenle, sendikaların ücret taleplerini dü-

şürme eğilimleri azalmış olacaktır (Dullien, 2005, s.21).

Merkez bankasının amaç fonksiyonunda üretim ya da istihdam seviyesine oranla, enflasyona koyduğu ağırlığa bakılarak, merkez bankasının ne kadar muhafazakâr olduğu anlaşılabilmektedir. Toplam işsizlik seviyesi (u_t) ve fiyat istikrarı ile ilgilenen bir merkez bankasının amacı kayıp fonksiyonunu minimize etmek olacaktır.

$$\min L = \alpha(\pi_t - \pi_{\text{target}})^2 + 2(u_t - u^*) \quad (1)$$

L sosyal kayıp fonksiyonunu göstermek üzere, α parametresi işsizliğe oranla enflasyona koyulan ağırlığı, π_t t dönemindeki enflasyon oranını, π_{target} t dönemindeki hedef enflasyon oranını, u_t t dönemindeki işsizlik oranını, u^* doğal işsizlik oranını göstermektedir.

α parametresi merkez bankasının enflasyon karşıtlığının ölçüsüdür. Bu parametre aynı zamanda merkez bankası muhafazakârlığının derecesi olarak bilinir. Para politikası kuralının niteliği, bu muhafazakârlık derecesi tarafından belirlenmektedir. Buna göre, eğer merkez bankası tam muhafazakâr bir yapıya sahipse kesinlikle enflasyonist bir politika izleme eğilimine sahip olmayacaktır. Bankanın muhafazakârlık derecesi azaldıkça, bankanın enflasyonist politika izleme eğilimi artacaktır (Cukierman ve Lippi, 1999, s. 1400).

Merkez bankasının para politikası kuralını önceden ilan ettiğini varsayalım: para

politikası kuralı β parametresiyle tanımlanacaktır.

$$M = P^{1-\beta} \quad 0 \leq \beta \leq 1. \quad (2)$$

β parametresi bankanın muhafazakârlık derecesini tanımlamaktadır. Burada M nominal para arzı ve P fiyatlar genel seviyesini temsil etmektedir.

Burada iki sınır durum görülebilir. Birincisi $\beta = 1$ olduğunda $M = 1$ olacaktır. Bu, nominal para arzının sabitlendiği ve para politikasının genişlemeci olmayacağı anlamına gelmektedir. $\beta = 0$ olarak kabul edildiğinde ise, $M/P = 1$ olacaktır. Bu ise reel para arzının sabitlendiği, para politikasının tam genişlemeci olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda, ekonomide fiyatlar/ücretler yükseldiğinde, merkez bankası reel para arzının eski seviyesini korumak amacıyla, nominal para arzını arttıracaktır. Bu bilgiler ışığında şu sonuca ulaşılmaktadır: Eğer, $\beta < 1$ ise, merkez bankası tam anlamıyla muhafazakâr politikalar izlemeyecektir ve sendika sayısının belirli olması durumunda denge istihdam oranı para politikasının tam anlamıyla muhafazakâr ($\beta = 1$) olduğu durumdan daha küçük olacaktır. Aradaki bu fark, sendika sayısı azaldıkça ve β 'nin değeri 0'a yaklaştıkça artacaktır (Franzese, 2004, s.12). Bunun nedeni, büyük sendikaların ücretleri belirlerken, fiyatlar genel seviyesi ve reel para arzı üzerinde meydana getirebilecekleri etkiyi hesaba katmalarıdır.

Stratejik etkileşim teorisi, Almanya'nın savaş sonrası güçlü nominal ve reel performansını, muhafazakâr Bundesbank ile Almanya'nın koordineli ücret pazarlığı sistemi arasındaki etkileşime bağlamaktadır. Almanya'daki bu koordinasyon metal-endüstri konfederasyonları tarafından sağlanmaktaydı: IG Metall sendikaları ve Gesamtmittel firmaları. Alman ücret pazarlıkçıları eskiden Bundesbank'ın ücret kararlarına vereceği tepkiyi gözlemledikleri gibi şimdi de ECB'nin ücret görüşmelerine göstereceği tepkiye karşı gözlerini açık tutmaktadırlar (Posen ve Gould, 2006, s.16). Ancak, Avrupa Merkez Bankasının (ECB) karşı karşıya kaldığı pazarlık koordinasyonunun Bundesbank'ın karşı karşıya kaldığı koordinasyon seviyesinden daha düşük olduğu hemen hemen kesindir. Bu nedenle ECB'nin Bundesbank kadar başarılı reel etkiler meydana getiremeyeceği açıktır (Hancke ve Soskice, 2003, s.152).

6.2. Kredibilite Etkisi

Merkez bankasını politik kontrolden daha bağımsız hale getirdiğimizde, para politikasının genişlemeci olmayacağına dair verilen güvencenin inanılabilirliği artacaktır. Kredibilite hipotezi, para politikasının daha güvenilir olması durumunda, merkez bankası tarafından uygulanan anti enflasyonist para politikasının ekonomik maliyetinin daha düşük olacağını ifade eder (Brumm, 2000, s.817). Posen ve Gould (2006) çalışmalarında, ECB'nin kredibilitesinin para alanının üyesi olsun olmasının hemen hemen

tüm OECD ülkelerinde yüksek ücret artışlarının kısıtlanmasına yol açtığını bularak bu hipotezi ampirik olarak da kanıtlamıştır.

Kredibilite etkisine göre, merkez bankasından gönderilen sinyaller güvenilir ise ve ilgili ekonomik aktörler bu sinyaller ışığında davranışlarını koordine edebilirlerse, nominal ücret sözleşmeleri enflasyonist artışlar içermeyecektir ve dolayısıyla merkez bankasının önceden ilan ettiği anti enflasyonist politika, durgunluğa neden olmadan enflasyonun düşmesine imkan sağlayacaktır (Hall ve Franzese, 1998, s.508).

Kredibilite kavramı yalnızca dinamik olarak devam eden politikalar için kullanılmaktadır. Tam enformasyon varsayımının geçerli olduğu bir dünyada merkez bankası, gelecekteki bir dönem için bugünden bir politika ilan etmektedir. Bu politika, ya tamamen kredibiliteye sahiptir ya da hiç kredibilitesi yoktur. Eğer politika dinamik olarak devam eden bir politikaysa kredibilitesi tamdır. Diğer taraftan, politika dinamik olarak uygulanmıyorsa kredibiliteye sahip değildir. Bunun sebebi, politika yapıcılarının her dönemde kendileri için en iyi olacak politikaları yeniden optimize etmeleri veya başka politikalar seçmeleridir. Ekonomik ajanlar, politika yapıcılarının amaçları ve kısıtlamaları hakkında tam enformasyona sahip olduklarından söz konusu dönem için dinamik olarak uygulanacak politikayı önceden hesaplayabilmektedirler (Cukierman, 1992, s.156).

Buna göre, merkez bankası ekonomik aktörlere enflasyonu düşüreceğine dair güvenilir bir taahhütte bulunabilirse beklenen ve gerçekleşen enflasyon eşit olacaktır. Bu durumda, istihdam oranı da doğal seviyesinde kalacaktır. Sonuç itibarıyla, bağımsızlık enflasyonu hiçbir reel maliyet oluşturmada düşürebilecektir (Lohmann, 1992, s.273).

Diğer taraftan, bu sinyallere yönelen güvenin eksikliği ya da ilgili aktörlerin uygun davranış üzerinde koordine olamamaları nedeniyle ücret ve fiyatlar optimal seviyede gerçekleşmezse, para politikası nispeten aşırı ücret ve fiyat koşullarında yapılandırılacaktır. Bu durumda, merkez bankası, ortaya çıkan enflasyonu düşürmek için ekonomiyi durgunluğa sürükleyecek ve işsizliğin artmasına neden olacaktır (Hall ve Franzese, 1998, s.508).

“Kredibilite etkisi” olarak adlandırabileceğimiz bu etki, bu şekilde çalışmasına rağmen, etkinin büyüklüğü, hem ücret ve fiyat pazarlıklarının üzerlerindeki diğer baskı unsurlarına kıyasla merkez bankasından gelen sinyallere cevap verme eğilimlerine, hem de uygun davranış üzerinde koordine olabilme yeteneklerine bağlıdır.

Bu çerçevede, merkez bankası bağımsızlığının birçok avantaja sahip olduğu ileri sürülebilir. Politik kontrolden bağımsız bir merkez bankası ulusal ekonomi için daha faydalıdır: Çünkü ekonomik aktörler merkez bankasının parasal genişlemeyle meşgul olduğu konusunda daha az beklentiye

sahiptirler (*muhafazakarlık etkisi*). İkinci- si, daha yüksek bağımsızlık, merkez banka- sının gelecekteki para politikasının rotası hakkında gönderdiği sinyalleri daha inandır- ıcı kılarak sinyallerin kredibilitesini arttı- racaktır. Böylelikle ücret ve fiyat sözleşme- leri daha düşük nominal ücret ve fiyat sevi- yelerinde karara bağlanacaktır (*kredibilite etkisi*).

7. Ücret Pazarlığı Koordinasyonunun Stratejik Etkileşimdeki Rolü

Merkez bankasının sinyalleri kimlere yöneltilmektedir? Stratejik davranış teorile- ri, belirli sayıda aktör ile oyun alanı belir- lendiğinde, belli bir oyunun oynanacağını varsaymaktadır. Ancak gerçek ekonomik sistemler, ekonomik sonucu eşzamanlı şe- kilde etkileyen pek çok oyundan oluşmak- tır. Bu oyunların birbirlerini ne derecede etkileyebileceğini tam olarak kestirebilmek ise mümkün değildir. Şüphesiz ki dinleyici- lerin (ücret pazarlıkçıların) özellikleri ve sinyalleri algılama düzeyleri sinyalleşme süreci sonunda elde edilmek istenen ekono- mik sonucu etkileyecektir. Bu noktada, stratejik etkileşim teorisinde hesaba katıl- ması gereken faktör, sinyal algılamasının, sinyali gönderenin nasıl algılandığına bağlı olarak değişecektir.

Sendikalar toplam fiyatları etkileyebil- meleri nedeniyle reel para arzını ve dolay- sıyla istihdam seviyesini etkileyebilmekte- dirler (Soskice ve Iversen, 2000, s.278). Pa- ra politikası ile ücret pazarlıkçıları arasın-

daki bu etkileşimler sıkı nominal-reel ayrı- mını geçersiz kılarak doğal oranları değiştirebilmektedir (Franzese, 2004, s.12). Ücret görüşmelerinin maliyetli olması, nominal ücretleri belirli bir dönem için sabitlemeyi optimal kılmaktadır. Emek piyasasında anlaşmazlık riskini bünyesinde barındıran gö- rüşme maliyetlerini baskı altında tutmak amacıyla sözleşmelerin uzun dönem yapıl- ması gündeme gelmektedir. Bu görüşe gö- re, nominal ücret katılıkları, uzun dönemli ücret sözleşmelerinin bir sonucu olarak kar- şımıza çıkmaktadır (Calmfors, 2001, s.326). Diğer bir ifade ile, emek piyasasının yapısı ve ücret sözleşmeleri, sözleşme süre- si içerisinde ücretlerin katı olmasına yol aç- maktadır. Bu durum, beklenmedik olaylara karşı nominal ücretlerin hemen ayarlanama- maması sonucunu doğurmaktadır. Sonuç olarak ise, üretim ve istihdamda yüksek maliyetli dalgalanmalar meydana gelmek- tedir (Skott, 1997, s.610). Diğer taraftan, para politikası ise, ortaya çıkabilecek şok- larla baş edebilmek için büyük miktarda kı- sa dönem esnekliğe ihtiyaç duymaktadır.

Beklentiler, para politikasının gelecekte- ki rotası belli olmadan önce ekonomik ak- törler tarafından oluşturulmaktadır (Alesina ve Gatti, 1995, s.197). Nominal ücret ve fi- yatların, uygulanacak olan para politikası belli olmadan önce belirli bir dönem için sabitlenmek zorunda olduğu göz önünde bulundurulduğunda, gelecekteki para poli- tikası rotası ve dolayısıyla da enflasyon oranı hakkındaki belirsizlik, gelecek enflas-

yon oranının, reel ücret ve getirileri azaltması ihtimalinden korunmak için sözleşmelerin, istedikleri nominal ücret seviyesinden daha yüksek bir nominal ücret üzerinden anlaşmalarına yol açar. Bu durumda, ücret ve fiyat ayarlamaları olması gereken daha enflasyonist olur. Merkez bankasının, genişlemeci para politikası izlemekten kaçınacağına dair garanti sunmasına rağmen, merkez bankasının verdiği bu garantiye duyulan güven, seçim kaygısıyla genişlemeci politikalara eğilimli oldukları bilinen politikacılara bağımlılık derecesi tarafından sarsılmaktadır (Franzese ve Hall, 1999, s.175). Ancak Rogoff (1985)'in önerdiği gibi merkez bankasının başına atanacak muhafazakâr bir merkez bankası başkanı ile bu sorun büyük ölçüde ortadan kaldırılabilecektir.

8. Koordineli / Merkezi Ücret Pazarlığı Teorisi

Yeni Keynesyen iktisatçılar tarafından eşzamanlı, ancak birbirinden kopuk olarak geliştirilen koordineli/merkezi ücret pazarlığı teorisi, ücret pazarlığı koordinasyonunun, nominal ücret taleplerinin ılımlı tutulmasına yol açarak reel ve nominal etkiler meydana getirebileceğini savunmaktadır. Teoriye yakından bakılacak olursa; bir kesim için söz konusu olan ücret artışları ekonomideki diğer bir kesim üzerinde negatif dışsallıklara sahiptir (Calmfors, 1993). Ekonomideki ücret pazarlığı oldukça küçük ve birbirinden kopuk pazarlık birimlerden oluşuyorsa, ücret artışlarının, diğer ekono-

mik birimler üzerinde meydana getirebileceği bu negatif dışsallıklar göz ardı edilecektir. Bu durum, ücret anlaşmalarının optimal seviyesinden daha yüksek belirlenmesine yol açmaktadır. Nominal ücretlerdeki bu artış, denklik sağlamak için ekonomide beklenen diğer artışları da içerecektir. Diğer taraftan, pazarlık tek bir pazarlık birimi (merkezi) ya da koordineli pazarlık birimleri tarafından gerçekleştiriliyorsa, bu dışsallıklar içselleştirilecek ve söz konusu diğer artışlar gereksiz hale gelecektir. Bu nedenle ücret pazarlığının koordineli/merkezi bir yapıya sahip olması durumunda, nominal ücretler daha düşük belirlenmekte ve bunun sonucunda daha düşük işsizlik ve enflasyon oranları elde edilebilmektedir. (Franzese, 2001, s.111).

Ulusal düzeydeki ücret pazarlığı koordinasyonu, üretim sürecine katılan sendikaları bir araya getirir. Böylelikle sendikalar ve işverenler arası koordinasyon, ekonominin bir kesiminde meydana gelen ücret artışının, diğer kesimler üzerindeki etkisinin dikkate alınmasına sebep olur. Koordinesiz ücret pazarlıkları ise birbirlerinden bağımsız hareket ettiklerinden ücret artışlarının ekonomi üzerinde meydana getireceği negatif dışsallıkları göz ardı ederler (Calmfors, 1993, s.164). Bir grup işçinin ücretlerindeki artışın, üretime katılan diğer işçilerin refahı üzerinde meydana getirdiği negatif etkinin dikkate alınması nedeniyle koordineli ücret pazarlıklarının belirleyeceği ücret seviyesi koordinasyonsuz şekilde be-

lirlenen ücret seviyesinin altında gerçekleşir. Bu yüzden ücret pazarlığı koordinasyonu, ücret kısıtlamasına ulaşabilmek için gereklidir. Sonuç itibariyle, reel ücret kısıtlamasına gitme eğilimleri ücret pazarlığı merkezileştikçe ya da daha koordineli bir hale geldikçe güçlenir (Wallerstein, 1990, s.984).

Diğer taraftan, koordineli/merkezi ücret pazarlığı teorisine göre, para otoritesi, enflasyon hedefiyle tutarlı olmayan ücret sözleşmesine, onun ekonomide geçerli olacağı kesimin genişliğine göre, ya aksi bir politikayla tepki gösterecek ya da onu göz ardı edecektir. Buradaki belirleyici faktör, sözleşmeyi yapan sendikanın büyüklüğü, ya da yapılan ücret sözleşmesinin ekonominin ne kadarlık bir kısmını kapsadığıdır (Franzese, 1999b, s.106). Daha açık bir ifadeyle, ücret sözleşmesinin ekonomide kapsayacağı alan, o sözleşmenin fiyatlar genel seviyesi üzerindeki etkisini belirleyecektir. Buna göre, eğer optimal olmayan bir ücret artışı içeren sözleşme, ekonominin genelini kapsayan bir sendika tarafından ya da koordineli bir ücret pazarlığı sistemi içerisinde oluşturulmuş ise, bu ücret artışının enflasyonu arttıracığı beklenir. Ancak, ücret artışı küçük bir sendika ya da koordinesiz bir pazarlık sistemindeki pazarlıkçılar tarafından gerçekleştirilmişse, bu ücret artışının enflasyon üzerinde meydana getireceği etki önemsizdir.

Bu durumda, nominal ücret seviyesini belirleyecek olan sendika, ücret talebini

ılımlı tutmak için iki önemli neden ile karşı karşıya kalır. İlk olarak, sendikanın belirlediği ücret artışının fiyatlar genel seviyesi üzerindeki etkisi, nominal ücret artışından sağlanacak marjinal faydayı değiştirecektir. Sendikanın nominal ücret artışlarından elde etmeyi beklediği reel kazançlar ile sendika pazarlığının ekonomideki payı arasında ters orantılı bir ilişki vardır. Eğer nominal ücret sözleşmesini yapan büyük bir sendikaysa, ya da sözleşme, bütün ekonomi için geçerli olacak şekilde koordineli bir sistem içinde yapılmışsa, ücret artışının enflasyon oranını arttırması nedeniyle ortaya çıkan reel ücret artışı yani nominal ücret artışının marjinal faydası azalmış olacaktır.

$$\omega = w - \pi \quad (3)$$

Reel ücretin enflasyon oranına bağlı olarak değişeceğini gösteren yukarıdaki eşitlikte;

ω = Reel ücret

w = Nominal ücret

π = Enflasyon oranıdır.

Ekonomide tek bir sendikanın varlığı durumunda ise ücretlerle fiyatlar arasındaki ilişki bire bir olur ($\Delta\pi / \Delta w = 1$). Bu nedenle, bu ücret pazarlıkçısı fiyatlar genel seviyesinde meydana getirebileceği artışı, hedeflediği reel ücretin azalmasına neden olacak büyük bir tehdit olarak algılar. Sonuç itibariyle, nominal ücret artışının reel getirisinin azalmış olması nedeniyle, söz konusu sendika daha düşük bir ücret artışını kabul etmek zorunda kalır.

Ancak, ücret sözleşmesinin küçük birimler tarafından yapılması durumunda ücret kısıtlamasına gitmek için böyle bir dürtü ortaya çıkmayacaktır. Bunun nedeni, küçük ücret pazarlıkçısının, yaptığı ücret artışının, fiyatlar genel seviyesi üzerinde bir etki meydana getirmeyeceğini düşünmesidir ($\Delta \pi / \Delta w \approx 0$) (Franzese, 1997, s.12). Bu durumda, ekonominin küçük bir kesimi için pazarlık yapan sendika, fiyatlar genel seviyesini, kendi ücret kararından bağımsız görecektir ve gerçekleştireceği her nominal ücret artışını büyük bir reel kazanç olarak değerlendirecektir (Franzese, 2004, s.5).

Diğer taraftan, ücret pazarlıkçısının ücretlerini ılımlı tutmasına neden olacak ve stratejik etkileşim teorisinin merkezini oluşturan diğer faktör, para otoritesinin, belirlenen ücrete tepki olarak uygulayacağı para politikasıdır. Ücretlerin belirli bir dönem için sabitlenmesine karşın para politikası beklenmeyen durumlarla mücadele etmek için belirli bir esnekliğe sahiptir. İzlediği sıkı para politikasıyla istihdam seviyesini sendikanın amaçladığı seviyenin aşağısına çekebilecek olan merkez bankası, enflasyonist olarak değerlendirdiği ücret sözleşmelerine anti-enflasyonist bir politikayla karşılık verir. Bu durum, ekonomideki reel para arzının daralması sonucunu doğurarak, toplam talep seviyesini düşmesine yol açar. Bunun sonucunda ise, ekonomide üretim ve istihdam seviyesinde bir gerileme yaşanır. Bu sendikanın arzu ettiği bir durum değil-

dir. Çünkü sendika, bir taraftan belirlediği nominal ücretin hedeflediği reel ücret düzeyini verebilecek bir ücret olmasına dikkat ederken; diğer taraftan üyeleri arasındaki istihdam hacmini belli bir düzeyde tutmaya çalışır. Bu nedenle, sendika başlangıçta merkez bankasından gelecek bu tepkiyi hesaba katarak ücretini buna göre belirler. Böylelikle, merkez bankasının daraltıcı bir politika izleyerek toplam talebi ve istihdamı daraltmasının önüne geçilmeye çalışılır.

Para otoritesinin, para politikasını kullanarak talep koşullarını değiştirebilme yeteneği, enflasyonist ücret artışlarını caydırıcı bir fonksiyona sahiptir. Ancak, para politikasının ücretler üzerinde meydana getireceği bu caydırıcılık etkisinin şiddeti, ücret pazarlığının kurumsal yapısına bağlı olarak değişecektir. Daha açık bir ifadeyle, caydırıcılık etkisi ekonomik ajanların stratejik hareket edebilme ve sinyalleri algılayabilme kapasitesine bağlı olduğu için bu etki, koordinesiz ücret pazarlığı sistemlerinde ya çalışmayacak ya da en iyi ihtimalle önemli derecede etkinliğini kaybedecektir (Franzese ve Hall, 1999, s.180).

Para politikasıyla etkileşim içindeki ücret pazarlığının kurumsal yapısı, hem reel (istihdam) hem de nominal (düşük enflasyon) sonuçların elde edilmesinde, para politikasıyla birlikte ulaşılabilecek etkinliğin anahtar bileşenidir. Bu yüzden ECB'nin reel ve nominal etkileri kritik biçimde Avrupa Pazarlık yapısına bağlıdır (Soskice ve Iversen, 1998, s.114).

Ücret koordinasyon seviyesindeki değişimin, bir bütün olarak ekonomi ve özellikle merkez bankası ve ücret pazarlıkçıları arasında gerçekleşen sinyalleşme sürecinin etkinliği üzerindeki etkisi iki zıt durum karşılaştırılarak anlatılabilir.

8.1 Stratejik Olmayan Küçük Ücret Pazarlıkçıları

Ekonomide çok sayıda küçük sendikanın varlığı durumunda, bu küçük ekonomik aktörler merkez bankası ile bir stratejik etkileşim içerisinde değillerdir. Bunun nedeni, sendikaların, ekonomi içerisindeki büyüklüklerinin çok küçük olması nedeniyle fiyat düzeyi üzerinde meydana getirebilecekleri etkiyi ihmal etmeleri ve bu nedenle merkez bankasının kendilerine yönelik bir politika girişiminde bulunmayacağını düşünmeleridir (Soskice ve Iversen, 2000, s.267-269). Bu nedenle ekonomideki sendika sayısı çok fazlaysa, para politikası kuralları işsizlik üzerinde bir etki meydana getirmeyecektir.

Ücret pazarlığının küçük sendikalar tarafından ayrı ayrı yapıldığı bir pazarlık yapısı içinde, herhangi bir pazarlık birimindeki aktörlerin, yaptıkları sözleşmelerin bütün ekonomi üzerinde meydana getirebileceği etkiyi dikkate alması muhtemel değildir. Çünkü ekonomideki herhangi bir pazarlık birimi normal olarak ekonomide büyük bir etki meydana getiremeyecek kadar küçüktür. Bu durum, diğer pazarlık birimlerinin de aynı bakış açısıyla hareket etmeleri bek-

lentisi sonucu pekişir, güçlenir. Bundan dolayı, eğer bir sendika kendi sözleşmesinde belirleyeceği nominal ücreti ülke yararına ılımlı tutacak olursa, söz konusu sendika, diğer sendikaların böyle davranmaması sonucu bir reel ücret kaybına uğrayacaktır. Burada genellikle bir sendika ve işveren çiftinden oluşan her bir pazarlık birimi, diğer pazarlık birimleri tarafından ulaşılan anlaşmaların ne olacağı hakkında büyük bir belirsizlik içinde bir anlaşmaya ulaşmak zorundadırlar. Sendika, diğer anlaşmaların kendisinininkinden daha enflasyonist olabileceğini göz önünde bulundurarak, anlaşmasında belirleyeceği nominal ücreti, hedeflediği nominal ücret seviyesinin üzerinde seçer ve böylelikle olası bir reel ücret aşınmasının önüne geçmek ister. Onları böyle davranmaya sevk eden neden ise, beklenen enflasyonun nominal ücretin bir kısmını aşındıracak olmasıdır. Enflasyon beklentilerinin yükselmesi, enflasyon artışlarının da buna mukabil yüksek olması sonucunu doğuracaktır (Franzese ve Hall, 1999, s.179). Ücretlerin yüksek olmasına yol açan bir diğer neden ise, ücret pazarlığının merkezi olmadığı ekonomilerde sendikaların, enflasyon ve istihdam gibi toplam değişkenler üzerinde meydana getirebilecekleri etkinin şiddeti konusunda algı düzeylerinin çok düşük olmasıdır. Her sendika, kendi belirlediği ücret kararının ekonomi üzerinde çok az bir etki meydana getireceğini düşünür. Bu durum, belirlenen nominal ücret artışının verimlilik artışının üzerinde olmasına yol

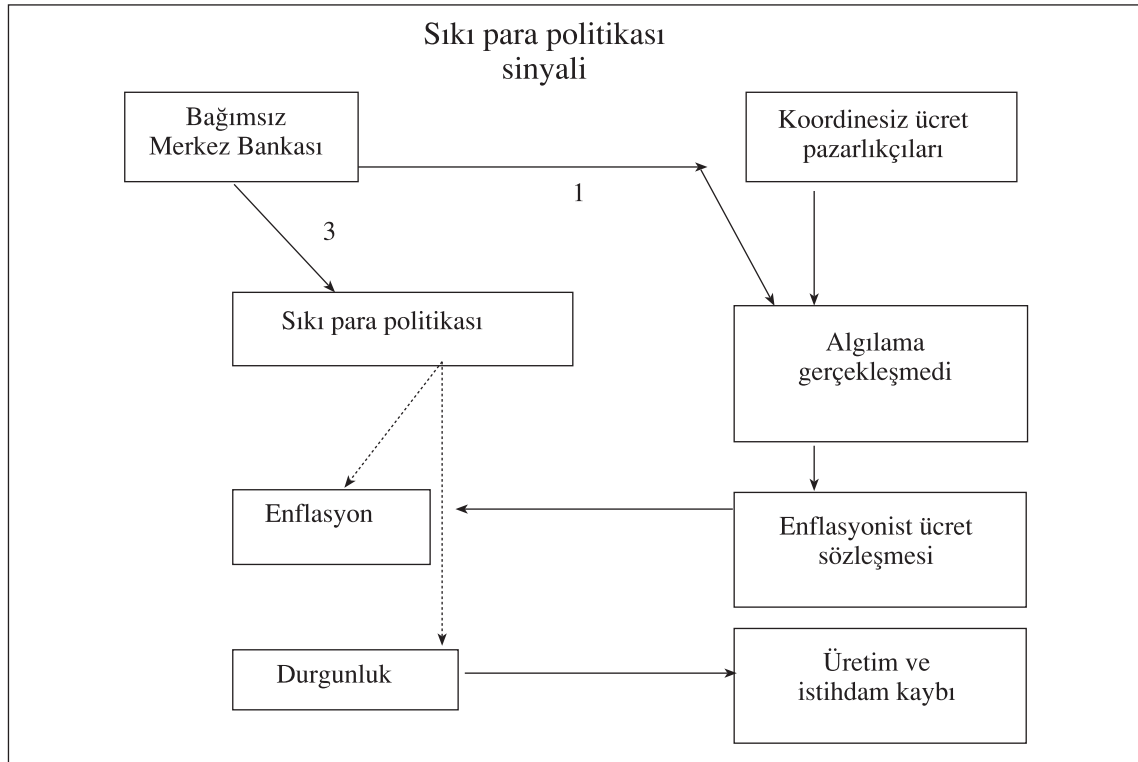
açar. Tek bir ücret pazarlıkçısı için düşünüldüğünde, belirlenen bu ücret artışının toplam fiyat seviyesi üzerinde meydana getirebileceği etki ihmal edilebilir düzeyde olacaktır. Ancak her bir pazarlık biriminin aynı şekilde hareket etmesinin genel fiyat düzeyinin yükselmesine yol açacağı belirgindir. Şöyle ki, ekonomide pazarlık yapan sendika sayısı ne kadar fazla ise yapılan ücret pazarlığı ekonominin o kadar küçük bir kesimini kapsar. Küçük bir kesim için belirlenen parasal ücret artışının fiyatlar genel seviyesi üzerinde önemli bir etki meydana getirmeyeceği düşünülerek daha yüksek nominal ücret artışları talep edilir. Kısaca, sendika sayısı arttıkça beklenen reel ücret kazancı² artmakta bu da daha yüksek nominal ücret talep edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Sonuç olarak ise, işsizlik ve enflasyon seviyesinde artış meydana gelmektedir. Ancak bu genel bir durum değildir. Eğer farklı emek türleri arasındaki ikame esnekliği yüksek ise firmalar bir emek tipini diğeriyle kolaylıkla ikame edebilecektir. Bu durumda, reel ücret artışından meydana gelen kazanç, işsizlik açısından karşı karşıya kalınacak maliyetin altında kalabilecektir (Lucia, 2003, s.7).

Ücret pazarlığının koordinasyonsuz bir şekilde yürütüldüğü durumlarda herhangi bir sendikanın aktörleri kendi yaptıkları anlaşmaya sıkı bir politika ile cevap verilmesini beklemeyiz. Çünkü para otoritesinin, küçük anlaşmalara karşı değil bütün ekonomiyi kapsayan anlaşmalara karşı politika ürete-

ceği beklentisi içindedirler. Oysa, koordinesiz pazarlık sisteminde, bir sendikanın varacağı anlaşma bütün bir ekonomiyi etkileyecek kapasite ve güce sahip değildir. Aynı şekilde, eğer bir pazarlık birimi bu mantıkla kendi nominal ücretini ılımlı tutacak olursa, söz konusu sendika, diğer pazarlık birimlerinin bu şekilde davranmamasından dolayı zarara uğrayacaktır. Bu nedenle, koordinesiz ücret pazarlığı sistemlerinde, ücret pazarlıkçılarının, enflasyonist düzenlemelere yönelik olarak parasal otoritelerden gelebilecek daraltıcı politika tehditlerine karşı yüksek duyarlılığa sahip olmaları beklenemez. Buna göre, merkez bankasının doğrudan sendikaların nominal ücretlerine tepki olarak daraltıcı bir para politikasıyla cevap vermesi beklenmiyorsa, sendikalar daha enflasyonist bir nominal ücret belirleyeceklerdir. Bu durumda enflasyonun marjinal maliyetinin artması nedeniyle, merkez bankası nominal ücretlerdeki artışın tamamını talebi kısarak telafi edemeyecektir. Sonuç itibarıyla, enflasyon artarken, reel ücret ve işsizlik seviyesi de yüksek kalacaktır (Gersbach ve Hahn, 2007, s.134). Kısaca, kendi ücret kararının, ekonomi üzerinde herhangi bir olumsuz etki meydana getiremeyecek kadar küçük bir kesimi kapsadığını düşünen birçok pazarlık biriminin var olduğu koordinesiz ücret pazarlığı sistemlerinde, bu birimleri sıkı para politikası sinyalleri göndererek ücret kısıtlama-

² Beklenen reel ücret kazancı sendikanın nominal ücretindeki artışın enflasyona neden olmayacağı beklentisi içinde elde etmeyi düündüğü reel kazancı ifade etmektedir.

Şekil 1 : Ücret Pazarlığının Koordinesiz Olduğu Bir Ekonomide Sıkı Para Politikası Sinyalinin Etkinsizliği

Kaynak : Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

sına yönlendirmek çok zordur. Cukierman ve Lippi (1999)'e göre, Bundesbank'ın oldukça koordineli bir yapıya sahip ücret/ fiyat pazarlığı sistemi ile etkileşimi, oldukça düşük fakat pozitif bir reel maliyet karşılığında çok ılımlı bir enflasyona ulaşmayı sağlıyordu. Ancak, ECB'nin de aynı şekilde enflasyon hedefine sıkı sıkıya bağlı kalması daha büyük bir reel maliyete katlanmayı zorunlu kılacaktır. Çünkü Avrupa emek piyasası, Alman emek piyasası siste-

minin sahip olduğu koordineli yapıdan uzak olmakla birlikte, kendi ücret kararının para politikası üzerinde etkisiz olduğunu düşünen pek çok küçük pazarlık birimini bünyesinde barındırmaktadır.

8.2. Stratejik Koordineli Ücret Pazarlıkları

Soscike ve Iversen (1998, 2000) ve Coricelli ve diğerleri (2006)'nın içinde olduğu son etkileşim literatürüne göre, az sayıda büyük ücret pazarlıklarından oluşan

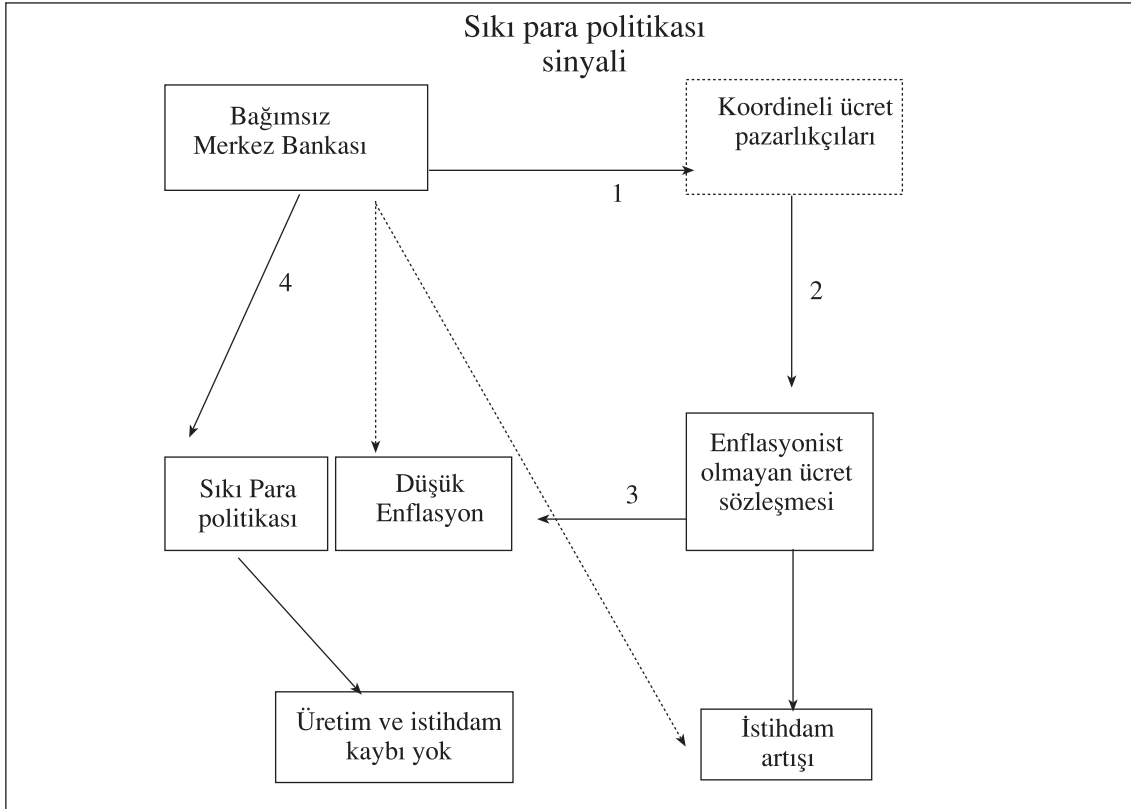
bir emek piyasasına sahip bir ekonomide, muhafazakâr bir merkez bankası, ücret pazarlığı sistemini disipline ederek denge işsizlik oranını azaltabilecektir. Buradaki anahtar düşünce, sıkı para politikası rejimi altında, istihdamın reel ücretlere daha duyarlı olmasıdır. Bu nedenle, ücretleri belirleyecek ücret pazarlıkları sıkı para politikası tehdidinde, ücret taleplerini ılımlı hale getirerek cevap verecekler ve böylelikle denge işsizlik düzeyi azalacaktır (Holden, 2005, s.834). Stratejik etkileşim teorisinde ifadesini bulan bu açıklamaya göre, stratejik hareket edebilen sendikalar, merkez bankası yeterli ölçüde muhafazakâr olduğunda düşük enflasyon ve yüksek istihdam sonucunu elde etmek için ücretlerini kısıtlama eğilimindedirler. Bir sendikanın reel ücretlerindeki artış, hem kendi reel ücretinin diğer sektörlerin reel ücretine göre daha yüksek hale gelmesi nedeniyle hem de ekonomideki toplam istihdam seviyesinin azalması nedeniyle o sendikanın üyeleri arasındaki istihdam oranını düşürecektir. Böyle bir durumla karşı karşıya kalacağının bilincinde olan sendikanın yüksek reel ücret talep etme eğilimi azalmış olacaktır. Sonuç itibarıyla, stratejik olarak hareket eden sendika, ücret talebinde kısıtlamaya gidecek ve ekonomide istihdam düzeyi yükselmiş olacaktır (Soskice ve Iversen, 1998, s.112).

Bu etki iki şekilde ortaya çıkabilmektedir. Birincisi, para stokunu arttırma eğiliminde olmayan muhafazakâr bir merkez bankası varsayımı altında, sendikalar daha

düşük nominal ücret üzerinde anlaşabilirse, fiyatlar genel seviyesi düşecek ve reel para stoku yükselecektir. Reel para stokundaki bu artış, toplam talebin ve istihdamın artmasına neden olacak ve bu da işsizliğin azalması sonucunu doğuracaktır. Ancak, sadece tek bir sendika nominal ücretini düşürecek olursa bu etki ortaya çıkmayacak ve söz konusu sendika sadece diğerlerinden daha düşük bir reel ücret elde edecektir. Para politikası rejiminin etkisine gelince, Soskice ve Iversen (2000)'de belirtildiği gibi, para politikası ne kadar muhafazakâr ise, denge işsizlik düzeyi o kadar düşük olacaktır. Ücret kısıtlaması eğilimi, emek talebinin ücret elastikiyetine bağlıdır. Bu durum, muhafazakâr merkez bankasının, sendikaları daha düşük nominal ücreti kabul etmeye zorlayarak, emek talebini daha elastik hale getirmesinden kaynaklanmaktadır. Dikey ekseninde reel ücretlerin ($w-p$), yatay ekseninde ise işsizlik oranının (u) yer aldığı şekil 2'de görüldüğü gibi, sendikaların daha düşük nominal ücreti kabul etmeleri nedeniyle ücret eğrisi aşağı kaymıştır ve denge işsizlik düzeyi azalmıştır (Holden, 2005, s. 838).

Merkez bankası nominal ücret seviyesini ya da nominal ücret değişim oranını para politikasıyla kontrol altında tutmak zorundadır. Ücretler, ücret pazarlıkları tarafından belirlendiği için merkez bankası onları ancak dolaylı yoldan kontrol altında tutabilir. Bu durum daha açık bir şekilde şöyle ifade edilebilir: Eğer bir sektördeki ücret

Şekil 3 : Ücret Pazarlığının Koordineli Olduğu Bir Ekonomide Sıkı Para Politikası Sinyalinin Sonuçları

Kaynak : Yazarlar tarafından oluşturulmuştur

ması derecesi pazarlık koordinasyonun bir fonksiyonudur. Bu nedenle, koordineli ücret pazarlığı, para politikasının ücretler üzerine etki edebileceği bir mekanizma olarak görülmektedir (Bosworth, 1980, s.531).

Para politikasının muhafazakârlığının meydana getirebileceği reel etkiler, sendika sayısına (n) bağlı olarak değişmektedir. Özellikle, muhafazakârlık (daha yüksek), sendika sayısı azaldıkça ya da koordinas-

yon düzeyi arttıkça, istihdam seviyesini üzerinde daha güçlü etkiler meydana getirebilmektedir (Franzese, 2004, s.12). Buna göre, sendikanın, işsizliğe enflasyondan daha fazla önem vermesi durumunda, sadece fiyat istikrarı ile ilgilenen ultra muhafazakâr bir merkez bankası hem işsizliği hem enflasyonu mümkün olan en düşük seviyeye indirecektir. Ayrıca, reel ve nominal ücretlerin aşağı doğru katılığı merkez bankası

muhafazakârlığının derecesine bağlıdır. Para otoritesinin muhafazakâr olduğu bilindiğinde, ücret pazarlıkçıları ücretlerini aşağı çekmeye daha eğilimli olacaklardır.

Sonuç olarak, ücret pazarlığının koordineli olduğu bir ekonomide, merkez bankası işsizlik seviyesini arttıran politikalara başvurmak zorunda kalmadan, ücret pazarlıkçılarına para politikası niyeti hakkında sinyaller göndererek, onları ücret ılımlılığına teşvik edebilir ve böylelikle enflasyon oranının yükselmesinin önüne geçebilir. Ücret pazarlığının koordinasyonsuz olduğu durumda ise, (küçük pazarlık birimlerinin çoğunun, merkez bankasından gönderilen sinyallere karşı özellikle duyarlı olmaması nedeniyle) merkez bankası ancak ekonomik aktiviteleri durağanlaştırarak ve işsizlik oranını arttıracak sıkı bir para politikası takip ederek enflasyon oranını düşürebilir.

Uygulamada bu teoriyi destekleyen pek çok durumla karşılaşmaktadır. Örneğin, Bundesbank anonslarını sık sık ücret/fiyat pazarlıkçılarına ve hükümete yönlendir ve onları, oldukça açık ve tam bir şekilde, enflasyonist sözleşmelere ve bütçelere parasal daralmayla cevap vereceği şeklinde tehdit ederdi. Bundesbank, oldukça koordineli bir ücret pazarlığı istemi içinde, reel ücretlerin kısıtlanmasına yol açarak, Almanya'nın 1950'lerin sonundan 1990'ların başına kadar sahip olduğu istisnai düşük işsizlik ve enflasyon oranlarının makinisti olmuştur (Franzese, 1999a, s.5).

8.2.1 Ücret Pazarlığının Monopolistik Olduğu Durumda Stratejik Etkileşim

Soskice ve Iversen (1998, 2000)' e göre, monopolistik güce sahip stratejik ücret pazarlıkçıları merkez bankası bağımsızlığının denge, uzun dönem ve ortalama reel etkiler meydana getirmesine sebep olmaktadır. Ücretleri birbirlerinden bağımsız belirleyen sınırlı sayıda sendikanın bulunduğu bir ekonomide, merkez bankasının parasal kuralları, denge istihdam oranını etkileyecektir.

Monopol gücüne sahip bu sendikalar, ekonomide önemli bir büyüklüğe sahiptir. Bu sendikaların belirledikleri ücretler ekonomide geniş bir kesim için geçerli olmaktadır. Bu nedenle, gerçekleştirilen ücret artışları fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine ve reel para balansının azalmasına yol açar. Azalan reel para balansı ise toplam talebin azalmasına bunu takiben de istihdam ve üretim seviyesinin gerilemesine sebep olur. Ayrıca, söz konusu bu sendika, belirlediği ücretin, fiyatlar genel seviyesini artırması nedeniyle, merkez bankasının daraltıcı politika tehdidiyle karşı karşıya kalır, sonuç olarak istihdam seviyesinin yine olumsuz etkilenmesi durumu ortaya çıkar (Coricelli ve diğerleri, 2006, s.49). Bu nedenle, emek piyasasının az sayıda, fakat büyük sendikalardan oluştuğu (örneğin endüstri seviyesinde) bir ekonomide, sendikalar ücret taleplerini ılımlı tutmak ve böylelikle daha düşük denge işsizlik düzeyine ulaşmak amacıyla pazarlıklarını koordine etme-

ye yönelik güçlü bir güdüye sahiptirler. Bu sendikaların hepsi, pazarlıklarını birbirleri ile tam bir koordinasyon içinde yaparlarsa, monopol sendika ile aynı nominal ücreti seçeceklerini bilmektedirler (Cavallari, 2001, s.420). Ancak, her bir ücret pazarlıkçısı, bu yüksek reel ücretlerden kısa dönem kazanç elde etmek ve aynı zamanda diğerlerinin ücretlerini ılımlaştırmamasından yararlanmak amacıyla, bu koordinasyonun dışında kalma çabası içinde olacaktır. Bu durumda, koordineli ücret kısıtlaması sadece, uzun dönemde bu koordinasyonun dışında kalınması nedeniyle koordinasyondan elde edilecek faydadan mahrum kalınması sonucu doğacak maliyetin, kısa dönemde koordinasyondan ayrılma sonucu elde edilecek kısa dönem kazancının üzerinde olması durumunda elde edilebilir (Holden ve Oddbjørn, 2000, s.411). Bu nedenle, kısıtlayıcı para politikaları, sendikaların saldırganlık maliyetlerini dışsallaştırma kapasitesini azaltarak kolektif hareket probleminin çözümünü kolaylaştırabilir (Iversen, 1998, s.497). Bu açıdan, merkezi ücret pazarlığı bireysel sendikaların, diğer sendikaların uyguladığı ücret kısıtlamasından çıkar sağlama kapasitelerini sınırlandıracak bir kurumsal enstrüman olarak görülür (Soskice ve Iversen, 1998, s.12).

8.2.2. Lider Stratejik Ücret Pazarlıkçısı

Eğer ekonomide lider bir sendika oluşturulabilirse ya da varsa bu sendika monopol sendikanın durumuna benzer bir durum içerisinde. Diğer sendikalar lider sendikayı

takip edeceklerinden, bu sendikanın seçeceği nominal ücret, ülkedeki enflasyon üzerinde önemli bir etki meydana getirecektir. Enflasyon üzerinde meydana getireceği etkinin farkında olan lider sendika ücret kısıtlamasına gitme zorunluluğu altında kalacaktır (Soskice ve Iversen, 1998, s.12).

Bu bağlamda, lider sendika dışında kalan ücret pazarlıkçıları kendi görüşmelerine başlamadan önce lider sendikanın gelişmelerini izlemeyi optimal bulmaktadırlar. Böyle bir düzenleme içinde, merkezi ya da lider diyebileceğimiz pazarlık birimi, bir bütün olarak ekonomideki ücret anlaşmalarının seviyesi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Lider sendikayı takip eden diğer sendikalar genellikle yerel koşullara uygun hale getirmek için birkaç küçük ayarlama ile lider sendikayı kendilerine model alırlar (Franzese ve Hall, 1999, s.181). Öncelikle, her bir pazarlık biriminin üyeleri, özellikle de lider anlaşma için görüşme yapanlar, kendi sözleşmelerini bağlarlarken, diğer sendikaların belirleyecekleri ücret seviyesini bildiklerinden, diğer anlaşmalardan kaynaklanacak olan beklenen enflasyon için kendi anlaşmalarına bir artış koyma gereği duymazlar.

Teorinin asıl odak noktası, bu şekilde ortaya çıkacak olan ücret pazarlığı koordinasyonunun, merkez bankası tarafından gönderilen sinyallerin algılanmasına ne şekilde kuvvet katacağıdır. Lider sözleşme, bütün ekonomide belli etkiler meydana getirecek şekilde çoğaltılacağı için, bu görüş-

meyi yapanlar merkez bankasının buna doğrudan cevap verme olasılığının yüksek olduğunu bilmektedirler. Bu da lider ücret pazarlıkçısının, ücret sözleşmesinin yapımı aşamasında merkez bankasının muhtemel para politikası duruşu hakkında gönderilen sinyallere karşı daha duyarlı olmasına yol açar. Kısacası, merkez bankasından gönderilen sinyaller, ücret pazarlığının koordineli yapıldığı durumda, koordinesiz duruma göre, ücret sözleşmesi kararlarını daha güçlü bir şekilde etkiler.

Diğer bir ifade ile lider pazarlık birimi, kendi anlaşmasının bütün ekonomide genelleştirileceğini bildiği için, bu sendikadaki aktörler, görüşmeleri yaparken, yapacakları anlaşmaların ekonomide meydana getireceği etkiyi inceden inceye dikkate alırlar. Aynı zamanda, lider sendikanın aktörleri, yapacakları sözleşmenin ekonomi üzerindeki etkisini doğru bir şekilde tahmin edebilmektedirler. Çünkü lider sendikanın sözleşmesi büyük bir olasılıkla ekonominin genelinde benzer anlaşmaların yapılmasına neden olacaktır. Bu şekilde meydana gelecek toplam ekonomik etkiden kendi üyeleri de etkilenecektir (Hall-Franzese, 1998, s.509).

Bu nedenle, enflasyon işsizlik ve ülkedeki rekabet edilebilirlik düzeyi hakkındaki endişelerin, koordineli ücret pazarlığı sistemlerinde, bireysel ücret pazarlığını daha güçlü bir şekilde etkilediği kabul edilebilir. Bu şu şekilde ifade edilebilir: merkez bankası bağımsız olsa da olmasa da ücret pa-

zarlığının daha koordineli olduğu durumlarda daha düşük enflasyon oranlarının görülme olasılığı yüksektir (Soskice ve Iversen, 1998, s.113).

9. Temel Etkileşim Mekanizması

Para politikası ile stratejik ücret pazarlıkçıları arasında geçen etkileşim sürecinde, tüm aktörlerin tam enformasyona sahip oldukları varsayılır. Buna göre, ücret pazarlıkçıları, ilan edilen para politikasının kendileri ve diğer ekonomik aktörler üzerinde ne gibi sonuçlar doğuracağını bilmektedirler.

Stratejik etkileşim mekanizmasının birinci aşamasında, sendikalar eşzamanlı olarak nominal ücretlerini belirleyerek etkileşim sürecini başlatmaktadırlar. Bundan sonraki aşamada ise, merkez bankası etkileşim mekanizmasına dahil olmaktadır. Buna göre, merkez bankası, belirlenen ücret düzeyinin ekonomide meydana getirdiği etkiye bakarak, takip ettiği parasal kurala göre nominal para stokunu belirleyecektir³. Üçüncü aşama ise, firmaların karlarını maksimize edecek fiyatların ve dolayısıyla ekonomideki genel fiyat düzeyinin belirlenme aşamasıdır.

Bu sonucun arkasında yatan senaryo şu şekilde özetlenebilir: Sendika nominal ücretlerini arttırdığı zaman firmalar bu artışa kendi fiyatlarını arttırarak cevap verirler.

³ Bu sıranın böyle olmasının nedeni ücret anlaşmalarının bir ya da iki yıl için yapılmasına karşılık para politikasının herhangi bir zamanda ayarlanabilmesidir.

Firmaların fiyatlarında meydana gelen bu artış belirlenmiş bir nominal para arzı seviyesinde enflasyon oranının artmasına ve reel balansın azalmasına neden olur. İkinci aşamada ise, artan nominal ücretler emek talebinin azalmasına ve işsizliğin artmasına neden olur. Sonuç olarak, merkez bankasının hiçbir tepki göstermemesi halinde, ortalama nominal ücret seviyesinde meydana gelen artış hem enflasyonun hem de işsizliğin artmasına yol açar (Velasco ve Guzzo, 1998, s.3).

Merkez bankasının senaryoya dâhil olması halinde, merkez bankası bu iki kötü maliyet (işsizlik ve enflasyon) arasında muhafazakârlık derecesine göre ve sosyal açıdan optimal bir denge sağlanacak şekilde bir politika oluşturur. Eğer göreceli olarak fiyat istikrarına daha fazla önem veriyorsa ücret artışının enflasyon üzerindeki etkisini yüksek işsizlik pahasına bile olsa telafi edecektir. Ancak işsizliğe verdiği önem, fiyat istikrarına verdiği önemden daha fazla ise yüksek ücretlerin istihdam üzerinde meydana getirdiği kötü etkiyi yüksek enflasyon maliyetine rağmen ortadan kaldırmaya çalışacaktır. Kısaca, etkileşim mekanizmasında, ikinci aşamada, merkez bankasının belirleyeceği politika tepkisi büyük ölçüde bankanın muhafazakârlık derecesine bağlı olmaktadır. Bu durumda, merkez bankası, muhafazakarlık (bağımsızlık) derecesine bağlı olarak ya nominal ücret artışlarını etkisiz hale getirecek (talep kanalı) ya da enflasyonu arttırarak reel ücretleri düşürecek

(arz kanalı). Eğer merkez bankası yeteri kadar muhafazakârsa, nominal ücret artışı para arzında bir daralmayı tetikleyecektir. Eğer nispeten liberal ise, ücret artışlarına enflasyonist politikalarla reaksiyon gösterecektir (Coricelli ve Diğerleri, 2006, s.46).

Merkez bankasının muhafazakâr olması durumunda, enflasyonu arttıran ücret artışlarına tolerans gösterilmez. Bu durumda enflasyon hedefini tehdit eden parasal ücret artışı ne olursa olsun, sıkı bir para politikasıyla ücret artışının etkisi telafi edilmeye çalışılır. Bunun sonucu olarak, reel para arzı azalır ve ekonomi bir daralma sürecine girer. Ücret pazarlığının bu politika sonucunu algılayabilecek kapasitede olması bu sonucu değiştirebilir. Ücret pazarlığının kurumsal yapısı, deflasyon maliyetinin ortaya çıkmasını önleyecek olan stratejik etkileşim mekanizmasına bu noktada dahil olmaktadır. Buna göre, ekonomideki ücret pazarlıklarının koordineli bir yapıya sahip olması, para politikasının uygulanmadan sonuç vermesine neden olur. Uygulanacak para politikasının kendilerinin de dahil olduğu ekonomi üzerinde meydana getirebileceği etkiyi hesaba katan ücret pazarlıkları, ücretlerini böyle bir politika uygulanmasına gerek duyulmayacak şekilde belirler. Bu onların stratejik etkileşim sürecine yaptıkları katkıdır (Cukierman ve Lippi, 2001, s.547).

Almanya'daki pazarlık müzakereleri de yukarıdaki teorik tartışmayı desteklemektedir. Almanya'daki endüstriyel ilişkileri inceleyen çalışmalar, Bundesbank'ın ücret

pazarlıkçıları, sık sık, sıkı para politikasıyla tehdit ederek yüksek ücret anlaşmalarının önüne geçmeye çalıştığını ortaya koymaktadırlar. Bu konuda ilk çalışmalardan biri olan Hall ve Franzese (1998)' e göre Bundesbank'ın bağımsızlığının yüksek olması nedeniyle, sendikalar daraltıcı para politikası tehdidini ciddiye almışlardır. Ancak bununla birlikte, Alman Merkez Bankası zaman zaman kredibilitesini devam ettirmek için yüksek ücret anlaşmalarına para politikasını gerçekten sıkılaştırarak cevap vermiştir.

10. Sonuç

Stratejik etkileşim teorisi, merkez bankası bağımsızlığı ve stratejik etkileşim teorilerinin birlikte sentezlenerek geliştirilmeleriyle ortaya çıkmış ve uygulamada kanıtları olan güçlü bir teoridir. Bu teoriye göre, merkez bankası bağımsızlığı, ücret pazarlığının kurumsal yapısına ve pazarlıkçıların sektörel bileşimine bağlı olarak reel etkiler meydana getirebilmektedir. Merkez bankasının güçlü anti-enflasyonist duruşunun meydana getirdiği bu reel etkiler, hem merkez bankasının ilan ettiği para politikasının kredibilitesine hem de ücret pazarlıkçılarının etkileşim kapasitesi ve gücüne bağlı olmaktadır.

Merkez bankası, para politikasını kullanarak toplam talebi ve arzı değiştirme yeteneğine sahiptir. Para otoritesinin bu yeteneği, ücret pazarlıkçıları enflasyonist ücret artışlarından caydırıcı bir fonksiyona sahiptir. Ancak bu caydırıcılık etkisi, büyük öl-

çüce ücret pazarlığının kurumsal yapısına bağlı olarak değişmektedir.

Ücret pazarlığı koordinasyon derecesinin yüksek olduğu ya da ücret pazarlığının merkezi olduğu ekonomiler de bağımsız merkez bankası güçlü anti-enflasyonist duruşu ile sıkı para politikası sinyalleri göndererek, ücret pazarlıkçıları düşük nominal ücretler üzerinden anlaşmaya sevk edebilmektedir. Ücret pazarlığının koordinasyon seviyesi ne kadar yüksek ise belli bir dönem için belirlenen nominal ücret ekonomide o kadar geniş bir kesimde geçerli olacak ve fiyatlar genel seviyesi üzerinde o kadar fazla etkiye sahip olacaktır ve buna tepki olarak merkez bankasından gelecek daraltıcı politika tepkisi de o denli şiddetli olacaktır. Merkez bankasının bu geri tepkisinin büyüklüğü, sendikanın bu tepkiyi dikkate alma derecesini belirleyecek, sendika bu tehdide o derece ciddi cevap verecektir ve bu nedenle daha düşük nominal ücretler üzerinden anlaşmaya razı olacaktır. Koordineli ücret pazarlıkçıları, üyeleri arasındaki istihdam oranını sürdürebilmek amacıyla kabul ettiği bu düşük nominal ücret artışı, bir yandan işsizlik artışının önüne geçerken diğer yandan ise enflasyonu düşürücü bir etki meydana getirmektedir. Diğer bir ifadeyle, koordineli ücret pazarlığı, para politikasının üretim ve istihdam kayıplarını azaltıcı bir rol oynamaktadır.

Ancak, ücret pazarlıkçıları düşük nominal ücret üzerinde anlaşmaları için merkez bankasından gönderilen sinyalleri

güvenilir bulmalıdır, yani para politikasının kredibilitesi tam olmalıdır. Aksi takdirde, para politikasındaki belirsizlik ve pazarlık birimlerinin merkez bankasına güven duymaması, makroekonomik performansı olumsuz yönde etkileyecektir. Kısaca, ücret pazarlığının koordineli olduğu ekonomilerde bağımsız merkez bankasında kurumsallaşan parasal muhafazakarlık, hem reel hem de nominal değişkenlerin ortalama ve uzun dönem değerlerini etkilemektedir.

Diğer taraftan, ücret pazarlığının koordinesiz olduğu ekonomilerde merkez bankasının bu tür sinyaller göndererek herhangi bir reel maliyete katlanmaksızın istediği düşük enflasyon sonucuna ulaşması çok zordur.

Koordinesiz ücret pazarlığı sistemlerinde, bireysel ücret pazarlıkları amaçladıkları ücret artışının ekonomideki enflasyon seviyesi üzerindeki etkisini ve bu artışa kar-

şılık olarak merkez bankasından gelebilecek para politikası tepkisini hesaba katamazlar. Çünkü, her bir pazarlık birimi kendisini ekonominin geri kalanı üzerinde herhangi bir yan etki meydana getiremeyecek kadar küçük olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle, böylesi ücret pazarlığı sistemlerinde her bir pazarlık birimi ücret sözleşmesini, diğer pazarlık birimlerinin de kendisi gibi hareket edeceği varsayımı ile, yüksek nominal ücret artışları içerecek şekilde yapılandırır. Kısacası, merkez bankasının enflasyonist ücret artışlarına karşılık olarak sıkı para politikası ile reaksiyon göstereceğini ilan etmesi küçük ücret pazarlıklarını davranışlarını değiştirmeye teşvik etmez. Bu durumda, merkez bankası bu ücret artışının enflasyon üzerindeki etkisini telafi etmek amacıyla daraltıcı para politikası uygulayarak, enflasyonu, reel bir maliyet olan işsizlik pahasına düşürebilecektir.

KAYNAKÇA

- Alesina, A. ve Gatti, R. (1995). Independent Central Banks: Low Inflation at No Cost?. *The American Economic Review*. Vol.85. No.2, May, 1995, pp.196-200.
- Bosworth, B. P. (1980). Nonmonetary Aspects of Inflation. *Journal of Money, Credit and Banking*. Vol.12, No.3. (Aug.), pp.527-539.
- Brumm, H. J. (2000). Inflation and Central Bank Independence: Conventional Wisdom Redux. *Journal of Money, Credit and Banking*. Vol.32, No.4, Part 1. (Nov.) pp.807-819.
- Calmfors, L. (2001). Wages and Wage-Bargaining Institutions in the EMU: A Survey of the Issues. *Empirica*. Vol.28, pp.325-351.
- Calmfors, L. (1993). Centralisation of Wage Bargaining and Macroeconomic Performance, A Survey. *OECD Economic Studies*. Nr.21, Winter, pp.161-187.
- Cavallari, L. (2001). Macroeconomic Performance and Wage Bargaining in a Monetary Union. *Empirica*. Vol.28, pp.419-433.
- Coricelli, F., Cukierman, A., Dalmazzo, A. (2006). A. Monetary Institutions, Monopolistic Competition, Unionized Labor Markets and Economic Performance. *Scand. J. of Economics*. Vol.108(1), pp.39-63.
- Cubitt, R. P. (1995). Corporatism, Monetary Policy and Macroeconomic Performance: A Simple Game Theoretic Analysis. *The Scandinavian Journal of Economics*. Vol.97, No.2. (Jun), pp.245-259.
- Cukierman, A. (1992) *Central Bank Strategy, Credibility, and Independence*, Cambridge, MA, Mit Pres.
- Cukierman, A. ve Lippi, F. (2001). Labour Markets and Monetary Union: A Strategic Analysis. *The Economic Journal*. Vol.111, No.473. (Jul.), pp.541-565.
- Cukierman, A. ve Lippi, F. (1999). Central Bank Independence, Centralization of Wage Bargaining, Inflation and Unemployment: Theory and Some Evidence. *European Economic Review*. Vol.43, pp.1395-1434.
- Dullien, S. (2005). *The Interaction of Monetary Policy and Wage Bargaining in the European Monetary Union: Lessons from the Endogenous Money Approach*. Palgrave Macmillan USA, 2005.
- Eijffinger, S. ve De Haan, J. (1996). The political Economy of Central-Bank Independence. *Special Papers in International Economics*. Nr.19, May.
- Franzese, R. J. (2004). Strategic Interactions of The ECB, Wage Bargainers, and

- Governments, a Review of Theory, Evidence, and Recent Experience. In *Institutional Conflicts and Complementarities Monetary Policy and Wage Bargaining Institutions in EMU*. P. Mooslechner, M. Schuerz, R. Franzese, eds., Kluwer, pp.5-42.
- Franzese, R. J. (2001). Institutional And Structural Interactions in Monetary Policy and Wage/Price-Bargaining in Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage. *Cambridge University Press*. 2001, pp.104-144.
- Franzese, R. J. (1999a). Partially Independent Central Banks, Politically Responsive Governments, and Inflation. *American Journal of Political Science*. Vol.43, No.3, (Jul.), pp.681-706.
- Franzese, R. J. (1999b). Credibly Conservative Monetary Policy and Labor-/Good-Market Organization: A Review with Implications for ECB-Led Monetary Policy in Europe. *Institute for Social Research*. 5 May, pp.97-124.
- Franzese, R. J. (1997). Monetary Policy and Wage/Price Bargaining: Macro- Institutional Interaction in Traded, Public, and Sheltered Sectors, In *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, Edited by Peter Hall and David Soskice. Forthcoming.
- Franzese R. J. ve Hall, P. A. (1999). Institutional Dimensions of Coordinating Wage-Bargaining and Monetary Policy. *Cambridge University Pres*. pp.173-204.
- Forder, J. (1998). Central Bank Independence, Conceptual Clarifications and Interim Assessment. *Oxford Economic Papers*. Vol.50 (1998), pp.307-334.
- Gersbach, H. ve Hahn, V. (2007). Information Content of Wages and Monetary Policy. *Journal of Money, Credit and Banking*. Vol.39, No.1 (February).
- Hall, P. A. ve Franzese, R. J (1998). Mixed Signals: Central Bank Independence, Coordinated Wage Bargaining, and European Monetary Union. *International Organization*. Vol.52, Nr.3, Summer, pp.505-535.
- Hancke, B. ve Soskice, D. (2003). Wage Setting and Inflation Targets in EMU. *Oxford Review of Economic Policy*. Vol.19. Nr.1, pp.149-160.
- Holden, S. (2005). Monetary Regime and the Co-ordination of Wage Setting. *European Economic Review*. Vol.49, pp.833-843.
- Holden, S. ve Oddbjørn, R. (2000). Wage Moderation and Union Structure. *Oxford Economic Papers Memorandum*. No:1
- Iversen, T. (1998). Wage Bargaining, Central Bank Independence, and the Real Effects of Money. *International Organization*. Vol.52, Nr.3, Summer, pp.469-504.
- Lippi, F. (2003). Strategic Monetary Policy with Non-Atomistic Wage Setters. *Review of Economic Studies*. pp.909-919.
- Lohmann, S. (1992). Optimal Commitment in Monetary Policy: Credibility versus Flexibility. *The American Economic Review*. Vol.82, No.1, (Mar.), pp.273-286.

- Lucia, C. (2003). Wage Setters, Central Bank Conservatism and Economic Performance. *ISAE Istituti di Studie Analisi Economica*. Rome, April, pp.1-45.
- Mares, I. (2004). Wage Bargaining in the Presence of Social Services and Transfers. *World Politics*. Vol.57 (October), pp.99-142.
- Marzinotto, B. (2007). Why So Much Wage Restraint in EMU? The Role of Country size Integrating Trade Theory with Monetary Policy Regime Accounts. *Prepared for USA Tenth Biennial International Conference*. Montreal, 17-19 May.
- Meland, F. (2006). A Union-bashing Model of Inflation Targeting. *Scand. J. of Economics*. 108(3), 419-432.
- Mooslechner, P. ve Schürz, M. (2001). The Interaction of Wage Bargaining Institutions and an Independent Central Bank—A Methodological Reflection on Current Theories. *Empirica*, 28, pp. 487-506.
- Posen A. (1995). Central Bank Independence and Disinflationary Credibility: A missing Link?. *International Macroeconomics Function Research and Market Analysis Group Federal Reserve Bank of New York*. Nr.1.
- Posen A. ve Gould, D. P. (2006). Has EMU Had Any Impact on the Degree of Wage Restraint?. *Working Paper, Institute for International Economics*. Vol. 6.
- Rogoff, K. (1985). The Optimal Degree of Commitment to an Intermediate Monetary Target. *The Quarterly Journal of Economics*. Vol.100, Nr.4. (Nov.), pp.1169-1189.
- Skott, P. (1997). Stagflationary Consequences of Prudent Monetary Policy in a Unionized Economy. *Oxford Economic Papers*. New Series, Vol.49, No.4, (Oct.), pp.609-622.
- Soskice, D. ve Iversen, T. (2000). The Non-neutrality of Monetary Policy with Large Price or Wage Setters. *The Quarterly Journal of Economics*. Vol.115, No.1. (Feb.), pp.265-284.
- Soskice, D. ve Iversen, T. (1998). Multiple Wage-Bargaining Systems in the Single European Currency Area. *Oxford Review of Economic Policy*. Vol.14, Nr.3, pp.110-124.
- Söderström, H. T. (1985). Union Militancy, External Shocks and Accommodation Dilemma. *The Scandinavian Journal of Economics*. Vol.87, No.2, (Jun), pp.335-351.
- Velasco, A. ve Guzzo, V. (1998). The Case for a Populist Central Banker. *Economic Research Reports*. August.
- Wallerstein, M. (1990). Centralized Bargaining and Wage Restraint. *American Journal of Political Science*, Vol.34, No.4. (Nov.), pp. 982-1004.

ÖZET

İklim Değişiminin Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi

İnsan kaynaklı iklim değişiminin ortaya çıkardığı etkileri sosyal politika bağlamında inceleyen çalışma, özellikle Sanayi Devrimi sonrasında insanoğlu ve çevre arasındaki etkileşimin olumsuz sonuçları üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde iklim değişimi nedenleri ve boyutları ile incelenmiştir. İklim değişiminin çevre, üretim, insan ve sağlık üzerindeki etkileri ise, ikinci bölümde yer almıştır. İklim değişimine karşı alınacak önlemlerin vurgulanmasından sonra, son bölümde, iklim değişimi ve sosyal politika etkileşimi incelenerek sosyal devlet, istihdam, sendikalar ve sosyal adalet konuları farklı yaklaşımlarla tartışılmıştır.

JEL Sınıflaması: 131

Anahtar Kelimeler: İklim Değişimi, Sosyal Politika, Sosyal Adalet

ABSTRACT

The Evaluation of Climate Change in term of Social Policy

This study which examines the effects of anthropogenic climate change in terms of social policy emphasizes the negative consequences of interaction between human and environment especially after the industrial revolution. In this sense, in the first part of study, the causes and dimensions of climate change are examined. Climate change effects on environment, production, human and health are taking place in the scope of second part of study. After emphasizing the measure that must be taken against the climate change, in the last part of the study, the issues such as the interaction between climate change and social policy, and social state, employment, trade unions and social justice are discussed.

JEL Classification: 131

Keywords: Climate Change, Social Policy, Social Justice

İklim Değişiminin Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi

Yrd. Doç.Dr. H. Şebnem Seğer*

Araş. Gör. Murat Çolak**

İRİŞ

Ulusal, bölgesel ve küresel anlamda çeşitli değişimler insanoğlunun yaşamını etkilemekte, bunun doğal sonucu olarak yeni sosyal devlet uygulamalarına ihtiyaç doğmaktadır. Söz konusu değişimlerden biri de küresel iklim değişimidir. Küresel iklim değişimi olgusu, özellikle son zamanlarda yarattığı etki ve sonuçları ile sosyal politikanın geniş yelpazesine girmiştir. Sosyal devletin var olma amacı sosyal politika üretmek olduğundan, iklim değişimine karşı hangi politikaların üretil-

mesi gerektiği sorgulanmaktadır. İklim değişimi insanoğlunu sadece bir alanda değil, birden fazla alanda etkilemektedir. Bu nedenle sosyal devletin ne gibi durumlarla karşılaşacağını görmek, alınacak önlemleri belirlemede faydalı olacaktır.

Küresel iklim değişiminin olumsuz etkilerine ilişkin alınacak önlemler, sadece bir ülkeyi değil küresel anlamda tüm ülkeleri ilgilendirmektedir. Nitekim günümüzde gelinen noktada, sosyal politika temelli bu önlemler niteliği itibarıyla ulusal değil küreseldir. İklim değişimini doğrudan ve dolaylı etkileriyle ele alan sosyal politika, bireyi ve toplumu koruma açısından aktif bir role sahiptir. Burada önemli olan husus, çalışmada da vurgulanacağı üzere, sosyal politikanın “üretken” bir yaklaşımla iklim değişimine karşı çözümler geliştirmesidir.

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
sebnemseger@gmail.com

** Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Bu çerçevede çalışmada, iklim değişimi olgusu; nedenleri, boyutları, etkileri ile önleme faaliyetleri çerçevesinde değerlendirildikten sonra, iklim değişiminin olumsuz etkilerinin önlenmesi çerçevesinde sosyal politikaya düşen rol; sendikaların bu süreçteki tutumu ve iklim değişiminin yol açtığı sosyal adaletsizliğin niteliği ve önlenmesi gibi konular üzerinde durulmuştur.

1. İKLİM DEĞİŞİMİ, NEDENLERİ VE BOYUTLARI

Küresel iklim sistemi, yerküre atmosferinin oluşumundan beri, tüm zaman ve alan ölçeklerinde değişmiştir. Bu durum, iklimin kendi doğal özelliğidir ve doğrudan güneşteki, atmosferdeki veya yerküre/atmosfer birleşik sisteminin öteki bileşenlerindeki doğal değişikliklerle ilişkilidir. Ancak, 19. yüzyılın ortasında, iç ve dış etmenlerle ilişkili doğal değişime ek olarak, ilk kez insan eylemlerinin de küresel iklimi etkilediği, yeni bir döneme girilmiştir (DPT, 2000, s. 1). Özellikle Sanayi Devrimi ile dünya iklimi üzerinde insan faaliyetlerine bağlı ortaya çıkan etkiler, doğal değişimlerden çok daha fazla ve hızlı şekilde etkili olmaya başlamıştır (Krishna, 2010, s. 31).

İklim değişikliği, çok genel bir yaklaşımla, “Nedeni ne olursa olsun iklim koşullarındaki büyük ölçekli (küresel) ve önemli yerel etkileri bulunan, uzun süreli ve yavaş gelişen değişiklikler” biçiminde tanımlanabilir. İklimdeki değişiklikler, buzul ve buzularası çağlar arasında, dünyanın çeşitli

bölgelerinde ortalama sıcaklıklarda oluşan büyük değişiklikler şeklinde ortaya çıktığı gibi, yağış değişimlerini de içerir (Türkeş, 2006, s. 100).

İklim değişikliği atmosfere salınan sera gazlarının doğal seviyelerinden daha yüksek seviyelerde olmasından kaynaklanmaktadır. Sera etkisine sahip bu gazlar, atmosferin dünya yüzeyine yakın kısımlarında ortalama dünya sıcaklığının artmasına neden olmaktadır. Karbondioksit, metan, diazotmonoksit, halojenli bileşikler içeren hidrifloro karbonlar, petroflorokarbonlar ve sülfürhegzaflorid gibi kimyasal gazlar¹ sera etkisine yol açan gazlardır. Başka bir ifadeyle sera etkisi ya da diğer adıyla küresel ısınma, insan etkinlikleri sonucu oluşan sera gazlarının atmosferin iç yüzeyini bir tabaka halinde kaplayıp güneşten gelen ışınların geri yansımaları önleyerek yeryüzündeki sıcaklığın artmasını ifade etmektedir (Demireli ve Hepkorucu, 2010, s. 39-40).

İklim değişikliği ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler’in 1972’de Stokholm’de gerçekleştirdiği “İnsan Çevresi Konferansı”, çevre duyarlılığının uluslararası örgütlenme ve ulusal etkinliklere yansımaları; beraberinde bir dizi uluslararası zirve, hükümetler arası toplantılar ve bilimsel işbirliğinin meydana gelmesine yol açmıştır. İklim değişimi ve boyutlarıyla ilgili olarak Birleşmiş Milletler’in, “Dünya Meteoroloji Teş-

¹ Bu gazların tamamı literatürde kısaca sera gazları ya da karbon gazları olarak adlandırılmaktadır.

kilatı” konunun önemini vurgulamak için toplantılar düzenlemektedir. 1990 yılında yapılan “Uluslararası İklim Değişikliği Konferansı”, küresel iklim değişiminin hangi boyutlarda olduğunu ve gelecekte Dünya’nın ne gibi sorunlarla karşılaşacağını ortaya koymuştur. Konferansın sonunda yayınlanan bildiride şu gibi sonuçlar yer almıştır (Houghton, 1992, s. 5; Bodansky, 2001, s. 27).

- Dünyanın ortalama sıcaklığının 2030 yılına kadar 3°C yükseleceği, (değişim 1.5 °C-4.5 °C)
- Sıcaklık artışının kuzey yarım kürenin yüksek enlemlerinde daha belirgin olacağı,
- Ekvator bölgelerinde ve düşük enlemlerde bu değişimin global ortalamalara daha yakın veya değişimin ortalamasının altında görüleceği,
- Okyanus sıcaklıklarının artmasıyla buzulların eriyeceği ve önümüzdeki yüzyılın ortalarına doğru deniz yüksekliğinin 0.10-0.32m yükseleceği,
- Aşırı hava olaylarının görüleceği (sıcak dalgaları, fırtınalar, taşkınlar),
- Yıl içerisinde iklim değişiminin düzenlenileceği ve bazı kış aylarında çok düşük sıcaklıkların görüleceği,
- 2050 yılına kadar UVB radyasyonun %20-%25 artış göstereceği ve bu değişimin enlemlere göre farklılık göstereceğidir.

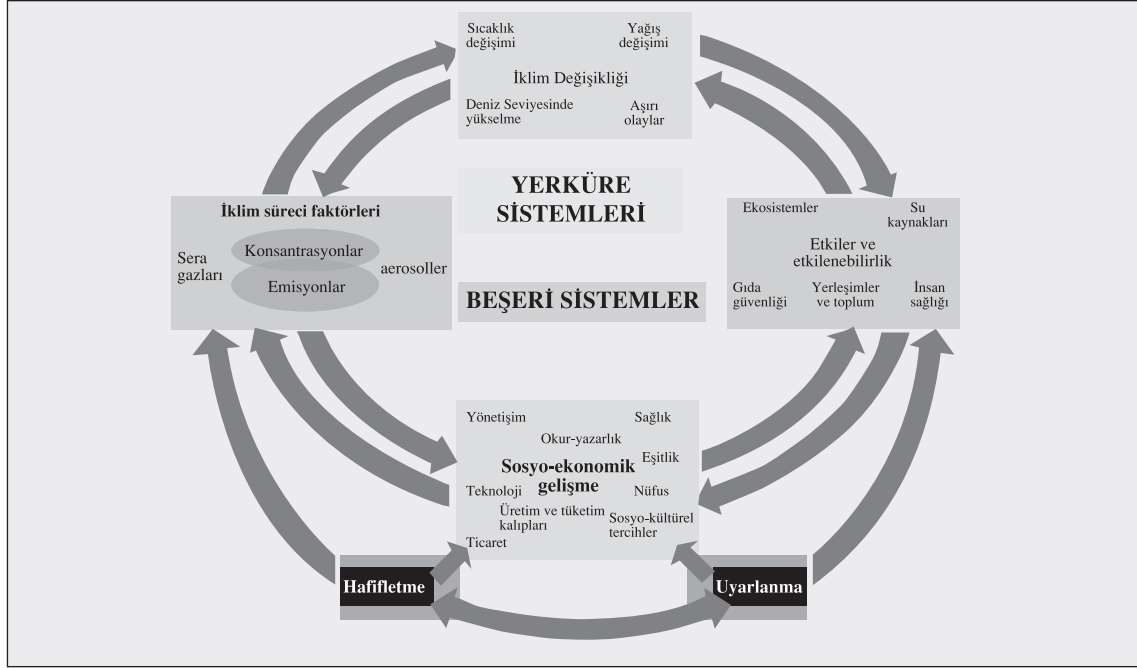
İnsan kaynaklı iklim değişimine yol açan faktörleri, ondan kaynaklanan etkileri ve iklim değişimine yönelik alınan önlemleri topluca ele alan bir çerçeve “Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli”nin (HİDP) (Intergovernmental Panel on Climate Change - IPCC) 2007 yılına ait sentez raporunda öngörülmüştür. Şekil 1’de de izlenen bu çerçeve, çalışmamızda izleyeceğimiz temel yönü de ortaya koyması bakımından önemlidir.

Çalışmamızda iklim değişimine yol açan faktörlerin değerlendirildiği bu bölümden sonra, konunun sosyal politika açısından ele alınmasına geçmeden önce, iklim değişiminin etkileri de çok yönlü ve özellikle sosyal politika önlemlerini gerektiren etkiler açısından incelenmiştir. İklim değişimine yönelik önlemler ise, stratejik çerçevede de öngörüldüğü gibi, iklim değişiminin etkilerini hafifletme ve iklim değişimine uyarlanma olmak üzere iki boyutta değerlendirilmiştir.

2. İKLİM DEĞİŞİMİNİN ETKİLERİ

İklim değişimi çok yönlü etkilere sahiptir. Genel olarak bakıldığında, bu konuda yapılan çalışmalar, iklim değişiminin farklı sektörler ve ülkelerde, farklı etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Örneğin yağışların ve sıcaklık değişimlerinin kendiliğinden ortaya çıktığı, yönetilemeyen eko-sistemlere daha bağımlı olan ormancılık ve kıyı bölgelerindeki ekonomik sektörlerin iklim değişimine en duyarlı sektörler olacağı belirtilmektedir. Japonya, ABD gibi gelişmiş ül-

Şekil 1 : İnsan Kaynaklı İklim Değişimine Yol Açan Faktörler, Etkileri ve Alınan Önlemlere İlişkin Stratejik Çerçeve

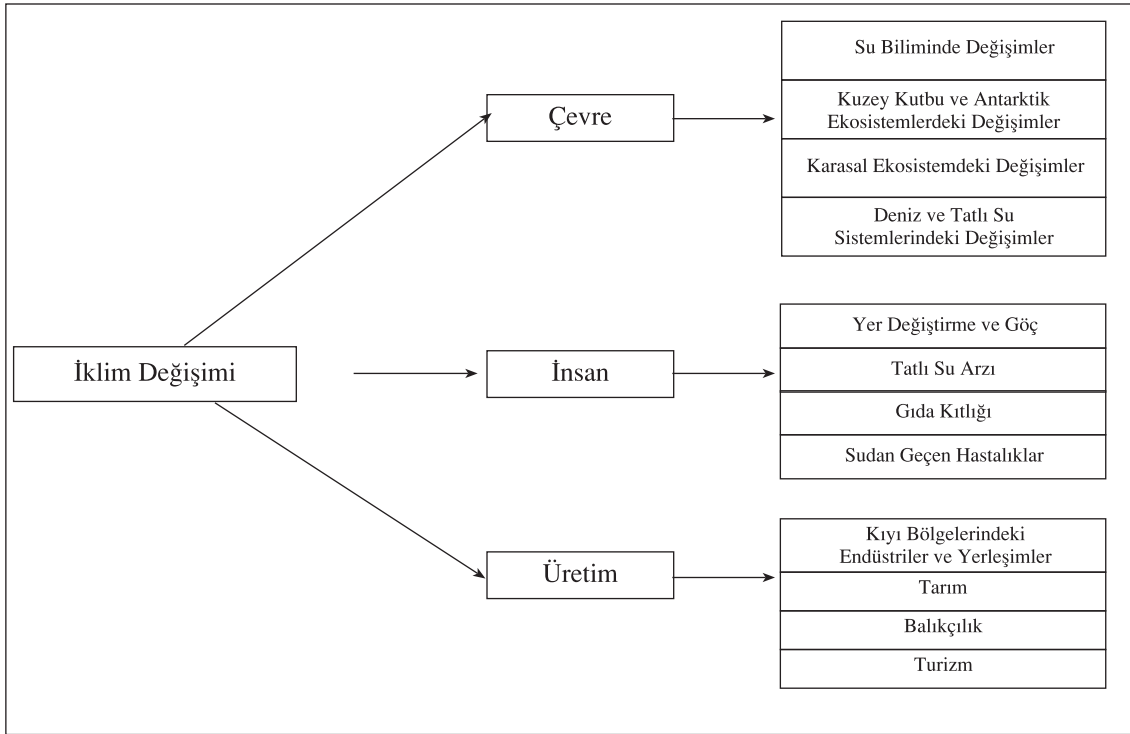
Kaynak : IPCC, 2007, s. 26.

kelerin iklim değişikliğinden göreceli olarak daha iyi korunabildikleri fakat, Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin daha korunmasız olduğu ifade edilmektedir (Nordhaus, 1993, s. 15).

Diğer yandan, iklim değişikliğinin yol açtığı risklerin kolay anlaşılabilen, insanın kendi eylemlerine de bağlı olması nedeniyle içsel, kolektif ve değiştirilemez nitelikler taşıması itibarıyla, etkilerinin doğrudan belirlenmesinin sanıldığı kadar kolay olmadığı öne sürülen bir başka görüştür (Chichilnisky ve Heal, 1993, s. 66-67). Fakat buna rağmen, 2007 yılında yayınlanan HİDP

dördüncü değerlendirme raporu, iklim değişikliğinin endüstri, yerleşim yerleri ve toplum için maliyet ve yararlarının, yer ve ölçeğe göre büyük ölçüde değişebileceğine, genel olarak bakıldığında da jeofizik, biyolojik ve sosyo-ekonomik sistemler üzerindeki genel etkisinin olumsuz yönde olacağına işaret etmektedir (IPCC, 2007).

HİDP tarafından iklim değişikliğinin çok yönlü etkileri üç temel başlık altında toplanmıştır. Şekil 2’de de izlenen bu yaklaşım çerçevesinde etkiler; çevre, insan ve üretim olmak üzere ayrılmaktadır.

Şekil 2 : İklim Değişiminin Çevre, İnsan ve Üretim Üzerindeki Etkileri

Kaynak : IPCC, 2007.

İklim değişiminin çevre, insan ve üretim aracılığıyla yaratacağı etkinin sosyo-ekonomik niteliği, sosyal politika önlemlerinin gerekliliği açısından özellikle önemlidir. Aşırı hava olayı riskleri, su ile ilgili riskler, tarım ve gıda ile ilgili riskler, sağlık riskleri, yer değiştirme ve göç gibi sosyo-ekonomik sonuçlar doğuran risklerin hemen hepsi, hanehalkının iklim değişimi karşısında korunmasız olmasına yol açmakta ve yoksulluk ile beslenme yetersizliğinin açıklayıcılarından olabilmektedir (Heltberg vd., 2008, s. 15).

İklim değişimi karşısında bireysel ya da grup olarak “korunmasız” olmak sosyal politika önlemlerinin tartışılması açısından özellikle önem taşımaktadır ve bu durum farklı düzeylerdeki sosyal, ekonomik, siyasi ve çevresel faktörlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İklim değişimi karşısındaki **korunmasızlığın üç temel belirleyicisi** vardır. Bunlardan **ilki**, bir iklim riskine açık olmaktır. Örneğin deniz seviyesinin altında konumlanmış olan bir yerleşim yeri, yüksek kesimde bulunan yerleşim yerine göre, sel riskine daha açıktır. **İkinci belir-**

yici, zarar görmeye yatkın olmaktır. Örneğin deniz seviyesinin altındaki bir yerleşim yerinde zemin katta bulunan bir ev, selden zarar görmeye daha yatkındır. Korunmasızlığın **üçüncü belirleyicisi** ise, *zararı telafi etme kapasitesidir*. Sel sigortası bulunan hanehalklarının selden telafi edilemez bir zarar görme olasılıkları daha düşüktür. Dolayısıyla iklim değişiminin doğrudan etkileri karşısında daha korunmasız olan gruplar, biyofiziksel risklere açık, bu riskler karşısında daha duyarlı ve bunları yönetmek veya telafi etmek noktasında daha az kapasiteye sahip olan gruplardır. Söz konusu grupları oluşturan insanların çoğu, ekonomik ve siyasi güç merkezlerinin dışında yer aldıklarından, bu etkilerden korunmak için çok önemli bir rol üstlenememektedirler (Barnett, 2009, s. 132). İklim değişimi etkilerinin dünya çapındaki toplumlar ve gruplar arasında eşitsiz dağılımı, önemli bir sosyal adalet sorunu olarak da kabul edilmektedir.

İklim değişiminin **ikincil**, hatta **üçüncül** etkilerinden de söz edilmektedir. Sözü edilen bu etkilere dolaylı etkiler nitelendirmesini yapmak da mümkündür. Buna göre, **ikincil etkiler** temel mal ve hizmetlerin maliyetlerindeki değişimler aracılığıyla ortaya çıkar. Artan su kıtlığının su fiyatlarını arttırması, daha sıcak ısıların enerji talebini ve maliyetine yansımaları ve tarım sektöründeki sorunların gıda fiyatlarında artışa neden olması bu kapsamdaki etkilerdir. Bu değişimlerin fiyatlar üzerindeki yükü ağırlıklı olarak, önemli bir harcama payının gıda ve

enerjiye gittiği düşük gelir düzeyine sahip hanehalklarına kalmaktadır (Barnett, 2009; 133). **Üçüncül etkilerin** ise, iklim değişimine bağlı olarak hanehalklarına ek maliyetler yaratan politika tedbirleri aracılığıyla gündeme gelebileceği belirtilmektedir. Sürdürülebilir enerji sistemlerine geçişi teşvik eden yeni vergi rejimlerinin enerji maliyetini arttırması, artan su kıtlığı ile mücadele projelerinin hanehalklarına ek maliyetleri yüklemesi, korunmasız grupları desteklemek için piyasa niteliksiz işgücüne açılmasının ücretleri ve fiyatları etkilemesi gibi örnekler, üçüncül etkiler kapsamında değerlendirilmektedir (Barnett, 2009, s. 133).

Düşük gelirli ve gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk ve korunmasızlığın büyük bir bölümünün sağlık risklerinden kaynaklandığı ve bunun iklim değişimi ile daha da şiddetlenebileceği belirtilmektedir (Holtberg vd., 2008, s. 13). Gerçekten de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 2008 yılı Dünya Sağlık Günü için “Sağlığı İklim Değişiminden Korumak” başlıklı bir konu belirlemiş ve bu etkinlik çerçevesinde DSÖ tarafından iklim değişiminin sadece çevresel ve gelişimsel bir konu olarak değerlendirilemeyeceği, iklim değişimi ile mücadele etmenin çağımızın en zorlu görevlerinden birisi olduğu, iklim değişiminin sağlığın temel gereklilikleri olan; temiz su ve hava, yeterli gıda, uygun barınma ve hastalıklardan korunma gibi unsurları son derece kötü bir şekilde etkileyeceği belirtilmiştir (WHO, 2009, s. 6). Sağlık sektörünün iklim değişiminden en fazla et-

kilenecek sektörlerin başında geldiği, her yıl iklim ile ilişkili doğal felaketler nedeniyle 60.000 ölüm olayını gerçekleştirdiği ve her yıl üç milyon ölüme neden olan sıtma, ishal ve yetersiz beslenme gibi küresel boyutta öldürücü hastalıkların değişen hava koşulları ve su kullanılabilirliği nedeniyle daha da ağırlaşabileceği vurgulanmaktadır (Blashki vd., 2009, s. 145-146) Gelişmiş ülkelerin de iklim değişimi karşısında halk sağlığını koruma açısından yeterli bir düzeyde olmadıkları belirtilmektedir. Örneğin 2003 yılında Avrupa'yı etkileyen sıcak hava dalgasının, çoğu yaşlı olan ve sayıları 22.000 ile 35.000'i bulan insanı etkilediği bilinmektedir (Human Development Report, 2007/2008, s. 106).

İklim değişiminin insan sağlığı üzerindeki etkileri yanında, iş sağlığı ve güvenliği üzerinde de bazı sonuçlar doğurabileceği belirtilmektedir. Yüksek sıcaklıklardan ve nemden kaynaklanan ısı stresinin, sıcaklık çarpmasının bir etkisi olarak ölüme veya kronik hastalıklara yol açabilecek bir mesleki risk olduğu belirtilmektedir. Hem dış ortamlarda hem de iç ortamlarda çalışan işçiler sıcaklık çarpması riski ile karşı karşıyadırlar. Bu riski üst düzeyde taşıyan meslekler inşaat, tarım, ormancılık ve balıkçılık olarak sayılmaktadır. Sıcak çalışma ortamlarına yönelik ilgi sadece konforlu çalışma için değil, sağlığın korunması ve iş gereklilerinin yerine getirilebilmesi için de önemlidir. Sıcak ortamlarda çalışmak, fiziksel ve zihinsel görevleri yerine getirme yeteneğini

azaltmakta, kaza riskini arttırmakta ve uzun süreli maruziyetlerde de sıcaklık çarpmasına yol açabilmektedir (Confalonieri vd., 2007, s. 405).

İklim değişiminin sağlık üzerindeki bu geniş kapsamlı etkileri karşısında birincil sağlık hizmetlerinin toplumu iklim değişiminin etkilerinden korumak için önemli bir rol üstlendiği hatta buna zorunlu olduğu belirtilmektedir. Birincil sağlık hizmetlerinin temel görevleri arasında sağlık etkilerine uyum, halkın bu konuda eğitilmesi ve sağlık hizmetlerinin çevre sorumluluğu anlayışı çerçevesinde savunulması ve sağlanması sayılmaktadır. Diğer yandan iklim değişimi için birincil sağlık hizmetlerinin oluşturulmasında işgücünün uzun dönemli planlanması, eğitimi ve geliştirilmesinin de önemli olduğu vurgulanmaktadır (Blashki, 2009, s. 162).

İklim değişiminin sözü edilen bu çok yönlü etkilerinin gelecekte daha da artacağı ve şiddetlenebileceği yönündeki tahminler giderek belirginleşmektedir. Sosyal politika açısından bakıldığında örneğin tarımsal verimlilikteki düşüşün geliri azaltacağı ve sağlık ile eğitime ulaşımı engelleyeceği, sağlık ve eğitimdeki azalan olanakların ise piyasaları kısıtlayacağı ve yoksulluğa yol açabileceği ileri sürülebilir. Bunun da ötesinde, iklim değişiminin dünyadaki en korunmasız insan gruplarının, kendi yaşamları üzerinde etkili olabilecek karar ve süreçleri biçimlendirme yeteneğini daha da azaltacağı öngörülebilir (Human Development

Report, 2007, s. 107). Bu noktada iklim değişiminin etkilerine karşı savunmasız kalmak yerine bazı önlemler almak gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

3. İKLİM DEĞİŞİMİNİN ETKİLERİNİ HAFİFLETME VE İKLİM DEĞİŞİMİNE UYARLANMA

İklim değişiminin olumsuz etkilerini bertaraf etmek için bazı önlemlerin alınmaması durumunda toplumsal yaşamla ilgili önemli etik problemlerin de gündeme gelebileceği belirtilmektedir. Bu etkilerin yarattığı tehditten korunabilmek için devletlerin önünde; etkileri hafifletme ve iklim değişimine uyarlanma olmak üzere iki temel önlem seçeneği bulunmaktadır (Page, 2006, s.27). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) de iklim değişimine karşı iki önlem önermiştir: sera gazı salınımının azaltılması aracılığıyla iklim değişiminin *etkilerini hafifletmek* ve iklim değişiminin *etkilerine uyarlanmak*. Birçok gelişmiş ülke bu sözleşmenin ve Kyoto protokolünün imzalayıcısı olarak ulusal birtakım politikalar benimsemeye ve uygun önlemler almaya yönelmiştir (Klein vd., 2007, s. 748). Kaçınılabılır nitelik taşıyan iklim değişimini önlemek olarak tanımlanan *hafifletme önlemi*; sera çukurlarının sayısını ve etkinliğini arttırmak ile sera kaynaklarının sayı ve etkinliğini azaltmak olarak kendi içinde iki kategoriye ayrılmaktadır. Sera kaynakları; fosil yakıtı yanması gibi sera gazlarını atmosfere sokan süreç ve

eylemlerdir. Sera çukurları ise, ormanlar ve okyanuslar gibi belirli sera gazlarını emen ve küresel ısınmada rolü olmayan mekanizmalardır (Page, 2006, s. 27). İklim değişiminin etkilerine *uyarlanma önlemi* ise, her ne olursa olsun hafifletmeye yönelik önlemlerin, gelişmekte olan ülkelerdeki korunmasız insanları, artan iklim değişimi risklerinden koruyamayacağı anlayışına dayanır. Artan bir şekilde risk maruziyeti kaçınılmazdır. Bu noktada uyarlanma daha çok zengin ülkeler tarafından yaratılan bir probleme karşı yoksul ülkelere ve insanlara direnç kazandırmak olarak nitelendirilebilir (Human Development Report, 2007, s. 107).

İklim değişiminin zararlı etkileri ile başa çıkma ve onlara uyarlanma ile ilgili olanakların değerlendirilmesi, iklim değişimini hafifletmeye ilişkin analizlerle karşılaştırıldığında, yeterli ilgiyi görmemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin küresel karbon salınımındaki payları %40'dan azdır ve daha da önemlisi Afrika'nın payı %2 düzeyindedir. Buna karşılık iklim değişiminin zararlı etkilerinden en kötü boyutlarda etkilenecek olanlar, Afrika ve Güney Asya gibi en fakir gelişmekte olan ülkelerdir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin açısından bakıldığında, iklim değişimini hafifletme stratejileri sera zararları üzerinde uzun dönemde küresel bir etki yapacak iken, uyarlanma politikalarının bunları uygulayan ülkelerde olumlu, doğrudan ve gecikmeksizin bir etki yaratabileceğini vurgulamak gerekmektedir. Örneğin, geliş-

mekte olan ülkelerin uyarlanma stratejilerini kullanarak, gıda ve geçinme güvenliğine olan zararlı etkileri azaltmaları daha mantıklı bir yaklaşımdır (Ravindranath ve Sathaye, 2003, s. 85). Dolayısıyla uyarlanma, korunmasızlığı hem kısa dönemde hem de uzun dönemde azaltabilir. Buna karşılık, uyarlanma kapasitesinin sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyine sıkı sıkıya bağlı olması, bu stratejilerin uygulanmasını zorlaştırmaktadır (IPCC, 2007, s. 56).

Uyarlanma stratejilerinin çeşitleri açısından bakıldığında, sektörlere göre değişen farklı stratejiler gündeme gelmektedir. Fakat genel olarak ele alındığında küresel, ulusal ve yerel düzeydeki uyarlanma önlemlerinden bahsedilebilir. Küresel uyarlanma önlemleri teknolojileri konusunda araştırmayı desteklemek ve teknoloji transferi; hava tahmin verilerinin paylaşımı ve gelişmekte olan ülkelerdeki uyarlanma programları için finansal destek sağlamak olarak sıralanmaktadır. Ulusal düzeydeki önlemler ise farkındalık programları uygulamak, iklime uyarlanma önlemlerini ulusal planlama sürecine dahil etmek, hava tahminleme ve bilgi yayınlama programlarını geliştirmek, yerel uyarlanma programlarını desteklemek, sürdürülebilir gelişmeyi destekleyen programları benimsemek şeklinde çeşitlenmektedir. Yerel düzeyde ise, toprak, su ve orman koruma programları gibi uyarlanma programları geliştirmek ve yerel toplumun uyarlanma programlarına katılımını sağlamak için kurumlar kurmak gibi

önlemler sayılmaktadır (Ravindranath ve Sathaye, 2003, s. 85).

İklim değişiminin etkilerini hafifletme yönündeki stratejiler ise, esasen karbon salınımını azaltmak ile ilgilidir. Örneğin Avrupa Birliği ve G-20 ülkeleri, iklim değişiminin olumsuz etkilerinden kaçınmak için küresel yıllık ortalama yeryüzü sıcaklığının endüstri öncesi düzeylere göre 2°C'den fazla artmaması gerektiği konusunda uzlaşmaya varmışlardır. Bunun için karbon salınımının 2015'de en yüksek seviyesine ulaşması ve 2050 yılına kadar küresel karbon salınımında %50-85 düzeyinde bir düşüş öngörülmektedir (Schiellerup vd., 2009, s. 17). Bu noktada başarı için üç temel unsur ileri sürülmektedir. İlk olarak karbon salınımını fiyatlandırma çözümü bulunmaktadır. Piyasa bazlı araçların, iş dünyasını ve tüketicileri salınımı azaltmanın bir değeri olduğu konusunda uyaran özendiriciler yaratma konusunda önemli rolleri vardır. Salınımı fiyatlandırmadaki en önemli iki seçenek, vergi ve emisyon üst sınırı ve ticareti önlemleridir. Diğer yandan, hafifletmenin ikinci dayanağı davranışsal değişimdir. Başarılı bir hafifletme stratejisi, tüketici ve yatırımcıların talebi düşük-karbon enerji kaynaklarına doğru değiştirmesini sağlar. Fiyat özendiricileri davranışsal değişimi teşvik edebilir; fakat düşük-karbon ekonomisine geçişi destekleyecek davranışsal değişimi teşvik etmede önemli bir rolü vardır. Standartlar koymak, bilgilendirme yapmak, araştırma ve geliştirmeyi desteklemek gibi faaliyetler

gerçekleştirebilir. Üçüncü olarak ise, hafifletme stratejilerinde uluslararası işbirliği çok gerekli bir unsurdur. Zengin ülkelerin karbon gazı salınımını azaltmak noktasında liderliği üstlenmesi, diğer yandan da emisyon salınımında rolü olan bütün ülkelerin üstüne düşeni yapması gerekmektedir (Human Development Report, 2007, s. 112).

Germanwatch ve CAN (Climate Action Network Europea – Avrupa İklim Eylem Ağı) kurumlarının ortaklaşa hazırladıkları 2011 “İklim Değişimi Performans İndeksi”nde, ülkelerin iklim değişimi ile mücadele etme performansları, *salınım eğilimi, salınım düzeyi ve iklim politikaları* olmak üzere üç kriter esas alınarak hesaplanmıştır. Küresel karbon gazı salınımının %90’ından sorumlu olan 57 ülke esas alınarak hazırlanan indekste, salınım eğilimi kriteri enerji, ulaşım, yerleşim ve endüstri gibi sektörlerdeki salınımı arttıran unsurları dikkate alarak hesaplanmakta ve bir ülkenin sıralamadaki yerini iyileştirmesi için salınım trendini düşürmesi gerektiği belirtilmektedir. İkinci kriter olan salınım düzeyi ise, 2°C’lik sıcaklık artış limitini aşmamayı garantileyecek salınım düzeyine işaret etmektedir. Bu kriter açısından bakıldığında, küresel emisyon salınımının tehlikeli iklim değişimini önlemek için çok yüksek olduğuna işaret edilmektedir. Son kriter olan iklim politikaları ise, iklim değişimi etkilerini hafifletme, ona uyarlanma ile teknoloji geliştirme ve transfer etme ile ilgili ulusal ve uluslararası politikalardır. Bu kriterlerin

hepsi bir arada değerlendirildiğinde, geçen yıl olduğu gibi bu yıl da, ilk üç sırada yer alabilecek düzeyde performans gösterebilen bir ülkenin olmaması dikkat çekmektedir. İndeksteki sıralama 4. sıradan Brezilya ile başlamakta, onu İsveç, Norveç ve Almanya gibi Avrupa Ülkeleri izlemektedir. Ülkeler iklim değişimi ile mücadele performansları açısından “en iyi”den “en zayıf”a doğru beş gruba ayrılmaktadırlar. Türkiye 50. sırada ve “en zayıf” performans gösteren ülkeler arasında yer almaktadır. Avrupa kıtası ile sınırlı ülkeler dikkate alındığında genelde ülkelerin performanslarını ya arttırdıkları ya da aynı seviyede korudukları belirtilirken, Polonya ve İtalya ile birlikte Türkiye’nin oldukça düşük bir performans sergilediklerine işaret edilmektedir. Son olarak, karbon salınımında en üst düzeyde olan on ülkenin² halen küresel salınımın %60’ından sorumlu oldukları belirtilmektedir (Bruck vd., 2010, s. 4-17).

4. İKLİM DEĞİŞİMİ VE SOSYAL POLİTİKA

İklim değişiminin etkileri ve bununla mücadelenin sosyal politika açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira sosyal politika uygulamalı bir alan olarak ulusal, bölgesel, küresel değişimler ve olaylar insan yaşamını etkiledikçe yeni mücadele alanlarıyla karşı karşıya kalmaktadır (Sade-

² Bu ülkeler; Almanya, İngiltere, Hindistan, Kore, Japonya, Rusya, İran, Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Kanada olarak sıralanmaktadır.

que, 2010, s. 6). Günümüzde sosyal politika toplumsal hayatı olumsuz etkileyen ve toplumsal bütünlüğü tehdit eden her türlü sorunla mücadeleye yönelmiş bir politika kimliğine bürünmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde, sosyal politika her türlü rejimde sosyal hayatın getirdiği sosyal sorun alanları ile ilgilenmektedir. Özellikle gelişmiş Batı toplumlarında, bireylerin ve grupların sorunlarının ihtiyaçlarının giderek farklılaşması, sosyal politika alanında da kapsamın genişlemesine ve uygulamaların çeşitlenerek zenginleşmesine neden olmuştur. Nitekim sosyal dışlanma, ayrımcılık, kadın, genç, çocuk, yaşlı, eski hükümlü, göçmen, özürlü, çevre ve tüketici haklarının korunması üçüncü kuşak sosyal politika konuları olarak günümüz dünyasında önem kazanmıştır (Bozkır Serdar, 2011, s. 5). Dolayısıyla sosyal politika çevre sorunlarına yönelen çözüm arayışları çerçevesinde iklim değişimini de konu edinmekte, diğer bir deyişle, iklim değişimi insan ve toplum üzerinde doğrudan ve dolaylı yoldan etkili olarak, sosyal politika önlemlerinin devreye girmesini gündeme getirmektedir. Bu çerçevede, bir yandan hemen her toplumda güçlenmeye başlayan bilinçlenme giderek çoğalan bir baskı gücü oluşturmaya bir yandan da çevrenin korunmasını öngören uluslararası ilke ve normlar ulusal sosyal politikalara büyük ölçüde yön vermeye başlamıştır (Altan, 2006, s. 293) Sosyal politika önlemleri insanların iklim değişimi karşısındaki

korunmasızlığını azaltmada, bireyin iyilik halini korumada ve geliştirmede, özetle iklim değişiminden kaynaklanan sosyal riskleri kontrol altına almada önemli bir rol üstlenebilir.

Sosyal politika açısından bakıldığında, önlem alınması gereken **en önemli nokta, iklim değişiminin eko-sisteme etkisidir**. İnsanoğlu, besin kaynağını doğadan sağlamakta olup, doğrudan veya dolaylı olarak buna bağımlıdır. Sağlıklı bir iklim sistemine dayalı eko-sistemdeki herhangi bir değişiklik, bu besin kaynaklarında bir azalmaya eşdeğerdir. Nitekim, BMİDÇS'nin ikinci maddesine göre; eko-sistemin % 20-30 arasında bir kayma yaşaması tehlikeli boyut olarak gösterilmiştir (UNFCCC; 2007, s. 25). “Alman Küresel Değişim Danışma Konseyi” (WBGU)' ne göre, hava sıcaklığının endüstri öncesi seviyesinin 1°C üstüne çıkması durumunda ekosistemin % 10'luk bir kısmı değişeceği, ormanların verimliliği azalarak yanma ihtimali ile haşerelerin sayısının yükseleceği ve yaşam kaynağı olan mercan kayalıklarının sararmaya başlayacağı, canlı türlerinin oluşum alanlarının kuzeye doğru kayacağı vurgulanmıştır (WBGU, 2003, s.17).

Hava sıcaklığında meydana gelebilecek 2 ila 3 °C 'lik bir artış sonucu, fakir ve yoksul ülkelerin, havadaki nem oranının da kaybolması ve haşerelerdeki sayının artması ile bunlar vasıtasıyla meydana gelen hasat bozulması gibi nedenlerden dolayı besin kıtlığı çekebileceği, daha üstü bir ar-

tısta ise açlık tehlikesinin 50 milyondan fazla insanı etkileyebileceği öngörülmektedir. Gelecekte hava sıcaklığında meydana gelebilecek 1,5 °C'lık bir artış, kuraklık ve seller yanında suyun kalitesine ve mevcudiyetine zarar verebileceği gibi, 2050 yılında 500 milyon ile 3 milyar insanın su sıkıntısı çekmesine sebep olabileceği tahmin edilmektedir (UNFCCC, 2007, s. 26).

Önlem alınması gereken ikinci bir nokta ise, küresel iklim değişimi sonucu ekonomik kalkınmanın azalması ve var olan kaynakların yitirilmesidir. Dünyanın en büyük reasürans şirketi Münchener Rück, 2005 yılının yaşanan felaketler nedeniyle dünya tarihinde oluşan hasarlarda rekor kırıldığını belirtmiştir. Sadece 2005 yılında ülke ekonomileri felaketler sonucu oluşan maddi hasar toplamı 167 milyar Avro üzerinde (yaklaşık 204 milyar dolar) olduğu bildirilmiştir. Bu ise, afetler karşısında dünya ülkelerinden ve diğer sivil toplum örgütleri ile gönüllü kişilerden toplanan bir yıllık yardımın 10 katı eşit bir miktara tekabül etmektedir.

İklim değişiminin yarattığı risklere, “sosyal risk” yaklaşımı ile yaklaşan ve bu çerçevede sosyal politikaların ve sosyal koruma programlarının önemine dikkat çeken bir çalışma Dünya Bankası “Sosyal Kalkınma Dairesi” tarafından hazırlanmıştır. Buna göre, iklim değişimi riskleri; **“doğrudan ve dolaylı etkileri olan”, “sık tekrarlayan”, “belirsizlik taşıyan”, “geri dönüşü olmayan”, “yavaş yavaş ortaya**

çıkan”, “geçmişteki etkilerden farklı etkiler yaratan” ve “diğer risklerle etkileşen” özellikler taşıması nedeniyle, “sosyal risk” niteliği taşımakta ve bu nedenle risklerin yönetiminde çok sektörlü bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bu yaklaşımda, gelişmiş afet yönetimini, iyi yapılandırılmış güvenlik ağlarını ve bilgilendirme yapılanmalarını içeren sosyal politika önlemlerinin de önemli bir bileşen olduğu vurgulanmıştır (Heltberg vd., 2008, s. 25-26.)

Günümüzde dünya nüfusunun üçte biri iklim değişiminin daha yoğun bir biçimde kendini gösterdiği yerlerde yaşamaktadır. Bu durum korunmasızlığı daha da arttırmaktadır. Küçük ölçekli kırsal çiftçiler, tarım işçileri, balıkçılar, çobanlar, kırsal deniz kıyısı toplulukları özellikle risk altında görülmektedirler. Bu nüfusun büyük çoğunluğunun kaynaklar ve gelir açısından fakir ve sözkonusu değişimlerle başedebilecek güçte olmadığı dikkate alındığında, sosyal politika önlemlerinin taşıdığı önemli bir kez daha vurgulamak gerekir. Burada sosyal politikaya düşen en önemli görev, iklim değişiminin sosyal etkilerini açıkça belirlemek ve uygun politika ve kurumsal tepkileri ortaya koyabilmektir (Sadeque, 2010, s. 7).

Sosyal politikanın öngördüğü önlemler çerçevesinde bakıldığında, **koruyucu ve yaratıcı** olmak üzere iki farklı şekilde nitelendirilen sosyal politika yaklaşımı bulunmaktadır. Buradaki ayrımın temel ölçütü, sosyal politikanın herhangi bir sos-

yal sorun karşısında “kabullenici” bir tutum mu sergileyeceği yoksa ona yönelik “üretken” çözümler mi getireceği noktasıdır. 1930’lardan bu yana sosyal politikanın daha çok üretken çözümlerle çeşitli roller üstlendiği ve iklim değişimi konusunda da sera gazı salınımlarını azaltmak üzere toplumsal kaynakları harekete geçirecek üretken sosyal politikalara önemli görevler düştüğü belirtilmektedir (Gough vd., 2008, s. 328).

İklim değişimine uyarlanma politikalarının, daha önce de belirtildiği gibi, gıda üretiminden alt yapıya, sağlıktan endüstri ve enerji üretimine kadar birçok sektörde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu uyarlanmalar, çok sektörlü olmalı ve acil ihtiyaçları karşılamak için uzun dönemli kurumsal ve politik desteği sağlamak arasında denge kurmayı da dikkate almalıdır. **Sosyal politika ile ilişkili temel uyarlanmaların başında**, özellikle riskli bölgelerde yaşayanlar için *ulusal gıda güvenliğini sağlanması* gelmektedir. **İkinci olarak**, sıtma, ishal ve tüberküloz gibi hastalıkların artma riski karşısında *sağlık sektöründe hazırlıkların yapılması* gerekmektedir. **Üçüncü olarak**, insanları etkileyen iklim değişimi için daha *geniş içerikli bir sosyal koruma* gerekmektedir. Nakit transferleri, hedefe yönelik istihdam yaratımları ve yeni karbonsuz üretim metodlarının desteklenmesi yeni sosyal koruma politikalarının en önemli bileşenleridir. **Dördüncü olarak** ise sosyal politika için,

iklimden kaynaklanan göçün yol açtığı *yer değiştirme ve çatışmaları azaltmak*; düzenli göç, eğitim, beceri geliştirme ve yeni üretim seçenekleri gibi hassas alanlarda kazanç temelini arttırmak ve *çatışma çözümünü destekleyen politika ve kurumlar geliştirilmek* gibi çözümler üretmeye yönelik yeni alanlar gündeme gelmektedir (Sadeque, 2010, s. 7-8). Özetle sosyal politikadan beklenen yoksul hanehalkının ve grupların, iklim risklerini yerel düzeyde de olsa, yönetme yeteneğini geliştirmektedir. Yoksul ve korunmasız hanehalklarının korunması sayesinde, iklim eyleminin sosyal sözleşmesinin temelini de oluşturmuş olacağı belirtilmektedir. Bunun da ötesinde, sosyal politikanın diğer uyarlanma politika ve yatırımlarını daha adil kılacağı da vurgulanmaktadır (Heltberg vd., 2008, s. 33-34).

Bu çerçevede Gough vd. tarafından ileri sürülen yaklaşımda, Avrupa’da iklim değişiminin doğrudan ve dolaylı etkileri ile uyarlanma ve hafifletme politikalarının sosyal politika için anlamı üzerinde durulmuştur. Tablo 2’de de görüldüğü gibi, iklim değişiminin hem etkilerinin hem de mücadele politikalarının sosyal politika için öngördüğü çeşitli rolleri bulunmaktadır. Bu yaklaşım Avrupa’ya özgü olmakla birlikte, sosyal politikanın bundan sonraki yönelimi konusunda fikir vermesi açısından önemlidir.

Tablo 2 : Avrupa’da İklim Değişiminin Etkileri

	Tahmin Edilen Etkiler: Örnekler	Sosyal Politika Çıkarımları: Örnekler
2050’ye kadar tahminlenen iklim değişiminin doğrudan etkileri	Orta derecede doğrudan bir etki: kıyılar ve Akdeniz bölgesi için daha kötü etki	Konutlandırma ve yerleşim yerlerinde koruyucu politikalar, yeni sigorta maliyetleri, olağanüstü iklim olaylarından kaynaklanan sağlık ihtiyaçları
2050’ye kadar tahminlenen iklim değişiminin dolaylı etkileri	Gelişmekte olan ülkelerden göç	Konutlandırma, iş, eğitim, sağlık, hizmetler ve sosyal koruma için yeni talepler Sosyal bütünleşmeye tehditler
Olası iklim değişimi <i>uyarılma</i> politikalarının etkileri	İklim değişimine daha dayanıklı yerleşim yerleri ve binalar inşa etmenin fırsat maliyeti	Refah devleti ile çevreci devlet arasında mali rekabet
Olası iklim değişimi <i>hafifletme</i> politikalarının etkileri	Üretim, elektrik, seyahat ve konutlandırmada yüksek enerji maliyetleri	Karbon vergilerinin ve ücretlendirmeleri ile yeni enerji politikalarının geriletici etkileri: sosyal koruma için çıkarımlar Konutların, ulaşımın ve istihdamda karbon salınımını düşürmeye yönelik yeni sosyal yatırım talepleri Tüketim davranışını değiştirmeye yönelik çeşitli politikalar

Kaynak : GOUGH vd. ; 2008, s. 328.

İklim değişiminin toplumları etkilemeye başladığı ve önümüzdeki yıllarda daha da olumsuz etkileyeceğine ilişkin tahminlemelerin yapıldığı bu dönemde, eşitsizlikler, korunmasızlıklar, sosyal risklerle mücadele alanı olan sosyal politikanın yapacağı yeni açılımlarla iklim değişiminin yarattığı sosyal sorunların çözümünde etkinliğini daha da arttırması beklenmektedir. Öngörülen yeni rollere bakıldığında, sosyal politikanın *sadece çalışan ve ücretli kesimlere yönelik değil, toplumun bütününde sosyal risk altında olan gruplara yönelik* politikalar ge-

liştirmesi gerektiği görülmektedir. Bu çerçevede örneğin iklim değişimi etkilerini hafifletme politikaları çerçevesinde *tüketici ve üreticilerde gerekli olan davranış değişikliği konusunda; eğitim ve ikna; vergilendirme, sübvansiyonlar ve diğer parasal düzenleyiciler; çevre mühendisliği gibi uygulamalar ve hatta sigarayı bırakmayı özendirilen sağlık politikalarının* hepsi sosyal politika için öngörülen yeni alanlar olmaktadır (Gough vd., 2008, s. 328).

Günümüzde iklim değişimi ile sosyal politika önlemleri aracılığıyla mücadele

sözkonusu olduğunda, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (UÇÖ) yayınladığı sözleşmeler ve tavsiye kararlarından oluşan çalışma standartlarının da yol gösterici fonksiyon üstlenebileceği belirtilmektedir. Söz konusu uluslararası standartların iklim değişimi ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Doğrudan ilişkili olan standartlar arasında hem insan sağlığını hem de çevreyi korumayı amaçlayan İş Sağlığı ve Güvenliği ile ilgili sözleşmeler sayılmakta ve bu sözleşmelerin koruyucu prensipleri benimsemiş olduklarına dikkat çekilmektedir. İklim değişimi ile dolaylı yoldan ilişkili olan standartların ise, sürdürülebilir gelişme ve çevre hukukunu desteklemeleri itibarıyla iklim değişim ile ilişkili oldukları ve “adil dönüşüm”e, “politika tutarlılığı”na ve “iyi yönetim”e yol gösteren çeşitli sözleşmelerin bu kapsamda değerlendirilebileceği belirtilmektedir (Olsen, 2009, s. 12-15). Dolayısıyla iklim değişimine karşı sosyal politika önlemlerinin alınmasında ve uygulanmasında, UÇÖ'nün çeşitli alanlardaki sözleşmelerinin doğrudan ve dolaylı olarak yol gösterici olabileceği anlaşılmaktadır. Bu yönde çabası olan herhangi bir sosyal devletin, UÇÖ sözleşmelerini bu bakış açısıyla da incelemesi mümkündür.

5. İKLİM DEĞİŞİMİ VE İSTİHDAM

Küresel ısınmayla birlikte artan çevre bilinci ve fosil yakıtlardan uzaklaşma, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelimle birlikte, özellikle teknoloji ağırlıklı yeni iş

alanları ve yeni meslek grupları ortaya çıkmaktadır. Bu iş ve meslekler literatüre “yeşil işler ve yeşil meslekler” olarak girmeye başlamıştır. Bu meslek gruplarında çalışanlara ise, “yeşil yakalı çalışanlar” denilmektedir (UNEP, 2008, s. 7). Yeşil yakalı çalışanlara örnek olarak; yenilenebilir enerji danışmanlığı, yenilenebilir enerji mühendisliği, rüzgar enerjisi uzmanlığı, yeşil ürünlerin pazarlanması ve danışmanlığı, yeşil insan kaynakları yönetimi, çevre ve enerji hukuku uzmanlığı, organik tarım mühendisliği, doğal yaşam koçluğu, ekolojik turizm/tatil uzmanlığı gösterilebilir (Cassio ve Rush, 2009, s. 3-4). Tablo 3’de bu mesleklerin de yer aldığı sektörler bulunmaktadır.

Tablo 3’de görüleceği gibi, yeşil sektör denilen ve istihdamı her geçen gün artan bu alan sürekli gelişmektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı’nın (UNEP) hazırladığı “Yeşil İşler” raporuna göre küçük bir grup ülke yenilenebilir enerjilerin yatırımlarının, araştırma ve geliştirmelerinin ve üretiminin büyük bir kısmını elinde bulundurmaktadır. Almanya, Japonya, Çin, Brezilya ve ABD yenilenebilir teknolojilerin gelişmesinde önemli roller oynamakta ve bu zamana kadar da yenilenebilir enerji sektöründeki işlerin büyük kısmını yaratmış bulunmaktadırlar. Ülkemizde ise tahmini olarak, 8.500’ü kamu kurum ve kuruluşlarında olmak üzere, 50 bin yeşil yakalının çalıştığını ama potansiyelin ise bunun çok üstünde olduğu belirtilmektedir (Baykan, 2009).

Tablo 3 : Dünyada ve Seçilmiş Bazı Ülkelerde Yenilenebilir Enerji Sektöründe Tahmin Edilen İstihdam

Yenilenebilir Enerji Kaynağı	Dünya	Seçili Ülkelere Göre İstihdam
Rüzgar	300,000	Almanya 82100 ABD 36800 İspanya 35000 Çin 22000 Danimarka 21000 Hindistan 10000
Güneş Enerjisi	170,000	Çin 55000 Almanya 35000 İspanya 26449 ABD 15700
Güneş Termal	624,000 +	Çin 600000 Almanya 13300 İspanya 9142 ABD 1900
Biokütle	1,174,000	Brezilya 500000 ABD 312000 Çin 266000 Almanya 95400 İspanya 10349
Hidroelektrik	39,000 +	Avrupa 20000 ABD 19000
Jeotermal	25000	ABD 21000 Almanya 4200
Yenilenebilir, toplam	2.332.000+	

Kaynak : UNEP; 2008, s.7

Enerji sektöründeki yaratılan bu işler beraberinde yeni yetkinlik ve gereklilikleri getirmektedir. Örneğin, güneş enerjisi, jeotermal ve rüzgar gibi yeni çalışma alanlarında çalışandan bilgi, beceri ve deneyim anlamında farklı özellikler aranmaktadır. Yeşil işlerde çalışanlarda, yenilenebilir

enerjiye ait uzmanlık gerektiren bilginin bilinmesinin yanı sıra yeni teknolojileri kullanma, bu teknolojileri müşterilere sunma ve iklim değişimine yol açacak teknolojileri azaltma gibi bireysel yetenekler aranmaktadır. Söz konusu yetenekler ile ilgili olarak da Avrupa Sosyal Fonu (ESF), yeşil

ekonominin gereği olan yeni becerilerin kazanılması için destek programı hazırlamıştır. Bu bağlamda İngiltere, Hollanda, Bulgaristan, Almanya, Polonya ve İtalya’da yeşil ekonominin farklı sektörlerinde bu desteğini sürdürerek, çalışanlara çevre ile ilgili gerekli yetenekleri kazandırılması sağlanmıştır. Yapılan bu programın sonuç bölümünde ise, yatırımcıların yeşil ekonomiye olan ilgilerinin her geçen gün arttığı ve yeşil yakalı çalışan ihtiyacının da artacağı vurgulanmıştır (Ecorys, 2010, s. 109).

Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ETUC) iklim değişiminin, mücadele için gerek duyulan yeni endüstrilerde ve teknolojilerde istihdam yaratma açısından potansiyel olarak olumlu fırsatlar sunduğu ileri sürmektedir. ETUC’a göre çevresel yenilikler, dünya çapında sürdürülebilir kalkınmayı desteklerken Avrupa’da istihdam yaratımını hızlandırmaktadır. Örneğin, Almanya’nın “Çevre ve İstihdam” adlı 2006 Raporu’nda (Friends of Earth Germany’s Environment and Employment 2006) çevre sektöründe sadece Almanya’da yüzde 3.8’i aktif işgücü olmak üzere, 1.5 milyon insanın çalıştığı tahmin edilmektedir. Yeşil endüstrinin tüm potansiyelini kullanması durumunda, bu sayının 2020 itibarıyla iki katına çıkacağı düşünülmektedir.

İspanya’nın Mart 2006’da üzerinde anlaşmaya vardığı yeni inşaat yasası, yeni ve onarımdan geçirilen binalarda termal güneş enerjisi kaynakları kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu yasanın 2010 itiba-

riyle 5 bin yeni istihdam yaratması beklenmektedir (ETUC, 2007). İklim değişimi ekonomisine ilişkin İngiltere Hükümeti’nin “Stern Raporu”, yeşil teknoloji yatırımlarının 100 bin yeni istihdam yaratacağını ileri sürmektedir. Buna örnek olarak, 1998’de Avrupa rüzgar enerjisi endüstrisinin 25 bin çalışanın 2005 yılı itibarıyla 72 bine ulaşması gösterilmiştir. 2020’ye kadar 80 milyar Euro değer biçilen rüzgar enerjisi piyasasının yüzde 90’ını AB şirketleri oluşturmaktadır (Stern, 2006, s. 5). Eko-endüstriler AB’de yaklaşık yıllık yüzde 5 oranında büyümektedir. 2010 yılı itibarıyla küresel çevre dostu ürün ve hizmetleri piyasasının 700 milyar Euro değerinde olacağı tahmin edilmektedir (EEA, 2010, s. 75).

Avrupa Komisyonu İstihdam ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü’nün düzenlediği “İnsana Yakışır İş” (Decent Work) konulu uluslararası forumda ise, temelde Avrupa Birliği’nin istihdam ve sosyal politikalarının dışsal boyutundaki etkilerine odaklanılmıştır. Forumda, uygun iş gündeminin geçerli kılınabileceği üç konu ele alınmıştır. Bunlar, gençlerin istihdamının sağlanması, yeşil ekonomi olarak ifade edilen çevrenin korunması ve ticaret politikası araçlarının etkili kullanımıdır. Bunun dışında uygun iş ve yeşil işler ile ilgili olarak ileri sürülen görüşler şunlardır (Comission of the European Communities, 2008, s. 35):

- Uygun iş gündemi ile yeşil ekonominin bağdaştırılması konusunda, UNEP’den Cornis Van der Lugt, hem “uygun” hem

de “yeşil” işlerin (green jobs) neler olabileceğine örnekler vermiş ve çevre dostu sektörlerin geliştirilmesinin gereğine dikkatleri çekmiştir. Enerji, ulaştırma ve inşaat alanında çevre dostu yöntemlerin ve işlerin geliştirilmesinin önemli olduğunu söylemiştir.

- OECD’den Paul Swaim ise, “yeşil” ekonominin, sürdürülebilir kalkınma için zorunlu olduğunu söylemiştir. Hem “yeşil” hem de “uygun” işlerin birlikte yaratılabileceğini ifade etmiştir.
- Avrupa Komisyonundan Egbert Holthuis, “yeşil” işlerde gelir seviyesinin ve bu sektörde de toplu sözleşmelerin önemli olacağını söylemiştir.
- Kore’nin Cenevre’deki Çalışma atesişi Jong-Cheol Kim, geliştirdikleri yeşil büyüme stratejisi ile Kore’nin 2020 yılına kadar dünyanın yedinci yeşil gücü olmayı hedeflediğini ve oluşturulan yeşil sosyal işletmelerde % 30 oranında dezavantajlı gruplardan kişilerin çalıştırıldığını belirtmiştir.

Yukarıda bahsedilenlere ek olarak, UÇÖ’nün iklim değişimi ve yansımalarının istihdam üzerine etkilerine ilişkin araştırması, iklim değişiminin olumsuz etkilerini yeşil yatırımlar ile azaltmanın mümkün olacağını vurgulamıştır. Bu yatırımların uygun ve yeşil işler açısından önemli olacağı da ayrıca belirtilmiştir (Olsen, 2009, s. 2). Ayrıca Kyoto Protokolü uygulamaları, yenilenebilir enerji kaynakları yatırımları, karbon

vergisi, çevre bilinci oluşturma çabaları gibi çalışmaların artması, yeşil iş alanlarının yaygınlaşmasına ve bu alanlarda istihdam edilecek yeşil yakalı çalışanların çoğalmasına imkân sağlayacaktır.

6. İKLİM DEĞİŞİMİNE YÖNELİK POLİTİKALAR ÇERÇEVESİNDE SENDİKALARIN ROLÜ

Sendikaların çevre ile ilgili konulara olan ilgisi uzun bir geçmişe sahiptir. Fakat iklim değişimi son zamanlarda sendikaların karşı karşıya kaldıkları en çetin mücadele alanlarından birisidir. Geçtiğimiz birkaç yılda, uluslararası sendikal hareket hem iddialı hem de gerçekçi bir duruş sergilemiştir. Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC) ve küresel sendika federasyonları iklim değişimi konusunda, uluslararası forumlarda çeşitli beyanatlarda bulunmuşlardır. Diğer yandan, Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu ile OECD Sendikalar Danışma Komitesi (Trade Union Advisory Committee to OECD) Kyoto protokolünün uygulanması ile ilgili müzakerelere başlangıcından beri katılmışlar ve iklim değişimi etkilerinin önlenmesi ile ilgili küresel bir uzlaşmaya varabilmek için çalışanların desteğinin alınması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Benzer şekilde, ulusal düzeyde de İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde sendikaların seminer, konferans gibi etkinliklerde seslerini duyurmaya çalıştıkları, karbon salınımını azaltmayı ve yenilenebilir enerji sektörlerinin oluşturulmasını amaçlayan politikaların

oluşturulması sürecine katıldıkları ve hatta çevreci gruplarla sendikalar arasında anlaşmalar yapıldığı görülmektedir (Snell ve Fairbrother, 2010, s. 412).

Sendikaların çevresel bir aktör haline gelmelerine *üç temel sorun alanı* yol açmaktadır. *İlk olarak*, sendikaların çıkar gözetmek ile sosyal adaleti sağlamak olan temel rolleri arasında sürekli bir gerilim vardır. Dolayısıyla, mevcut işi korumak ile çevreye duyarlı işler yaratmaya çalışmak arasında bir ikilem yaşamaktadırlar. *İkinci olarak*, bilindiği gibi iklim değişiminin sosyal sonuçlarından birisi de çevreye duyarlı “yeşil yakalı işlerin” ortaya çıkmasıdır. Fakat buradaki temel sorun, yeşil yakalı işlerin mi yoksa “uygun” ve “sosyal açıdan yararlı” işlerin mi yaratılmasının daha iyi olacağı sorunudur. *Üçüncü olarak* ise, çoğu sendikanın çevre sorunları ile ilgili örgütlenme ve çalışmasına ilişkin mevcut yöntemler oldukça sınırlıdır. İklim değişimi ile ilgili farkındalık yaratmak ve stratejiler geliştirmek için farklı bir dayanışma biçimi gerekmektedir. Bütün bu sorun alanlarının hepsi, gelecek için farklı projelerin gerekliliğine dikkat çekmektedir (Snell ve Fairbrother, 2010, s. 413). Dolayısıyla, sendikalar yeni mücadele alanlarında çıkar gözetmek ile adil davranmak arasında bir denge kurabilmek, yaratılan işlerin niteliğini iyi değerlendirebilmek ve farklı bir dayanışma ruhu oluşturabilmek için çevresel bir aktöre dönüşmek durumundadırlar.

Bu çabaların hemen hemen hepsinin özünü çevresel dönüşümden işçilerin, özellikle de enerji yoğun ve daha geleneksel ağır endüstrilerde çalışan işçilerin, olumsuz etkileneceğine ilişkin kaygı oluşturmaktadır. Bu kaygı “adil dönüşüm” olarak bilinen ve özellikle Kuzey Amerika, İspanya ve Arjantin’de etkin bir şekilde ortaya konulan yaklaşımın geliştirilmesine yol açmıştır. “Adil dönüşüm”, daha çevreci sürdürülebilir bir ekonominin hem kaçınılmaz hem de evrensel bir avantaj olduğu yönündeki temel bir dayanağa sahiptir. Bununla birlikte, değişimin, maliyetlerin adil dağılımı koşuluna bağlı olması gerektiğini, toplumun tamamının yararlanacağı ilerlemeler için, çalışanlardan oransız bir fedakarlık yapmalarının beklenmemesi gerektiğini kabul etmektedir (www.tuc.org.uk; 2011). Ekonomik dönüşümün piyasanın görünmez eline bırakılamayacağını, devlet tarafından yapılan yatırımlara, yenilik ve beceri geliştirme süreçlerine, sosyal korumaya, sendikalar ve işverenler gibi sosyal taraflarla sosyal ortaklığa ihtiyaç olduğunu ileri süren bu görüş, bütün bu unsurları içinde barındıran bir dönüşümün “adil dönüşüm” olacağını belirtmektedir (ITUC, 2009, s. 12). Özet olarak, sendikaların iklim değişimi karşısındaki bu duruşları, kendilerine yeni bir sendikal amaç belirlemeye yardımcı olacak çevresel bir rol oluşturmak şeklinde de yorumlanmaktadır (Snell/Fairbrother, 2010, s. 412).

Sendikaların, BMİDÇS'ne katılımları yıllar itibarıyla giderek artmış ve 2006 yılında BMİDÇS Sekreterliği, sendikaları bu süreçte, şirketler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve araştırma şirketleri ile birlikte formel bir katılımcı olarak kabul etmiştir. Sendikalar Bonn ve Viyana'da yapılan iki ayrı toplantıda bu yeni ayrıcalıklarını gözden geçirmişler ve 2007'de Bali'de yapılan 13. Taraflar Konferansı'nda temel görüş ve kaygılarını dile getirmek için hazırlanmışlardır. 13. Taraflar Konferansı hem katılım hem de dile getirilen mesajlar açısından sendikaların iklim değişimiyle mücadele sürecindeki en önemli aşama olmuştur (Workshop on Climate Change, 2010). 2009'da Kopenhag'da gerçekleştirilen 15. Taraflar Konferansında, düşük-karbon ekonomisine doğru yaşanan dönüşümün "adil dönüşüm" şeklinde gerçekleştirilmesi taleplerinin 2012 Kyoto sözleşmesi müzakere metnine dahil edilmesini sağlayarak önemli bir gelişme kaydetmişlerdir (UNEP/SustainLabour, 2008, s. 103). "Adil dönüşüm" talebinin geçerliliği, 29 Kasım-10 Aralık 2010 tarihleri arasında Meksika'da gerçekleştirilen 16. Taraflar Konferansından çıkan sonuç belgesinde de birkez daha vurgulanmıştır (unfccc.int/meetings/cop_16/items/5571.php).

Uluslararası alanda gerçekleştirilen bu etkinlikler yanında Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu'nun iklim değişimi ile mücadelede rol alan başka yapıları da olmuştur. 2007 yılında Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu Genel Konseyi, iklim

ile ilişkisi istihdam, gelir, göç gibi sosyal nitelikli konuları gündeme getirmenin önemini vurgulayarak, "Sendika Görev Grubu" (*Union Task Force*) kurulmasına karar vermiştir. Diğer yandan, yine 2007'de Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu bünyesinde BMİDÇS görüşmelerinin sürekli takibini yapmak üzere "İklim Değişimi Geçici Çalışma Grubu" (*Ad-Hoc Working Group on Climate Change*) oluşturulmuştur. Bu çalışma grubu güncel şekliyle, 39 ülkeden 49 ulusal merkezin, 3 bölgesel Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu örgütü (Afrika, Amerika ve Asya Pasifik) ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu, 5 Uluslararası Sendika Federasyonu (Uluslararası İnşaat ve Ağaç İşçileri Federasyonu, Uluslararası Taşıma İşçileri Federasyonu, Uluslararası Kamu Hizmetleri Federasyonu, Uluslararası Tekstil, Hazır Giyim ve Deri İşçileri Federasyonu, Uluslararası Kimya, Enerji, Maden ve Genel Hizmet Sendikaları Federasyonu) ve 2 Uluslararası Sendika Örgütü (Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu) ile 1 Birleşmiş Milletler Kurulu'ndan (Uluslararası Çalışma Örgütü) oluşmaktadır.

Avrupa'da da sendikal örgütlenmelerin iklim değişimine karşı çeşitli düzeylerde politikalar izledikleri bilinmektedir. Örneğin Avrupa Sendikalar Konfederasyonu ile Sosyal Kalkınma Kurulu (Belçika) tarafından, Avrupa Birliği'nin 2030 yılına kadar karbon salınımını % 40 azaltmanın istihdam üzerindeki (özellikle enerji üretimi,

enerji yoğun sektörler, ulaşım ve inşaat sektörlerindeki) etkilerini değerlendirmek amacıyla 11 Avrupa Birliği ülkesinde bir proje gerçekleştirilmiştir. Proje sonucunda, istihdam üzerindeki net etkinin olumlu yönde olacağına işaret edilmiş; uygun şekilde finanse edilen ve sosyal taraflarla müzakeredilerek hazırlanan istihdam dönüşüm programlarının, iklim değişimine uyarlanma ve etkilerini hafifletme politikalarının çalışanlar için olumsuz sosyal sonuçlarını önceden tahmin etmek ve en aza indirmek için gerekli olduğu vurgulanmıştır (www.etuc.org/a/3673).

İklim değişimine uyarlanma ile ulusal düzeyde alınan önlemlerde sendikaların üstlendiği role ilişkin iki önemli örnek İspanya ve Fransa'dan verilebilir. İspanya'da önemli iki sendikanın, hükümetin ve işletmelerin katılımıyla, Kyoto protokolüne uyumun rekabet ve istihdam açısından olumsuz etkilerini tahmin etmek için üçlü yapıda bir sosyal diyalog yapısı oluşturulmuş ve iklim değişimi ile mücadelenin sektörel etkilerine, bu yapılanma çerçevesinde çözüm aranması kararlaştırılmıştır. Fransa'da ise yine sendikalar, işverenler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve yerel otoritelerin katılımıyla, Fransa'nın çevre ve sürdürülebilir gelişmeye ilişkin kamu politikasının tam bir uzlaşısı ile belirlenmesi ihtiyacı vurgulanmış ve 2007 yılında çeşitli çalışma grupları oluşturulmuştur. Çalışma grupları iklim, konutlandırma, ulaşım ve çevresel demokrasi gibi konularda politikalar geliştirmişler ve bu politikaları Fransa Başbakanı'na sunmak üzere bir rapor haline getirmişlerdir (ITUC, 2009, s. 13).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılabilirceği gibi, sendikalar uluslararası ve ulusal düzeyde, sosyal açıdan adil ve iklim dostu bir kalkınma stratejisinin oluşturulması gerektiğine inanmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerin de sürdürülebilir üretim modellerine ve uygun enerji erişimine doğru geçiş yapması gerektiğini ileri sürmektedirler. Sürdürülebilir bir gelir sağlamanın korunmasızlığı da azaltacağı gerçeğinden hareketle, uygun iş yaratımı ile uyarlanma politikaları arasında ortak bir paydanın bulunması gerektiğine işaret etmektedirler (Snell ve Fairbrother, 2010, s. 421; ITUC, 2009, s. 18). Dolayısıyla sendikaların iklim değişiminin etkilerine uyarlanma politikaları çerçevesinde hem uluslararası hem de ulusal düzeyde önemli fonksiyonları üstlenmesi söz konusudur.

Diğer yandan, iklim değişiminden korunmanın işyeri düzeyinden başladığı gerekçesinden hareketle sendikaların işyeri düzeyinde de gerçekleştirdiği faaliyetler bulunmaktadır. Bu faaliyetler arasında, hammaddelerin satın alınmasında ve yönetiminde sürdürülebilirliğe dikkat çekmek, enerji tasarrufu ve etkinlik politikaları uygulanmasını desteklemek ile çalışanların hareketliliği ile ilgili planlar yapılmasına öncülük etmek sayılmaktadır (UNEP/SustainLabour, 2008, s. 119). Örneğin "*İngiltere Sendikalar Kongresi*" (TUC) enerji

kullanımını azaltmak için çeşitli işletmeler ve kuruluşlar düzeyinde bir dizi uygulama başlatmıştır. Bu uygulamalar çerçevesinde sendikalar, üye araştırmaları, özel “yeşil gün” etkinlikleri, sendika çevre temsilcileri için eğitim programları gibi etkinlikler yapılmış ve bu etkinliklerin gerçek bir enerji tasarrufuna yol açtığı, örneğin İngiliz Müzesi’nin enerji kullanımını % 7 oranında azalttığı görülmüştür. Sendikaların ayrıca yeşil yakalı işler için beceri ve eğitim gereklilikleri ile enerji tasarrufu çabalarını toplu pazarlık gündemine dahil etmeye çalıştıkları da bilinmektedir. Japonya’da ise “Japon Sendikaları Konfederasyonu” (JTUC-RENGO), işyerindeki faaliyetleri ve çalışanların tüketici davranışını hedef alan “*Eco-Life21*” kampanyasını başlatmıştır. Plastik çantalar yerine bez torba kullanımını teşvik edilmesi, uygun iç ortam sıcaklığının belirlenmesi, mevsime göre soğuk ve sıcak tutan giyim kurallarının uygulanması, doğa dostu ürünlerin alınmasının teşvik edilmesi gibi uygulamalar bu kampanya çerçevesinde desteklenmeye çalışılmıştır. Barselona’da sendikalar ulaşım konusunda “sürdürülebilir ulaşım”ı teşvik eden merkezler kurmuşlardır. Son olarak, Almanya’da “*Alman Sendikalar Konfederasyonu*” ve onun eğitimden sorumlu birimi, Çevre Bakanlığı ile birlikte, işgücü maliyetlerini düşürmenin alternatifini olarak, enerji verimliliğini artırarak maliyet azalmasına yol açan, çalışanlar arasında materyal ve enerjinin daha etkin kulla-

nılmasına ihtiyaç olduğuna ilişkin farkındalığı arttırmak için bir program başlatmıştır. Edinilen bu yeni becerilerin işyerinde yeniliğe ve daha etkin süreçlere, bunun sonucu olarak da karbon gazı salınımının azaltılmasına yol açacağı belirtilmektedir (ITUC, 2009, s. 27-28).

Genel olarak değerlendirildiğinde, gelişmiş ülkelerdeki sendikal örgütlenmelerin uluslararası, ulusal ve hatta işletme düzeyinde iklim değişimine uyarlanma ve etkilerini hafifletme stratejileri çerçevesinde çeşitli faaliyetlerde bulundukları görülmektedir. Uluslararası düzeydeki en önemli faaliyet; Kyoto Protokolünün uygulanması ile ilgili müzakerelerde iklim değişimi sürecinde yaşanan değişimden çalışanların en az düzeyde etkilenmesi amacını taşıyan “adil dönüşüm” anlayışının yerleştirilmesi iken, ulusal düzeyde hükümetler, sivil toplum örgütleri ve diğer kuruluşlarla işbirliği içinde ülkede çevreci bir anlayışın yerleştirilmesine çalışmak en belirgin çaba olmuştur. İklim değişimi ile mücadelenin en önemli faktör en zor sahası olarak nitelendirilen işyeri düzeyinde ise, esasen davranış değişikliği gerçekleştirilmesi ve çevre bilincinin işçi düzeyinde oluşturulması amaçlanmaktadır. Diğer yandan, gelişmekte olan ülkelerdeki sendikal örgütlenmelerin özellikle uluslararası boyuttaki faaliyetlere katılımının yetersizliği dikkat çekmekte, bu durum iklim değişimi ile mücadelede öncü olan sendikal örgütler tarafından da hemen hemen her platformda dile getirilmektedir.

7. İKLİM DEĞİŞİMİ KARŞISINDA SOSYAL ADALETİN SAĞLANMASI

İklim değişiminin, büyük bir bölümü gelişmekte olan ülkelerde yaşayan dünya nüfusunun çoğunluğu için iki boyutlu bir adaletsizlik yarattığı belirtilmektedir. İlk olarak, bu nüfusun, iklim değişiminde çok büyük bir rolü olmamakla birlikte, bundan en kötü etkilenen gruplar oldukları vurgulanmaktadır. Diğer yandan, koloni kuralları ve sömürü, bu tür ülkeleri az gelişmiş ve uygun finansal, teknolojik, insani ve kurumsal kaynaktan yoksun bırakmış ve böylece iklim değişimi tarafından ortaya çıkan sorunlarla baş etme kapasiteleri düşük düzeyde kalmıştır. Dolayısıyla iklim değişimi ile ilgili hangi politika olursa olsun hiçbirinin bu iki boyutlu adaletsizliği dikkate almaksızın tartışamayacağı vurgulanmaktadır (Islam, 2010, s. 19).

Beck, sosyal eşitsizlikler ile iklim değişiminin birbirinden ayrı değerlendirilemeyecek iki olgu olduğunu işaret etmektedir. Eşitsizlik ve gücün, iklim değişiminin sonuçlarını dikkate almaksızın kavramlaştırmayacağı gibi, iklim değişiminin de sosyal eşitsizlikler ve güç üzerindeki etkileri olmaksızın değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir. İklim değişiminin sosyal eşitsizlikleri hem ulusal hem de uluslararası boyutta küreselleştirdiği ve radikalleştirdiği bir ortamda, kazananı kaybedenden, iklim değişimini destekleyen küçük grubu ona karşı olan büyük gruptan ayırdığını ifade etmektedir. Bu nedenle dikkatlerin; yoksul-

luğun tehlikeli boyutları, sosyal korunmasızlık, yozlaşma, tehlikelerin büyümesi ve dünya ölçeğinde onur olgusunun giderek kaybolması gibi konular üzerinde toplanması gerektiğini vurgulamıştır (Beck, 2010, s. 257). Gerçekten de iklim değişiminin, mevcut eşitsizlikleri daha da büyütecek ve karmaşıklatastırarak, yeni tehditler ve tehlikeler yaratacak ve diğer önemli politika alanlarıyla rekabet edecek nitelikte küresel bir tehdit ve karmaşık bir politika alanı olduğu belirtilmektedir. İklim değişiminin etkilerinde, gelişmiş zengin ülkelerin yıllar boyunca azalmadan devam eden sera gazı salınımlarını nedeniyle ortaya çıkan sorunun en önemli sorumlusu olup, daha fazla kuraklıklar, su baskınları, açlıklar, hastalıklarla karşılaşarak, bundan en kötü etkilenenlerin yoksul ülkeler olmasından kaynaklanan derin bir adaletsizlik vardır (Sterrett, 2009, s. 212). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2007/2008 yılı İnsani Gelişme Raporu'nda küresel iklim değişimi konusunu ele almış ve özellikle de eşitlik ve adalet konuları üzerinde durmuştur. *“İklim Değişimi ile Mücadele: Bölünmüş Bir Dünya-da İnsan Dayanışması”* başlıklı raporun başlangıç kısmında iklim değişiminin, ülkeler ve nesiller arasında sosyal adalet, eşitlik ve insan hakları ile ilgili önemli soruları gündeme getirdiğini belirtilmektedir (Human Development Report, 2007, s. 2). Diğer yandan, 2007'de Bali'de gerçekleştirilen “Birleşmiş Milletler İklim Değişimi Konferansı”nda (13. Taraflar Konferansı)

iklim değişimi konusunda sosyal adalet hareketinin baskın bir şekilde ortaya çıkışına tanık olunmuştur.

İklim değişimi ile ortaya çıkan sorunun, kolektif bir çözüm gerektirmesi, sorumluluğun meşruiyet prensibine göre adil bir şekilde dağıtılmasını içermesi, temel çıkarları ilgilendirmesi gibi nedenlerle “sosyal adaletsizlik sorunu” olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan, iklim değişimine uyarlanma çabalarının bireysel düzeyde kalması gerekliliği de yine, bu sorunun sosyal adalet boyutuna dikkat çekmektedir. Gerçekten de örneğin düşük salınlı bir hayat tarzına uyum sağlamak, büyük güneş panelleri kurmak, yerel gıdalar satın almak ve yeşil bir tüketici olmak gibi bireysel davranış değişiklikleri, çevresel anlamda bakıldığında çok olumludur fakat iklim değişimine bu boyuttaki tepki ile sınırlı kalmak yeterli değildir (Moss, 2009, s. 51-52). Bu nedenle iklim değişimini bir sosyal adalet sorunu olarak görmek ve bundan kaynaklanan sorunları da sosyal adaletsizlik bakış açısıyla çözmeye çalışmak gerekmektedir.

İklim değişiminin sosyal adalet ile ilgili üç yönü olduğu belirtilmektedir. Sosyal adalet olgusunun boyutlarından hareket edilerek bakıldığında; **dağıtıcı**, **cezalandırıcı** ve **prosedürel** adalet olmak üzere iklim değişiminin üç farklı yönü bulunmaktadır. Bu iklim adaleti boyutları; yerel, ulusal ve uluslararası çıkarımlara sahiptirler ve hem nesiller arası hem de nesil içi ilişkiler açısından değerlendirilebilmektedir. Nesiller

arası iklim adaleti, gelecek nesillerin, bizim doğal kaynakları sürdürülemez bir biçimde kullanmamızdan ve çevre ile iklim sistemlerinin kötüleşmesinden kaynaklanan azalmış yaşam olanaklarını miras olarak almalarını talep etmektedir. Tehlikeli iklim değişimini önlemek için yeterli önlemler almak nesiller arası adaletin gereğini yerine getirmek için yeterlidir (Fritze ve Wiseman, 2009, s. 188).

İklim değişimi, etkileri bakımından sosyal adaletsizlik yaratması, sera gazı salınımlarının tarihsel ve güncel sorumluluğu, ülkeler, bölgeler ve bireyler arasında uyarlanma kapasitesindeki eşitsizlikler gibi faktörlerin de etkisiyle nesil içi eşitlik sorunlarına da yol açmaktadır. İklim etkilerinin bölgeler arasında eşitsiz dağılımı ile hafifletme çabalarının ve bundan kaynaklanan maliyetlerin ülkeler arasında nasıl dağıtılacağı sorunu **dağıtıcı iklim adaletinin** konusunu oluştururken, yüksek tarihsel ve güncel salınım oranlarına sahip ülkelerin, iklim değişimine uyarlanma politikaları için gerekli olan finansal ve teknolojik kaynakları harekete geçirmesi yükümlülüğü **cezalandırıcı iklim adaletine** işaret etmektedir. Bu aynı zamanda yüksek salınım düzeylerine sahip ülkelerin, salınım düşürme maliyetlerinde ve gerekli uyarlanma çabalarında birincil düzeyde sorumlu olmalarını da ifade eden “kirletici öder” prensibine (polluter pays principle) işaret etmektedir (Fritze ve Wiseman, 2009, s. 190). **İklim adaletinin son yönü** ise, ülkelerin iklim değişimi ile

mücadeledeki uluslararası platformlara katılımı ile ilgili olan **prosedürel iklim adaletidir**. Özellikle gelişmiş ülkeler, bu tür platformlarda geniş destekli temsilciler tarafından temsil edilirken, gelişmekte olan ya da yoksul ülkelerin katılımı sınırlı düzeyde kalmaktadır. **Prosedürel adalet**, iklim değişimi tepkilerinin etkin ve zamanında geliştirilmesi için özellikle önemlidir. Bunun da ötesinde, iklim değişimine yönelik herhangi bir eylemde bulunmamak iklim adaletsizliğinin en belirgin biçimidir (Fritze ve Wiseman, 2009, s. 191) .

İklim adaletinin uygulamadaki görünümü açısından birkaç örnek verilecek olursa, örneğin **dağıtıcı adalet** kapsamında, iklim değişimi polikalarının temel tüketim mallarının fiyatlarında, ev enerji hizmetlerinin maliyetlerinde, ulaşım maliyetlerinde artışa yol açması ve geleneksel sektörlerde istihdam azalışına neden olması, özellikle de bu sektörlerde çalışan düşük gelirli grubunu olumsuz etkileyecektir. Diğer yandan, yine iklim politikalarının sağlık, bilgiye ulaşma, vatandaşlık ve cinsiyet eşitliği gibi adil erişim hakkının esas olduğu alanlarda sorunlar ortaya çıkarması yine adaletsizlik göstergesidir (Schiellerup, 2009, s. 23-24).

İklim değişiminin yarattığı adaletsizlik sorununa yönelik olarak birçok tartışma yapılmakta, bunun ülkelerarası bir sorun olarak nasıl çözüme kavuşturulacağı noktasında çeşitli yaklaşımlar geliştirilmektedir. Bu yaklaşımlar arasında “Kirleticiler Öder” prensibinin bir diğer ifadesi olan “Sorumluluğu

Üstlenmek: Sen Bozdun, Sen Düzelt” (Taking Responsibility: You Broke It, You Fix It) yaklaşımı ile sera gazı salınımından ekonomik anlamda kâr elde eden ülkelerin bunun faturasını da ödemesi gerektiğini ifade eden “Yararlanan Öder” (Benefit Accounts) yaklaşımları (Moss, 2009, s. 53 ve 55), yanında bir de, “Adil Paylar ve Eşit Talepler” (Fair Shares and Equal Claims) yaklaşımı önerilmektedir. Bu yaklaşımın temel mantığı, bireyin iklim değişiminin yarattığı maliyetlerin ödeyebileceği kadarı için ödeme yapması gerektiği ve bu yükü sağlıklı bir iklime sahip olma hedefi ve hoşnutluğu çerçevesinde üstlenmesi gerekliliğine dayanmaktadır. Burada bireyden hareketle ülkelerin de böyle bir mantıkla hareket edebileceği belirtilmektedir. “Ödeme Kabiliyeti” (Ability to Pay) yaklaşımı olarak da adlandırılan bu çözüm yaklaşımında, iklim değişiminin maliyetlerini kimin karşılayacağı; salınım kimin yol açtığına ya da bundan kimin yararlandığına değil, kimin ödeme kabiliyeti olduğuna bakarak karar verilmesi önerilmektedir. Dolayısıyla adil paylar yaklaşımı, maliyetlerin ödeme kabiliyeti olan ülkeler arasında da nasıl paylaşılacağına ilişkin bilgiler verir, çünkü ödeme kapasitesi ölçüsünde taleplerde bulunmak da mümkündür. Diğer bir deyişle, iklim değişimi maliyetlerinin karşılanmasına ödeme kabiliyeti oranında katılan bir ülkenin aynı oranda bazı taleplerde bulunma hakkı da doğmaktadır (Moss, 2009, s. 58 ve 61) .

Bu soruna yönelik çözüm önerileri arasında sosyal politikadan da doğrudan katkı beklenmektedir. Burada geleneksel yaklaşımlardan daha uzak, uluslararası boyutta politik, ekonomik ve sosyal alanların tamamını kuşatan bir yaklaşım gerekli olduğu belirtilmektedir. “İklim mültecileri”nin kabul edilmesi, iklim mültecilerine daha güvenli bölgelere göç etme hakkı tanınması, bu tür göçler için uluslararası finansal ve lojistik düzenlemeler yapılması ve iklim değişimine doğrudan maruz kalan ülkeler için finansal ve teknolojik yardımın harekete geçirilmesi ve böylelikle bu ülkelerde yaşayan insanların daha azının iklim mülteci si haline gelmesinin sağlanması gibi yeni sosyal politika alanları gündeme gelmektedir (İslam, 2010, s. 19).

İklim değişiminin ortaya koyduğu sosyal adaletsizliğe çözüm arayışlarında gönüllü kuruluşların giderek daha fazla rol üstlendiği görülmektedir. “*Oxfam*” ve “*ActionAid*” gibi kalkınma amaçlı sivil toplum kuruluşları ile çevre koruma amaçlı “*Friends of the Earth*”, “*WWF*” ve “*Greenpeace*” gibi örgütler bu alanda oldukça etkindirler. “*İklim Eylem Ağı*” (Climate Action Network), “*Hemen İklim Adaleti Ağı*” (Climate Justice Now Network), “*Üçüncü Dünya Ağı*” (Third World Network) gibi oluşumların da “karma bir adalet” yaklaşımı ortaya koymada etkili olabilecekleri ve böylelikle iklim değişiminin yarattığı sosyal adaletsizlikte Kuzey-Güney yarımküre arasındaki içinden çıkılmaz du-

rumun biraz olsun çözüme kavuşabileceği belirtilmektedir. Bu alandaki “norm girişimcisi” olarak nitelendirilen “*EcoEquity*”³ kuruluşunun, Güney yarımküre’deki sivil toplum kuruluşlarıyla da bağlantılar kurduğu ve iklim değişiminin etkilerini hafifletme çabaları ile büyük miktarda finansman gerektiren uyarlanma çabaları arasında bir köprü görevi görebilecek olan “küresel iklim adaletine” ilişkin yeni çabaların ortaya çıkmasına öncülük edebileceği ileri sürülmektedir (Parks ve Roberts, 2010, s. 153).

İklim değişimi politikalarının “yarın için eyleme geçme” politikaları olduğu belirtilmektedir. Fakat genel olarak bakıldığında, farklı tarafların farklı talepleri bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin uyarlanma için ölçülebilir, uyulması zorunlu, uygun ve güvenilir finansmana ve bu finansmanın nasıl en çok ihtiyacı olan kesimlere yönlendirileceğini belirlemede eşit güce ihtiyaçları vardır. Diğer yandan, gelişmiş ülkeler ise, teoride iklim değişiminin olumsuz etkileri ile mücadele eden yoksul ülkelere yardım etmek için birşeyler yapılması gerektiğini kabul etmekle birlikte, bunu uygulamaya koymada yetersiz kalmaktadırlar. Bu temel aktörlerin dışında, farklı disiplinleri, çıkarları ve inançları temsil eden ve politikaları etkilemeyi umut eden sivil toplum kuruluş-

³ *EcoEquity*, uluslararası iklim adaleti tartışmalarında büyük bir etkisi olan bir düşünce kuruluşudur. “*Sera Kalkınma Hakları Raporu*” ile ülkelerin sera gazı salınımı konusundaki sorumluluklarını ve kapasitelerini belirlemeye çalışmaktadır.

ları, çevreciler, bilimsel kuruluşlar, akademisyenler, iş dünyası gibi farklı taraflar da bulunmaktadır. İklim değişiminin üstesinden gelme mücadelesinde teori henüz eyleme tam anlamıyla dönüştürülememiştir. Yoksul kesimin yararına olacak bazı çözümler ileri sürülmüş olmakla birlikte, uygun bir şekilde desteklenememektedir. İklim değişimi politikaları halen ekonomik, güç ve ulusal çıkar ağırlıklıdır. Bunun sonucu olarak da, geleceğin dünyasını sosyo-ekonomik statüsüne ve coğrafik yerleşim yerine bakılmaksızın bütün insanların güvenle yaşayabilecekleri bir dünya haline getirmek için ihtiyaç duyulan eşitlik ve adalet boyutları da yetersiz kalmaktadır (Sterrett, 2009, s. 220).

SONUÇ

İklim değişimi günümüzde yaşantımızı birçok yönden etkileyen önemli sorun alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir. İklim değişiminin etkileri ve önlenmesi konusunda uluslararası ve ulusal düzeylerde çeşitli girişimler sürmekle birlikte, son yıllarda bu süreçte sosyal politika önlemlerine de önemli bir görev düştüğü sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır. Gerçekten de sosyal politika geniş anlamıyla düşünüldüğünde, bireyin toplumsal yaşamda karşılaştığı herhangi sosyal sorun alanına yönelik çözümler üreten ve korunmasızlığı önleyen, sosyal adaleti sağlayan yaklaşımı ile iklim değişiminin yarattığı sosyal sorunlar karşısında kayıtsız kalamayacak derecede geniş bir uygulama alanına sahiptir. İklim değişimi-

minin etkileri çok yönlüdür, fakat bu etkiler arasında özellikle insanı doğrudan etkileyen, onun refahını azaltan ve iyilik halini kötüleştiren sosyo-ekonomik nitelikli riskler dikkati çekmekte ve bireyin bu tür riskler karşısında “korunmasız” kalabilmesi, sosyal politikanın bu alana doğrudan müdahalesini gerektirmektedir.

Bu çerçevede bakıldığında, sosyal politikanın iklim değişiminin ekosisteme olan etkisi ve ekonomik kalkınmanın zarar görmesi gibi konuları dikkate alması, iklim değişiminin sosyal etkilerini açıkça belirlemesi ve uygun politika ve kurumsal tepkileri ortaya koyabilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sosyal politika için, *ulusal gıda güvenliğinin sağlanması, sağlık sektöründe gerekli hazırlıkların yapılması, geniş bir sosyal koruma ağının oluşturulması, iklimden kaynaklanan göçün olumsuz etkilerini önleyici çözümler üretilmesi gibi yeni görev alanları gündeme gelmektedir. Diğer bir deyişle, sosyal politikadan beklenen yoksul hanehalkının ve grupların iklim risklerini, yerel düzeyde de olsa, yönetme yeteneğini geliştirmektir.*

Sosyal politikaya düşen bu görevin yerine getirilmesinde istihdam sürecinin, sendikaların ve sosyal adaletin gözetilmesinin büyük önemi bulunmaktadır. İstihdam açısından bakıldığında, iklim değişimine uyarlanma ve etkilerini hafifletme çabaları çerçevesinde olgunlaşan çevre bilinci ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme gibi

yaklaşımların, yeşil işler olarak adlandırılan yeni iş alanlarının ortaya çıkmasına yol açtığı, bu yeni işlerin yarattığı istihdamın ve işgücü talebinin giderek arttığı, söz konusu işler için yeni yetkinliklerin belirdiği ve yeşil işlerin uluslararası normlar çerçevesinde aynı zamanda “insana yakışır iş” niteliği taşıması gerektiği anlayışının yaygınlaştığı görülmektedir. Sosyal politikanın taraflarından biri olan sendikaların ise, son yıllarda iklim değişimi ile mücadelede uluslararası, ulusal ve işyeri düzeyinde çok çeşitli faaliyetler gerçekleştirdikleri, iklim değişimi ile mücadelede “adil dönüşüm” yaklaşımları çerçevesinde aktif bir çevresel aktör rolü üstledikleri dikkati çekmektedir. Sosyal adaletin gözetilmesi noktasında ise, dünya çapında iklim değişimine yol açan etkenlerden daha fazla sorumlu ülkeler ile bundan daha olumsuz etkilenen ülkeler arasında bir denge sağlanmasının temel konuyu oluşturduğu, bu çerçevede çeşitli yakla-

şımlar ileri sürüldüğü ve küresel düzeyde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının bu alanda oldukça aktif oldukları, bu sayede sosyal politikaya destek verdikleri göze çarpmaktadır. Özetle sosyal politika açısından bakıldığında, çağımızın önemli sorunlarından birisi olarak nitelendirilen iklim değişimi karşısında kapsamlı bir müdahale ve uygulama alanı olduğu görülmektedir.

Fakat buna rağmen, iklim değişiminin üstesinden gelme mücadelesinde teorinin henüz eyleme tam anlamıyla dönüştürülemediği, yoksul kesimin yararına olacak bazı çözümlerin, ileri sürülmüş olmakla birlikte, uygun bir şekilde desteklenemediği, iklim değişimi politikalarının halen ekonomik, güç ve ulusal çıkar ağırlıklı olduğu da belirtilmektedir. Dolayısıyla önümüzdeki dönemde sosyal politikanın iklim değişimi alanında daha da etkin bir rol üstlenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- A Green and Fair Future – For a Just Transition to a Low Carbon Economy*. Touch Stone Pamphlet #3, <http://www.tuc.org.uk/touchstone/frontpage.cfm?theme=touchstone> (12.01.2011).
- Altan, Ö. Z. (2006). *Sosyal Politika Dersleri*. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 1592, Eskişehir.
- Barnett, J. (2009). Justice and Adaptation to Climate Change, içinde Jeremy MOSS (Der.) *Climate Change and Social Justice*. 131-143. Melbourne University Press.
- Baykan, B. G. (2009). *Dünya’da ve Türkiye’de Yeşil Yakalılar*. Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi Araştırma Notu #37.
- Beck, U. (2010). Climate for Change, or How to Create a Green Modernity? *Theory, Culture & Society*. Vol.27 (2-3), 254-266.
- Blashki, G. A. ve Berry H. L. ve Kidd M. R. (2009). Primary Health Care Responses to Climate Change, içinde Jeremy MOSS (Der.). *Climate Change and Social Justice*. 144-167. Melbourne University Press.
- Bodansky, D. (2001). The History of Global Climate Change Regime içinde Urs ve Detlef F. SPRINZ(Der.) *International Relations and Global Climate Change*. 23-40. Massachusetts Institute of Technology.
- Bozkır, S. A. (2011). Sosyal Politika Kavramı içinde Aysen TOKOL ve Yusuf ALPER (Der.) *Sosyal Politika*. 1-5. Bursa, Dora Basım.
- Bruck, J., Bals C., Parker L. (2010). *The Climate Change Performance Index Results 2011*. Germanwatch CAN Europe.
- Cassio, J., Rush A. (2009). *Green Careers: Choosing Work for a Sustainable Future*. Canada: New Society Publishers.
- Chichilnisky, G. ve Heal G. (1993). Global Environmental Risks. *Journal of Economic Perspectives*. Vol.7(4), 65-86.
- Climate Change (2008). *Its Consequences on Employment and Trade Union Action: Training Manual for Workers and Trade Unions*. UNEP/SustainLabour.
- Comission of the European Communities (2008). *Comission Staff Working Document: Report on the EU Contribution to the Promotion of Decent Work in the World*. Brussels.
- Confalonieri, U. B., Menne R., Akhtar K.L., Ebi M., Hauengue R.S., Kovats B., Revich B., Woodward A. (2007). Human Health, içinde Parry M.L., Canziani O.F., Palutikof J.P., Van der Linden P.J., Hanson C.E. (Der.) *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability Contribution*

of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press: Cambridge, UK.

Demireli, E. ve Hepkorucu, A. (2010). Çevre Finansmanı: Kavramsal Bir Yaklaşımla Karbon Finans Borsası. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. Cilt: 2(2):37-48 .

DPT (2000). *İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara.

Ecorys (2010). *Programmes to Promote Environmental Skills*. Rotterdam.

European Environment Agency (EEA) (2010). *The European Environment – State and Outlook* .

European Trade Union Confederation (ETUC) (2007). *Climate Change and Employment*. <http://www.etuc.org/a/3676> (26.01.2011)

Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World, Human Development Report. 2007/8. <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2007-8/> (20.01.2011)

Fritze, J. ve Wiseman, J. (2009). Climate Justice – Key Debates, Goals and Strategies. MOSS J. (Der.) *Climate Change and Social Justice*. Australia: Melbourne University Press.

German Advisory Council on Global Change (WBGU) (2009). *Solving the Climate Dilemma: The Budget Approach*. Berlin.

Gough, I., Meadowcroft, J., Dryzek, J., Ger-

hards, J., Lengfeld, H., Markandya, A., Ortiz, R. (2008). JESP Symposium: Climate Change and Social Policy. *Journal of European Social Policy*. Vol 18(4), 325-344.

Heltberg, R., Jorgensen, S. L., Siegel, P. B. (2008). *Climate Change, Human Vulnerability and Social Risk Management*. The World Bank: Social Development Department.

Houghton, J. T. (1992). *Climate Change 1992: The Supplementary Report to the IPCC Scientific Assessment*. New York: Cambridge University Press.

Human Development Report (2007/2008). *Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World*. UNDP, 2007.

IPCC *Climate Change* (2007). Synthesis Report, IPCC, Spain, 2007. http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/syr/en/contents.html (25.01.2011)

IPCC. Fourth Assessment Report (AR4). (2007). http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml (30.01.2011)

Islam, N. (2010). Climate Change and the Challenge to Social Policies. *Global Social Policy*. Vol.10(1), 18-20.

Klein, R.J.T., Huq, S., Denton, F., Downing, T.E., Richels, R.G., Robinson, J.B., Toth, F.L. (2007). Inter-relationships Between Adaptation and Mitigation, içinde Parry M.L., Canziani O.F., Palutikof J.P., Van der Linden P.J., Hanson C.E. (Der.)

Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press:Cambridge, UK.

Krishna, V. (2010). Indigenous Communities and Climate Change Policy: An Inclusive Approach içinde Walter Leal FILHO (Der.). *The Economic, Social and Political Elements of Climate Change.* 27-50. London:Springer.

Nordhaus, W. D. (1993). Reflections on the Economics of Climate Change. *Journal of Economic Perspectives.* Vol.7(4), 11-25.

Olsen, L. (2009). *The Employment Effects of Climate Change and Climate Change Responses: A Role for International Labour Standards?*. ILO Publication Data: Discussion Paper, Geneva.

Outcome of the Work of the Ad Hoc Working Group on Long-term Cooperative Action under the Convention, http://unfccc.int/meetings/cop_16/items/5571.php (30.01.2011).

Page, E. (2006). *Climate Change, Justice and Future Generations.* Edward Elgar.

Parks, B. C. ve Robert, J. T. (2010). Climate Change, Social Theory and Justice. *Theory, Culture and Society.* Vol.27(2-3), 134-166.

Ravidranath, N.H. ve Sathaye, J. A. (2003). *Climate Change and Developing Countries.* Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

Sadeque, Z. (2010). How Climate Change Will Shape the Social Policy Framework. *Global Social Policy.* Vol.10(1), 6-9.

Schiellerup, P., Chiavari, J., Bauler, T., Grancagnolo, M. (2009). *Climate Change Mitigation Policies and Social Justice in Europe.* King Baudouin Foundation: Discussion Paper.

Snell, D. ve Fairbrother, P. (2010). Unions as Environmental Actors. *Transfer: European Review of Labour and Research.* Vol.16(3), 411-424.

Stern, N. (2006). *The Stern Review on the Economics of Climate Change.* The Center for Science and Public Policy. Washington.

Sterrett, C. L. (2009). More Than Money – Remembering Equity and Justice in International Adaptation Policy, içinde MOSS J. (Der.) *Climate Change and Social Justice, Australia.* Melbourne University Press.

The European Centre for the Development of Vocational Training (2009). *Future Skill Needs for the Gren Economy.* Publications Office of the European Union: Research Paper,.

The German Advisory Council on Global Change (WBGU) (2003). *Climate Protection Strategies for the 21st Century, Kyoto and Beyond.* Berlin.

Trade Unions and Climate Change (2010). *Workshop on Climate Change, Its Impacts on Employment and Labor Market*. Conference News, Brussels, Belgium.

Trade Unions and Climate Change Equity, Justice and solidarity in the fight against climate change. Trade Union Statement to COP15, United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC, Copenhagen, Denmark (7-18 December, 2009), ITUC. www.ituc-csi.org (29.01.2011).

Türkeş, M. (2006). Küresel İklimin Geleceği ve Kyoto Protokolü. *Jeopolitik*. 29: 99-107.

United Nations Environment Programme (UNEP) (2008). *Background Paper on Green Jobs*. www.unep.org/labour.../pdfs/green-jobs-background-paper (27.01.2011)

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) (2007). *Feeling the Heat, Current Evidence of Climate Change*.

World Health Organization (2009). *Protecting Health from Climate Change*. <http://www.who.int/globalchange/publications/reports/9789241598880/en/> (1.2.2011)

ÖZET

Demokrasi ve Dış Ticaret: OECD ve MENA Ülkeleri Örneği

Demokrasinin ekonomik etkileri uzun zamandan beri araştırmacıların tartıştığı konuların başında gelmektedir. Küreselleşme ve liberalleşme faaliyetlerinin hız kazandığı 1980'li yıllardan sonra ise bu tartışmanın yeniden alevlendiğini görmekteyiz. Tartışma özellikle, demokrasinin ülkeler arasındaki ticaret ve küreselleşmeye olan etkilerine odaklanmıştır. Ancak demokrasinin dış ticaret ve küreselleşme üzerindeki etkilerinin yönü ve derecesi konusunda henüz bir mutabakatın sağlanamadığı görülmektedir. Bu çalışma, demokrasi ve dış ticaret ilişkisini OECD ve MENA ülkeleri için analiz etmektedir. Genişletilmiş çekim modelinin kullanıldığı çalışmada, OECD ve MENA ülkeleri için dış ticaret ve demokrasi ilişkisi 1997-2006 dönemi için test edilmiştir. Genişletilmiş çekim modeli analizi sonucuna göre; demokrasi, ülkeler arasındaki ikili ticareti önemli ölçüde etkilemektedir.

JEL Sınıflaması: P50, F13, F14, C23

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Dış Ticaret, Çekim Modeli, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

Democracy and Trade: the Case of OECD and MENA Countries

Economic effects of democracy have been the major topic the scientists have been discussing for a long time. We consider that this discussion aroused again after 1980s in which globalization and liberalization efforts came to the agenda. The discussion specifically focused on the effects of democracy on the trade between the countries and globalization. However, there is no consensus on the direction and the degree of the effects of democracy on foreign trade and globalization. This study analyses democracy and foreign trade relationship for OECD and MENA countries. In this study, using augmented gravity model, the relationship between foreign trade and democracy analyzed for OECD and MENA countries for the period of 1997-2006. According to the results from augmented gravity analysis, democracy affects the bilateral trades between countries to a large extend.

JEL Classification: P50, F13, F14, C23

Keywords: Democracy, Trade, Gravity Model, Panel Data Analysis

Demokrasi ve Dış Ticaret: OECD ve MENA Ülkeleri Örneği¹

Yrd. Doç. Dr. Cemalettin Kalaycı*

Doç. Dr. Seyfettin Adtan**

İRİŞ

Halkın kendi kendini yönetmesi olarak da ifade edilen demokrasi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında çoğu ulus tarafından kabul edilen bir yönetim biçimi olmuştur. Savaş sonrası sömürgecilik anlayışı son bulurken, baskıcı otoriter yönetim biçimleri yıkılarak yerini demokrasiye bırakmıştır. Özellikle 1950'lerden itibaren ekonomik alanda yaşanan ilerlemeler halkın otoriter yönetimlere bağlılığını azaltarak, bireyin kendisini ön planda tutan, ülke yönetiminde söz sahibi olmasını sağlayan,

kişisel hak ve özgürlüklerini koruyan demokratik yönetim biçimlerine yönelişi hızlandırmıştır.

Demokratikleşme toplumsal yaşamda ve ekonomik alanda bazı değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Bu değişiklikler özellikle diğer ülkelerle olan siyasi ve ticari ilişkilerde kendini göstermektedir. Demokratikleşme serbest ticaret düşüncesini teşvik ederek ticaretin gelişimine katkı sağlayabilir. Çünkü ülkelerin yönetim biçimleri, uyguladıkları ticaret politikalarını direkt olarak etkilemektedir. Dış ticarete yönelik aşırı baskı ve korumacı önlemler uygulayan

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Çalışma Eko. ve End. İliş. Bölümü

ckalayci@ktu.edu.tr

** Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü,

artan@ktu.edu.tr

¹ Bu çalışma, 4-6 Kasım 2010 tarihlerinde Kilis 7 Aralık Üniversitesi tarafından Kilis'de düzenlenmiş olan Birinci Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

otoriter yönetimlerin aksine demokratik yönetimlerde baskı ve korumacılık eğilimleri daha azdır. Dolayısıyla demokratikleşmenin ülkeleri daha serbest dış ticaret politikası uygulamaya yönelttiği, böylece dış ticarette yaşanan serbestleşme eğilimi ile birlikte özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren ticaretin de arttığı söylenebilir.

Demokrasinin ticarete etkisini, sadece dış ticaret engelleri üzerinde meydana getireceği değişimi dikkate alarak incelemek eksik bir yaklaşım olur. Karşılıklı ticaret yapılan ülkelerdeki yönetim şekli de oldukça önemlidir. Dış ticaret yapılan ülkede otoriter bir yönetim anlayışının olması, politik riski artıracığından ticareti caydırıcı bir etkiye neden olurken, demokratik yönetim anlayışının olması ülkelerdeki belirsizliği ortadan kaldırarak ülkeye, dolayısıyla firmalara olan güveni artırır. Bu durum, ticaret yapılabilecek onlarca ülke arasında demokratik ülkeleri tercih nedeni yapar.

Demokratikleşmenin daha serbest bir ticaret ortamı oluşturarak dış ticaret hacminin artmasına katkı sağladığı görüşü birçok kesim tarafından ileri sürülse de, demokratikleşmenin dış ticarete etkisi oldukça tartışmalı bir konudur. Çünkü demokrasinin dış ticaret engelleri üzerindeki etkileri değişkenlik göstermekte olup, engellerin bir kısmını azaltırken bir kısmını artırabilir. Şöyle ki, demokrasi düzeyinin yükselmesi bir yandan ithal ürünlere karşı uygulanan gümrük tarifelerini azaltırken, diğer yandan standart denetimi gibi tarife dışı engellerin

artmasına yol açabilir. Ayrıca demokratik toplumlarda belli çıkar grupları veya güç sahipleri, iktidarları kendi çıkarları doğrultusunda ticaret politikası uygulamaya zorlayabilirler. Böylece belli sektörlerde söz konusu grupların veya güç odaklarının çıkarları için korumacılık uygulanabilir. Dolayısıyla demokratikleşmenin ülkelerin uygulamaları dış ticaret politikasına ve dış ticarete net etkisi konusunda kesin bir yargıya varmak oldukça zordur.

Küreselleşme ve liberalleşme faaliyetlerinin ivme kazandığı 1980'li yıllardan sonra demokrasinin ekonomik büyüme, liberalleşme ve küreselleşmeye olan etkilerinin analiz edilmeye başlandığı görülmektedir. 1990'lı yılların ortalarından sonra Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'nun da etkisiyle dış ticaretteki serbestleşme hissedilir derecede artmıştır. Şöyle ki; WTO verilerine göre 1997-2007 yılları arasında dünyada ortalama ihracattaki artış oranı %5.8 olarak gerçekleşmiştir. Bu artış ülkelerin ortalama büyüme oranındaki artışın iki katından daha fazladır. Dış ticaretteki artışa paralel olarak ilgili dönemde ülkelerin demokrasi düzeyinde de bir artışın olması, ülkelerin demokrasi düzeyleri ile ikili ticaretleri arasında bir ilişki var mı sorusunu gündeme getirmiştir. Özellikle son zamanlarda Orta Doğu ülkelerinde mevcut demokratik olmayan yönetimleri yıkmak amacıyla ortaya çıkan halk ayaklanmaları ile birlikte demokrasinin ekonomik etkilerine yönelik tartışmalar hızlanmıştır.

Bu çalışma, gerek teorik gerekse ampirik bulgular açısından tam bir mutabakatın sağlanamadığı demokrasi ve dış ticaret ilişkisini analiz etmektedir. Genişletilmiş çekim modelinin kullanıldığı çalışmada, nispeten gelir ve demokrasi düzeyi yüksek olan OECD ülkeleri ile gerek gelir gerekse demokrasi seviyesi nispi olarak düşük olan MENA ülkeleri arasındaki ikili ticarete demokrasinin rolü 1997-2006 dönemi için karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, ülkelerin demokratikleşme seviyelerinin ölçümünde sıklıkla kullanılan demokrasi endekslerine yer verilmiştir. Demokrasi, büyüme ve dış

ticaret ilişkisinin tartışıldığı ikinci bölümü, ekonometrik yöntem ve elde edilen bulguların tartışıldığı üçüncü bölüm takip etmiştir. Son kısmında ise elde edilen bulgulardan yola çıkarak çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

1. Demokratikleşme Seviyesinin Ölçülmesi

Literatürde ülkelerin demokrasi düzeylerini ölçmek için değişik endeksler kullanılmaktadır. Bu endekslerin en önemlileri Polity Demokrasi Endeksi, Freedom House Demokrasi Endeksi ve The Economist Intelligence Unit Demokrasi Endeksi'dir.

Polity Demokrasi Endeksi, Polity Projesi

Tablo 1: Polity Demokrasi Endeksine Göre Oluşturulmuş Ülke Değerleri

Ülkeler	1900	1950	1980	1990	2000	2010
ABD	10	10	10	10	10	10
Avustralya	10	10	10	10	10	10
İsviçre	10	10	10	10	10	10
Yunanistan	10	4	8	10	10	10
İtalya	-1	10	10	10	10	10
İspanya	6	-7	9	10	10	10
Bulgaristan	-9	-7	-7	8	8	9
Fransa	8	10	8	9	9	9
Romanya	-6	-7	-8	5	8	9
Arjantin	1	-9	-9	7	8	8
Brezilya	-3	5	-4	8	8	8
Meksika	-9	-6	-3	0	8	8
Türkiye	-10	7	-5	9	7	7
Afganistan	-6	-10	-7	-8	-7	-7
Çin	-6	-8	-7	-7	-7	-7
İran	-10	-1	-9	-6	3	-7
S.Arabistan	-10	-10	-10	-10	-10	-10

kapsamında ortaya koyulan bir endekstir. Polity Projesi yıllardır rejim otoritesini araştırmak ve rejim değişikliklerini izlemek için en yaygın kullanılan kaynaklardan birisidir. 1975 yılında Ted Robert Gurr tarafından geliştirilen projenin bugüne kadar Polity I, Polity II, Polity III ve Polity IV olmak üzere dört aşaması mevcuttur. Projenin Monty G. Marshall tarafından geliştirilen Polity IV aşaması, karşılaştırmalı kantitatif analiz amacıyla dünyadaki mevcut ülkelerin yönetim özelliklerini kodlama araştırmalarına devam etmektedir (Marshall ve Jagers, 2009, s.1-2).

Polity IV Projesi, siyasi kurumların ve süreçlerin genel kalitesine ilişkin kodlanmış bilgiyi kullanarak her ülke ve her yıl için demokrasi ve otokrasi seviyelerini belirlemektedir. Yapılan değerlendirme sonucunda her ülkeye demokrasi veya otokrasi seviyesine göre puan verilmektedir. Polity değeri -10 (tamamen kurumsallaşmış otokrasi) ile +10 (tamamen kurumsallaşmış demokrasi) ölçek aralığında değişmektedir (Marshall ve Cole, 2009, s.8). Polity değeri rejim kategorilerine de dönüştürülebilmektedir. Buna göre ülkelerin yönetim şekli, Polity Endeks değeri -10 ile -6 aralığında ise Otokrasi, -5 ile +5 aralığında ise Anokrasi ve +6 ile +10 aralığında ise demokrasi olarak nitelendirilmektedir. (Polity IV, <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>). Tablo 1’de Polity Demokrasi Endeksine göre Türkiye’nin de aralarında bulunduğu en yüksek, orta ve en düşük demokrasi düzeyine sahip seçilmiş bazı ülkelere ait endeks değerlerine yer verilmiş ve

ülkeler 2010 yılı endeks değerlerine göre sıralanmıştır. Buna göre ABD, Avusturya, İsviçre gibi ülkelerin güçlü bir demokratik yönetim biçimine sahip olduğu göze çarpmaktadır. Bu ülkeleri nispeten düşük demokrasi ve benzer gelişmişlik düzeyinde olan Arjantin, Brezilya, Meksika ve Türkiye takip etmektedir. Listenin son sıralarında ise Afganistan, Çin, İran ve Suudi Arabistan gibi ülkeler yer almaktadır.

Freedom House Demokrasi Endeksi ülkelerin demokratikleşme düzeylerini ölçmek için kullanılan bir diğer endeks olup, 1972 yılında ABD’de kurulmuş özel bir kuruluş olan Freedom House tarafından hesaplanmaktadır. Freedom House dünyadaki bütün ülkeleri sahip oldukları demokratik kurumlara göre derecelendirmekte ve her ülke için siyasal haklar ve sivil özgürlükler olmak üzere iki endeks oluşturmaktadır. Her iki endekste de ülkelere 1 ile 7 arasında değer verilmektedir. 1 değeri ülkelerde demokrasinin tam olduğunu, 7 değeri ise demokratik hakların olmadığını göstermektedir (Adam ve Filippaios, 2007, s.1042). Siyasal haklar ve sivil özgürlükler endekslerinin ortalaması alınarak, ülkeler demokratik özgürlük bakımından özgür, kısmen özgür ve özgür olmayan şeklinde üç sınıfa ayrılmıştır. Demokrasi endeksi değeri 1.0 ile 2.5 arasında olan ülkeler özgür, 3.0 ile 5.0 arasında olan ülkeler kısmen özgür ve 5.5 ile 7.0 arasında olan ülkeler ise özgür olmayan ülkeler kategorisine dahil edilmektedir (Freedom House, 2011, s.30).

Tablo 2: Freedom House Endeksine Göre Ülkelerin Dağılımı

	Özgür Ülkeler		Kısmen Özgür Ülkeler		Özgür Olmayan Ülkeler	
Yıl	Ülke Sayısı	%	Ülke Sayısı	%	Ülke Sayısı	%
1979	51	32	54	33	56	35
1989	61	37	44	26	62	37
1999	85	44	60	31	47	25
2008	89	46	62	32	42	22
2009	89	46	58	30	47	24
2010	87	45	60	31	47	24

Kaynak: Freedom House, 2011, s. 25

Tablo 2’de ülkelerin Freedom House Endeksine göre on yıllık dönemler itibariyle dağılımına yer verilmiştir. Buna göre, 1979 yılında endekste yer alan 161 ülkenin sadece 51’i özgür, 54’ü kısmen özgür ülke grubunda yer almaktadır. Zaman içerisinde gerek endekse dahil olan ülke sayısında gerekse özellikle özgür ülke sayısında önemli ölçüde artış olduğu gözlenmektedir. Şöyle ki, 2010 yılında endekse dahil olan ülke sayısı 194’e, özgür ve kısmen özgür ülke sa-

yısı ise 147’ye yükselmiştir. Kısaca 2010 yılı itibariyle Freedom House Endeksine dahil olan ülkelerin %45’i özgür, %31’i kısmen özgür ve %24’ü ise özgür olmayan yönetim şekliyle idare edilmektedirler.

Demokrasi düzeyi açısından ülkelerin bölgelere göre dağılımı Tablo 3’de sunulmuştur. Buna göre endeks kapsamındaki özgür ülkelerin (87 ülke) yaklaşık %56’sı Amerika ve Batı Avrupa da yer alırken, öz-

Tablo 3: Bölgelere Göre Ülkelerin Dağılımı (2010)

	Özgür Ülkeler		Kısmen Özgür Ülkeler		Özgür Olmayan Ülkeler	
Bölgeler	Ülke Sayısı	%	Ülke Sayısı	%	Ülke Sayısı	%
Amerika	24	28	10	17	1	2
Asya-Pasifik	16	18	15	25	8	17
Merkezi ve Doğu Avrupa	13	15	9	15	7	15
Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA)	1	1	3	5	14	30
Sahra Altı Afrika	9	10	22	37	17	36
Batı Avrupa	24	28	1	2	0	0
Toplam	87	100	60	100	47	100

Kaynak: Freedom House, 2011, s. 9

gür olmayan ülkelerin (47 ülke) yaklaşık %66'sı MENA ve Sahra Altı Afrika bölgesinde yer almaktadır. Çalışmada ele alınan MENA bölgesinde endeks kapsamındaki ülkelerin sadece 1'i özgür, 3'ü kısmen özgür ve 14'ü özgür olmayan ülke kategorisindedir.

Tablo 4'te en yüksek, orta ve en düşük demokrasi düzeyini gösteren seçilmiş bazı ülkelerin Freedom House Endeksine göre oluşturulmuş endeks değerlerine yer veril-

miştir. Endeks değerinin 1'e yakın olması ülkede demokratik bir yönetim anlayışının, 7'ye yaklaşması ise anti demokratik bir yönetim anlayışının hakim olduğunu göstermektedir. Buna göre, ABD, Avustralya ve İsviçre en yüksek özgürlük düzeyine sahipken, Suriye, Suudi Arabistan, Kuzey Kore, Libya ve Sudan en düşük özgürlük düzeyine sahip ülkeler olarak göze çarpmaktadır. Endeks değeri 3 olan Türkiye ise kısmen özgür ülkeler grubunda yer almaktadır.

Tablo 4: Freedom House Endeksine Göre Ülkelerin Özgürlük Sıralaması (2010)

Ülke	Siyasal Haklar	Sivil Özgürlükler	Özgürlük Durumu
ABD	1	1	Özgür
Avustralya	1	1	Özgür
İsviçre	1	1	Özgür
Yunanistan	1	2	Özgür
Bulgaristan	2	2	Özgür
Romanya	2	2	Özgür
Hindistan	2	3	Özgür
Meksika	3	3	Kısmen Özgür
Türkiye	3	3	Kısmen Özgür
Kenya	4	3	Kısmen Özgür
Nijerya	5	4	Kısmen Özgür
Pakistan	4	5	Kısmen Özgür
Rusya	6	5	Özgür Değil
Mısır	6	5	Özgür Değil
Afganistan	6	6	Özgür Değil
İran	6	6	Özgür Değil
Çin	7	6	Özgür Değil
Suriye	7	6	Özgür Değil
S.Arabistan	7	6	Özgür Değil
Kuzey Kore	7	7	Özgür Değil
Libya	7	7	Özgür Değil
Sudan	7	7	Özgür Değil

Kaynak: Freedom House, 2011, s. 12-16.

Tablo 5: *The Economist Intelligence Unit Demokrasi Endeksine Göre Ülkelerin Dağılımı (2010)*

	Ülke Sayısı	Toplam İçinde Payı (%)	Dünya Nüfusuna Oranı (%)
Tam Demokrasi	26	15.6	12.3
Sınırlı Demokrasi	53	31.7	37.2
Melez Rejimler	33	19.8	14.0
Otoriter Rejimler	55	32.9	36.5
Toplam	167	100	100

Kaynak: EIU, Democracy Index 2010: Democracy in Retreat, 2010, s.1.

Ülkelerin demokrasi düzeyini ölçmek için kullanılan endekslerden birisi de The Economist Intelligence Unit Demokrasi Endeksi'dir. Endekste demokrasi seviyelerine göre ülkelere 0 ile 10 arasında değer verilmektedir. Endeks değerinin 10'a yaklaşması demokratikleşme seviyesinin arttığını, 0'a yaklaşması ise demokratikleşme seviyesinin azaldığını göstermektedir. Buna göre her hangi bir ülkenin, endeks değeri 8 ile 10 arasında ise tam demokrasi, 6 ile 7.9 arasında ise sınırlı demokrasi, 4 ile 5.9 arasında ise melez rejimler ve 0 ile 4 arasında ise otoriter rejimler ile idare edildiği kabul edilmektedir.

Tablo 5'te The Economist Intelligence Unit Demokrasi Endeksine göre yönetim biçimleri dikkate alınarak ülkelerin dağılımı verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi 2010 yılı itibarıyla 167 ülkeyi kapsayan sınıflandırma sonucu tam demokrasiye sahip ülke sayısı 26 iken, otoriter rejimlerle yönetilen ülke sayısı 55'dir. Ülkelerin nüfusunun toplam dünya nüfusu içindeki payı dikkate alındığında, tam demokrasi ile yöneti-

len halkların toplam dünya nüfusu içindeki payının %12.3, otoriter rejimlerle yönetilen halkların toplam dünya nüfusu içindeki payının %36.5 ve sınırlı demokrasiyle yönetilen halkların toplam dünya nüfusu içindeki payının ise % 37.2 olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki tablo ve grafiklerden takip edilebileceği üzere, demokrasi düzeyi hangi yöntemle ölçülürse ölçülsün 1900'lü yıllardan günümüze kadar demokratik ülkelerin sayısında hızlı bir artış söz konusudur. Örneğin, 1900'lü yıllarda sadece 10 ülkede demokrasiden bahsetmek mümkün iken; 2000'li yılların başında bu sayının 150'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Ülkelerin demokratik bir yönetim şekline yönelmeleri demokrasinin ortaya çıkardığı pozitif etkilere bağlanmaktadır. Çalışmada, bu etkilerden birisi olan ülkeler arasındaki ikili ticaret ve demokrasi ilişkisi, OECD ülkeleri ve MENA ülkeleri için analiz edilmiştir.

2. Demokrasi, Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi

Demokrasinin ekonomik etkileri araştırmacıların uzun zamandan beri tartıştığı ko-

nuların başında gelmektedir. Küreselleşme ve liberalleşme faaliyetlerinin hız kazandığı 1980’li yıllardan sonra ise bu tartışmanın yeniden gündeme geldiğini görmekteyiz. Tartışma özellikle demokrasinin ekonomik büyüme, liberalleşme ve küreselleşmeye olan etkilerine odaklanmıştır. Son zamanlarda ise demokrasi ve dış ticaret ilişkisi en çok ilgi çeken konulardan birisi olmuştur.

Demokrasinin ekonomik büyüme, dış ticaret ve küreselleşme üzerindeki etkilerinin yönü ve derecesi konusunda henüz bir mutabakatın sağlanamadığı görülmektedir. Lipset (1959)’la başlayan akım, demokrasinin belli bir iktisadi gelişmeden sonra mümkün olacağını öne sürmekteydi. Bu düşünce 1980’li yıllara kadar tartışmasız hakim düşünce olmuştur. 1980’li yıllarda yükselen liberalizm dalgası ile birlikte bu kez serbest piyasa ekonomisinin kurumlarından biri olarak tanımlanan demokrasinin, ülkelerin gelişmesi için ön koşul olduğu ifade edilmeye başlanmıştır. Ancak bu konuda yapılan ampirik çalışmalar henüz net bir bulgu ortaya koymaktan uzaktır.

Örneğin, Doucouliagos ve Ulubaşoğlu (2006), demokrasi ve büyüme ilişkisini inceleyen 81 çalışmadan elde ettikleri bulguları şu şekilde özetlemektedirler (Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2006, s.2); İncelenen 81 çalışmanın %16’sında elde edilen bulgular negatif ve istatistiksel olarak anlamlı, %20’sinde negatif ancak istatistiksel olarak anlamsız, %38’inde pozitif ancak istatistiksel olarak anlamlı değil ve %20’sin-

de ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçlar, incelenen 81 çalışmanın ancak dörtte birinde pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koyarken, incelenen çalışmaların yaklaşık yarısında elde edilen sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı tespit edilememiştir. Sadece bu değerlendirme bile demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü ve derecesinin uzun süre gündemden düşmeyeceğini ortaya koymaktadır. Aşağıda demokrasi-büyüme ilişkisini test eden güncel ampirik çalışmalara kısaca değinilecektir.

Shen (2002), literatürdeki mevcut yatay-kesit ve panel veri analizlerinin aksine “önce ve sonra” yaklaşımını kullanarak demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisini yaklaşık 40 ülke için analiz etmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, öncelikle ekonomik büyüme performansı, ülkelerin demokrasiye geçmelerinden sonra artmaktadır. İkinci olarak, ekonomik büyüme demokratik olmayan ülkelere kıyasla demokratik ülkelerde daha duranıdır. Son olarak, zengin ülkelerin demokratik rejime geçmeleri bu ülkelerin ekonomik büyüme oranlarını azaltırken, fakir ülkelerin demokrasiye geçmeleri bu ülkelerin ekonomik büyüme performanslarını arttırmaktadır.

Fidrmuc (2002), Doğu Avrupa ve eski SSCB’den bağımsızlığını kazanan geçiş ekonomilerinde demokrasi-büyüme ilişkisini analiz etmiştir. Fidrmuc, Çin ve Şili’de olduğu gibi yüksek büyüme rakamları için demokrasinin gerekli olmadığını ancak, de-

mokrası sonucunda gelişen kurumların ekonomik reformları ve ekonomik liberalleşmeyi sağlayarak büyümeyi olumlu olarak etkilediğini ortaya koymuştur. Öte yandan, Clague ve diğ. (1996) ve Haggard (1997) otokrasilere kıyasla demokrasinin büyümeyi daha fazla arttırdığını ileri sürerken, Rao (1984), Persson ve Tabellini (1992), Blanchard ve Shleifer (2000) bunun tam aksini ileri sürmektedirler.

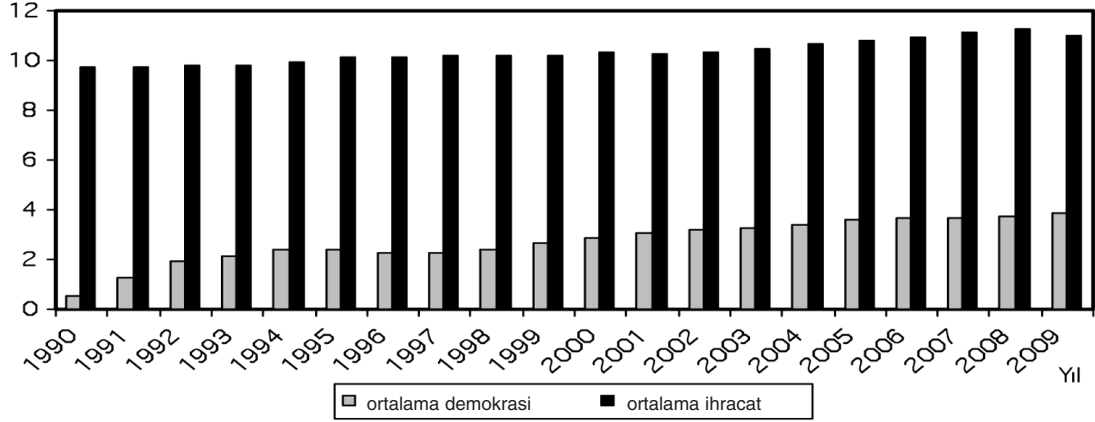
Polteravich ve Popov (2005), liberal demokrasilerde demokratikleşmenin büyümeyi arttırdığını, ancak kurumsallaşmanın zayıf olduğu ve kayıt dışı ekonominin yüksek olduğu liberal olmayan ülkelerde ise, demokratikleşmenin büyümeyi azalttığını ortaya koymuşlardır.

Doucoulagos ve Ulubaşoğlu (2006), demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde direkt etkisinin olmadığını ileri sürmüşlerdir. Araştırmacılara göre demokrasi, beşeri sermayeyi yükselterek, enflasyonu düşürerek, politik istikrarsızlığı azaltarak ve ekonomik özgürlükleri yükselterek dolaylı yoldan ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir. Ekonomik özgürlüklerin büyümeyi artırdığı Easton ve Walker (1997), Wu ve Davis (1999) ve De Haan ve Sturm (2000) çalışmalarında da ileri sürülmektedir.

Drury, Kriekhaus ve Lusztig (2006), demokrasinin literatürde sıkça vurgulanan ekonomik büyümeye dolaylı etkileri (demokrasinin eğitim harcamalarını arttırması, beklenen yaşam süresini uzatması ve politik istikrar sağlaması gibi) üzerinde dur-

muşlardır. Araştırmacılar demokrasinin dolaylı etkilerinden biri olan ancak literatürde pek değinilmeyen yolsuzluk ve demokrasi ilişkisini 1982-1997 döneminde 100 ülke için analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular, demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde direkt etkisinin olmadığı yönündeki tezi desteklemekte ve demokrasinin yolsuzluğu azaltmak suretiyle de ekonomik büyümeyi dolaylı yoldan pozitif olarak etkilediğini ortaya koymaktadır.

Demokrasinin dış ticaret üzerine etkileri konusundaki tartışmanın ise nispeten yeni olduğunu ifade etmek mümkündür. Tartışma esas itibarıyla 1980'li yıllarda ortaya çıkan liberalleşme eğilimleri, küreselleşme ve uzun dönemli veri setlerinin elde edilmesiyle yoğunluk kazanmıştır. Ayrıca ülkeler arasındaki ticaretin ülkelerin ekonomik büyümelerinde önemli bir paya sahip olması, demokrasinin ülkeler arasındaki ticaretteki rolünü ön plana çıkartan unsur olmuştur. Şöyle ki; Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre 1997-2007 yılları arasında dünyada ortalama büyüme oranı %2.8 iken, ortalama ihracat oranı %5.8 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan ortalama ihracattaki bu yükselmeye birlikte ülkelerin ortalama demokrasi düzeylerinin de hızla yükseldiği görülmektedir. Bu durum; “dış ticaret ile demokrasi arasında uzun dönemde bir ilişki var mı? Ülkelerin demokrasi düzeylerindeki artış, ülkeler arasındaki ikili ticareti artırıyor mu?” sorularını gündeme getirmektedir. Ülkelerin (yaklaşık 200 ülke) ortalama ihracat

Grafik 1 : Demokrasi ve Ortalama İhracat

düzeyleri (milyon dolar ile kısaltılmış ve logaritması alınmış) ile ortalama demokrasi düzeyleri (Politiy IV endeksine göre) 1990-2009 yılları itibariyle Grafik 1’de yer almaktadır. Dikkat edileceği üzere, 2009 kriz yılı dışarıda tutulduğunda, 1990-2009 döneminde ortalama ihracat ve ortalama demokrasi düzeyleri sürekli olarak artmıştır.

Demokrasi hem ihracat hem de ithalat kanalıyla dış ticareti etkilemektedir. Şöyle ki; demokrasi ihracatçı ülkelerde kurumların gelişmesine katkı sağlayarak ve ürünlerin üretimine yönelik standartların gelişimini zorunlu kılarak ürünlerin kalitesinin artmasına yol açar. Ayrıca, demokratik ülkelerde kişisel hakların güvence altına alınması ve patent haklarının korunuyor olması Ar&Ge araştırmalarını teşvik eder. Öte yandan yüksek demokrasi düzeyi, gelişmiş kurumlar yoluyla ticaret maliyetlerini azalttığı gibi oluşturacağı güvenle de ticari riskler ko-

nusunda ihracatçı ülkeler için güvence unsuru olur (Yu, 2010, s.290).

İthalatçı ülkelerde ise, özellikle gelişmekte olan bir ülkenin demokratikleşmesi tarifelerde indirime gidilmesini sağlayabilir. Ancak bu durum bazı sivil toplum kuruluşlarının tarife indirimlerine karşı muhtemel davranışları nedeniyle açık değildir. Şöyle ki, işçilerin ve işverenlerin haklarını savunan sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere bazı çevreler temsil ettikleri grubun ekonomik çıkarlarını olumsuz etkileyebilecek tarife indirimlerine karşı direnç gösterebilirler. Öte yandan, demokratikleşme kendi çıkar gruplarını yaratacağından bu grubun etkisiyle tarifelerde indirim de sağlanabilir. Sonuç olarak; demokrasi düzeyindeki gelişmenin ihracatçı ülkelerin lehine sonuçlar doğuracağı konusundaki görüşlerin ithalatçı ülkelere kıyasla daha kesin olduğunu ifade edebiliriz.

Demokrasi ve dış ticaret ilişkisini test eden çalışmalara bakıldığında daha çok panel veri ve yatay-kesit çalışmaların ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin, Milner ve Kubota (2005), ülkeler arasındaki ticaret akımlarını büyük ölçüde küreselleşmenin bir parçası olarak görmektedirler. Araştırmacılara göre, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ticari liberalleşme ülkeler arasındaki ikili ticareti arttırmaktadır.

Bir diğer çalışmada Cordova ve Meissner (2005), demokrasinin uluslararası ticaretle birlikte hareket edip etmediğini araştırmışlardır. Bu amaçla, 1870-2000 dönemini 1870-1913, 1920-1939, 1960-2000 alt dönemlerine ayırarak yaptıkları çalışmada, her üç alt dönemde de demokrasinin uluslararası ticareti arttırdığı şeklinde sonuçlara ulaşmışlardır.

Tavares (2007), 1980 ve 1990'lı yıllarda çok sayıda diktatörlüğün yerini demokratik rejimlere bıraktığı tespiti ile başladığı çalışmasında, 1960-2004 döneminde 133 ülkede rejim değişikliği ile politika değişikliği arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Elde edilen sonuca göre, demokratikleşmenin ticari dışa açıklık üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı iken, küreselleşmenin demokrasi üzerindeki etkisi genel olarak istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Decker ve Lim (2009), küreselleşmenin ülkeler arasındaki ikili ticareti etkilediği yönündeki teorik yaklaşımdan yola çıkarak, 1948-1999 döneminde 217 ülke için ikili ticaret-demokrasi ilişkisini analiz etmişler-

dir. Çalışmada esas itibarıyla demokratik ülkelerin daha fazla ticaret yapıp yapmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Çekim modelini kullanan araştırmacıların ulaştıkları sonuçlara göre; demokrasi ülkeler arasındaki ticareti pozitif olarak etkilemektedir. Ancak elde edilen bulgular, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre ve incelenen dönemin 1990 öncesi ve sonrası olmasına göre değişmektedir.

Yu (2010) demokrasi ticareti arttırdı mı sorusuna yanıt aradığı çalışmada, öncelikle demokrasinin ülkeler arasındaki ikili ticareti etkileme kanallarına değinmiştir. Yu'ya göre; demokrasi ihracatçı ülkelerde ürün kalitesini yükselterek, ticaret maliyetlerini azaltarak ikili ticareti arttırabilir. Öte yandan demokratikleşme, ithalatçı ülkelerde ticari engelleri arttırarak ithalatı azaltabilir. Araştırmacı demokrasinin ikili ticaret üzerindeki etkisini test etmek amacıyla 1962-1998 dönemini 157 ülke için analiz etmiştir. IMF üyesi ülkelerin incelendiği ve genişletilmiş çekim modelinin kullanıldığı çalışmanın sonucuna göre, demokrasi ülkeler arasındaki ikili ticareti arttırmaktadır.

3. Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

Çalışma 1997-2006 döneminde Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 30 OECD ve 16 MENA ülkesini incelemektedir. Çalışmada Panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Model, ülkelerin ortak sınıra sahip olma, ortak dil kullanma ve ülkeler arasındaki uzaklık gibi zamana göre değişmeyen değişkenleri de içerdiğinden tesadüf etki-

ler modeli tercih edilmiştir. Ayrıca demokrasi dış ticaret ilişkisinin modellenmesinde ise çekim modelinden yararlanılmıştır.

Çalışmada kullanılan genişletilmiş çekim modeli aşağıdaki gibidir;

$$LTR_{ijt} = \alpha_0 + \alpha_1 LGDP_{it} + \alpha_2 LGDP_{jt} + \alpha_3 LPOP_{it} + \alpha_4 LPOP_{jt} + \alpha_5 LDEM_{it} + \alpha_6 LDEM_{jt} + \alpha_7 LDIST_{ij} + \alpha_8 LANG_{ij} + \alpha_9 BOARD_{ij} + \varepsilon_{ijt} \quad (1)$$

Yukarıdaki (1) numaralı denklemde L ilgili serinin logaritmasının alındığını, t zamanı göstermek üzere;

LTR, i ve j ülkeleri arasındaki ticaret akımını göstermektedir. Ticaret akımlarının ölçülmesinde i ülkesinden j ülkesine olan ihracat, ithalat ve ihracat-ithalatın toplamı birlikte kullanılabilir. Çalışmada her üç ticaret akımı kullanılmış ancak özellikle i ülkesinden j ülkesine olan ihracat ve ithalatın kullanıldığı modellerde sonuçların benzer çıkması nedeniyle, i ülkesinin j ülkesinden olan ithalatına ilişkin sonuçlara yer verilmemiştir. Bu bağlamda çalışmada kullanılan Model 1a, OECD ülkelerinde, Model 1b MENA ülkelerinde bağımlı değişken olarak i ülkesinden j ülkesine olan ihracatı temsil etmektedir. Diğer yandan Model 2a OECD ve Model 2b MENA ülkelerinde i ülkesinden j ülkesine olan ihracat ve ithalatın toplamını göstermektedir. Ticaret akımlarına ilişkin veriler IMF'nin DOTS veri tabanından temin edilmiştir.

$LGDP_i$ ve $LGDP_j$, sırasıyla ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin GSYİH'sını; $LPOP_i$ ve $LPOP_j$ sırasıyla ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin nüfuslarını göstermektedir. Her iki seriyeye ilişkin veriler Dünya Bankasının WDI veri tabanından temin edilmiştir. Ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin (GSYİH) ülkeler arasındaki ikili ticareti pozitif olarak etkilemesi beklenirken, ülkelerin nüfuslarının hem arz hem de talep yönü bulunması nedeniyle nüfusun ikili ticaret üzerindeki etkisi pozitif ya da negatif olabilmektedir.

$LDIST_{ij}$, i ve j ülkelerinin başkentlerinin kilometre cinsinden birbirine olan uzaklığını göstermektedir. Uzaklığın artması en basit anlamda ulaşım maliyetlerini arttırdığından ülkeler arasındaki uzaklığın ikili ticareti negatif olarak etkilemesi beklenmektedir. $LANG_{ij}$ ve $BOARD_{ij}$, kukla değişkenler olup sırasıyla ülkelerin ortak dil kullanmalarının ve ortak sınıra sahip olmalarının ikili ticaret üzerindeki etkisini test etmek amacıyla modele eklenmiştir.

Çalışmanın konusunu oluşturan demokrasi düzeyinin ikili ticaret üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla Polity IV Demokrasi Endeksi'nden yararlanılmıştır. $LDEM_i$ ve $LDEM_j$ sırasıyla ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin demokrasi düzeylerini göstermektedir.

Yukarıda yer alan 1 numaralı denklemin OECD ve MENA ülkeleri için panel veri analiz yöntemi ile çözümünden elde edilen sonuçlar Tablo 6, 7, 8 ve 9'da sunulmuştur.

Tablo 6 : OECD Ülkeleri İçin Model 1a Analiz Sonuçları

Değişkenler	Beklenen İşaret	Katsayı	t-istatistiği
LGDP _i	+	1.050 ^a	17.5
LGDP _j	+	1.205 ^a	21.4
LPOP _i	?	-0.109 ^c	-1.73
LPOP _j	?	-0.143 ^b	-2.38
LDEM _i	?	1.040 ^a	3.15
LDEM _j	?	0.484	1.47
LDIST _{ij}	-	-0.961 ^a	-23.4
LANG _{ij}	+	0.506 ^a	2.84
BOARD _{ij}	+	0.039	0.214
Sabit terim		-22.12 ^a	-16.9
R ² : 0.28 Gözlem Sayısı: 8700 (30*29*10) Ülke Sayısı: 30 Dönem: 1997-2006			

Not : a, b ve c ilgili katsayının sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Bağımlı değişken olarak i ülkesinden j ülkesine olan ihracatın esas alındığı Model 1a analiz sonucu, elde edilen katsayıların işaretinin beklentiler doğrultusunda olduğunu göstermektedir. Şöyle ki; ülkelerin büyüklüğünü gösteren GSYİH hem ihracatçı hem de ithalatçı ülkelerde pozitif, istatistiksel olarak anlamlı ve incelenen değişkenler içerisinde ikili ticaret üzerindeki etkisi en fazla olan değişkendir. Öte yandan ihracat-

çı ve ithalatçı ülkelerin nüfuslarının ikili ticaret üzerindeki etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte, ikili ticaret üzerindeki etkisi nispi olarak düşük düzeydedir. Ülkelerin birbirlerine olan uzaklığının artmasının ulaşım maliyetlerini arttırarak ikili ticareti negatif olarak etkilediği tespit edilmiş olup, elde edilen katsayının büyüklüğü literatürdeki mevcut bulgularla paralellik arz etmektedir. Ülkelerin or-

tak dil konuşmalarının ikili ticaret üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı iken, ülkelerin ortak sınıra sahip olmalarının ikili ticaret üzerindeki etkisi pozitif ancak istatistiksel olarak anlamlı tespit edilememiştir. Son olarak ihracatçı ülkelerin demokrasi düzeylerinin ikili ticaret üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı iken, ithalatçı ülkelerin demokrasi düzeylerinin ikili ticaret üzerindeki etkisi

pozitif ancak istatistiksel olarak anlamlı tespit edilememiştir.

Bağımlı değişken olarak ülkeler arasındaki toplam ticaretin esas alındığı Model 2a analiz sonuçları, gerek katsayıların işareti gerekse büyüklüğü yönünden Model 1a analiz sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Model 1a'dan farklı olarak Model 2a'da ithalatçı ülkelerin nüfuslarının ikili ti-

Tablo 7 : OECD Ülkeleri İçin Model 2a Analiz Sonuçları

Değişkenler	Beklenen İşaret	Katsayı	t-istatistiği
LGDP _i	+	1.198 ^a	21.1
LGDP _j	+	1.123 ^a	20.9
LPOP _i	?	-0.297 ^a	-4.96
LPOP _j	?	-0.075	-1.31
LDEM _i	?	0.892 ^a	2.79
LDEM _j	?	0.464	1.46
LDIST _{ij}	-	-0.957 ^a	-24.7
LANG _{ij}	+	0.423 ^b	2.53
BOARD _{ij}	+	0.052	0.305
Sabit terim		-20.31 ^a	-16.2
R ² : 0.30 Gözlem Sayısı: 8700 (30*29*10) Ülke Sayısı: 30 Dönem: 1997-2006			

Not : a ve b ilgili katsayının sırası ile %1 ve %5 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

caret üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Gerek Model 1a gerekse Model 2a'da GSYİH ve nüfustan sonra OECD ülkeleri arasındaki ikili ticareti en fazla açıklayan değişken ülkelerin demokrasi düzeyleri olarak tespit edilmiştir. Ayrıca her iki modelde de sadece ihracatçı ülkelerin demokrasi düzeylerinin ikili ticaret üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç Yu (2010)'nun, demokrasinin ihracatçı ülkelerdeki kurum-

ların gelişimine, ürünlere yönelik standartların oluşmasına katkı sağladığı, Ar&Ge araştırmalarını teşvik ettiği ve kişisel hak ve özgürlükleri güvence altına alarak oluşturacağı güvenle ticari riskler konusunda ihracatçı ülkeler için güvence unsuru olduğu yönündeki görüşlerini teyit eder niteliktedir.

MENA ülkeleri için Model 1b analiz sonucu Tablo 8'de, Model 2b analiz sonucu ise Tablo 9'da sunulmuştur. Elde edilen

Tablo 8 : MENA Ülkeleri İçin Model 1b Analiz Sonuçları

Değişkenler	Beklenen İşaret	Katsayı	t-istatistiği
LGDP _i	+	2.089 ^a	8.94
LGDP _j	+	1.361 ^a	6.61
LPOP _i	?	-0.583 ^b	-2.35
LPOP _j	?	0.084	0.39
DEM _i	?	-0.161 ^a	-3.14
DEM _j	?	0.056	1.09
LDIST _{ij}	-	-1.980 ^a	-3.46
BOARD _{ij}	+	-1.331	-1.45
Sabit terim		-46.637 ^a	-6.55
R ² : 0.10 Gözlem Sayısı: 2400 (16*15*10) Ülke Sayısı: 16 Dönem: 1997-2006			

Not : a ve b ilgili katsayının sırası ile %1 ve %5 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

bulgulara göre, OECD ülkelerinde olduğu gibi ülkelerin ekonomik büyüklükleri MENA ülkeleri arasındaki ikili ticareti açıklamada en büyük paya sahiptir. Bunun yanı sıra Model 2a'da olduğu gibi MENA ülkelerinde de nüfusun ikili ticaret üzerindeki etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı iken, uzaklık değişkeni katsayısı her iki ülke grubunda da negatif ve istatistiksel olarak anlamlı tespit edilmiştir. Demokrasi düzeyini gösteren değişkenin katsayısı ise her

iki modelde de sadece ihracatçı ülkeler için negatif ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı tespit edilmiştir. OECD ülkelerinde olduğu gibi MENA ülkelerinde de sadece ihracatçı ülkelerde demokrasi düzeyinin etkisinin istatistiksel olarak anlamlı tespit edilmesi, incelenen dönem ve ülke gruplarında demokrasinin dış ticareti etkileme kanallarından ihracat kanalının daha etkin olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 9 : MENA Ülkeleri İçin Model 2b Analiz Sonuçları

Değişkenler	Beklenen İşaret	Katsayı	t-istatistiği
LGDP _i	+	1.686 ^a	8.75
LGDP _j	+	1.621 ^a	9.47
LPOP _i	?	-0.231	-1.17
LPOP _j	?	-0.074	-0.42
DEM _i	?	-0.224 ^a	-5.21
DEM _j	?	0.002	0.05
LDIST _{ij}	-	-1.476 ^a	-3.22
BOARD _{ij}	+	-0.993	-1.35
Sabit terim		-49.151 ^a	-8.39
R ² : 0.13 Gözlem Sayısı: 2400 (16*15*10) Ülke Sayısı: 16 Dönem: 1997-2006			

Not : a ilgili katsayının %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Kısaca OECD ve MENA ülkeleri için yapılan analizler kıyaslandığında, demokrasi değişkeni hariç elde edilen bulguların büyük ölçüde paralellik arz ettiği göze çarpmaktadır. Demokrasi değişkeni katsayısı ise, nispeten gelir düzeyi ve demokrasi düzeyi yüksek olan OECD ülkelerinin aksine MENA ülkelerinde kullanılan her iki modelde de ihracatçı ülkeler için negatif ve istatistiksel olarak anlamlı tespit edilmiştir. Bu sonuç, hangi endekse göre hesaplanırsa hesaplanırsa demokrasi düzeyi düşük olan MENA ülkelerinde demokrasi seviyesinin ülkeler arasındaki ikili ticareti olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Dış ticareti serbestleştirme ve kolaylaştırma konusunda dünya genelinde yaşanan yoğun çabaların da etkisiyle uluslararası ticaret hacmi hızlı bir şekilde artmaktadır. Ancak ticaret hacminde ortaya çıkan bu artış sadece dış ticaret prosedürlerinin basitleştirilmesi ve ticaret engellerinin azaltılmasından kaynaklanmamaktadır. Bu iki temel unsur dışında uluslararası ticaretin artmasını sağlayan diğer faktörler de sürekli araştırılmakta ve demokrasinin de bu faktörlerden birisi olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular farklılık gösterse de özellikle demokrasinin ihracatı olumlu yönde etkilediği, ithalat üzerindeki etkisinin ise değişkenlik gösterdiği söylenebilir.

OECD ve MENA ülkeleri arasındaki ikili ticaretin belirleyicileri; ülkelerin ekonomik

ve nüfus büyüklükleri, ülkelerin birbirlerine olan uzaklıkları, ülkeler arasındaki geleneksel-kültürel bağlar (ortak sınır, ortak dil) ve ülkelerin demokrasi düzeyleri dikkate alınarak genişletilmiş çekim modeli kullanılarak incelenmiştir.

Ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin (GSYİH) ikili ticaretteki etkisi pozitif ve yüksek iken; ülkelerin nüfus büyüklükleri ticareti negatif olarak etkilemektedir. Bu sonuç özellikle ihracatçı ülkelerde nüfusun talep yönünün daha kuvvetli olduğunu göstermektedir. Ülkeler arasındaki uzaklık, ülkeler arasındaki ticareti olumsuz etkilemektedir. Literatürle uyumlu olan bu sonuca göre; ülkeler arasındaki uzaklık bir taraftan ulaşım maliyetlerini arttırırken, öte yandan malların bozulmasına neden olabilmektedir. Ülkelerin ortak dil kullanmaları OECD ülkelerinde ikili ticareti pozitif olarak etkilerken; ülkelerin sınır komşusu olmalarının dış ticaret üzerinde bir etkisi tespit edilememiştir. Bu durumun özellikle OECD ülkelerinin geniş bir coğrafyaya yayılmalarından, MENA ülkelerinin ise benzer mallar üretmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Özetle; OECD ve MENA ülkeleri arasındaki ikili ticaretin kültürel faktörlerden ziyade maliyetlerden etkilendiği gözlenmektedir.

Son olarak sadece ihracatçı ülkelerin demokrasi düzeyi, OECD ülkeleri arasındaki ikili ticareti pozitif olarak etkilerken, MENA ülkeleri arasındaki ikili ticareti negatif olarak etkilemektedir. Demokrasinin dış ti-

careti etkileme kanalları dikkate alındığında, bu sonucun teori ile tutarlı olduğunu ifade etmek mümkündür. Son zamanlarda MENA ülkelerinin de aralarında bulunduğu Orta Doğu'da ortaya çıkan otoriter yönetimleri yıkmaya yönelik halk ayaklanmaları ve bu durumun başta üretim kaybı olmak üzere neden olduğu olumsuzluklar dikkate alındığında, demokrasinin ikili ticarete de

hayati öneme sahip bir unsur olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, ikili ticareti artırmak isteyen ve özellikle ihracat kanalıyla ekonomik gelişmesini sağlamaya çalışan politika uygulayıcılarının ülkelerinde demokratikleşme seviyesini arttırıcı yasal ve politik düzenlemeleri hayata geçirmeleri bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adam, A. ve Filippaios, F. (2007). Foreign Direct Investment and Civil Liberties: A New Perspective. *European Journal of Political Economy*. 23, 1038-1052
- Blanchard, O. ve Shleifer, A. (2000). Federalism With and Without Political Centralization; China Versus Russia. *NBER Working Paper*. No. 7616
- Clague, C. ve Diğerleri. (1996). Property and Contract Rights in Autocracies and Democracies. *Journal of Economic Growth*. 1, 243-76
- Cordova, J.E.L. ve Meissner, C.M. (2005). The Globalization of Trade and Democracy. 1870-2000. *NBER Working Paper*. No:11117
- Easton, S.T. ve Walker, M.A. (1997). Income, Growth, and Economic Freedom. *American Economic Review*. 87, 328-332
- Decker, J.H. ve Lim, J.J. (2009). Democracy and Trade: An Empirical Study. *Economics of Governance*. 10, 165-186
- De Haan, J. ve Sturm, J.E. (2000). On the Relationship between Economic Freedom and Economic Growth. *European Journal of Political Economy*. 16, 215-241
- Doucouliağos, H. ve Ulubaşoğlu, M. (2006). Democracy and Economic Growth: A Meta-Analysis. *School Working Paper Economic Series* 2006. SWP 2006/04
- Drury, A.C., Krieckhaus, J. ve Lusztig, M. (2006). Corruption, Democracy and Economic Growth. *International Political Science Review*. 27(2), 121-136
- EIU. *Democracy Index 2010: Democracy in Retreat*. A report from the Economist Intelligence Unit. 20 Şubat 2011 tarihinde http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf adresinden erişildi.
- Fidrmuc, J. (2002). Economic Reform, Democracy and Growth During Post Communist Transition. *European Journal of Political Economy*. 19, 583-604
- Freedom House. The Freedom in the World 16 Eylül 2010 tarihinde www.freedomhouse.org/template.cfm?page=351&ana_page=363&year=2010 adresinden erişildi.
- Freedom House. Freedom in the World 2011: The Authoritarian Challenge to Democracy. 13 Kasım 2011 tarihinde <http://www.freedomhouse.org/images/File/fiw/historical/CountryStatusRatingsOverview1973-2011.pdf> adresinden erişildi.

Haggard, S. (1997). *Democratic Institutions and Economic Policy*. In Christopher Clague (ed.). *Institutions and Economic Development*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

16 Eylül 2010 tarihinde <http://www.systemicpeace.org/inscr/p4v2009.xls> adresinden erişildi.

IMF. Direction of Trade Statistics. 20.05.2010 tarihinde <http://www.imfstatis.org/dot> adresinden erişildi.

Lipset, S.M. (1959). Some Social Requisites of Democracy. *American Political Science Review*. 53, 69-105

Marshall, M.G. ve Cole, B.R. (2009). *Global Report 2009: Conflict, Governance and State Fragility*. Center for Systemic Peace.

Marshall, M.G. ve Jaggers, K. (2009). *Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions 1800-2007-Dataset Users Manual*. Center for Systemic Peace.

Miner, H.V. ve Kubota, K. (2005). Why the Move to Free Trade? Democracy and Trade Policy in the Developing Countries. *International Organization*. 59, 107-143

Persson, P. ve Tabellini, G. (1992). Growth, Income Distribution and Democracy. *European Economic Review*. 36, 593-602

Polity IV. (2010). Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions 1800-2009. 17 Eylül 2010 tarihinde

<http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm> adresinden erişildi.

Polity IV.(2011). Regime Authority Characteristics and Transitions Datasets. 14 Kasım 2011 tarihinde <http://www.systemicpeace.org/inscr/p4v2010d.xls> adresinden erişildi.

Polterovich, V. ve Popov, V. (2005). Democracy and Growth Reconsidered: Why Economic Performance of New Democracies is not Encouraging. 17 Eylül 2010 tarihinde <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/21606> adresinden erişildi.

Rao, V. (1984). Democracy and Economic Development. *Studies on Competitive International Development*. 19, 67-81

Shen, J.G. (2002). Democracy and Growth: An Alternative Empirical Approach. *BOFIT Discussion Papers*. 13, 1-28

Tavares, S.C. (2007). Democracy and Trade Liberalization. *Working Paper*, Rochester Institute of Technology. 17 Eylül 2010 tarihinde https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=mwit2007&paper_id=87 1-30 adresinden erişildi.

Wang, Y. (2005). Democracy and Bilateral Trade Flow: an Empirical Re-investigation, 1886-1992. *Chinese Public Affairs Quarterly*. 2, 121-142

WDI. World Bank Development Indicators. 20 Mayıs 2010 tarihinde www.worldbank.org/data adresinden erişildi.

Wu, W. ve Davis, O.A. (1999). The Two Freedoms, Economic Growth and Development: an Empirical Study. *Public Choice*. 100, 39-64

Yu, M. (2010). Trade, Democracy and Gravity Equation. *Journal of Development Economics*. 91, 289-300

ÖZET

Küresel Çağda Kanun Koyma Üzerine Düşünceler

Bu makalenin temel hedefi, kanun koyma faaliyetinin küreselleşmenin etkisi altında nasıl yürütüldüğünü göstermektir. Küreselleşme günlük hayatımızın her alanını etkilediği gibi kanun koyma faaliyetini de derinden etkilemiştir. Sözgelimi, bugün kanun koyucuların herhangi bir kural koymadan önce daha iyi bir çözüm bulmak için başka ülkelerin tamamen aynı problemler için getirmiş oldukları düzenlemeleri inceleme zorunluluğu bulunmaktadır. Bazı kanun koyucular bu görevlerini yabancı düzenlemeleri, bunların hukuki sisteme uyumunu kontrol etmeksizin alarak kötüye kullanmaktadır. Velhâsıl, kanun koyma faaliyeti çok ciddi bir iştir ve gerektiği gibi açıklanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Kanunlaştırma, Küreselleşme, Kanun Koyma Süreci, Kanun Koyma Metodu, Kanun Koyucu*

ABSTRACT

Reflections on Codification in the Global Era

The main purpose of this article is to illustrate how the law-making process works under the effects of the globalization. The globalization affects this process very deeply as it affects every aspects of our daily lives. For instance, today's law-makers have to examine other countries' legislations very carefully before putting any rules since these legislations can help them to find a better solution for the exactly the same problems. Some law-makers exploit this duty by adopting foreign rules without investigating their real harmony to the legal system. This never ends up well for the whole society. As a result, law-making process is a very serious job and it needs to be explained properly.

Keywords: *Codification, Globalization, Legislation Process, Legislation Method, Law-maker*

Küresel Çağda Kanun Koyma Üzerine Düşünceler

Dr. Nazlı Töre

İRİŞ

“Küresel Çağda Kanun Koyma Faaliyeti Üzerine Düşünceler” başlıklı makalede esas itibariyle kanun koyma faaliyeti bilimsel anlamda tüm yönleriyle tarihten günümüze kendisini etkileyen akımlar gözetilerek mercek altına alınacaktır. Ancak ondan önce kanunun anlamını açıklığa kavuşturmakta fayda bulunmaktadır. Zira kanun kelimesi çok çeşitli manalarda kullanılmaktadır. Nitekim Türk Dil Kurumu’na göre kanun fiziki anlamda “*olayların gidişinde istisnaya yer veremeyen değişmezlik ve mecburiyet gösteren kural*”dır. Bilimsel anlamda kanun ise “*çok sayıda deney ve gözlemden sonra, aynı şartlarda aynı sonuçları verdiği kesin olarak saptanan durum*”u ifade eder. Felsefi

manada “düşüncenin mantıki bir değeri olması için uyulması şart olan temel kaide-ler” dir. Hukukta ise kanun “*devletin yetkili organları tarafından usulüne uygun olarak yapılan ve ilan olunarak yürürlüğe konulan genel, soyut ve sürekli nitelikteki kuralları*”¹ ifade eder. Burada konumuz hiç kuşkusuz hukuki manadaki kanundur, diğer manalardaki kanun bu makalenin kapsamı dışında kalmaktadır. Zaten dikkat edilirse, felsefi manadaki kanun ile bilimsel manadaki kanunun anlamı aslında hukuki manadaki kanuna eşdeğer bulunmaktadır. Geniş anlamda kanun, bir hukuk rejiminde yetkili organlarca meydana getirilen tüm pozitif

¹ KAPLAN, İ. (1992). *Kanun Yapma San’atı ve Tekniği*. Gündüz ÖKÇÜN’ e Armağan. AÜSBFD, XLVII, 1-2,99.

hukuk kuralları anlamında kullanılmaktadır. Ama bu anlamı, genel olarak hukukun kaynaklarını ifade eden sözcük olarak “mevzuat” terimiyle ifade etmek daha doğrudur. Dar anlamda kanun, yasama organınca usulüne uygun olarak yapılan ve kanun adıyla vâz edilen kurallardır ve bu anlamıyla hukukun kaynaklarından sadece bir tanesini teşkil eder. Usulüne uygun olma şartı, kanunun bir varlık şartı olmamakla birlikte, bir sıhhat şartıdır. Buna göre, Türkiye’de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kanun adıyla yapılan bir işlem usulüne uygun olmasa bile kanundur ve iptal edilinceye kadar geçerliliğini korur².

Türkiye’de kanun yapımına şeklen bakacak olursak, Anayasaya göre kanun yapma yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin uhdesindedir. Kanun teklif etme yetkisi Bakanlar Kuruluna ve Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir. Bakanlar Kurulunun teklifine kanun tasarısı denilirken, milletvekillerinden gelen tekliflere kanun teklifi denilmektedir³. Kanunlar, Meclis’te usulüne uygun olarak görüşülüp kabul edildikten sonra Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girer.

Böylesine çetrefilli bir sürece denk düşen kanun koyma faaliyeti incelik ve dikkat gerektirmektedir. Zira genel olarak kanunların (mevzuat) kalitesi ülke yönetimini derinden etkilemektedir. Bu nedenle, kanunun hazırlık aşamasından uygulama aşamasına kadar olan sürecin incelenmesi ve görülen aksaklıkların düzeltilerek iyi ve

kaliteli kanun üretilmesi sağlanmalıdır. Bu makalenin öncelikli hedefi, bu amaca bilimsel yönden hizmet etmektir. Yoksa kanunların şekli olarak nasıl yapılacağı hususu Meclis İçtüzüğünde düzenlenmiş bulunmaktadır. Bunun dışında, 2005/9989 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilen “Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” 17 Şubat 2006 tarih ve 26083 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur. Anılan Yönetmelikte kanun taslaklarının hazırlanmasında uyulacak ilkeler ayrıca belirlenmiştir. Bütün bu düzenlemeler bu makalenin kapsamı dışındadır. Zira bu makale bilimsel yönden kanun koyma faaliyetini incelemektedir. Nitekim bir sonraki başlıkta kanun koyma faaliyetinin ayrı bir bilim dalı olup olmadığı tartışılacaktır. Bu tartışmanın akabinde sırasıyla kanun koyma faaliyetinin aşamaları, kanun koyma metodları, kanun koyma faaliyetini etkileyen akımlar, çeşitli ülkelerde kanun koyma faaliyeti ile bütün bu kanun koyma faaliyetini icra eden kanun koyucunun sahip olması gereken vasıflar ayrı başlıklar altında açıklanmaya çalışılacaktır. Bütün bu açıklamaların ışığında, makalenin sonuç kısmında içinde bulunduğumuz çağa adeta rengini veren küreselleşme olgusunun,

2 KESKİN, A. *Kanun Tasarısı Taslaklarının Hazırlanması, Sağlık Bakanlığı Örneği içinde* ed. NEZİROĞLU, İ./BAKIRCI, F. (2011). *TBMM-Kanun Yapım Süreci Sempozyumu*, 37-38.

3 TEZİÇ, E. (1998). *Anayasa Hukuku*. İstanbul, 37.

özellikle kanun koyma faaliyeti üzerindeki etkileri elden geldiği ölçüde açıklanmaya çalışılacaktır.

I. Kanun Koyma Faaliyeti: Bilim mi Sanat mı?

Kanun koymak hukuk yapmak anlamına gelmektedir. Hukuk yapmak ise bugünkü yaygın ve bilinen anlamıyla belirli bir toplumda yaşayan tüm insanların nasıl davranmaları veya davranmamaları gerektiğini belirlemek ve bunu yazılı bir kuralla kayıt altına alarak, bu kuralda öngörüldüğü şekilde davranmayanlara hangi yaptırım ile karşılaşacaklarını bildirmek demektir⁴.

Kanun koyma faaliyeti, çok kabaca bir kanunun gerekliliğinin saptanması aşamasından başlayarak, bunun “*legistik*” denilen yazımına ve etkilerine ilişkin teori üretme aşamasına kadar geniş bir alanı ifade etmektedir. Hukukun üstünlüğü ilkesinin (*rule of law*) küresel bazda kabul edildiği günümüzde hukuk devleti, hukuk yapan yani kanun koyan devlettir. Bunun anlamı bir kanunun niçin ve ne zaman gerekli olduğuna, nasıl meydana getirileceğine ve etki sınırının ne olacağına, nihayetinde bunun nasıl formüle edileceğine hep devlet karar verir.

Kanun yapma öğretisi, devletin tüm bu sayılan kanun koyma faaliyetini incelemektedir. Kanun yapma öğretisi bugün için kendisine ait metodu olan bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilmemektedir. Zira devletin kanun koyma faaliyetinin layıkıyla analiz edilmesi için disiplinler arası bir ça-

lışma yapılması gerekmektedir⁵. Kanun yapma öğretisi bir üst kavram olup, kısmen kamu hukuku teorilerinden kısmen de hukuk dışında kalan bilimlerden meydana gelmektedir. Sözelimi adaletli kanunlar için felsefeye; siyasi ve sosyal menfaatlerin doğru değerlendirilebilmesi için siyaset bilimine; kanunların sosyal yaşama etkisini ölçmek için sosyolojiye; kanunlar ile iktisadi olaylar arasında bağ kurmak için ekonomi bilgisine ihtiyaç bulunmaktadır⁶.

Kanun yapma öğretisi her ne kadar bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilemese de, kanun koyma faaliyeti gerek teorik gerekse pratik yönleriyle bir sanatı, bir zanaatkârlığı ifade etmektedir. Çiçero “*hukuk bir sanat'tır*” diyor. Bu önermeyi doğru kabul edeceksek, devletin hukuk yapma, bir başka anlatımla, kanun koyma faaliyetini de bir sanat olarak kabul etmemiz gerekecektir. Nitekim kanun koyma faaliyetinde biçim işçiliği en az içerik kadar önem taşımaktadır. Kanun doğru ellerde kusursuz bir mücevher halini alır. İyi kesilmiş bir elmas hangi yönden bakılırsa bakılsın mükemmelliğinden ve ışığından hiçbir şey kaybet-

4 BALI, A.Ş. (2009). *Felsefi Bakışla Norm Koyma: Bilim mi, Sanat mı? Ankara Hukuk Toplantıları “Norm Koyma ve Hüküm Verme”*, 156.

5 MADER, L.(1985). *L'évaluation Législative, Pour une analyse empirique des effets de la législation*. Lausanne, 16.

6 FLEINER-GERSTER, T. (1985). “*Wie Soll Man Gesetze Schreiben*”. Bern und Stuttgart, 1 vd.; KAPLAN, 1992, 100.

mez. Benzer şekilde, usta ellerden çıkmış bir kanunun ışığı da en karmaşık sorunları dâhi aydınlatmakta muktedir olur.

II. Kanun Koyma Faaliyetinin Aşamaları

Kanun koyma faaliyetinin hazırlık, düzenleme, icra ve düzeltme gibi dört farklı aşaması bulunmaktadır.

A. Hazırlık Aşaması

Bir kanun yapmak için çok değişik güdüler bulunabilir. Bir hükümet veya bir koalisyon hükümeti programı gereği kanun yapılabileceği gibi, Bakanlar Kurulu kararı ile de kanun yapılabilir. Yine Anayasa ve Uluslararası Antlaşma metinleri de kanun yapma kaynakları arasında sayılabilir. Anayasa'nın program hükümleri hükümetleri belirli konularda kanun çıkarmaları için teşvik edebilir. Kanun boşluğu olan bir konuda başka bir ülkenin düzenlemesi de esas alınabilir.

Kanun koyucu, bu aşamada aşağıdaki soruları cevaplamalıdır.

- Bir kanun niçin gerekli olur?
- Bir kanun ne zaman gerekli olur?
- Kanunlar nasıl meydana gelir?
- Kanunların hangi etkileri olur?
- Kanunların etki sınırı ne olmalıdır?
- Kanunlar nasıl formüle edilmelidir?

Kanun koyucu bu soruları cevaplandırırken, ağırlıklı olarak hukuk biliminden ve biraz da siyaset biliminden yardım alır⁷.

Kanun hazırlama süreci, ihtiyaç tespiti, durum tespiti, amacın belirlenmesi ve teklif gibi çok çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. Kanun yaparken ilk aşamada ihtiyaç yani gereklilik araştırılır. İkinci aşamada durum saptaması yapılır yani düzenlemeye konu edilecek fiili ve sosyal ilişkiler incelenir. Bu arada hakkında kanuni düzenleme yapılacak olgunun sosyal konumunun dışında mevzuattaki durumu da soruşturulur⁸. Ortaya çıkan ihtiyaç doğrultusunda yapılan durum saptaması sonrası, yeni bir kanunun gerekliliği kabul edildiğinde üçüncü aşamada amaç belirlenmektedir. Amacın belirlenmesinden sonra teklif aşaması gelmektedir. Kanun hazırlığı yapılırken ihtiyaç duyulan düzenleme türü, yoğunluğu, organizasyonlar, zaman ve maliyet faktörleri de dikkate alınır. Kanun yapma öğretisi, bir kanunun sonuçlarını da araştırmayı yani bir nevi düzenleyici etki analizi yapılmasını da bu aşamaya dâhil etmektedir⁹. Sonuç araştırması önceden yapılabileceği gibi, sonradan ek-

7 SÖZER, A.N. (2009). *Yeni Bir Bilim Dalı: Yasa Yapma Öğretisi*. Ankara Hukuk Toplantıları "Norm Koyma ve Hüküm Verme" , 87.

8 ARAÇ, İ./ İBA, Ş. (2003). *Türkiye'de Yasa Önerisi Hazırlama ve Norm Koyma Tekniği ve Yasamacı Mesleğinin Nitelikleri Üzerine*. AÜSBFD, LVIII, 3, 37.

9 Türk uygulamasında da düzenleyici etki analizine özel bir önem atfedilmiş bulunmaktadır. Nitekim 2006 tarih ve 26083 sayılı "Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" in 24. maddesinde, "yürürlüğe konulması halinde etkisinin on milyon TL'yi geçeceği tahmin edilen kanun ve kanun hükmünde kararname tasarıları için düzenleyici etki analizi yapılmasının zorunlu olduğu" belirtilmektedir.

lektik olarak da yapılabilir. Hazırlanan metnin olası amaca ulaşma derecesi, istenen veya istenmeyen yan etkileri önceden saptanmaya çalışılır. Sonuç araştırması, plân üzerinde oyun, benzetim (simülasyon) ve yasanın denenmesi (test edilmesi) gibi özel yöntemlerle gerçekleştirilmektedir¹⁰. Bu şekilde, iyi bir kanun yapmaya ilişkin anahtar tedbirler de belirlenmiş olur.

Kanun temelde üç açıdan değerlendirilmektedir. İlk olarak, kanunun mevcut sorunu çözmek için alınan tedbirlere uyma oranı belirlenmeye çalışılır. (*uyuma ölçütü: effectiveness*) İkinci olarak alınan tedbirin arzu edilen sonucu sağlayıp sağlamayacağı belirlenmeye çalışılır. (*yararlılık ölçütü: efficacy*) Nihayet, tedbir ve ona ilişkin giderlerin elde edilecek sonuçlar ile kıyaslanması ve ortaya çıkacak sonucun değerlendirilmesi gerekir. (*verimlilik ölçütü: efficiency*) Diğer bir deyişle, yeni bir kanun getirilirken vatandaşların ona uyma eğilimleri, bu uymanın yarar sağlayıp sağlamayacağı ve kuralın getireceği maliyetler hazırlık aşamasında değerlendirilen hususlar arasında yer alır¹¹.

Yeni bir kanun oluştururken önceden değerlendirme kadar sonradan yapılan eklektik değerlendirme de önem taşımaktadır. Bu halde, yürürlüğe girmiş olan bir kanunun toplum üzerinde ortaya çıkmış mevcut etkileri belirlenir ve ilkinden farklı olarak olası değil, bilâkis ortaya çıkmış sonuçlar değerlendirilir. Bu sonuçlar mülâkat, gözlem, metin çözümleme (analiz), kapsama

alınan ve alınmayan nüfus üzerinde yapılan istatistikî çalışma verilerinin saptanması gibi yöntemlerle saptanır.

Değerlendirme sonucu gerek duyulur ise, düzeltme kanunu hazırlanır. Bunun yanında, düzeltmeye esas olmak üzere bir rapor çalışmasının yapılması lüzumu bulunmaktadır. Burada danışmanların kanun koyucuya doğruyu söyleme yükümlülükleri ile yapılacak değişikliğin sarf edilecek emeğe değip değmeyeceği hususları da ayrı bir önem taşımaktadır.

Avrupa Birliği'nde kanun hazırlıkları sonuçların değerlendirilmesi noktasında iki aşamalıdır. Şöyle ki, ilk aşamada bir yol haritası hazırlanmaktadır. Bu haritada düzenleme amacı açıkça ortaya konur. Yapılan bu hazırlık topluluğun resmi gazetesinde ve internet ortamında yayımlanır. Bu şekilde, olabilecek en erken zamanda vatandaşlar Komisyonun çalışmalarından haberdar edilmiş olur. Sosyal taraflar kendileri için yapılmış internet sayfalarında ön çalışmayı değerlendirir, varsa kendi önerilerini de bu yolla sunarlar. Bütün bu çalışmalar standart etkileme olan yüz yüze görüşme, telefon gibi doğrudan iletişim yöntemleri yanında yürütülmektedir. İkinci aşamada ise, genişletilmiş bir sonuç analizi yapılır. Bunun için şu beş soruya yanıt aranır:

¹⁰ MESSERSCHMIDT, K. (2008). *Gesetzgebungslehre zwischen Wissenschaft und Politik, Entwicklungstendenzen der Legisprudenz-Teil II, Zeitschrift für das Juristische Studium*, 3, 227 (www.zsj-online.com); SÖZER, 2009, 89.

¹¹ MADER, 1985, 55.

- Bu kanunla çözülmesi istenen sorunlar nelerdir?
- Amaç nedir?
- Hangi düzenleme seçenekleri mevcuttur?
- Hangi seçenek hangi sonucu doğurmaktadır?
- Bu seçeneklerin fayda ve mahzurları nelerdir?

Avrupa Birliği'nde olduğu gibi, üye devletlerde de sonuç analizi yapılmaktadır. Bu analizlerde iyi kanundan değil, nispeten iyi kanundan söz edilmektedir. Buna göre, belirli açıkları olmayan kanunlar iyi kanun olarak mütalaa edilmektedir. Bu sebeple, kanun teklif ve tasarıları da bir kontrol çizelgesine göre denetlenmelidir. Ancak bu çözüm de çoğu zaman yeterli olmamaktadır. İyi olmak her zaman hatasız olmak demek değildir. Kanunun içeriğinin de ayrıca kaliteli olması elzemdir. Yoksa füzuli, karmaşık, fazla bürokratik veya yeterli derecede esnek olmayan çok sayıda kanun bulunmaktadır. Ancak bunların kanun koyma faaliyetinin kalitesini düşürdükleri de apaçık ortadadır.

B. Yasama Aşaması

Bu aşamada kanun teklifi hazırlanır, tartışılır ve yürürlüğe sokulur. Kanunu uygulama hazırlığı bu aşamada yapılır. Tüm anlamlı seçenekler sosyal taraflar ve uzmanlar da dâhil olmak üzere masaya yatırılır. Yaklaşık maliyetler hesaplanır, yan etki test edilir.

Kanun koyma faaliyeti yeni bir kanun yapmayı (kodifikasyon) içerdiği nispete, gerekli görüldüğü takdirde mevcut kanunların azaltılmasını (deregülasyon), birleştirilmesini (konsolidasyon) ya da arıtılmasını (rasyonelleşmeyi) içermektedir.

Yeni bir kanun teklifi verilirken hukuki gereklilik, devlet politikasına ilişkin gereklilik ve kanun yapmaya ilişkin ilkelerdir. Kanun yaparken şekil ve içerik konuları ayrı önem taşımaktadır. Kanun öyle bir şekilde yapılmalı, öyle bir içeriğe sahip olmalıdır ki, getirdiği düzenleme ile toplumu etkileyebilsin, ona yön versin. Kendisinden istenen etkiyi yaratan bu tür kanunlar öğretide “akıllı norm” olarak anılmaktadır.

Kanunun şekline ilişkin hususlar arasında kanunun iç ve dış sistematigi, formüle ediliş tarzı, özel düzenleme tekniklerine başvurma sayılabilir. Kaleme alınan kanunun anayasaya uygunluğu, tüm hukuk düzeyine uyumu (harmonizasyonu), diğer kanunlar ile olan ilişkisi o kanunun şekli yetkinliğini belirleyen ölçütlerdendir. Bunun dışında kanunun formüle ediliş tipi, kullanılan terimler ve kavramlar gibi, kanun tasarısının sistematik yapısı, tamlığı ve anlaşılabilirliği de diğer önemli şekli hususlardır.

Kanunun içeriğine ilişkin hususlar, kanun yapmaya ilişkin ilkeler olarak gereklilik, elverişlilik, uygunluk, pratiklik ve esneklik olarak belirlenmiştir.

Sonuç olarak, bir kanunun sahip olması gereken aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Bir kanunun dili anlaşılabilir olmalıdır. Mevcut metni okuma-yazma bilen herkes anlayabilmeli; okuyan kişi yabancı kelimeler ve uzmanlık ifadeleri ile boğulmamalıdır. Bir madde tercihen en fazla üç cümleden, her paragraf en fazla bir cümleden oluşmalıdır.
- Kanunun okunması kolay olmalıdır. Usule ilişkin kanunlar, maddi hukuka ilişkin olanlara göre daha kolay okunabilmektedir.
- Bir kanun düzenlediği konuyu eksiksiz içermelidir, onu okuyan kişi onun ilgili konunun bütününe düzenlediğine güvenebilmelidir.
- Düzenleme yoğunluğu yeterli olmalıdır. Sözgelimi bazı kanunlar kazuistik yöntemle düzenlendiği için çok sayıda maddeden oluşmaktadır, bu da okuyucuyu gereksiz yormaktadır.
- Kanun içinde bulunduğu hukuk düzenine ve dalına uygun olmalıdır. Bir kanun ancak içinde bulunduğu kanuni sisteme aykırı düşmediğinde anlam ifade edecektir.
- Kanun salt siyasal saikle değil; ama aynı zamanda uzmanlık gereği oluşturulmuş olmalıdır. İdare konunun uzmanlarına ön yargı ile belirli bir sonucu sipariş ettiğinde yapılan düzenleme sağlıklı olmayacaktır.
- Kanun pratik çözümler önermelidir. Kanunda düzenleme altına alınan fiil ile getirilen yaptırım arasında uygunluk bulunmalı ve getirilen çözüm herkes için

adil sonuçlar doğurmalıdır. Sözgelimi, para cezası verilmesi gereken bir kişiye hürriyeti bağlayıcı ceza verilmemelidir.

- Kanun kabul anında güncel ihtiyaçları karşılamalıdır.
- Kanunun sürekliliği olmalıdır. Çok sık değişen kanunlar güvenilir olma vasfını yitirir¹².

Kanunlar engelleyici, teşvik edici veya yeni durum oluşturuşu olabilir. Ancak, toplumsal açıdan ve zamanlama bakımından uygun olmayan kanunlar kendilerinden beklenen etkiyi gösteremezler. Bununla birlikte, etkili bir kanun her zaman için toplumun bir adım önünde olmalı sosyal değişimlere ve hayatın gündelik ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde formüle edilmiş bulunmalıdır. Diğer bir deyişle, iyi bir kanun toplumu ve devleti taşıtırmamalıdır. Bu sebeple, yasama sürecinde kanun koyucunun etkisiz kanunlardan kaçınması, kötü yasa teknikleri kullanmaması, telaşa kapılmadan gereksiz uzunluktaki bir yasama sürecine yol vermemesi gerekmektedir.

Kanun koyucuya yasama faaliyetinin etkinliğini arttırmak üzere değişik kanun tipleri üretme imkânı verilmiştir¹³. Bu tiplerden birisi de deneysel kanunlardır. Deneysel kanun, sonuçları önceden kestirileme-

¹² BAENZIGER, F. *Ist Verlass auf unsere Gesetzgebung? Ein Blick auf die Strafrechtsrevision der letzten Jahre* (www.lawlibraries.ch-15.08.2008); SÖZER, 2009, 96.

¹³ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. *Sivil Toplum İçin Yasama Sürecine Katılım El Kitabı*, 56 vd. (www.yasader.org adlı siteden 25.01.12 tarihinde erişilmiştir.)

yen düzenlemeler için öngörülmektedir. Kanun özellikle belirli süreli olarak yapılmakta ve yürürlük süresi içinde sonuçları kontrol edilmektedir. Çıkan sonuçların öğrettiklerinden yararlanılarak sürekliliği olan yeni bir kanun hazırlanmaktadır. Bu şekilde, kanunun çok sık değiştirilmesinin önüne geçilerek ona duyulan güvenin sarsılması bir nebze de olsa engellenmiş olmaktadır. Bu tür uygulamalara ABD’de bazı eyaletlerde günbatımı kanunları (*sunset legislation*) adı altında rastlanılmaktadır. Gün batımı kanunları adı üzerinde, belirli bir süre için yapılmakta, süre sonunda yalnızca gerekli ve uygun olduğuna ilişkin rapor verilmesi halinde yenilenmektedir. Öte yandan deneye ihtiyaç duyulmadan çıkartılan kanunlar işlevsel kanunlardır. Bunlar, belirli bir sorunun somut ve etkin bir biçimde çözülmesini sağlarlar. İşlevsellik dikkate alındığında sembolik kanun tipinden de bahsetmek gerekir. Bu tür kanunlar gerçekte hiçbir etkisi olmayan kanunlardır, tamamıyla propaganda amacıyla ve popülist bir yaklaşımla çıkartılmaktadır. Bunlara vitrin kanunu da denilmektedir¹⁴.

Kanun koyucuya, yasama faaliyetini etkili yürütmesi için önerilen araçlardan bir diğeri de etki analizidir. Daha önce de ifade edildiği üzere kanun etki analizi, kanunun hazırlanması aşamasında yapılabileceği gibi, daha sonra da yapılabilir. Yine yasama aşamasında norm kontrolü yapılarak çıkarılacak kanunun etkinliğini arttırma imkânı her zaman için bulunmaktadır. Son olarak,

kanun koyma öğretisi de her ne kadar bağımsız bir bilim dalı olarak kabul görmese de, kanun koyucunun en önemli başvuru araçlarından bir tanesidir.

Avrupa Birliği’nde standart yasama faaliyeti Lizbon Antlaşması’nın 289. maddesinde düzenlenmiş bulunmaktadır. Anılan maddeye göre, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan kanun teklifi, Avrupa Parlamentosu ile Konseyin onayı ile yasalaşmakta ve Birlik içerisinde geçerli olmaktadır. Teknik metinler, daha ziyade Komisyonun işbirliği yaptığı, üye devletlerden gelen uzmanların görüşleri doğrultusunda hazırlanmakta ve Birlik yurttaşlarını temsilen Avrupa Parlamentosu ile üye devletleri temsilen Konsey tarafından onaylanarak yürürlüğe sokulmaktadır. Bir kanunun Birlik içerisinde yürürlüğe sokulabilmesi için nitelikli çoğunluğa gereksinim vardır. Avrupa Birliği’nde yasama faaliyeti Avrupa Birliği Adalet Divanı tarafından denetlenmektedir. Standart yasama faaliyeti resmi olarak ortak dış politika ve güvenlik politikasına ilişkin konulara hasredilmiş bulunmaktadır¹⁵.

C. İcra Aşaması

İcra aşamasında, kanun yürürlüğe girer ve uygulanır. Bu aşamada, etkili bir idari organizasyona ve tüm sosyal tarafların katılımıyla tesis edilen güçlü bir işbirliğine ge-

¹⁴ SÖZER, 2009, 94-98

¹⁵ EUROPEDIA-The EU’s legislative procedure (10.10.2011 tarihinde erişilmiştir.).

reksinin vardır. Bu çerçevede, idarenin şeffaf¹⁶ ve hukuka uygun tasarruflarda bulunması hedeflenen hizmet kültürünün gerçekleştirilmesi açısından da ayrı bir önem taşır.

İcra aşamasında idareye önemli görevler düşmektedir. Sözgelimi, hukuka aykırılığın önüne geçilmesi ve kapalı uygulamalara son verilmesi gerekmektedir. İdare muhatplara füzuli yük yüklemekten de kaçınmalıdır. Hatalı yönlendirmeler de bu aşamada istenmeyen birtakım sonuçların doğmasına yol açacaktır.

Bu aşamada kanunun icrasıyla ortaya çıkan sonuçların sonradan geçmişe dönük (retrospective) olarak değerlendirilmesi uygun olur. Bu değerlendirmede deneysel analiz teknikleri kullanılır. Hellstern ve Wollmann' ın da haklı olarak belirttikleri gibi, geçmişe dönük analiz yapmak, geleceğe dönük (prospective) analiz yapmaktan kural olarak daha kolaydır; çünkü geleceğe dönük analizlerde çok sayıda olasılık bulunmaktadır¹⁷. İcra aşamasında, kanunun uygulandığı coğrafi bölgede ortaya çıkan (mevcut) sonuçlar masaya yatırılacaktır. Bunun için en uygun ölçme usulü tayin edilir. Bir kanunun icrasıyla ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi, doğal olarak istatistiksel verilerin toplanmasından farklıdır. Bu açıdan mahkemelerce verilen hapis cezalarının, boşanma kararlarının, yabancıların taşınmaz mal edinmelerine yönelik kararların istatistiksel olarak toplanıp, sınıflandırılması bir değerlendirme olarak kabul edilmeyecektir. İcra aşamasında, idarenin modernleştirilmesi bir seçenek olarak göze çarpmaktadır.

D. Düzeltme Aşaması

Bu aşamada, kanunun uygulaması tüm yönleriyle değerlendirilir. Aksayan hususlar tek tek tayin edilerek, uygulama düzeltilir. Mevcut deneyimler, bir kanunun uygulanmasında başlıca üç temel sorunla karşılaşıldığına işaret etmektedir. Bunlardan ilki aşırı kanunlaşmadır¹⁸. İkincisi, mevzuat kalitesinde belirgin azalmadır¹⁹. Üçüncüsü ise, etkin olmama ve yeterli kabul görmeme olgusudur. Bütün bu sorunların temelinde, çıkartılan kanunların ekonomik akla yatkinlikten (rasyonellikten) uzak olması bulun-

¹⁶ BAYKAL, S. *AB Katılım Süreci Bağlamında Kanun Yapım Süreci ve AB Genel Sekreterliğinin Rolü içinde ed. NEZİROĞLU, İ./BAKIRCI, F. (2011). TBMM-Kanun Yapım Süreci Sempozyumu, 50.*

¹⁷ HELLSTERN, G.-M./WOLLMANN, H. (1977). *Wirkungsanalysen- Eine neue Variante wissenschaftlicher Politikberatung, in Transfer 4 (Planung in öffentlicher Hand), 158.*

¹⁸ Sözgelimi, bugün için Almanya'da 5 binden fazla kanun ve yönetmelik olduğu tahmin edilmektedir. Avrupa Birliği'nde mevzuatın 100 bin sayfayı aştığı düşünülmektedir.

¹⁹ Politik nedenlere bağlı zaman baskıları meclisleri acele çalışmak zorunda bırakmaktadır. Bu da kanunların kalitesini düşürmektedir. Günümüzde, tüm demokratik rejimlerde kanunların zaman zaman karmaşık ve anlaşılmaz olduğu göze çarpmaktadır. Gerçekten çok sayıda kanun yetersiz, kötü formüle edilmiş ve hatalı durumdadır. Bu tespit, ülkemizde özellikle vergi hukuku, sosyal hukuk ve sağlık hukuku için geçerli bulunmaktadır. Bu yüzden, tadil ve tamir kanunları sıklıkla gündeme gelmektedir. Kanun koyucu ne kadar aceleci davranırsa, kanun da o nispette anlaşılmaz olmakta ve onun anlaşılabilirliğini sağlamak için yeni kanunlar yapmak gerekmektedir. İşte bu şekilde ortaya çıkan kanun enflasyonu DAVER' in de belirttiği gibi "hukuk devletini tehdit etmekte, bazı kanunlar uygulanma şansı bulamayarak kâğıt üzerinde kalmakta, çok sayıda kanun aşırı müdahalelerle kişisel özgürlükleri tehlikeye düşürmektedir." (DAVER, B. (1961) *Kanunla İlgili Meseleler Üzerine Bir Seminer, Tartışmada Ortaya Çıkan Unsurlar, AÜSBFD, XVI,4, 226-227*)

maktadır. Bir başka deyişle bu kanunlar fayda-maliyet analizi yapılmaksızın yürürlüğe sokulmaktadır²⁰. Fayda-maliyet analizi kanun çıkartılmadan önce yapılabileceği (ex ante) gibi kanun çıkartıldıktan sonra (ex post) da yapılabilen basit bir işlemdir²¹. Bu tür analizler daha ziyade kamu sektörünün ve özel sektörün yatırım kararlarında kullanılmaktadır. Bu sebeple, bunların kanun koyma faaliyetinde kullanımının gerekliliği bugün hâlâ tartışılmaktadır. İki alanın temel farklılıkları bir yana bırakıldığında, fayda-maliyet analizinin kanun yapımında kullanımının her şeyden önce bir metot uyarlamasını gerektirdiği anlaşılabilmektedir²². Bugün için kanun koyucuların işte bu uyarlamadan kaçındıkları için fayda-maliyet analizinden yeterince faydalanamadıkları dikkati çekmektedir.

Öte yandan, düzeltme aşamasında kanunların sistematik bir biçimde, tarafsızca değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu süreçte, gereksiz olduğuna karar verilen kanunlar yürürlükten kaldırılır. Gerekli görüldüğü ölçüde süreç değerlendirme çalışmaları yürütülür. Çıkartılan bir kanunun, sosyal yaşam üzerindeki tesirinin derecesi ölçülmeye çalışılır. Bunun için de kanunla getirilen düzenleme ile belirli bir sosyal durum arasında güçlü bir nedensellik bağının mevcudiyeti aranır.

Bu aşamada aşırı bürokratik işlemlerden olabildiğince uzak durulması tavsiye edilmektedir. Bu tür işlemlerin maliyeti düzeltme aşamasında ortaya çıkmaktadır; bu ne-

denle, bunların da saptanması ve mümkünse önlenmesine çalışılması yerinde olacaktır.

Düzeltilme aşamasında yanlış değerlendirilmede bulunulması engellenmelidir. Zira aksi hâl idarede acziyet bulunduğu delâlet eder. Benzer şekilde karşılaşılan politik engeller de yanlış değerlendirmelere sebebiyet verebilir. Son olarak, bu aşamada idare sistematik olmayan düzeltmeler yapmaktan kaçınılmalıdır.

III. Kanun Koyma Metotları

Kanun koyma faaliyetinde başlıca iki metodun takip edildiği dikkati çekmektedir. Bunlar kazuistik metot ile soyut kural koyma metodudur.

A. Kazuistik Metot

Kazuistik metot, bir bakıma kanun koyucunun uygulayıcıya olan güvensizliğini ortaya koymaktadır. Zira, kanun koyucu kanunun uygulanması bakımından ortaya çıkabilecek bütün durumları göz önüne alarak, gerçekleşmesi olası her çözüm için çözüm üretmeye çalışmaktadır. Bu metot esas

²⁰ KARPEN, U. *Gesetzfolgenabschaetzung in der Europäischen Union, Evaluierung der Gesetzesfolgenabschaetzung (II)*, Hrsg. Schaeffer içinde, 144-145 (Union).

²¹ ADERHOLD, D. (1973). *Kybernetische Regierungstechnik in der Demokratie-Planung und Erfolgskontrolle*. München, 183.

²² HENSELER, P. (1979). *Kosten-Nutzen-Analyse in der Gesetzgebung-Funktionsanalyse, Effectivitäts- und Effizienzüberlegungen in der Rechtsetzung (Verhandlungen des 7. Oesterreichischen Juristentages Salzburg 1979)*, Wien, 117.

alınarak yazılan kanun metinleri çok sayıda madde içerir. Çok sayıda maddeden oluşan bu tür kanunlar her somut olay için çözüm getirmeyi amaçladığından maddeler de ayrıntıya inecek biçimde kaleme alınmıştır. Kazuistik kanunlaştırma metoduna günümüzde sınırlı olarak, sözgelimi vergi kanunlarında başvurulsa da, genel anlamda bu metot artık işlevini yitirmiş bulunmaktadır. Kazuistik metoda göre hazırlanmış bulunan 1794 tarihli Prusya Kanunu'nun 46. maddesinde *"kanun koyucunun kural koymadığı durumlarda hâkimin görevinin durumu kanun komisyonuna sorarak komisyonun vereceği karara göre hareket etmek olduğu"* düzenlenmiştir. Ancak bu hüküm uygulama imkânsızlığı nedeniyle kısa sürede yürürlükten kaldırılmıştır. Prusya Kanunu yaklaşık olarak 17 000 maddeden oluşmaktaydı. Buna rağmen, bu kanun bir Fransız Medeni Kanunu'nun sahip olduğu prestije hiçbir zaman kavuşamamıştır.

Kazuistik metoda göre yapılan kanunlarda çok sayıda tanım yanında bazı örneklerin de verildiği görülmüştür. Örnek verme uygulaması, günümüzün kanun yapma tekniğinde yer almamaktadır. Tanımın ise bütünüyle yararsız olduğundan söz edilemez. Bununla birlikte, çok sayıda tanım da hukukun hayatın dinamizmine, değişimine ve gelişimine uymasına mani olmaktadır. Bu nedenle, tanımın ancak zorunlu hallerde ve istisnai olarak kullanılması gerekmektedir²³.

B. Soyut Kural Metodu

Kanun koyma faaliyetini soyut kural metoduna göre yürüten bir kanun koyucu genel ve soyut kuralları vâz etmekle yetinir ve hâkimin karşılaştacağı olayların cevabını kanunu yorumlayarak bulmasını ister. Kanun koyucu bir bakıma hâkimin görev alanını işgal etmez ve onun bir takdir hakkı bulunduğunu teslim eder. Bu metot çağdaş kanunların hemen hemen tamamında uygulanmıştır. Fransız, Alman ve İsviçre Medeni Kanunları soyut kural metoduna göre hazırlanmışlardır. İsviçre Medeni Kanunu iktibas eden Türk Medeni Kanunu'nun da soyut kural metodunu yansıtan bir metin olduğu rahatlıkla söylenebilir.

19. yüzyılın başına kadar hazırlanan kanunlarda kazuistik metot kullanılmıştır. Günümüzde ise soyut kural metodu çoğunlukla tercih edilmektedir. Bu metoda uygun olarak hazırlanan kanunlarda uygulayıcıya tanınan yetkiler sayesinde hukuk canlılığını korumakta ve değişik nitelikli karmaşık olaylara soyut ve genel kurallara dayanılmak suretiyle uygun çözümler bulunabilmektedir²⁴.

IV. Kanun Koyma Faaliyetini Etkileyen Akımlar

A. Doğal Hukuk Akımı

Doğal hukuk akımı, zaman zaman birbiriyle ilişki içinde, zaman zaman birbirinden

23 GÜRİZ, A. (1999). *Hukuk Başlangıcı*. Ankara, 64-65.

24 GÜRİZ, 1999, 65.

ayrılan iki farklı düşünce tipini içermektedir. Bunlardan ilkinin hareket noktası doğrudan doğadır. Bu düşünce çerçevesinde, insan ilişkilerinin kanunlarda ifade edildiği üzere doğal bir düzeni bulunur. İkinci düşünce tipi ilkine göre daha muğlâktır ve hukukun temelini doğa yerine herkesin aynı ve eşit ölçüde yükümlülük altına sokulması ilkesinde bulmaktadır. Kuşkusuz böyle bir hukuk da dolaylı olarak doğaya dayanmaktadır. Çünkü sınırlılık, yanlışlık gibi eksiklikleri olmayan, değişiklik göstermeyen tek gerçeklik doğadır.

O hâlde hangi düşünce tipi benimsenirse benimsensin, yaratıcısı/üreticisi yerine göre kanun koyucu, hâkim veya toplum olabilen konulmuş hukuktan (müspet hukuk) farklı, doğaya dayalı bir hukuk bulunmaktadır. Bu hukuk, doğaya dayanan yahut doğadan kaynaklanan kurallar ve ilkelerden oluşmaktadır. Bu nedenle, doğal hukuk objektif ve kesindir. Objektif ve kesin olan bir hukuk zorunlu olarak adildir. Doğal hukuk anlayışına göre, bir kuralın hukuken bağlayıcı olabilmesi için, ahlaki ölçütlere uygun olması gerekmektedir. Aksi takdirde, ahlaki ölçütlere uymayan bir kuralın, eksiksiz ve hatasız bir biçimde resmi prosedürlerden geçmiş olsa dâhi hukuk kuralı olduğu iddia edilemeyecektir. Bu durum *lex iniusta non est lex* (adaletsiz kanun, kanun değildir) ilkesinde ifadesini bulmaktadır²⁵. Doğal hukuk tüm bu anılan özellikleriyle birlikte aynı zamanda müspet hukukun adillığının ve gerçekliğinin ölçütü konumundadır.

Bu akımın temelindeki doğa, maddi doğadır; yani duyu organlarımızla algıladığımız ve maddi gerçekliği bulunan olgudur. Kendisine bakarak şeyler ve insanlar (dolaşısıyla) hukuk hakkında bilgi edindiğimiz bu maddi (fiziksel) doğa anlayışı zamanla yerini manevi, ruhsal niteliklerin hâkim olduğu bir doğa kavramına bırakmıştır. Burada referans noktası olan doğa değişmemekte; yalnızca ona atfedilen anlam maddiyattan maneviyata kaymakta, bir anlamda şekil değiştirmektedir. Burada hukukun temel olarak insan doğası esas alınmakta ve insan doğasında da akıl ve maneviyat ağırlık kazanmaktadır. Bu bağlamda, doğal hukuk insan aklıyla sezilen ve tüm insanlar için geçerli ve genel bir hukuku ifade etmektedir. İnsan aklına bağlı doğal hukuk fikri eski Yunan'dan Roma'ya geçmiştir. Çiçero eserlerinde, geleneksel Roma hukukunun karşısına şeylerin doğasından çıkan ve evrensel hukuka dayanan temel ilkelerden oluşan yeni bir hukuk düşüncesi getirmiştir. (*jus naturale*)²⁶ Buna göre, doğru aklı ifade eden ve doğayla uyum içinde olan değişmez bir hukuk vardır. Bu hukukun en önemli işlevi, insanlar arasında eşitliği sağ-

25 TÜRKBACI, A.U. (2009) *Hukuk ve Ahlakın Kesişim Noktası Olarak Hukuk Normu*. Ankara Hukuk Toplantıları "Norm Koyma ve Hüküm Verme" , 127.

26 CİCERON, M.T. (İng. çev. Clinton Walker KEYES) (1977). *De Republica De Legibus*. Loeb Classical Library. Harvard University Press. Cambridge, III, xxii, 33; USLU, C. (2011). *Objektif ve Subjektif Doğal Hak Arasında Meta-Normatif İlkeler*. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, XII,1,90.

lamaktır. Görüldüğü üzere, Roma'da doğal hukuk düşüncesi, insan doğasına ve temel değerlerine bağlı kalmıştır.

Orta Çağ'da doğal hukuk Kilise'nin de sistemli çabaları sonucunda ilahi (tanrısal) bir nitelik kazanmıştır. Bu çerçevede, insanın akli aracılığıyla ahlâki davranışın en üstün ilkelerini bulabileceği varsayılmıştır. Bu süreçte hukuk inanç ve günah kavramları arasında sıkışıp kalmıştır. Başlangıçta, insanın günahkâr doğasından dolayı doğal hukukun yeterli olmadığı ve kutsal metinlerin bu hukuka önceliği ileri sürülmüştür. Ancak 12. Yüzyılda ortaya çıkan yeni akımlar (özellikle de Aristo felsefesi) kutsal hukukun yetersiz kalmasına neden olmuştur. Kutsal hukuk ile müspet (pozitif) hukuk arasında kendisine yer bulan doğal hukuk, müspet hukuku yönlendiren bir hukuk olarak bu dönemde kabul edilmeye başlanmıştır.

Doğal hukuk teorisi, modern çağda Protestanlar sayesinde inançla ilgisini keserek laikleşmiştir; bu doğrultuda artık tamamen akla dayanarak toplumsal yaşamın en genel kurallarını araştırmak ve sistematik bir biçimde açıklamak istemektedir. Bu hukuk düşüncesinde aynı dönemde büyük gelişmeler göstermiş bulunan matematik ve fizik modeline uyularak, akılcılık egemen kılınmıştır.

Modern çağa egemen olan doğal hukuk anlayışını üç bölümde incelemek mümkündür. Buna göre, 16 ila 17. Yüzyıllarda Roma Kilisesi'nin parçalanmasını izleyen din savaşları insanlığı barış içinde yaşamayı

mümkün kılacak bir hukuk anlayışı aramaya itmiştir. Bu arayışa bugün modern uluslararası hukukun kurucusu sayılan ve tamamen insan aklından kaynaklanan bir doğal hukukun savunuculuğunu yapan Hugo Grotius önderlik etmiştir.

18. yüzyıl doğal hukuk kurallarının sistemleştirilmesiyle yapılan büyük kanunlaştırmalara sahne olmuştur. Bu kanunlaştırmalara örnek olarak 1794 tarihli Prusya Medeni Kanunu, 1811 tarihli Avusturya Medeni Kanunu, 1804 tarihli Fransız Medeni Kanunu, 1807 tarihli Fransız Medeni Usul Kanunu ve nihayet 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu verilebilir.

19. yüzyılda, doğal hukuk anlayışı etkinliğini yitirmiş ve yerini birbirinden farklı iki anlayışa terk etmiştir. Bunlardan biri tarihçi hukuk akımı, diğeri pozitif hukuk akımıdır²⁷.

B. Tarihçi Hukuk Akımı

Tarihçi hukuk akımının en önemli temsilcilerinden Savigny, esas olarak hukuku yaratanın halkın ruhu olduğu görüşündedir. Bu nedenle kanun iktibasına (*réception*) şiddetle karşı çıkmaktadır. Her halkın farklı bir ruhu vardır, dolayısıyla bir halka uygulanacak hukuk, bir diğerinden farklı olmalıdır.

Savigny'e göre, hukuk ilk anda örf-âdet kuralları biçiminde ortaya çıkar. Bu aşamada halk ruhu dinamik, canlı ve yaratıcıdır. İkinci

27 KEYMAN, S. (1997) *Hukuka Giriş, Lefkoşa*, 168-171.

aşamada, halk ruhunun yarattığı örf-âdet hukukunu sistemleştiren hukukçular sınıfı varlık kazanır. Ancak bu sınıfın ödevi hukuk yaratmak değil, halkın yarattığı örf-âdet hukukunu incelemek ve sistemleştirmektir. Örf-âdet hukukunu inceleyip sistemleştiren hukukçuların fonksiyonu ile halkın oluşturduğu lisanın kurallarını saptayan dil bilgisi uzmanlarının fonksiyonu arasında bu açıdan bir benzerlik bulunduğu söylenebilir. Milli kültürün gelişmesine paralel olarak hukuk, hukukçuların ilgilendiği bir konu özelliğini kazanır. Hukukçular başlangıçta özel uyumsuzluklarla ilgili tavsiyelerde bulunurlar. Zamanla hukukçuların faaliyeti teorik bir özellik kazanır ve bilimsel düzeye yükselir. Böylece hukuk, sözlü tavsiyelerin konusu olmaktan çıkarak hukuk kitaplarının ve mahkeme kararlarının konusu olma niteliği kazanır. Kendine özgü bir canlılığa sahip olan ve ikinci aşamada gelişim gösteren bu hukuka hukukçuların hukuku adı verilebilir. Hukuk yaratma konusunda toplumun fonksiyonu devam etmekle birlikte halk ruhunun etkinliğini ve canlılığını yitirdiği bir döneme sonunda ulaşılır. İşte bu üçüncü aşamada kanun koyucuya hukuku yazılı hale getirme yani kanunlaştırma ödevi verilmiş bulunmaktadır. Bu bağlamda, kanun koyucunun temel görevi, bireylerin toplumsal davranışlarını yönlendiren ve ayrıca mevcut düzeni koruyan kanun metinleri oluşturmaktır. (muhafaza=kodifikasyon) Alman menşeli tarihçi hukuk akımı kural olarak kodifikasyona karşı değildir; ancak konjonktür enine boyuna değerlendirilmeden

yapılan (zamansız) bir kodifikasyona halkın ruhunu rencide ettiği gerekçesiyle karşı çıkmaktadır. Öte yandan, Savigny Roma hukukunun Alman mahkemelerinde uygulandığı gerekçesiyle kodifikasyon sürecinde dikkate alınabileceğini ifade etmiştir. Benzer şekilde, Eichhorn bu süreçte Cermen hukukunun ön plâna alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu nedenle, bugün hâlâ yürürlükte bulunan Alman Medeni Kanununda hem Roma hukukunun hem de Cermen hukukunun izlerine rastlamak mümkündür.

Tarihçi hukuk akımı, evrensel bir niteliğe sahip olduğu için ve tarihe gereken önemi vermediği gerekçesiyle doğal hukuk akımını reddeder. Bununla birlikte, tarihçi hukuk akımı özellikle Savigny' nin ileri sürdüğü "halkın ruhu" kavramının açıklanmaya muhtaç kalması ve Roma hukukunun çok üzerinde durulması nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kalmıştır²⁸.

C. Pozitif Hukuk Akımı

Pozitif hukuk, esas olarak modern düşüncenin bir ürünüdür. 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılda felsefe ve bilimde egemen olan düşüncenin adeta hukuktaki tezahürüdür. İnsanlık son iki yüzyılda daha önceden eşi benzeri görülmemiş bir değişimden geçmiştir. Bu değişiklik hiç kuşkusuz, hukuk düşüncesine de yansımıştır²⁹. Burada sosyal, ekonomik ve teknik geliş-

²⁸ GÜRİZ, 226-228.

²⁹ ATEŞ, S. (2000). *Pozitivist Hukuk Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Refleksiyon*. AÜEHFD, IV,1,2, 257.

menin etkisiyle değişikliğe uğrayan şey sadece kuralların içeriklerinden ibaret değildir. Nitekim bu süreçte hukuk ve hukukun temelleri konusundaki düşünceler de önemli ölçüde değişiklik göstermiştir.

Son iki yüzyılda bilimde gözlenen değişiklik, felsefî düşünce üzerinde de etkili olmuştur. Doğa bilimleri alanındaki modern düşünce olguların gözlemlenmeleri ile doğrulanmayan sonuçları kabul etmemektedir. O kadar ki, gözlem yoluyla elde edilen bilgilerden çıkartılan maddi sonuçların bile deney ve gözlem yoluyla sağlamasını yapmadan geçerliliğini kabul etmemektedir. Bu nedenle a priori ve gözlemin ötesine taşan fizik dışı bilgi reddedilmektedir. Dolayısıyla şüphecilik modern düşüncenin en önemli özelliği haline gelmiştir. Bu şüphecilik, özellikle ahlâk ve manevi değerlerin bilimden dışlanması konusunda etkili olmuştur. Yeni deneylerin birçok doğa kanununun değiştirilmesi gereğini ortaya çıkardığını gören bu şüpheli yaklaşım, insanın tip davranışları bakımından da deney ve gözleme elverişli maddi bir gerçekliğin varlığını kabul eder. Bu bakımdan insanın davranışını belirleyen unsurlar ahlâk, vicdan, adalet gibi iç unsurlar değil de, insanın iyi tanımadığı içgüdü, bilinçaltı vb. olgular olduğu düşünülmektedir. Manevi alanda mutlak ve evrensel değerlerin varlığı da reddedilmektedir. Bilim bütün devirler ve halklar bakımından eşit derecede geçerli ahlâki kurallar olduğunu gösterememektedir. Aynı şekilde bilim adaletin içeriğinin nasıl olma-

sı gerektiği konusunda yargılarda bulunamaz. Bilim sadece olguları ortaya çıkartıp, bunlar arasındaki ilişkileri inceleyebilir. Başka bir anlatımla, bilim tarihin belirli bir devresinde, belli bir grup tarafından adil olarak kabul edileni çeşitli ilişkileri içinde tahlil edip inceleyebilir, fakat mutlak adaleti gösteremez.

Açıklanan bu düşüncenin bir yansıması olarak, hukuk alanında akli hukukun yaratıcısı olarak kabul eden doğal hukuk akımı reddolunarak, hukuk alanında tek geçerli yöntemin pozitivism olduğu sonucuna varılmıştır.

Toplum bilimlerinde pozitivism Auguste Comte tarafından şekillendirilmiştir. Comte, insan düşüncesinin gelişimini başlıca üç döneme ayırmaktadır:

- bütün olguların olağanüstü nedenlerle açıklandığı teolojik dönem.
- eşya ve olguların görünüşleri altında var olduğuna inanılan idealleri esas alan fizik dışı (metafizik) dönem.
- tarih, bilim ve felsefede varsayıma dayalı her türlü bilgiyi reddeden; olguların ancak gözlem ve karşılıklı ilişkilerin araştırılması ile açıklanabileceğini kabul eden ve yöntem olarak da doğa bilimlerindeki yöntemi benimseyen pozitivist dönem.

Sonuç olarak, bilginin sadece gözlem ve deneyle elde edilip, geliştiğini kabul eden pozitivism 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hukuk bilimini büyük ölçüde tesiri

altına almıştır. Bu şartlarda oluşan hukuki pozitivizm insan zihninin olguların gözlemini aşan her türlü faaliyetini boş ve değersiz saymış; bunun doğal sonucu olarak da yürürlükteki müspet (pozitif) hukuk dışında bir hukuk arama eğilimini reddetmiştir. Her türlü değer kavramını hukuk dışı olarak addeden pozitivistler hukuk biliminin görevini yürürlükteki hukukun tahlil ve açıklaması ile sınırlandırmışlardır³⁰. Bu anlayış, hukuku salt devlet iradesini yansıtan bir kanunlar topluluğu seviyesine indirmiştir. Bu doğrultuda hâkimin hukuk yaratma fonksiyonu elinden alınarak, ona sadece hukuk uygulama fonksiyonu izafe edilmiş bulunmaktadır. Hâkim, kanun koyucunun hazırladığı metni uygulayacak ve adaleti sağlayacaktır. Pozitif hukuk akımında özellikle 1789 tarihli Fransız Devrimi'nin milli iradeye duyduğu sonsuz güvenin ve buna karşı hâkimlere duyduğu güvensizliğin yansımalarını görmekteyiz. Robespierre' in içtihatların varlığının gereksizliğine işaret ederken *“Anayasası ve kanunları olan bir devlette, mahkemelerin içtihadı kanundan başka bir şey değildir.”* sözü de bu tezi doğrular niteliktedir. Bu düşünce tarzı, kanunları putlaştırdığı, hukuk gerçeklerine ters düştüğü ve hukukçuların ufkunu daralttığı için şiddetle eleştirilmiştir.

Öte yandan, Austin hukuk bilimini, siyasal bakımdan üstün olanın, kendisine tâbi olanların davranışlarını düzenlemek için koyduğu, emir unsurunu içeren kurallar bütünü olarak tanımlamaktadır. Emre uyul-

madığında yaptırım kullanılması gerekecektir³¹. Bu tanımdan hareket edildiğinde bir hukuk kuralının dört unsuru bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Buna göre, bir hukuk kuralının özü daima bir emir içerir. Bu emre uyulmadığı takdirde yaptırım gündeme gelebilir. Hukuk kuralı güçlü kimselerin belirledikleri bir davranış modelini benimsemektedir. Bu üçüncü unsur, onu özellikle görgü kurallarından ayırmaktadır. Son olarak hukuk kuralının yöneldiği kişilerin birden fazla olması icap etmez. Başka bir deyişle, bir kişiye yönelen bir hukuk kuralı da olabilir.

Hukuk kuralının siyasal bakımdan yöneten durumunda bulunanlarca çıkartılması ve yönetilenlerin davranışını düzenlemesi en önemli niteliğidir. Ancak öyle durumlar olabilir ki, kuralın tanıdığı bir hakkı kullanan kişi, hukuki ödevle bağımlı olan muhatabından belirli bir şekilde davranmasını talep edebilir. Burada da pozitif hukukun kapsamına alınması gerekli bir durum bulunmaktadır. Benzer şekilde, yönetici konumunda bulunan iktidar sahiplerince açıkça belirtilmeyen kurallar da pozitif hukuk olarak düşünülmelidir.

Austin'in anlayışına göre, kanunlar, kanunların verdikleri yetkiyle çıkartılan tüzük ve yönetmelikler, velinin velayet altında bulunanın davranışı ile ilgili uygulamaları

³⁰ KEYMAN, 176-179.

³¹ AUSTIN, J. (1929). *Lectures on Jurisprudence (I)*. London, 89.

(emirleri) pozitif hukukun kapsamına girmektedir. Anayasa kuralları da egemen siyasi iktidar ile bu iktidarın organları arasındaki ilişkileri düzenleyen içeriği sebebiyle pozitif hukuk içinde değerlendirilmelidir. Buna karşın, Austin'in anlayışı ilga edici kuralların, tamamlayıcı-yorumlayıcı kuralların ve yaptırım içermeyen kuralların pozitif hukuk kapsamına dâhil edilip edilmemesi konusunda hayli zorlanmıştır.

Austin'in teorisi, modern toplumlar bakımından geçerli olduğu, buna karşılık örf-âdetin belirleyici rol üstlendiği ilkel toplumlardaki düzeni açıklamakta yetersiz kaldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu anlamda, Austin'in geliştirdiği sistemin, mahkeme içtihatları üzerinden gelişim gösteren common law' u açıklayamayacağı bariz ortadadır. Yine usul kurallarının, yorum metodu ile ilgili kuralların ve imtiyaz gösteren kuralların emir unsurunu içermediği belirtilerek Austin'in teorisi çürütülmeye çalışılmıştır. Austin'in hukuk tanımında adalete ve hukukun yönelmesi gereken yüksek ahlâk değerlerine yer vermediği için hatalı olduğu düşünülmektedir. Son olarak, emir kavramının özü bakımından hayli subjektif olduğu, süreklilik unsurundan yoksun bulunduğu ve emrin onu yaratan irade ortadan kalktıktan sonra varlığını sürdüremeyeceği ileri sürülerek bu yaklaşım eleştirilmiştir³².

Bütün bu eleştirilere rağmen, Austin'in teorisinin, modern toplum yaşantısına tartışmasız daha iyi uyumu ve hukuku analitik ve normatif bir bilim olarak iki temel kate-

goride sınıflandırması, buna göre normatif hukuk bilimine dâhil olan doğal hukuku bu şekilde uygulanan hukukun dışına itmesi³³ sebebiyle üstün olduğu söylenebilir.

Kelsen ise hukukun dış ilişkileri düzenleme fonksiyonu ile içyapısının ayrı incelemelerin konusu olması gerektiği inancını taşımaktadır. İçyapısı bakımından incelendiğinde hukukun bir norm bilimi olduğu ve olması gerekeni gösteren kurallardan oluştuğu anlaşılmaktadır³⁴. Bu niteliği hukuku, ahlâktan farklılaştırmaktadır.

Kelsen, mümkün olabildiğince saf hukuk teorisi oluşturma ve hukuk teorisini sosyolojik ve politik unsurlardan, ideolojilerden ayrı kapsamda inceleme peşindedir³⁵. Ona göre, hukuk teorisi yalnızca pozitif hukukla ilgilenmek durumundadır. Âdil hukuku, adalete uygun hukuku araştırma faaliyeti hukuk teorisinin dışında tutulmalıdır. Çünkü adalet, temelde irrasyonel nitelikli bir idealdir. Maddeten ortak iyilik ve eşitlik olarak anlaşılan adaletin gerçekleştirilmesi kural olarak mümkün değildir. İnsan davranışlarının, toplumsal açıdan tatminkâr ve herkesi mutlu kılacak şekilde düzenlenmesi diye bir şey söz konusu değildir. Toplumu oluşturan her bireyin mutlulu-

32 GÜRİZ, 231-232.

33 TÜRKBAĞ, 129.

34 KELSEN, H. (çev. O. Münir ÇAĞIL) (1957). *Mahz "Hukuk Nazariyesi" Nedir? . A. Samim GÖNENSAY' a Armağan. İÜHFM, XXII,1/4, 404-405.*

35 ARAL, V. (1978) *Kelsen' in Saf Hukuk Teorisinin Metodu ve Değeri. İstanbul, 3.*

ğunun başkalarının mutluluğu ile çatışma içinde olması kaçınılmazdır. Bu çıkar çatışmalarını herkes için mutlu biçimde çözmek gerçekçi olmayan bir tutumdur. Burada ya bir çıkar feda etmek ya da bir uzlaşma zemini bulmak gerekir. Hangi değer korunmaya muhtaç bulunduğu ise ne aklen ne de bilimsel olarak çıkartılabilir. Akıl ancak bir çıkar çatışmasının varlığına işaret eder; ancak bunun objektif ölçütlere göre çözümünü gösteremez. O hâlde, sadece kanuna saygılı kalmak adaletin içeriği sonucunu hukuk biliminin konusu dışında bırakmak gerekir. Adalet sorununu, eşitlik ilkesi ile çözmek de imkânlı değildir. Zira eşitlik eşit olmayanların farklı muameleye tâbi tutulmalarını ifade eder. Ancak kimlerin eşit olduğu, kimlerin eşit olmadığı tespit edildikçe adalet sorunu çözülemez. Bu tespit de hayli sübjektiftir. Sonuç olarak, eşitlik de sübjektif değer yargılarına bağlı olduğundan, adalet objektif bilgiyi gerektiren hukuku ilgilendirmez³⁶. Diğer yandan, ahlâk insan davranışlarının düzenlenmesinde doğrudan etkindir. Buna karşılık, hukuk sosyal bakımdan teşkilâtlanmış yaptırımın nasıl uygulanacağı ile daha fazla ilgilidir.

Kelsen teorisinde hukuk kuralları arasında bir hiyerarşi bulunduğu söz edilmektedir. Buna göre bu hiyerarşinin tepe noktasını temel norm işgal etmektedir³⁷. Temel norm, toplumda geçerliliği olan ilke veya ilkeler topluluğudur. Bu açıdan anayasa temel norma dayandığı için geçerli olmaktadır. Temel norm ise geçerliliği varsa-

yıldığı için geçerlidir. Hukuk kuralları, kanun koyucu tarafından vâz edilir. Dolayısıyla her hukuk kuralının geçerliliği, temel norma dayanmaktadır. Kelsen' in sisteminde her norm geçerliliğini öncülü olan başka bir normdan almaktadır. Kanun geçerliliğini anayasadan, tüzük kanundan, yönetmelik ise kanun ve tüzükten alır. Anayasa geçerliliğini temel normdan almaktadır. Temel normun geçerliliğini nereden aldığı sorusunun cevabı ise daha ziyade sosyoloji bilimini ilgilendirmektedir. Temel normun geçerli olması doğal olarak bunun toplumdaki etkinliğinin derecesine bağlıdır. Her toplumda tek bir temel norm bulunur, birden fazla temel norm birlikte var olamaz.

Kelsen, hukuk kurallarının emir değil, şarta bağlı olduğu kanısındadır. Başka bir anlatımla, bir hukuk kuralı “*A olursa, B sonucu doğmalıdır*” şeklinde formüle edilebilen bir mantık yapısına sahiptir. Kelsen' e göre devlet insan davranışlarının düzenlenmesi sistemi ve sosyal zorlama düzeni olduğu için hukukla devletin özdeş olduğu savunulabilir. Yine Kelsen, toplumda tek bir temel norm bulunduğu için kamu hukuku-özel hukuk ayrımını reddetmektedir. Öte yandan, anayasa hukuk kurallarının hangi organ tarafından hangi usule uyularak çıkarılacağını gösterir. Kanun çıkaran organ, anayasanın öngördüğü usule göre ve

³⁶ KEYMAN, 187-188.

³⁷ JABLONER, C. (1998). *Kelsen and His Circle: The Viennese Years*, EJIL, IX, 371.

anayasada belirtilen temel ilkelere uygun olarak kanunun maddi içeriğini belirtir.

Soyut hukuk kuralının kapsamına giren somut hukuki olay ortaya çıktığında, mahkeme somut hukuki olayla ilgili yaptırımın niteliğini soyut hukuk kuralına uygun olarak tespit eder. Mahkeme kararı, bu niteliği ile soyut kuralın somutlaşması ya da ferdileşmesi, başka bir anlatımla somut ve ferdi kuralın oluşması anlamına gelir. Hukuk kurallarında emredici özellik belirgin olduğu hâlde, mahkeme kararlarında nitelendiricilik daha etkindir.

Değişik hukuk sistemlerindeki ideoloji farklılıklarını bir tarafa bırakan Kelsen, hukuk sistemlerinin değişmeyen şekli unsurlarını bir araya getirerek hukuka doğa bilimleri karşısında bağımsız bir yer sağlamaya çalışmıştır.

Kelsen'e yöneltilen eleştiriler prensipte olana değil de, olması gerekene ağırlık vermesi noktasında yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte, hukuk hayatında olan ile olması gereken arasında bir köprü kurmaya yönelik çabalar şimdiye kadar başarıya ulaşmış değildir. Zira bu köprünün kurulabilmesi, bir ölçüde normun içeriğinin ahlâkla ilişkilendirilmesine bağlıdır. Ahlâk ise hayli subjektif bir kavram olduğundan, olması gerekeni "olan" dan türetmeye hukuk alında imkân bulunmamaktadır. Kelsen' in teorisinin bir diğer mahzurlu yanı, bütün bir hukuku devlet hukukundan ibaret sayması ve hukukun sosyolojik yanını bütünüyle dışlamasıdır.

Bu süreçte, refah devletinin doğumunun da etkisiyle, kanun koyma faaliyetinin ibresi düzeni tesis edici ve bütün bir toplumu şekillendiren kurallar yaratmaya kaydı. (değiştirme=modifikasyon)

C. Kozmopolitan Hukuk Akımı

Gelecek tahminçileri, yakın geleceği etkileyen olgular içerisinde küreselleşmeyi ilk sıraya koyuyorlar. Küreselleşmeyi çok kabaca paranın, kaynakların, üretimin ve tüketici taleplerinin dünya çapında ve seri biçimde karşılıklı etkileşimi olarak tanımlamak mümkündür. Hiç kuşkusuz daha önceden de, sözgelimi büyük keşiflerin yapıldığı 17. yüzyılda yahut telgraf ve elektrik kullanımının yaygınlaştığı 19. yüzyılının sonlarında da ticaret ve iletişim alanlarında deyim yerindeyse patlama yaşanan dönemler olmuştur. Ancak hiçbir dönemde içinde bulunduğumuz dönemde olduğu kadar geniş kapsamlı bir etkileşim görülmemiştir. Bunda pek tabii gelişmiş iletişim teknolojilerinin payı büyük. Diğer yandan bugün Dünya Ticaret Örgütü'nce yayımlanan genel kuralları kabul ederek, ülkesini yabancı yatırımlara ve gerek ulusal gerekse uluslararası boyutta daha fazla rekabete açmayı kabul eden tam 151 ülke bulunmaktadır³⁸.

Hâl böyleyken, küreselleşme olgusunun hukuku ve hukuk yaratım sürecini etkilememesi düşünülemez. İçinde bulunduğu

38 SHAPIRO, R.J. (2008) *Futurecast, How Superpowers, Populations, and Globalization Will Change the Way You Live and Work*, 2.

muz çağda, küreselleşmenin kanun koyma faaliyeti üzerindeki tesiri nasıl kavranmalıdır? Bu tesir ilk anda bir hükümetin, devletin yahut sivil örgütün temsilcisi olsa da hiçbir gücün aşmaması gereken standartların ya da sınırları belirleyen temel değerlerin mevcudiyetine işaret eder. Bir birey veya insanlığın bir üyesi olarak her bir insanın taleplerine odaklanan bu değerler, insanların temel anlamda eşit olduğu ve eşit politik davranış hak ettikleri görüşünü destekler. Bunun anlamı insanların içinde doğdukları ya da büyüdükleri topluluğa bakılmaksızın eşit ölçüde umursanıp göz önünde tutulmasına dayanan bir davranışa muhatap olmalarıdır. 200 yılı aşan ulusçuluğun, hâlen sürdürülen ulus-devlet akımının ve bunun yansımaları hukuki pozitivizmin ardından küreselleşme olgusunun getirdiği ve/veya hatırlattığı söz konusu evrensel değerlerin kanun yapma faaliyetini radikal bir biçimde etkilemesi inanılmaz görünebilir³⁹. Oysa bu değerler çok sayıda ulusal ve uluslararası kanun ve düzenlemede çoktan yerini almıştır.

Küreselleşmenin, uzak bir ütopya olmayan ve günümüzde bir dizi kuralı ve meşru yapıyı tanımladığı ikinci ve önemli bir mantığı daha bulunmaktadır. Bu mantık küreselleşmenin ulus devlet talepleri ötesindeki güçleri, hakları ve kısıtlamaları yaratan ve ilkesel anlamda uzun vadeli sonuçları olan değişik politik/ hukuki düzenleme ve karar alma biçimlerini tanımladığı mantıktır. Bu, aynı zamanda, ulusal ve küresel ka-

nunlar arasındaki bölge, yani bir devlet ile yurttaşları veya yurttaşların birbirleri arasındaki ilişkileri düzenleyen iç kanunlar ile asıl devletlere ve devletlerin yahut farklı devlet yurttaşlarının arasındaki uluslararası ilişkilere uygulanan geleneksel uluslararası kurallar arasındaki alandır. Bu bölge Avrupa Birliği gibi bölgesel entegrasyon hareketlerinin çıkartmış oldukları çok sayıda düzenleme ile doldurulmuştur, doldurulmaktadır. Bu nedenle, küreselleşmeyi bir başka çağ için tasarlanmış politik/ hukuki ideallerden müteşekkil bir olgu olarak kabul etmek son derece hatalı olacaktır. Zira küreselleşme devletin egemenliğini değişik araçlarla hâlihazırda dönüştüren yönetim sistemleri ve kurumları içinde yerleşiktir.

Küreselleşmeyi oluşturan mantık stoacı-lardan çağdaş politik düşünceye kadar çok değişik (düşünsel) akımlarca açıklanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, küreselleşmenin hukuk üzerindeki etkilerini izah eden çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında en önemlisi herhalde Immanuel Kant'ın yaklaşık 200 yıl önce yayımlanan “Kalıcı Barışa Doğru: Felsefi Bir Proje” (To Perpetual Peace: A Philosophical Project) adlı eseri olsa gerektir. Bahsi geçen bu çalışma, daha ziyade Kant'ın uluslararası ilişkilere bakışını yansıtmış gibi bir in-tiba bıraksa da esasında devletlerin kanun

³⁹ HELD, D. (çev. Ezgi SARITAŞ) *Kozmopolitizm: Küreselleşmeyi Evcilleştirmek*; HELD, D./MCGREW, A. (2008) *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara, 609.

koyma faaliyetini de kapsamına alan egemenlik anlayışını sorgulamaktadır.⁴⁰ Bu ve benzeri çalışmalar tek tek dikkatli bir biçimde incelendiğinde, kozmopolitan hukukun temelinde yatan bir “değerler manzumesi”ne ulaşılmaktadır. Hukukun kozmopolit ilkeleri olarak da adlandırabileceğimiz bu değerler manzumesi aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- eşit değer ve saygınlık ilkesi.
- etkin temsiliyet.
- kişisel sorumluluk ve hesap verme.
- rıza gösterme.
- etkileşimli müzakere ve oy verme işlemi yoluyla ortaklaşa karar alma.
- kapsayıcı ve yardımcı olma.
- ciddi zararlardan kaçınma ve en yaşamsal (acil) ihtiyaçları karşılama.

Anılan kozmopolit ilkelerin kanun koyma faaliyeti üzerindeki tesiri büyük olmuştur. Artan küreselleşme ve refah devletinin gerilemesi sonucu pazara bağlı, ferdiyetçi bir toplum oluşmuş, klasik kanun koyma faaliyeti de işlevini yitirmiştir. Bu sürece önce yurttaş, daha sonra katılımcı (ortak) olarak dâhil edilen bireyler, şimdilerde müşteri olarak kabul görmeye başlamıştır. Dolayısıyla kanun koyma faaliyetinde, kanun koyucunun iradesi dışında bu bireylerin rızası da aranmaya başlanmıştır. Nitekim kozmopolitan hukuktaki rıza ilkesi, ortak uzlaşma ve yönetişimin de temelini oluşturmaktadır. Müzakere ve görüş birliği işleyişlerinin yerini zorlama ve güç aldığı-

da kanun koyma faaliyeti sekteye uğramakta ve karakteristik olarak bazı kesimlerin çıkarı lehindeki uzlaşma çözümleri kabul edilmektedir. Buna karşın, kozmopolitan hukukta kendi geleceğini belirleme (self determinism) temsiliyeti düşüncesi herkes için eşit ölçüde geçerli olacaksa insanların ortak sorunlarının (kanun marifetiyle) çözümünde rızalarını gösterebildikleri bir sürece eşit ve özgür bir temelde katılabilmele-ri gereği teslim edilmelidir. Bu rıza, bir yönden bireylerin kanun koyma faaliyetinde kanun koyucuyla eşit konumda bulunmaktan duydukları memnuniyeti de içermektedir. Kanun koyma faaliyetinde, arzu edilen uzlaşma ideal anlamda kamuoyu önünde tartışmaktan ve daha iyi tezin gücünden kaynaklanmaktadır. Bu itibarla, günümüzde kanun yapmak için karşılıklı etkileşime dayanan (interaktif) yatay yöntemler geliştirilmiştir. Bu şekilde, hükümet dışı örgütlerin de kanun koyma sürecine katılımları artmıştır.

V. Ülkeler Nezdinde Kanun Koyma Faaliyeti

A. Almanya

Almanya’da kanun koyma faaliyeti, eski zamanlardan beri büyük bir başarıyla icra edilmektedir. Nitekim Roma hukukunun ilk olarak Almanya’da yayılması ve yerleşmesi de asla tesadüf değildir. Ortaçağın sonla-

⁴⁰ ARCHIBUGI, D. (1995). *Immanuel Kant, Cosmopolitan Law and Peace. European Journal of International Relations. London/ New Delhi, 1,4, 429.*

rında Roma hukuku kimi İtalyan üniversitelerinde (özellikle Bolonya Üniversitesi) kapsamlı şekilde incelenmiştir. Bolonya Üniversitesi'nde ders olarak okutulan Roma hukuku, tahsillerine burada devam eden Alman hukukçuları tarafından sonraları Almanya'da uygulamaya sokulmuştur.

16. ve 17. yüzyıllarda, Roma hukuku bütün Almanya'da etkili olmuştur. Bununla birlikte, bazı Alman devletlerinde bu hukukun yanında mahalli hukukun uygulandığı da görülmektedir. Zamanla Roma hukukuyla bütünleşen mahalli hukuka Pandekt hukuku denilmiştir⁴¹. Bununla birlikte, Pandekt hukuku genel olarak mahalli hukuk sisteminde uyuşmazlıkla ilgili bir hüküm bulunmadığı zaman uygulanmıştır.

Alman devletleri içinde, kanunlaştırma hareketini en çabuk gerçekleştiren Prusya devletidir. Prusya hükümdarı II. Friedrich zamanında hazırlanan, fakat onun ölümünden sonra 1794 yılında yürürlüğe girebilen Prusya Medeni Kanunu 17 bin maddeden oluşmaktaydı. Kazuistik yöntemle hazırlanan bu Kanun hem özel hukuk hem de kamu hukuku alanlarını düzenleme amacını taşıyordu. Prusya Medeni Kanunu, toplumu değiştirmek istememekte, tam tersine onu olduğu gibi kabul ederek kurallar getirmekte, bu şekilde toplumdaki herkesin yerini belirlemektedir. Bu doğrultuda kişi, hem bir birey hem de toplumun bir ferdi olarak ele alınmaktadır. Yine de kişinin kendi kendine hak ve sorumluluklarını düzenleyebileceği özgür bir sosyal çevresi olabileceği

Kanunda kabul görmemiştir.

1814 yılından sonra tarihçi hukuk akımının etkisiyle, Almanya'da Heidelberg'li Profesör Thibaut'ın Fransız Medeni Kanunu'nun iktibas edilmesi teklifi reddedilmiştir. Bundan sonra, Almanya'ya özgü milli bir medeni kanun hazırlanması yönünde çaba sarf edilmiştir. Almanya'nın 1871 yılında milli birliğini kurmasından sonra Alman Medeni Kanunu'nun hazırlanması ayrı bir önem ve öncelik kazanmıştır. Bu şekilde oluşturulan komisyon tarafından hazırlanan ilk kanun taslağına Alman hukukçusu Gierke tarafından taslağın yoğun biçimde Roma hukuku etkisinde kaldığı gerekçesiyle itiraz edilmiştir. Bunun üzerine hazırlanan ikinci taslağa Cermen hukukunu ön plana çıkartan düzenlemeler ilave olunmuştur. Alman Medeni Kanunu 1896 yılında kabul edilmiş, 1. 1. 1900 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anılan kanun üstün bir yasa-eseri olmakla birlikte son derece teknik, soyut, anlaşılması ve uygulanması zor bir metindir⁴².

B. Fransa

Fransız Medeni Kanunu 1804 yılında Napoleon döneminde yürürlüğe girmiştir. Portalis başkanlığında oluşturulan bir komisyon tarafından hazırlanan bu Kanunun hazırlık çalışmalarına kimi zaman Napoleon'un da katıldığı ve hatta kanuna evlat edinme ile ilgili şartları koyduranın da Na-

⁴¹ OĞUZ, A. (2003) *Karşılaştırmalı Hukuk*. Ankara, 190.

⁴² GÜRİZ, 125.

poleon olduğu bilinmektedir. Waterloo yenilgisinin akabinde, Napoleon “*Benim gerçek şerefim savaşlar kazanmış olmamdan gelmiyor. Waterloo bunca zaferin hatırasını tek kalemde silmiştir. Ebediyen yaşayacak olan Medeni Kanunumdur. Hiçbir mağlubiyet onu bertaraf edemez.*” demiştir. Dediği gibi de olmuştur. Gerçekten, bugün Fransız Medeni Kanunu, Code de Napoleon olarak anılmaktadır⁴³.

Fransız Medeni Kanunu, 18. yüzyıldan 19. yüzyıla girerken orta ve batı Avrupa’da yapılan kodifikasyonların içinde karakter özellikleri itibarıyla, ilk sırayı almaktadır. Fransız Medeni Kanunu da çağdaşları gibi, aydınlanma çağının ve akılcı hukukun felsefi temellerine dayanmaktadır. Buna rağmen, Kanun aydınlanma çağının etkisinde kalan bir iktidar tarafından yaratılmamış; aksine sosyal olarak eskimiş kurumların halk tarafından devrim yoluyla değiştirilmesi, insanların hukuk önündeki eşitliği ilkesine uygun yeni bir devlet kurulması sonucunda ortaya çıkmıştır. Fransız Medeni Kanunu bu bakımdan özgürlükçü ve eşitlikçi bir temel üzerine oturur. 19. yüzyılın önemli kodifikasyonları içinde sadece Fransız Medeni Kanunu devrimci bir karakter taşımaktadır. Yine sadece bu Kanun da dönemin sosyal gerçekleriyle Kanunun toplum anlayışı birbirine bu kadar uymuştur. Bununla birlikte, ideoloji ve gerçeklik her zaman birbiriyle bağdaşmamaktadır. Bu durum Fransız Medeni Kanunu’nun oluşumunda da tecrübe edilmiştir. Nitekim

Kanun hazırlandığı dönem için devrimci gibi gözükse de daha ayrıntılı incelendiğinde Kanun’da belirli bir tutuculuğun da bulunduğu, eskimiş bazı kavramlarda ısrar edildiği dikkati çekmektedir⁴⁴.

Yürürlüğe girmesinden bu yana 200 küsur yıl geçmiş olmasına rağmen, Kanunun hâlâ canlılığını ilk günkü gibi muhafaza etmesinde Fransız hâkimlerinin büyük payı olduğu unutulmamalıdır. Fransız Medeni Kanunu’nun hazırlanmasında o dönem Fransa’da etkili olan doğal hukuk akımının rolü bulunduğunu bu vesile ile belirtmek gerekir.

C. İsviçre

İsviçre, kantonlardan oluşan federal bir devlettir. Ülkenin coğrafi konumu dolayısıyla Roma hukuku İsviçre’de hiçbir zaman büyük bir etkinlik kazanamamıştır. İsviçre’de medeni kanunun hazırlanmasından önceki safhada mahalli nitelikleri haiz bir hukuk uygulama alanı bulmaktaydı. 19. yüzyılda kantonların bu hukuku yazılı hale getirdikleri görülmektedir. Buna istinaden ilk olarak 1881 yılında Borçlar Kanunu hazırlanmıştır. Bu Kanun çok beğenilince bu kez Medeni Kanunu hazırlama ödevi ünlü hukukçu Eugen Huber’ e verilmiştir. Huber’ in hazırladığı metin uzmanlar komisyonu tarafından incelenmiş ve üzerinde yapılan bazı ufak değişikliklerle 1904 yılında Federal Meclise gönderilmiş ve 1907 yılın-

⁴³ GÜRİZ, 126.

⁴⁴ OĞUZ, *Karşılaştırmalı Hukuk*, 124-125.

da burada kabul edilmiştir. 1881 yılında hazırlanan Borçlar Kanunu da Medeni Kanun ile daha uyumlu hale sokulması için Eugen Huber' e teslim edilmiştir. Her iki Kanun da 1912 yılında Federal Meclis tarafından kabul edilerek, yürürlüğe konmuştur⁴⁵.

D. Türkiye

Türkiye'de kanun koyma faaliyetini İslam hukuku, İslam-Batı hukuku ve Batı hukuku olarak adlandırılan üç ayrı dönemde incelemek daha doğru olur.

1. İslam Hukuku Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından önce varlık gösteren Osmanlı İmparatorluğu'nda İslam hukuku uzun yıllar geçerliliğini korumuştur. Ancak kişiler arası ilişkileri düzenleyen ve kalıplaşmış nitelik taşıyan şer'i ilkelerin yanında hükümdarların yönetimle ilgili konularda kanun koyma yetkisini muhafaza ettikleri gözlenmektedir. Belirtmek gerekir ki, Osmanlı uygulamasında "sultanın emri, sultanın kanunudur" anlayışı geçerlidir. Bu şekilde, İslam hukuku döneminde yürürlükte bulunan kanunların üç kategori içinde değerlendirilmesi imkânı vardır:

- Osmanlı hükümdarlarının özel konularda çıkardığı fermanların bir araya getirilerek oluşturulduğu metinler (kanunname).
- Belirli bir bölge veya (özel bir zanaatı icra eden) bir toplulukla ilgili olarak çıkarılan emirnameler.
- Osmanlı topraklarında uygulanan ve genel nitelik taşıyan kanunnameler.

Hükümdar tarafından yapılan hukuki düzenlemelerde memleket örfü göz önünde tutulmuş, ayrıca devletin teokratik niteliği dolayısıyla yapılan düzenlemenin şeriata aykırı olmadığını ve hatta onun bir gereği olduğunu belirtme yolunda çaba harcanmıştır.

Sosyal hayatın gerekleri, özellikle ceza hukuku alanında İslami esaslardan uzaklaşmak zorunluluğunu doğurmuştur. İslam ceza hukukunun (ukubat) bazı suçlar için öngördüğü cezaların çok ağır olması, bazı suçlar için ceza sisteminin aradığı şartların gerçekleşmesinin güçlüğü, belirli durumlarda İslam ceza hukukundan ayrılmak ya da bu hukuku yeni kurallarla tamamlamak zorunluluğunu doğurmuştur.⁴⁶

2. İslam- Batı Hukuku Dönemi

Türk hukuk tarihinin ikinci evresi olan İslam- Batı hukuku döneminde kanunlaştırma konusunda başlıca iki akım bulunmaktadır. Bunlardan Ahmet Cevdet Paşa'nın temsil ettiği akım daha ihtiyatlı bir değişimi savunurken; Sadrazam Ali Paşa'nın (1814-1871) temsil ettiği diğer akım daha köklü bir değişimden yanadır. Bu son akım, İslam hukukunun mutlaka uygulanması gereken kısmı saklı kalmak koşuluyla, Batı hukukunun tamamen iktibas edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ali Paşa, özel hukuk alanının çağdaşlaştırılabilmesi için Fransız Medeni Kanunu'nun iktibas edilmesini öner-

⁴⁵ GÜRİZ, 126.

⁴⁶ GÜRİZ, 127.

miştir. Bu öneri, Padişah Abdülaziz tarafından geri çevrilmiştir. Bunun yerine Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında kurulan bir komisyonca hazırlanan Mecelle-i Ahkâmı Adliyye⁴⁷ 1896 ile 1876 yılları arasında kısım kısım yürürlüğe konulmuştur. Mecelle'nin Tanzimat döneminde çıkarılan bütün diğer kanunlar gibi padişah iradesiyle yürürlüğe girdiği görülmektedir.

Sadrazam Ali Paşa'nın savunduğu radikal değişiklikler yapılmasını talep eden akım giderek güçlenmesine ve taraftar kazanmasına rağmen, 1839 yılında Tanzimat Fermanı ilân edilip, 1859'da Islahat Fermanı ile onaylanarak dini azınlıklara yayılan eşitlik ilkesine göre, Osmanlı tebaası arasında din ve ırk ayrımı olmaksızın yürürlüğe konulan hukuki düzenlemelerden başka alanlarda etkili olamamıştır. Bu akımın etkisiyle, özellikle Fransız kanunlarını örnek alan bir dizi kanunlaştırma yapılmıştır. 1858 tarihli Ceza Kararnamesi, 1859 tarihli Kanunname-i Ticaret, 1864 tarihli Ticaret-i Bahriye Kararnamesi, 1880 tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu ve 1881 tarihli Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu bu kapsamda sayılabilir. Bu kanunlaştırmaların nedenleri Avrupa'daki kanunlaştırmalardan farklıdır. Burada daha ziyade düzen, kanun önünde eşitlik, hukuki güven ihtiyacı ile sosyal, ekonomik ve siyasi koşulların baskısı altında duyulan modernleşme gereksinimi kanunlaştırmalara etken olmuştur. Bu dönemde hem hukuk ikiliği hem de yeni koşullar, yabancı hukukların

incelenmesini gerekli kılmıştır. Bu dönemde kısmen de olsa Batı hukukunun iktibas edilmesi, iktibas edilen yeni kanunların etkisini arttırmak için gerekli önlemlerin alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu önlemleri özellikle batılı anlamda hukuk fakülteleri kurma çabaları ve müfredatlara yabancı hukukların tanıtımına ilişkin dersler koyma olarak somutlaştırabiliriz⁴⁸.

3. Batı Hukuku Dönemi

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte Türk hukuk tarihinde bir dönem kapanmış, yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemin en belirgin özelliği, devlet yönetiminde milli egemenlik ilkesinin hâkim kılınması yanında, hukuk hayatında laiklik ilkesinin benimsenmiş olmasıdır.

Türk Medeni Kanununun, bu kanun metninin hazırlanma döneminde Adalet Bakanı olan Mahmut Esat tarafından yazılan gerekçesi, Türk hukuk reformunun amaçları ve kapsamı konusunda bilgi verici niteliktedir.

⁴⁷ 1851 maddeden oluşan Mecelle-i Ahkâmı Adliyye bugün borçlar hukuku ve ayni haklar olarak isimlendirilen kısımlarla ilgili hükümler yanında yargılama hukukuna ve kişi hukukuna ait bazı hükümleri de içine alıyordu. Bununla birlikte Mecelle'de aile ve miras hukukunun düzenlenmemiş olması büyük bir eksiklikti. Nitekim bu eksikliği karşılamak üzere 1917 yılında Aile Kanunu yürürlüğe sokuldu. (URAL, E. (1999). *Handbook of Turkish Law*, 27)

⁴⁸ OĞUZ, A. (2009) *Karşılaştırmalı Hukukun Norm Koyma Faaliyetindeki İşlevi*. Ankara Hukuk Toplantıları "Norm Koyma ve Hüküm Verme", 119.

Gerekçede Avrupa’da gerçekleştirilen kanunlaştırma hareketlerinin (yapılan iktibasların) örf ve âdet hukukuna geçerlik ve üstünlük tanıyan tarihçi hukuk akımının bir yenilgisi olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu itibarla, Türk hukuk reformunun Alman menşeli tarihçi hukuk akımının görüşlerine karşı olduğu açıkça ifade edilmiştir. Medeni Kanun gerekçesinde ayrıca “*Milli sosyal hayatın düzenleyicisi olan ve yalnız ondan ilham alması gereken ... bir medeni kanundan Türkiye Cumhuriyeti’nin yoksun kalması ne yüzyılımız uygarlığının gerekleriyle ne de Türk ihtilâlinin içerdiği mâna ve kavramla bağdaştırılamaz.*” denilmiştir.

Atatürk, Medeni Kanunun kabulünden önce 1925 yılında laik ve yeni bir hukuk sistemi kurmak amacını şu şekilde açıklamıştı: “*Büsbütün yeni kanunlar vücuda getirerek eski hukuk esaslarını temelden söküp atmak teşebbüsündeyiz.*”⁴⁹

Bu doğrultuda, İsviçre Medeni Kanunu 4 Ekim 1926 tarihinde olduğu gibi iktibas edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile hukuk ve yargılama düzenlerinin yeniden düzenlenmesi taahhüdüne girmiş bulunmaktaydı. O dönemde yeni bir medeni kanun metni hazırlamakla zaman kaybetmek yerine, çağdaş medeni kanunlardan birinin iktibas edilmesi yoluna gidildi. Sonuçta Alman Medeni Kanunu ile Fransız Medeni Kanunu dururken neden İsviçre Medeni Kanunu’nun seçildiği sorusu sık-

lıkla sorulmuştur. Bu soruya en iyi cevabı Adalet Bakanı Mahmut Esat, bu kanunun nitelikleri üzerinde durarak şu şekilde vermiştir: “*Türk Medeni Kanunu bütün medeni kanunlar arasında en yeni, en mükemmel ve en halkçı olan İsviçre Medeni Kanunundan iktibas olunmuştur.*” Nitekim İsviçre Medeni Kanunu, kanun koyucuya Fransız Medeni Kanunu’ndan daha modern, Alman Medeni Kanunu’ndan ise uygulamaya daha yatkın gelmiştir. İsviçre Medeni Kanunu, ifadelerinin kısa ve açık olması, hâkime boşluk doldurma yetkisi veren ünlü 1. maddesi ile yabancı bir hukuk düzeninde uygulanma konusunda çağdaşlarına nazaran en fazla şansa sahip kanundur.

Tersinden düşünülecek olursa, Türkiye Avrupa’da yabancı bir hukukun farklı bir sosyal bünyede başarılı bir şekilde iktibas edilebileceğini gösterir tek örnektir. Türkiye’de iktibas edilen yabancı hukuk kurallarının yorumu ve ülkedeki sosyal gerçekliklerle ortaya çıkan geleneklerin karşılıklı etkileşimi öylesine ilgi çekmiştir ki çok sayıda araştırmalara konu olmuştur⁵⁰.

VI. Kanun Koyucunun Sahip Olması Gereken Vasıflar

Kanun koymanın ilk ve en önemli aşamasını, düşünme faaliyeti oluşturur. Mantık bilimi, düşünme faaliyetinin fonksiyonlarını dörde ayırmaktadır.

⁴⁹ GÜRİZ, 129-130.

⁵⁰ OĞUZ (Norm Koyma), 120.

- Dış dünyada cereyan eden olayları ve şeyleri kavramak,
- O olay ve şeyler hakkında fikir edinmek,
- O olay ve şeyler üzerinde muhakeme yürütmek ve
- Sonuçta hükme ulaşmak⁵¹.

Bu itibarla, kanun koyucunun faaliyeti- nin başında çok iyi düşünüp önündeki problemle ilgili fikir sahibi olması gerekir. Zira bakmak ayrı şeydir, görmek ayrı şeydir. İyi bir kanun koyucunun önündeki probleme çözüm üretebilmesi için her şeyden önce problemi doğru görmesi, teşhis etmesi gerekir. Bir kere problem teşhis edildikten sonra, o problem için doğru çözüm üretmek de gerekir⁵².

Kanun koymak söz konusu olduğunda, kanun koyucunun önünde iki seçenek bulunmaktadır. Kanun koyucu ya doğru çözümü bizzat kendisi bulup, kendisi kural koyacak veyahut dünyada belli iktisadi seviyeye ulaşmış her ülkede rastlanan (ortak) problemler için konulmuş kurallardan kendisine en uygun olanı benimseyecektir. İlk seçenek hayli masraflı ve zaman alıcı görülmektedir. Bununla birlikte, kanun koyucunun kuralı kendisinin hazırlaması, o kuralın yöneldiği topluma daha kolay uyum sağlaması yönünden son derece faydalıdır. Diğer yandan, ikinci seçenekte, bütün mesele o kural âlemine rahatlıkla intikal eden bir seviyeye sahip olmak ve ondan sonra da mevcut olan kurallar arasında en uygun çözümü bulmaktır. Kanun koyucu, genelde

hâlihazırda mevcut olanı almak, benimsemek yönünde tercihini kullanır. Bu noktada karşılaştırmalı hukuk yöntemiyle yapılan bilimsel çalışmalar ve ad hoc raporlar kanun koyucuya yol gösterir.

Çağımızda modern kanunlaştırmaların da karşılaştırmalı hukuk çalışmaları sonunda yapıldığı dikkati çekmektedir. Gerçi, bu durumun tarihsel örneklerine de rastlamak mümkündür. Sözgelimi, Alman Medeni Kanunu'nun oluşumunu, 19. yüzyılın ikinci yarısında yapılan geniş kapsamlı karşılaştırmalı hukuk çalışmalarına borçlu olduğu bilinmektedir. Öte yandan, İsviçre Medeni Kanunu'nun yaratıcısı Eugen Huber' in kantonal hukukları karşılaştırmalı olarak incelemesi sayesinde, bilinçli boşluklar içeren ve hâkime geniş bir takdir yetkisi veren bir kanun oluşmuştur ve bu sayede farklı bir toplumsal yapıya sahip Türkiye'de bile sorunsuz uygulanabilmektedir. Yine bunun gibi, 1804 tarihli Fransız Medeni Kanunu güneyde uygulanan Roma hukuku kökenli gelenek hukuku ile kuzeyde uygulanan Cermen kökenli hukuku birleştirici çalışmalar sonucunda meydana gelmiştir. Günümüzde artık 2. Dünya Savaşı'ndan sonra az ya da çok karşılaştırmalı hukuk çalışması olmaksızın hazırlanan hiç büyük kanunlaştırma hareketi olmadığı söylenebilir.

51 ÖZOK, Ö. (2009) *Açılış Konuşmaları. Ankara Hukuk Toplantıları "Norm Koyma ve Hüküm Verme"*, 22.

52 KARAYALÇIN, Y.(2009) *Açılış Konuşmaları. Ankara Hukuk Toplantıları "Norm Koyma ve Hüküm Verme"*, 54.

Kanun koyucunun yabancı bir hukuktaki çözümü benimserken, kendi ülkesindeki özel koşulları dikkate alması gerektiği açıktır. Ancak bir karşılaştırmalı hukuk çalışmasından, belli bir sorunun, belli bir yerde, hakkaniyete uygun bir biçimde çözüme kavuşturulduğu sonucu çıkarsa, bu çözüm sadece yabancı olduğu için reddedilmemelidir. Bununla birlikte, yabancı hukuktaki çözümün, bu çözümün alınacağı ülkeye özellikle bu ülkedeki farklı usul hukukuna, idari yapılanmaya uyup uymayacağı iyi düşünülmelidir. Özellikle bu çözümün işlev göreceği sosyal çevrenin yapısı dikkate alınmalıdır⁵³.

Bütün bu açıklamalardan sonra, kanun koyucunun genel hukuk bilgisi yanında düzenleme alanına ilişkin olarak da özel hukuk bilgisine sahip olması icap eder. Kanun koyucunun konuya ilişkin teorik bilgi dışında uygulama tecrübesi de bulunmalıdır. Kanun koyucu sistematik düşünebilmelidir. Derin bir politik bilgiye sahip olmalıdır. Kanun koyucu hem kendi diline hem de yabancı dillere hâkim olmalıdır. Kanun koyucunun, ayrıca takım çalışmasına yatkınlığı, proje yönetimi alışkanlığı, liderlik vasfı, koordinasyon ve iletişim yeteneği bulunmalıdır.

Günümüzde pek çok ülkede kanun hazırlıkları kanun yapma tekniğini bilmeyen hukukçular gözetiminde yürütülmektedir. Çünkü klâsik hukuk öğretisi daha ziyade karar alma üzerine kurulmuştur. Kural koyma ancak vazife sırasında öğrenilmektedir. Bu bakımdan, sadece konuya vâkıf olan hu-

kukçular ile kanun yapmak yeterli olmamaktadır. Ülkemizde, ilk kez 13.10.1983 tarih ve 2919 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilip, 18.10.1983 tarih ve 18195 sayılı Resmi Gazete’de yürürlüğe konan Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Sekreterlik Teşkilat Kanunu ile bir kariyer meslek grubu olarak yasama uzmanlığı getirilmiştir. Hâlihazırda 46 uzman yasama faaliyetlerinde milletvekillerine idari destek hizmeti sağlamakla görevlidir. Bu uzmanların sahip olması gereken özellikler mesleki yeterlilik, özen ve titizlik, bağımsız ve tarafsız olma (nesnellik), kanun yapma tekniğini bilme, hukuk dışında siyaset, iktisat, sosyoloji, felsefe, dil bilim gibi alanlarda bilgi sahibi olma şeklinde sıralanabilir.

Diğer bazı ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de kanun koyma faaliyetinde milletvekili danışmanlığı uygulaması mevcuttur. Milletvekili danışmanlarından da hukuk, siyaset, iktisat, güvenlik ve iletişim gibi konularda uzman olmaları beklenmektedir⁵⁴.

Sonuç

Anthony Giddens, küreselleşmeyi, dünya çapında sosyal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tarif ediyor. Gibbens’ a göre yerel oluşumların uzaktaki benzerlerinden etkilanmemesi bugün için imkânsız⁵⁵. Bunda iletişim araçlarının hızlı gelişiminin etkisi

⁵³ OĞUZ (Karşılaştırmalı Hukuk), 43-44.

⁵⁴ SÖZER, 100-101.

⁵⁵ STEGER, M.B. (2009) *Globalization- A Very Short Introduction*. Oxford, 13.

olduğu kadar, dünya piyasaları üzerindeki sınırların eskisine oranla daha kırılğan oluşunun da payı bulunmaktadır. Böyle bir durumda, hukukun küreselleşmeden etkilenmemesi mümkün gözükmemektedir. Benzer şekilde, kanun koyucunun da kanun koyma faaliyeti sırasında, başka ülkelerde yapılan düzenlemeleri dikkate almaması gibi bir ihtimal söz konusu değildir. Çünkü artık hukuk alanında karşılaşılan problemler ortaktır, dolayısıyla bunlar için önerilen çözümler de üç aşağı beş yukarı aynı olmaktadır. Kanun koyucu kendisi kural koymaya çalışsa, ulaşacağı çözümler diğer ülkelerde mevcut olan çözümlerden farklı olmayacaktır. Buna ek olarak kanun koyucunun bizatihi kendisi kural koyarken daha fazla emek sarf etmiş olacak ve zaman kaybedecektir. Bu nedenle, kanun koyucular çok eski yıllardan beri başka ülkelerde aynı veya benzer problemler için üretilmiş olan çözümleri benimsemek yönünde tercihlerini kullanmaktadır. Yoksa Iustinianus derlemesinin el yazmalarının hiçbir zaman, hatta Ortaçağın en karanlık dönemlerinde bile unutulmaması nasıl açıklanabilecektir? Nitekim bu metinler okuma-yazma bilen rahipler tarafından hukuk öğretimi sırasında genç nesillere aktarılmış ve bu şekilde bu nesillerce kendi ülkelerinde siyasi, iktisadi ve kültürel şartların yarattığı yeni ihtiyaçları karşılamakta kullanılmıştır⁵⁶.

Günümüzde, kanun koyucuların başka ülkelerdeki düzenlemeleri haklı olarak dikkate alırken kolaya kaçtıkları, bu düzenle-

melerin birebir tercümelerini kendi ülkelerindeki sosyal gerçekliğe ne derece uygun olacağı kaygısı taşımaksızın benimsedikleri görülmektedir. Ülkemizde son yıllarda çıkarılan kanunların birçoğunda gerçek anlamda bir gerekçe bulunmaması da bundan kaynaklanmaktadır. Bu kanun maddelerinin gerekçeleri çoğu zaman madde metninin tekrarından ibaret olmakta; sanki önce madde yazılmış da sonradan ona şeklen gerekçe uydurulmuş hissi yaratmaktadır⁵⁷. Bu şekilde, kanun koyucunun kuralı oluştururken kullandığı usavurma yöntemleri de bilinmemekte, bu durum uygulayıcıyı kimi zaman ciddi sıkıntıya sokmaktadır. Diğer yandan, son yıllarda çıkartılan kanunlarda kullanılan dilin kalitesi de, düzenlemenin yabancı bir ülkeden olduğu gibi alındığını ele vermektedir.

Bugün ülkemizde kanun koyma faaliyetinde başka ülkelerin düzenlemelerinin birebir kopyalandığı dikkati çekmektedir. İçinde bulunduğumuz bu küresel çağda başka ülkelerin aynı ya da benzer problemler için önerdiği çözümleri dikkate almaktan daha doğal bir şey olamaz. Ne var ki, bunların olduğu gibi, yalan yanlış çevirilerle ve mevzuata uyumu test edilmeksizin alınması ülkemizin bölgesinde liderliğe oynadığı ve çevresindeki ülkelere örnek alın-

56 VILLEY, M. (çev. Bülent TAHİROĞLU) (2003) *Roma Hukuku Güncelliği*. İstanbul, 8.

57 KUÇURADİ, İ. (2009) *Açılış Konuşmaları*. Ankara Hukuk Toplantıları "Norm Koyma ve Hüküm Verme", 17.

dığı bu zamanda yakışık almamaktadır. Denilebilir ki, ülkemizdeki kanunların pek çoğu yabancı ülkelerden iktibas alınmıştır; bu sebeple bu ülkelerin yaptıkları düzenlemelerin de takip edilmesi lüzumu bulunmaktadır. Kuşkusuz bu iddia doğrudur ama kanımızca eksiktir. Zira artık zaman değişmiştir. Yabancı kanunların iktibas edildiği yıllarda ülkede bulunan yetişmiş hukukçu sayısı son derece yetersizdi. Buna karşılık, bugün ülkemizde çok sayıda hukuk fakültesi bulunmaktadır ve bu fakültelerden her yıl

onlarca hukukçu mezun olmaktadır. Bugün için yabancı bir kanun metninin kopya edilmesi, her şeyden önce bu hukukçulara haksızlık olmaktadır.

Sonuç olarak, küreselleşme olgusu diğer her şey gibi kanun koyma faaliyetine tesir etmiştir. Bugün kanun koyucunun her zamankinden daha fazla yabancı ülkelerin düzenlemelerine açık olması; bunu yaparken de taklitten mümkün olduğunca kaçınarak kendi sosyal gerçeğine uygun kuralı benimsesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aderhold, D. (1973). *Kybernetische Regierungstechnik in der Demokratie-Planung und Erfolgskontrolle*. München.
- Araç, İ., İba, Ş. (2003). *Türkiye’de Yasa Önerisi Hazırlama ve Norm Koyma Tekniği ve Yasamacı Mesleğinin Nitelikleri Üzerine*. AÜSBFD, LVIII,3.
- Aral, V. (1978). *Kelsen’in Saf Hukuk Teorisinin Metodu ve Değeri*. İstanbul.
- Archibugi, D. (1995). *Immanuel Kant, Cosmopolitan Law and Peace*. European Journal of International Relations. London/New Delhi, I,4.
- Ateş, S. (2000). *Pozitivist Hukuk Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Refleksiyon*. AÜ-EHFD, IV,1,2.
- Austin, J. (1929). *Lectures on Jurisprudence* (I). London
- Baenziger, F. *Ist Verlass auf unsere Gesetzgebung? Ein Blick auf die Strafrechtsrevision der letzten Jahre* (www.lawlibraries.ch-15.08.2008)
- Bali, A.Ş. (2009). *Felsefi Bakışla Norm Koyma: Bilim mi, Sanat mı?* Ankara Hukuk Toplantıları. Norm Koyma ve Hüküm Verme.
- Cicero, M.T. (1977). *De Republica De Legibus*. (İng. çev. Clinton Walker KEYES Loeb Classical Library. Harvard University Pres. Cambridge.
- Daver, B. (1961). *Kanunla İlgili Meseleler Üzerine Bir Seminer, Tartışmada Ortaya Çıkan Unsurlar*. AÜSBFD, XVI-4.
- Europedia. The EU’s Legislative Procedure (10.10.2011 tarihinde erişilmiştir.).
- Fleiner-Gerster, T. (1985). *Wie Soll Man Gesetze Schreiben*. Bern und Stuttgart.
- Güriz, A. (1999). *Hukuk Başlangıcı*. Ankara.
- Held, D. Kozmopolitizm. Küreselleşmeyi Evcilleştirmek.
- Held, D., McGrew, A. (2008). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. (çev. Ezgi SARITAŞ) Ankara.
- Hellstern, G. M., Wollmann, H. (1977). *Wirkungsanalysen- Eine Neue Variante Wissenschaftlicher Politikberatung*. in Transfer 4 (Planung in öffentlicher Hand).
- Henseler, P. (1979). *Kosten-Nutzen-Analyse in der Gesetzgebung-Funktionsanalyse, Effectivitäts- und Effizienzüberlegungen in der Rechtsetzung* (Verhandlungen des 7. Oesterreichischen Juristentages Salzburg 1979). Wien.
- Jablonek, C. (1998). *Kelsen and His Circle: The Viennese Years*. EJIL, IX.

Kaplan, İ. (1992). *Kanun Yapma San'atı ve Tekniği*. Gündüz ÖKÇÜN' e Armağan. AÜSBFD. XLVII, 1,2.

Karayalçın, Y. (2009). Açılış Konuşmaları. *Ankara Hukuk Toplantıları Norm Koyma ve Hüküm Verme*.

Karpen, U. *Gesetzfolgenabschaetzung in der Europaeischen Union, Evaluierung der Gesetzesfolgenabschaetzung (II)*. Hrsg. Schaeffer içinde.

Kelsen, H. (1957). *Mahz "Hukuk Nazariyesi" Nedir?* (çev. O. Münir ÇAĞIL) A. Samim GÖNENSAY' a Armağan. İÜHF, XXII-1,4.

Keyman, S. (1997). *Hukuka Giriş*. Lefkoşa.

Kuçuradi, İ. (2009). Açılış Konuşmaları. *Ankara Hukuk Toplantıları Norm Koyma ve Hüküm Verme*.

Mader, L. (1985). *L'évaluation Législative, Pour une Analyse Empirique des Effets de la Législation*. Lausanne.

Messerschmidt, K. (2008). *Gesetzgebung-slehre zwischen Wisenshaft und Politik*. Entwicklungstendenzen der Legisprudenz-Teil II, Zeitschrift für das Juristische Studium (www.zsj-online.com).

Neziroğlu, İ., Bakırcı, F. (ed.) (2011). *TBMM-Kanun Yapım Süreci Sempozyumu*.

Oğuz, A. (2003). *Karşılaştırmalı Hukuk*. Ankara.

Oğuz, A. (2009). *Karşılaştırmalı Hukukun*

Norm Koyma Faaliyetindeki İşlevi. *Ankara Hukuk Toplantıları Norm Koyma ve Hüküm Verme*.

Özok, Ö. (2009). Açılış Konuşmaları. *Ankara Hukuk Toplantıları Norm Koyma ve Hüküm Verme*.

Shapiro, R.J. (2008). *Futurecast, How Superpowers, Populations, and Globalization Will Change the Way You Live and Work*.

Sivil Toplum İçin Yasama Sürecine Katılım El Kitabı (www.yasader.org adlı siteden 25.01.12 tarihinde erişilmiştir.)

Sözer, A.N. (2009). *Yeni Bir Bilim Dalı: Yasa Yapma Öğretisi*. *Ankara Hukuk Toplantıları Norm Koyma ve Hüküm Verme*.

Steger, M.B. (2009). *Globalization- A Very Short Introduction*. Oxford.

Teziç, E. (1998). *Anayasa Hukuku*. İstanbul.

Türkbağ, A.U. (2009). *Hukuk ve Ahlakın Kesişim Noktası Olarak Hukuk Normu*. *Ankara Hukuk Toplantıları Norm Koyma ve Hüküm Verme*.

Ural, E. (1999). *Handbook of Turkish Law*.

Uslu, C. (2011). *Objektif ve Subjektif Doğal Hak Arasında Meta-Normatif İlkeler*. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. XI-1,1.

Villey, M. (2003). *Roma Hukuku Güncelliği*. (çev. Bülent TAHIROĞLU) İstanbul.

“TİSK AKADEMİ” YAYIN İLKELERİ

1. Dergiye gönderilen yazılar Türkçe veya İngilizce olmalıdır ve yayınlanması istenen makaleler dört basılı kopya ve bir CD ile birlikte posta yoluyla, **TİSK Hoşdere Cad. Reşat Nuri Sokak No: 108 06540 Çankaya-ANKARA** adresine gönderilmelidir.
2. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
3. Dergiye gönderilen yazılar üç hakem tarafından değerlendirilecek olup, tüm raporların olumlu olması halinde Yayın Kurulu'nun kararına göre yayınlanacaktır. Hakemlerin ve yazarların isimleri gizli tutulacaktır.
4. Microsoft Word dosyası olarak hazırlanan her makale, belirlenmiş olan yazım formatları (Times New Roman-12 punto) çerçevesinde en fazla 40 sayfa olmalıdır.

Ayrıca, en fazla 150'şer kelimeden oluşacak İngilizce ve Türkçe özet, en az üç Türkçe ve üç İngilizce anahtar sözcük ile birlikte, makalenin başlığı, yazar ismi, kurumu ve yazarların adresleri ile telefon numaralarının bulunduğu üst kapak sayfası gönderilmelidir. Makale başlığı ayrıca makalenin ilk sayfasında da yer almalıdır.

5. Makalelerin uluslararası endeks kodları belirtilmelidir. (örneğin ekonomi ile ilgili yazılar için “JEL Kodu” gibi)
6. Tablolar ve şekiller metin içinde yer almalıdır. Bütün tablolar ve şemalara başlık ve sıra numarası verilmelidir. Denklemlere de ayrıca sıra numarası verilmeli ve sıra numarası parantez içinde sayfanın sağ tarafında yer almalıdır.

Tablolar ve şekiller, ayrıca 'excel' formatında gönderilmelidir.

7. Kaynaklar makalenin sonunda ayrı bir sayfada “Kaynakça” başlığı altında yazar soyadlarına göre alfabetik sıraya dizilmelidir.

Yararlanılan ve gönderme yapılan kaynaklar, aşağıda örnekleri sunulan **APA Referanslama Yöntemi** ile yazılmalıdır.

- Metin içindeki atıflar, yazarın adı cümle içinde geçiyorsa;
Keynes (1930, s.125)
Yazarın adı cümle içinde geçmiyorsa;
(Keynes, 1930, s.125) şeklinde yazılmalıdır.
- Metin içinde ikiden fazla yazarlı kitaplara atıfta bulunurken ilk seferinde bütün isimler kullanılmalı; aynı yayına daha sonra yapılan atıflarda sadece birinci isim yazılmalı, diğer yazarlar için “ve diğerleri” ibaresi kullanılmalıdır.
Houston ve diğerleri (1979)
Kaynakça listesinde bütün yazarların isimleri yer almalıdır.

- Kitaplar kaynakça listesinde aşağıdaki şekilde yer almalıdır:

Soyadı, BAŞ HARFLERİ. (Yıl). Başlık. Baskı. Basıldığı Yer: Basımevinin İsmi

Layard, R., Nickel, S. ve Jackman, R. (1991). *Unemployment, Macroeconomic Performance and the Labour Market*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press

- Makaleler kaynakça listesinde aşağıdaki şekilde yer almalıdır:

Soyadı, BAŞ HARFLERİ. (Yıl). Makalenin Başlığı. Derginin İsmi. Cilt Numarası, İlk ve Son Sayfa Numaraları

Tarling, R. ve Wilkinson, F. (1985). Mark-Up Pricing, Inflation and Distributional Shares. *Cambridge Journal of Economics*. 9, 85-179

- İnternette alınan dokümanlar kaynakça listesinde aşağıdaki şekilde yer almalıdır:

Eichengreen, B., Jeanne, O. (1998). Currency Crisis and Unemployment: Sterling in 1931. National Bureau of Economic Research Paper No.6563. 50, 750-765

21 Aralık 2009 tarihinde <http://www.nber.org/papers/html> adresinden erişildi.

NOTLAR:

NOTLAR:

NOTLAR:

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
Hoşdere Caddesi, Reşat Nuri Sokak No: 108 06540 Çankaya-ANKARA
www.tisk.org.tr • tisk@tisk.org.tr

Türkiye
İşveren Sendikaları
Konfederasyonu